ILBAXNIMADIL AIDAL

IYO

SOOYAALKII

SOOMAALIYEED

Printed by: SAHAL Stationary
Tell: 4455061 / 4455127

TUSMADA BUUGGA:

Hordhac 1
Taariikhda Gadabuursiga 2
Distoorka Gadabuursiga 3
Taariikhdii Ugaasyada Gadabuursiga 5
Ugaas Cali 5
Ugaas Cabdi 5
Ugaas xuseen 5
Ugaas Cabdille 6
Ugaas Nuur ugaas Cabdi 6
Ugaas Hiraaab 7
Ugaas Shirdoon 7
Ugaas Samatar 8
Ugaas Guuleed 9
Ugaas Rooble 9
Ugaas Nuur ugaas Rooble 11
Ugaas Rooble ugaas Nuur 13
Ugaas Cilmi Warfaa 18
Ugaas Cabdi 20
Ugaas Doodi 20
Ugaas Rooble ugaas Doodi 24
C/rashiid ugaas Rooble 24
Taariikhdii Imbiraadooriyadii Cadal 25
Sidii diinta Islaamku u soo gashay geeska Afrika iyo dhulka soomaalida. 27
Nimankii saadada ahaa ee soo galay Soomaaliya 29
Taariikhdii iyo sidii ay ku dhalatay Imbiraadooriyadda Cadal..... 29
Dawladda Shawa ee Islaamka ahayd 32
Dagaaladii ka dhacay xabashida iyo dawladihii islaamka ahaa..... 33
Dawladihii Islaamka ahaa ee la dagaalamayay Xabashida..... 34
Dadka islaamka ah ee ku soo haajiray dhulka Xabashida 35
Wakhtigii yagba-soon 36
Wakhtigii Anda-soon 37
Wakhtigii Safaa-Arlad 38
Wakhtigii Zara-yogob 38
Weerarkii waynaa ee islaamku ku qaaday xabashida 39
Dagaalkii waynaa ee uu Axmed-guray ku qaaday Xabashida 39
Taariikhdii Axmed Guray 40
Soo galidii uu Boortqiiskii soo galay dagaalkii xabashida 42
Gaale 45
Madaxdii xukumayay Imbiraadooriyadii Cadal 47
Sidii ay u qabsatay masaaridu Saylac iyo Herar 50
Siddii ay masaaridu u qabsatay Herar 51
Gacanta soomaalida sidii uu u galay xukunkii Herar 52
Ragii ganacsatada ahaa ee ka ganacsanayay Saylac iyo Herar..... 53

Sidii uu ku galay Faransiisku dhulka soomaaliyeed 54
Sidii ay ku dhisantay Jabuuti 55
Sidii ay dawladaha waawayni u boobeen geeska Afrika 56
Arrimihii ay keentay bixitaanka masaaridu 57
Imbiraadoor Tiyuudar 60
Dagaalkkii ingiriisku ku qaaday Tiyuudar 62
Imbiraadoor Yuhana 63
Imbiraadoor minilik 65
Taariikhdii Lijiyaso 66
Xayla salaasa 68
Xayla Salaasa markiisii hore sidii uu Islaamka ku ahaa 69
Sidii uu Talyaaniga uu u qabsaday dhulka itoobiya 69
Siduu ku bilowday dagaalku 70
Dawladda Talyaanigu sidii ay ka yeeshay dadkii muslinka ahaa ee dagganaa 71
Dagaalkii labaad ee dunidu siduu ku bilowday 72
weerarkii rogaal celiska ahaa ee ingiriisku ku qaaday 1941 73
Arrimihii uu qabtay Xayle salaasee noqodkiisii 74
Khilaafkii ka dhex dhacay Xabashida iyo Ingiriiska 75
Sidii uu ula dhaqmay Islaamka xayle Salaase markuu soo noqday .. 76
Dawladda Xabashidu markii ay soo noqotay sidii ay ula dhaqantay dadka Soomaalida 76
Soo guuridii reserve area iyo hawd 78
Culimadii diinta ku faafisay waqooyiga Soomaaliya 78
Waxbarashadu sidii ay uga bilaabantay waqooyiga soomaaliya 80
Dadka Soomaalidu sidii uu uga soo horjeeday tacliinta markii hore .. 83
Isbadalkii iyo dhaqdhaqaaqii ka bilowday gobolka waqooyi kolkii waxbarashada la bilaabay 83
Xisbiyadii siyaasiga ahaa ee ka dhashay gobolka waqooyi 85
Dhibtii ay xabashidu u gaysatay Soomaalida 93
Suldaan Olol-diinle 93
Dagaaladii ka dhex dhacay Soomaaliya iyo Itoobiya madax banaanida dawladda Soomaaliyeed ka dib 94
Calanka dawladda soomaaliyeed 95
Bedelaad wayn oo dhacday 96
Qabsashadii uu qabsaday xukunka Mingiste Xayle Maryam iyo qabsashadii uu Soomaaliya qabsaday Siyaad Bare 98
Arintii foosha xumayd ee uu sameeyay Siyaad Bare 101
Xeebta Jabuuti 101
Socdaalkii uu ku tagay sayid Maxamad C/lle Xasan Tajoora 102
Sh. Barkhadle C/llaahi 103
Dadka Soomaaliyeed iyo Carabtu sidii ay isku dhex galeen 104
Diinta Islaamku markay dhalatay 105
Booqashadii uu booqday ibnu Batuuta magaalooyinka Saylac iyo Xamar.. 106

Jamciyadii u horaysay ee laga furay dhulka Soomaalida 108
Xasuuqii foosha xumaa ee murugada lahaa ee uu Mingiste u gaystay magaalada Boorame (1984) 109

QAYBTA SUUGAANTA 110

Abiidaba ninkii nagu kama'a (Ugaas Nuur) 111
Allahayow nin ii daran (Ugaas Nuur) 112
Dagtayeey (Ugaas Nuur) 113
Tixo-gaagaaban (Ugaas Nuur) 114
Kaftan gabay 115
Dhago-taag (Cilmi-dheere) 116
Dardaaran (Ugaas Nuur) 117
Tixo-xafiiltan ah(Ugaas Nuur & Cilmi-dheere) 117
Ammaan faras (Cali Bucul)..... 118
Laba dhuux (Bashiir sh. Cumar Good) 122
Xikmado afar-afar ah (Sh. Barkhadle C/llaahi) 123
Mucaahadooyinkii Soomaalida iyo dawladuhu kala qorteen 126
Damacyadii Minilik ee dhul-balaadhsiga Itoobiya 127
Kaalandarka Soomaaliyeed 128
Buugtii laga qoray taariikhahan 129

HORDHAC:

BISMILLAAHI AL-RAXMAAN AL-RAXIIM

Waxaan buuggan u hadiyaynayaa dadka Soomaliyeed oo dhan rag iyo dumarba ee jecel waddankooda, jecelna inay wax ka ogaadaan taariikhda waddankooda, ahna kuwa ka xun ee ka murugaysan waddankooda dhulkii ugu wanaagsanaa uguna nimcada badnaa oo u galay gacanta cadowgooda.

Maantase haddii aan xaalka Soomaalidu tahay eego, uu yahay xaalkoodu quus, wax rajo ah oo ka soo jeedaana aanay jirin,amaba wax ku fikiraya maslaxadda waddankooda guud ahaan, hase yeeshee naxariista Illaahay lagama quusto.

Darwiishkii Sayid Maxamad C/lle Xassan gabayadiisii waxaa ka mid ahaa isaga oo tilmaamaya sida aanay rajo ugu lahayn Soomaalidu arrinta waddankooda wuxuu yidhi;

Af maleegan oo mililla iyo malaxi ka hoosayso Musuq-maasuq waa Soomaali maheradeediiye.

Waxaanan Eebbe ka rajaynayaa inuu u kiciyo wiil wanaagsan, oonay taladiisu ahayn inuu kursi ku fadhiisto, laakiinse jecel maslaxadda waddankiisa iyo dadkiisaba, yaqaanana qorshaha dawlad lagu dhiso.

Soomaalida dhulka uu Illaahay siiyay ma jiro dhul ka wanaagsan haddii la eego xagga khayraadka , waxbeerashada, ganacsiga, xoolaha iyo xagga hawadaba, oo aad dhulka Soomaaliyeed badidiisa aad xidhnaan karto shaadh kaliya afarta xilli ee sanadka, ayuu yahay haddana dhul ooyaya oo aan dad lahayn.

Waxaa kale oo aan u hadiyaynayaa buuggan, raggii igula taliyay iguna dhiiri galiyay ee igu shajiciyay inaan qoro oo ah ragga hoos ku qoran,

1. Sh.Siciid Sh.Xassan Nuuriye
2. X.Abiibakar Sh.Cumar
3. Maxamad Xirsi Bahal
4. X.Jaamac Muxumad Cilmi
5. X.Dayib Sh.Muxumad
6. Danjire Maxamad Sabban
7. X.Xassan aw Cali (mataan)
8. Maxamud Daahir Aaye
9. Sh.Maxamad Baddar
10. X.Daahir aw Cilmi
11. Buuni Xaaji Cabdi
12. Aadan Aammin
13. Dr. Cismaan Sh. Nuur
14. Cige Mataan

Waxaanan mahad badan u jeedinayaa ragga deggan dawladda Imaaraatka carabta ee buuggan daabacaadiisii gacan libaax.ka qaatay, kuwaas oo aanan iloobi karin gacantii waynayd ee ay ka gaysteen buuggaa daabacaadiisa. Waxaanan mahad gaar ah u jeedinayaa guddidii u xil saarnayd arrintaa oo aad ugu dadaashay ayna ka mid yihiin;

1. Cumar Ibraahim kaamil
2. Axmad Aadan Samaale (Carab)

Waxaana jirta in wixii la qoraba gaar ahaan taariikhda in dadka qaar waxyaabaha qaarkood ay qoonsadaan, wixii taariikh ahna lagama cadhoodo,waxaanan rajaynayaa in ay walaalahayga akhriyayaa inay indhaha ka laabaan wixii ay khalad u arkayaan, carabtuna waxay ku maahmaahdaa (ka aan khaldamin waligii waa kee amase waa kee ka wanaag uun waligii sameeyaa).

Ugu danbayn hadaan illoobo ma illoobayo abwaankii yaraa ee C/qaadir Cige Mataan ee buuggan gacantiisa ku qoray oon u mahadnaqayo iyo inantaydii aan jeclaa Hodan Cismaan Sh.Nuur oo buuggan iyadu isku duba-riday makiinadana ku qortay, waanay mahadsan yihiin dhammaantood.

Sh. C/raxmaan Sh. Nuur C/llaahi

TAARIIKHDA GADABUURSIGA:

Qabiilka Gadabuursigu waa qabiil ka mid ah qabaa'ilada waawayn ee Soomaalida, waxayna deggan yihiin inta u dhaxaysa buurta la yiraahdo Kaaraamardha xagga koonfurta, dhinaca waqooyina Badda Saylac.

Qabiilka Gadabuursigu waxa uu leeyahay taariikh dheer oo ah dhinaca boqorada,xagga ganacsiga iyo culimaa'udiinta.

ABTIRSIINTIISA:

Wuxuu sheegay caalimkii waynaa ee sh Barkhadle C/llaahi, taariikhdii uu qoray ee laga helay kutubtiisii in qabiilka Gadabuursigu oo ku magac dheer Samaroon, markaa ninkaa Gadabuursiga la yidhi iyo Samaroonkuba waa naanays,ee magaciisa rasmiga ah waxaa la oran jiray; Maxamuud *binu siciid binu Sh.Xassan binu Maxmuud binu Axmad binu Madaluug binu Abiibakar oo ku magac dheer (Dir) binu C/raxmaan (Irir)binu Ismaaciil (Aji) binu Cusmaan(Soomaal) binu jibriil (Waarid)binu Xassan(Lugaam) binu xuseen (Dalmar)binu Harruun (Kamal) binu Ismaaciil(Kooshin)binu Ridwaan,binu Nuux binu Axmad binu cuqayl binu abii Daalib.

Maxamuud binu siciid wuxuu ahaa raggii la dagaalamay nimankii Gaallaha ahaa (Oromo) ee dhulka Soomaaliiyeed soo galay qarnigii 7aad ee hijrada wuxuuna caawinayay suldaan Sacdu-diin oo ka mid ahaa boqoradii Soomaalida, ahaana ninkii Saylac xukumayay wakhtiga dheer.

Wuxuuna ahaa Maxamud binu Siciid ninkii hawl wadeenka ka ahaa ciidanka ka dagaalamayay dhinaca galbeed, wuxuuna qabsaday ciidankiisii magaalada ku magac dheer Abbasa, Awbare, Awbuube, Awoofle, Cammuud iyo kuwo kale oo badan oo raadadkoodu ku yaaliin dhinaca waqooyi galbeed.

Maxamuud markii uu helay guushaa badan wuxuu ku noqday Saylac waxaana si diiran ugu soo dhaweeyay oo ka hor yimid Suldaan Sacdudiin una sameeyay xaflad balaadhan isaga iyo ciidankiisii libta helay, sidaas ayaana loogu bixiyay SAMAROON, iyada oo lagu inshaarayo magacaa wayn iyo geesinimaduu ka muujiyay dagaalkaas iyo baabiintii uu baabiiyay cadawgii ka soo hor jeeday, waxaana lagu qoray magaciisii diiwaankii geesiyada.

Guushaa ka bacdi wuu guursaday, markii uu u dhashay inankiisii curad ee la odhan jiray Makadoor waxa uu u guuray isaga iyo xaaskiisii buurta la yiraadho Buur-Cali, markuu hallkaa mudo badan degganaa xoolo badana ku yeeshay halkaas waxay iska hor yimaadeen oo colaadi dhex martay qabiilka la yidhaahdo wado-Cali (Danaakil),waxa aanay ka dhaceen xoolihiisa intii badanayd, ka dibna wuxuu u guuray bari isaga oo wata col badan wuxuuna deggay tuulada la yiraa Maydh oo uu degganaa Sh,Isxaaq, si fiican oo qalbi furan ayaana loogu soo dhaweeyay si wanaagsana waa loo dajiyay.

Waxaa la sheegay inuu gaashaan-buur la samaystay qabiilka daganaa Gado, qabiilkaas oo uu taageero badan ka helay markii uu dagaalka kula jiray qabiilka gaalaha, sidaas ayuuna ku baxay magaca GADA BUURSI.

Intaas ka dib ilaa intii uu ka dhimanayay wuxuu ku noolaa magaalada Maydh iyo agagaarkeeda. Wuxuuna geeriyooday markii ay taariikhdu ahayd 795 ee hijrada, waxaana lagu aasay Dibgax, qabiilka Isaaqa ee dhulkaa daganina aad bay u siyaartaan wayna barakaystaan.

---

*kitaab Ansaabi-dahabiya fii cilmi -Ansaab siduu sheegay shariif jiisaan siduu ka soo guuriyay kitaabka Futuuxa al-xabash, jiska afraad bogga 759aad.

DISTOORKA GADABUURSIGA:

Kolkay taariikhdu ahayd qarnigii tobnaad ee Hijriyada qabiilka Gadaburrsiga waxa ku yimid dhibaato badan oo kaga timid dagaalkii qabaayilka uuna u waynaa dagaalkii ka dhex socday Gadabuursiga iyo nimankii la oran jiray Gaalaha ayna sabab u ahayd wax garasho la'aan iyo doqoniimo, dagaalkaas oo ay ku dhinteen dad fara badan oo iyagu aan waxba gaysan, waxay u baahdeen si ay dhibaatadaa kaga baxaan ayna u sameeyaan isku tag iyo meel kasoo wada jeesad, waxay garteen inaan dhibtaa lagaga baxayn hadii aanay samaysan nin madaxa iyo rag kale oo la taliya.

Kolkay muddo badan ka tashadeen arintaas waxay go'aamiyeen in ninka kaliya ee arintaa wax ka qabanaayaa uu yahay Cali makaahiil dheere. Waxaanay dhamaantood isla garteen in ninka kaliya ee maanta isku keen keeni kara uu yahay ninkaa aan kor ku xusnay,sababta aan u dooranaynaana ay tahay caqligiisa badan, sharaftiisa, faseexadiisa,bashaashnimadiisa, waji furnaantiisa, hal-adaygiisa, iyo shujaacadiisa.

1-Waxayna go'aamiyeen oo isla waafaqeen dhammaantood inuu ahaado boqorka Gadobuursiga, magaciisuna ahaado Ugaas-Cali. Sidaasi ayuuna ku noqday ugaaskii ugu horeeyay ee loo doortay madaxnimada ayna ahaato boqornimadaasi tu ku kooban reerka uu ka dhashay oo haduu boqorku dhintona uu boqornimada ka dhaxlo wiilkiisa ugu wayn, ayna u kala qaataan boqornimada siday u kala wayn yihiin, hadii lagu murmo oo raga qaar la waayo ama hadii wiilkiisa la yeelan waayo waxa boqornimada qaadanaya wallaalkiis waxaana loo bandhigayaa gadabuurisiga oo dhan iyadoo arrintaas la marinayo boqolka nin ee loo doortay inay boqorka la taliyaan.

2-Waxaa kaloo ay isla waafaqeen inay boqorka la taliyaan boqol nin oo qabaa'ilka oo dhan laga soo doortay lagana doorto boqolkaas, afar nin oo boqorka goor walba la jooga oo la yiraa (afarta dhadhaar).

3-Inuu xukunka ahaado arrin laga wada tashado boqorka iyo boqolka nin hadii ay arrintu tahay arin aad u wayn,xeerkuna ahaado ugub iyo curad, wixii ugub ah ee cusub waa inay gooyaan boqorka iyo boqolka nin, wixii curad ahna sidii hore loo gooyay uunbaa lagu socon.

4-Boqorka kolka la boqrayo waa in madaxda gadabuursiga oo idil iyo dadka wax garadka ahiba ay caleen saaraan iyadoo loo dhan yahay.

5-Kolka la isla waafaqo ka dib in la geeyo ceelka la yiraahdo Bagi, ceelkaasi oo gudihiisa uu yaalo dhagax cad oo qurux badan, kolkaana uu ku fadhiisto dhagaxaas oo halkaa uu ku maydho, oo kolkaas laga badalo dharkiisii hore lana huwiyo.dhar qurux badan, dharkaas oo ay ka mid yihiin khamiis dheer iyo cumaamad,

6-Kolka ceelkaas la geeynayo waa inay ugu yaraan raacaan konton (50) faras-fuul aanay soo galbiyaan kolka la keenayo guriga, guri loogu talo galay isaga oo la sii dhisay intii uu ceelka ku maqnaa, kolka uu aqalka galayana waxaa diyaar looga dhigi jiray saddex weel oo caano ku jiraan, mid uu ku jiro caano geel, midna caano lo'aad midna caano adhi, markaas saddexda weel midka uu qaato boqorku waa la barakaysanayaa, waxaana la oranayaa kaas ayaa inoo qaaliban.

Waxaana halkaas lagu sameeyaa xaflad balaaran waana loo cayaaraa boqorka todoba cisho.

7-Dadka jaarka inala ah ee hareeraha inaga xiga in lagula dadaalo oo si wanaagsan loo wada dhaqmo, nabadoodana lagu dadaalo haduu khilaaf yimaadana si nabad ah lagu dhameeyo intay suurodbi karto.

8-Xukunka xagga diyada in la raaco sida shareecadda Islaamka.

9-Guurka iyo furiinka in lagu dhaqmo sida shareecadda Islaamka.

10-waxaana dhammaan lagu heshiiyay in qabaa'ilka laga fogaado wuxuuna gadabuursigu lahaa caadaad badan oo aad ka garanaysid in aanu gadobuursigu ogalayn in arrin qabaa'il la soo qaado

waxaana ka mid ah Gucusta la ciyaari Jiray oo ahayd ciyaar wanaagsan waxa loo kala ciyaari jiray ama Agoon iyo Aabaale ama dacar joog iyo dhagax joog, amase cankaable iyo Quude ama doob iyo goobaale..

boqorku wuxuu gooyay oo yidhi "Gadabuursi waa beel ee ma aha bah", taas oo noqotay xeerwayn oo lagu dhaqmo.

11- Arintaas oo uu u jeeday in Gadabuursga aan looogalayn inay ku dhaqmaan arin qabiil .

12- Gadabuursigu wuxuu lahaa lix(6) nin oo xeer-beegrti ah, oo xeerka gadabuursiga aad u yaqaana, oo wixii xeeer ah ee la isku qabto ama lagu murmo xagooda loola noqdo, dacwooyinka waawayna dhagysigooda iyaga lagu wareejo

Dacwadaha qaadidoodana marka la dhagaysanayo, waxa lagu dhagaysan jiray sida shareecadda Islaamaka xaga markhaatiyaasha iyo xaga dhaartaba waxaana aad loogu dadaali jiray Deedifada*.

---

* Difaaca.

1-UGAAS CALI:

Ugaas Cali makaahiil-dheere sidaan hore u sheegnay wuxuu ahaa ugaaskii barakada lahaa ee u horeeyay ugaasyada waxaana lagu caleen saaray Gabbilay, deedna waxa la geeyay Bagi, sidii caadadu ahayd halkaas ayaa dharkiisii hore lagaga badalay, loona galiyay dharkii boqornimada.

Ugaas cali wuxuu boqornimada qaaday kolkay taariikhdu ahayd 1607dii miilaadiga, wuxuuna ku dhashay meesha la yiraado "Dhoobo" kolkuu sanadku ahaa 1575 miilaadiga, hooyadiina waxa la oran jiray Khadiija sheekh waxayna ahayd reer Abayoonis (Gari).

Ugaas Cali wuxuu ahaa nin aad wax u yaqaan oo wuxuu yaqaanay aadna ugu xeel dheeraa diinta Islaamka, wuxuuna wax ku bartay "Herar iyo Saylac",sheekhyadii wax baray waxaa u waynaa (Kabiir-Nuur). oo ka mid aha culimada.

Ugaas Cali luqada carabiga wuu akhriyi qori jirayna wuxuu ahaa nin caalim ah oo wixii dhib ahna ka durka, wuxuuna ahaa nin aad u qurux badan oo dheer, lehna gadh wayn oo laga haybadaysto. Ugaasku wuxuu lahaa aftahanimo kol haduu hadlana la wada dhagaysto, waxaana la sheegay kitaab Quraan ah oo uu ku qoray gacantiisa inuu jiro kolkuu boqornimada qaaday.

Ugaasku wuxuu noqday nin aad loo adeeco, oo dadkii kala tagsanaa wuu isku keenay, isagoo ku dhaqmaya xikmadiisii ahayd (Gadabuursi bah maaha ee waa beel),aad ayuuna ugu dadaalay sidii qabiilka looga fogaan lahaa ee loo midoobi lahaa.

Ugaas Cali wuxuu geeriyooday kolkay taariikhdu ahayd 1639kii miilaadiga,wuxuuna ku geeriyooday oo lagu aasay Gabillay, waana la siyaartaa qabrigiisa.

2-UGAAS CABDI:

Ugaas Cabddi Ugaas Cali oo ahaa wiilkii Ugaas Cali ayaa deedna boqornimadii ka daba qaaday.

Ugaas Cabdi wuxuu ku dhashay Qabri-baxar, sannadku markuu ahaa 1609kii miilaadiga, hooyadiisna waxa la oran jiray Xabiibo Sheekh Sulaymaan.

Ugaas Cabdi waxa lagu caleema saaray Bagi, kolkuu sannadku ahaa 1639kii miilaadiga, wuxuuna ahaa nin aad daacad ah oo diinta Islaamka aad u jecel, goor walbana quraanka akhriya, aad ayuuna uyaqaanay luqada carabida. Wuxuuna ahaa nin qurux iyo haybad leh oo dhex -dhexaad ah, dheerayna gaabnayna, wuxuuna lahaa gadh wayn.

Ugaas cabdi intii uu noolaa wuxuu la kulmay dhib badan oo wakhtigiisii waxa dhulka ka dhacay abaar badan iyo dagaalo badan oo aan la dagaalamaynay (Gaalaha),kaasi oo ayaamihiisii danbe dadka dhib u gaystay.

Ugaas Cabdi taariikhdiisii intuu noolaa wax aad ah lagama hayo, wuxuna dhintay kolkay taariikhdu ahayd 1664tii miilaadiga, wuxuuna ku aasan yahay ARAABI.

3-UGAAS XUSEEN:

Haddana boqornimada waxaa qaaday wiilkiisii Ugaas Xuseen Ugaas Cabdi oo ku magc dheeraa (Ugaas Ugaadh) wuxuu ku dhashay Gaarisa, Hooyadiissna waxa la oran jiray Caasho Cali, lamana kulmin boqornimadiisa.

Wuxuuna boqrnimada qaaday sanadku markuu ahaa 1664tii miilaadiga, wuxuuna ahaa nin aad u dheer oo aad u xoog wayn wuxuuna ahaa nin aad u dabeecad adag oo aan lahayn wax naxariis ah, xagga akhlaaqda iyo xagga dad la socodka wuxuu ahaa nin aad ugu dabeecad adag,wuxuuna jeclaa fardo fuulka wuxuuna aad u jeclaa dagaalka, ahaana nin jar-iska-xuur ah oo aan cidna wax ka maqal.

Boqornimada kolkuu qaaday inyar kadib wuxuu damcay inuu weeraro meeshii uu ku noolaa boqorkii Gaaluhu, ee ku magac dheeraa Aala-Boore, isaga oo aan ugu talo galin xooga boqorka lagu weerarayo, aanu diyaarna u noqon oo aanay jirin wax lagu daafaco, arintaas oo tolkii ku khilaafay, waxaana isaga iyo tolkii ka dhex dhacay khilaaf fara badan, aakhirkiina wuu ka carooday.

Wuxuuna goor galab ah fuulay faraskiisii Bulaale, wuuna baxsaday oo la waayay, lamana oga meel uu tagay ilaa maanta, waxaana la sheegay inuu ku noolaa halkaas u tagay oo ahayd xagii reer abtigii Sacad-Muuse, oo halkaa aad ugu soo dhaweeyay, waxaana la waayay sanadku kolkuu ahaa 1665tii miilaadiga.

4-UGAAS CABDILE:

Haddana boqornimadii waxaa qaaday walaalkiis Ugaas Cabdile Ugaas Cabdi, markuu sanadku ahaa 1665tii miilaadiga.

Wuxuu ku dhashay Boorama oo kolkaas aanay ka dhisnayn magaalada Boorama, hooyadiisna waxa la oran jiray Ceebla xassan, wuxuuna boqorinimada qaatay kolkii walaalkii xusseen la waayay in yar ka dib.

Boqornimadiisana waa loo dhammaa wuxuuna ahaa nin tolkii aad iyo aad u jecelyihiin oo aan ahayn sidii walaalkii, haybad badana leh oo qosol badan wuxuuna ahaa nin dareen badan.

Wuxuuna intuu boqornimada hayay la kulmay dhib badan sidi aabihii, arintaasoo ay u waynayd, dagaalkii u dhexeeyay Gadabuursiga iyo gaalaha, oo dad badana ku naf waayeen labada dhanba waxaana la sheegay inta uu boqorkaasi jiray dhulka Gadabuursiga ay ka dhacday abaari, taas oo ahayd mudo todoba sano ah waxaana jirtay in isaga iyo walaalkiisii baxsaday isku qabteen oo khilaaf badan iyo colaadi labadooda ka dhex dhacday taasoo sabab u noqotay in mudadii uu noolaa Ugaas Cabdile ay Gadabuursiga dhib fara badani heshay, wuxuuna ahaa nin la kulmay dhib badan, wuxuuna geeriyooday sannadku markuu ahaa 1698dii Miilaadiga

5-UGAAS NUUR UGAAS CABDI:

Haddana waxaa qaaday boqornimada walaalkii Ugaas Nuur Ugaas Cabdi, taariikhdu markay ahayd 1698 kii miilaadiga, waxaana lagu caleemo saaray Bagi, waana loo dhamaa boqornimadiisa, wuxuuna ku dhashay meesha la yiraahdo Haliso, hooyadiina waxa la oran jiray Aamina Bare.

Wuxuuna ahaa nin aad u cad oo sunayaal waawayn aadna wuu uu dheeraa, wuxuuna ahaa geesi, arimahana aad u fiiriya, waxa kale oo uu ahaa nin deeq badan siyaasadana ku xeel dheer oo dagaalkana aad u jecel.

wuxuu ahaa nin jar iska xuura oo aan cidnaba ka baqan tolkiisna aad u jecel yihiin, waxaana la sheegay in kolkii uu boqornimada qaaday uudamcay in uu u sameeyo khiyaamo Boqorkii Gaalaha ee la oran jiray Aala-boore, kolkaa wuxuu kaxaystay 40 nin oo fardo fuula waxaanay ugu tageen meeshiisii goor hebeena waxaana uu yiri boqorku waxaan la soconaa nabad, gaalkii Aala-boore wuxuu yiri nabada waan jecelahaye ila daga, intiinaana mid walba waxaan u dhisayaa gabadh qurux badan, ugaaskana wuxuu u dhisay inatiisii la yaqiin ee la oran jiray Faaya Aala-boore oo ahayd tii ugaas shirdoon dhashay,wuxuuna kula heshiiyay inayna dhulkoodii ku noqon.

Markaa Aala-boore iyo tolkiisii waxay u guureen meesha la yiraahdo Faafan, Ugaaska iyo ragiisiina waxay kula heshiiyeen inay u soo diraan awr iyo hablo alaabta la rarta. Sidii caadadu ahayd kolkay soo gaadheen hablihii iyo awrtiiba dumarkoodiina way soo kaxaysteen oo way soo guureen, hablihi loo soo dirayna way soo afduubeen, waxayna ku soo noqdeen dhulkoodii hooyo lo'badana way soo kaxaysteen oo way soo guureen waxayna yimaadeen meesha la yiraahdo Dhoobo halkaas oo reeruhu daganaayeen hablihii awrta u soo raray dhulkoodii baa lagu celiyay oo rag baa lagu daray,

kolkaa ninkii boqorki Aala-boore kolkuu warkii maqlay ee loo waramay wuxuu soo diray ciidan wayn oo wuxuu yiri nimankii ka daba taga intayna dhulkoodii gaadhin.

Kolkaa Ugaaska iyo dadkiisuba buurta Dhoobo hoosteeda ayay dhufays wayn ka samaysteen, kolkaa colkii uu soo diray Aala-boore inaanay waxba ka qabsan karayn markay arkeen way baqeen waxayna ku noqdeen dhulkoodi kolkaa Ugaaskii lo'dii badnayd wuxuu u qaybiyay Gadabuursigii, galin bayna buurta dhoobo hoosteeda ku noolaayeen oo ay samaysteen olole badan iyo tirtirsiin, hadana waxay u soo guureen xaga Oogada ee koonfureed.

In yar ka dib gaalkii Aala-boore wuxu soo diray col xoog leh wuxuuna amar ku siiyay in boqorka Ugaaska reerkiissa inay saq dhexe tagaan oo ay miraan. Ugaaskuna markuu maqlay hugunkoodii iyo qayladii fardaha wuxuu ka soo baxay aqalkiisii oo uu faraskiisii la oran jiray Bulaale u fuulay, kolkaasuu mudo idil isaga iyo dhawr nin oo colkiisiiya halkaa ku wada dagaalameen, markii dambena way ka bateen halkaasna waxay ku dileen 9 wiil oo uu dhalay Ugaas Nuur, kolkaa isagii iyo labadiisii inan ee la kala oran jiray shirdoon iyo Hiraabe waxay tageen meeshii Gadobuursigu ololaha ku samaynayay waxayna uga warameen wixii dhacay si degdega ayay diyaar u noqdeen waxayna ka daba tageen colkii Gaalaha waxayna ku gaadheen meeshii ay dadka ku laayeen meel ku dhow, halkaasaana dagaal aad u adagi ka dhex dhacay labada qoloba, kolkaa Gadobuursigii way ka xoog roonaadeen Gaalihii oo si fool xun ayay u jabiyeen oo xitaa nin kaliya kama bixin.

Wax yar ka dib kolkay taariikhdu ahayd 1733dii miilaadiga wuu dhintay Ugaaskii, wuxuuna ku aasan yahay buurta la yiraa Buur-cali.

6-Ugaas Hiraab:

Haddana waxaa qaaday boqornimada wiilkiisii Ugaas Hiraab Ugaas Nuur kolkay taariikhdu ahayd 1733dii miilaadiga, Hooyadii waxaa la oran jiray Faayo Aala-boore, boqornimadiisana waa loo dhammaa wuxuuna ahaa nin aad u dheer oo taag daran wuxuuna ahaa nin maariin oo luga yaryar oo socsocod badan oo aan daalin wuxuuna ahaa nin fahmo badan waxuuna ahaa nin tolkii aad iyo aad u jecel yihiin oo ahaa nin qosol badan oo cadho yar mana ahayn nin baqa mana aqoon baasaysiga iyo cabsida wuxuuna ahaa nin dagaalka neceb aadna u jecel nabadda, wuxuuna oran jiray nolol lagu noolaado waxaa u xun dagaalka iyo colaadda haduu meel wax fidmo ah ka maqlo iyo khilaaf dagdag ayuu u bakhtiin jiray, intuu noolaana Gaalaha dagaal kama dhex dhicin

Waxaase dhacday in maalin maalmaha ka mid ah uu seexday geed reerka agtiisa ah ku dhow isagoo aan haysan wax hub ah, halkaas ayayna ku ogaadeen Gaaluhu inayna cidina la joogin oo halkaas ayay ku dileen boqorkii Ugaas Hiraabe waxaana dilay ninka la oran jiray kaluuba oo ahaa abaanduulaha Gaalaha, waxaana la dillay kolkuu sannadku ahaa 1750kii miilaadiga, laguna aasay meel la yiraahdo Xamar oo ah meesha lagu dilay.

7-UGAAS SHIRDOON:

Haddana waxaa qaaday boqornimada Ugaas shirdoon Ugaas Nuur, wuxuu ku dhashay meesha la yiraahdo Haliso, hooyadii waa Faaya Aala-boore.

Waxaana la boqray kolkuu sanadku ahaa 1750kii (m),kolkii ama maalintii la dilay walaalkisi boqornimadiisana waa loo dhammaa waxaana lagu caleemo saaray Bagi wuxuuna ahaa nin dheer oo cad oo sunayaal waawayn leh, wuxuuna lahaa gadh yar oo sandheer iyo indho waawayn leh, wuxuuna ahaa nin geesiya oo aan aqoonin wax cabsi la yiraahdo oo cadho badan jecelna xarbiga iyo fardo fuulka wuxuuna ahaa nin hadal yaqaana oo cod kar ah oo haduu hadlo aan cidina ka daba hadlayn, wuxuuna ahaa nin uu maqlo tolkii oo aan cidina khilaafin, wuxuuna ahaa nin ololaha iyo tirtirsiinta jecel.

Wuxuu ahaa nin foojignaan badan oo xoog badan oo arrimuhu inta aanay dhicin ka hor taga wuxuuna ahaa nin hurdo yar oo soo jeed badan oo aan waxba iloobin.

Markii uu arkay dilkii walaalkii la dilay si degdega ayuu ugu soo noqday reerkii wuxuuna ka dalbay xaaskii walaalkii inay si dagdaga u siiso koorihii Faraska wuxuuna fuulay faraskiisii, warkiibuuna si dagdega u gaarsiiyay colkii Gadabuursiga waxaana u sheegay in la dilay Ugaaskii,kadib colkii gadabuursigana si dagdag ah ayay diyaar u noqdeen kolkiibana colkii Gaalaha way gaadheen waxaana labada qolo dhex maray dagaal aad u adag.

Ugaas Shirdoona dagaalkaas kaligii wuxuu dilay rag ka badan boqol nin oo halkaas wuxuu ku helay magac wayn, kolkii Gaaluhu si xun bay u jabeen waxaana halkaa lagu dilay abaanduulihii Gaalaha oo la oran jiray Kaluuba waxaana dilay nin la oran jiray Hilin Geedi, kolkaa Ugaaskii si dagdag ayuu ugu soo noqday halkii lagu dilay walaalkii waxaana loo aasay sidii loo aasi jiray boqorda, kolkaa ka dib wuxuu huwaday dharkii boqornimada, waxaana jirtay maalintaa Ugaaska la dilay in markii uu kooraha ka qaadaanayay xaaskii wallaalkiis inay tidhi"ishuu igu dayay Shirdoon Ugaaskii dhimay"

waxaana la yidhi intuu noolaa Ugaas Shirdoon wuxuu ahaa nin Gadabuursiga u fiican oo wuxuu Gadabuursigu gaadhay nolol fiican iyo isku tag iyo midnimo taascoo ka dhalatay shujaacadiisii, faseexadiisii, ragnimadiisii iyo wanaagiisii badnaa, wuxuuna dhintay kolkay taariikhdu ahayd 1772dii Miilaadiga, waxaana lagu aasay meesha la yiraahdo Batalaha.

8-UGAAS SAMATAR:

Hadana waxaa boqornimada qaaday inankiisii Ugaas Samatar Ugaas Shirdoon wuxuu ku dhashay meel ku dhow Boorame, boqornimada wuxuu qaatay 1772dii miilaadiga, hooyadi waxay ahayd Faadumo sheekh Cumar, boqornimadiisana waa loo dhammaa waxaana lagu boqray Bagi.

wuxuuna ahaa nin dhexdhexaad ah oo aan aadna u dheerayn gaabnayna, wuxuu ahaana nin balaadhan oo hilib badan midabkiisuna casaan buu u dhawaa wuxuuna ahaa nin indho waawayn oo gadh wayn leh oo lugu buurbuuran, wuxuuna ahaa nin aad iyo aad u faseexo badan oo xikmad badan, oo waxa soo socda wax ka sheegi jiray, wuxuuna ahaa nin gabayaaya oo gabayadana xafida oo hadal yaqaan oo wixii dadkii hore murti iyo maahmaah ku hadli jireen wada xafidsan, kol haduu hadlana sidii aabahii aan laga daba hadal, oo meel mariya wuxuu damco xaqana ku hadla in wal oo uu qadhaadh yahay.

wuxuuna ahaa nin aad loo jecel yahay wuxuuna lahaa sir u qarsoon oo ilaahay siiyay waxayna dad badani sheegeen in markuu dhintay ay arkeen isagoo qabrigiisa ag fadhiya oo weel dahab ah haysta, wuxuuna ahaa nin aan salaadu ka tagin oo daacad ah waxaana la sheegay in Aabihii islaantii hore ee uu guursaday ay u dhali wayday inamo mudo badan kolkaa Gadabuursigu way faaliyeen oo waxay yiraahdeen naag gaari ah ha loo dhiso kolkaa wuxuu aabihii uu guursaday gabadha aan kor ku soo sheegnay ee faadumo sheekh cumar, kolkaa guurkii u horeeyay waxay ku dhashay Ugaas Samatar kolkuu dhashay waa loo ciyaaray waxaana magciisa loo bixiyay Samatar oo waxay yiraaheen oo ku ciyaareen (Samatar dhalayoo sad korodh) waxaana jirta intuu boqranaa in Gadabuursigu meel sare gaaray wuxuuna ahaa nin aad u nasiib badan wuxuuna ahaa intuu isagu boqranaa aan la arag dagaal iyo abaar midnaba, waxaase dhacay dagaal kaliya oo Gaalaha lagula dagaalamayay meesha la yiraah Fayaambiiro, halkaas oo uu Gaaluhu si xun ugu jabay laguna dilay boqorkoodii la oranayay Aala-boore waxaana dilay ninkii geesiga ahaa ee la yaqiin ee ku magac dheeraa Geedi Waraabe, waxaana la sheegay in Ugaas Samatar uu Ilaahay waydiistay in uu siiyo boqol nin oo geesiyaal ah oo ninkiina kun nin ku filaado wakhtiga dagaal dhaco waxayna dhasheen ragaasi ayaamihii ugu dambeeyay boqornimadiisa waxaana jirtay wakhtiguu boqorka ahaa in Somaalida dhexdeeda waxoogaa dagaalo ahi ka dhex dheceen laakiin nasiib wanaagiisa wixii damca Gadabuursiga aad ayuu u jabi jiray.

Qabiilka Gadabuursina intii boqornimadiisa ka horaysay way taag daraayeen oo waxaa la oran jiray waa (timo dheer), laakiin intuu isagu dhashay ayaa Gadobuursigu horumar wayn gaadhay. Nimankii Gaalaha ahaana dhulkaa dib uguma soo noqon kolkii la dilay boqorkoodii Aala-boore.

Gaaluhu waxay ahaayeen niman badan oo farasfuula oo wuxuun baabiiya waxayna doonayeen waqooyiga soomaaliya inay qabsadaan oo ay gacanta saaraan dhulkaasoo ku fiican beeraha iyo xoolaha, wuxuuna dhintay Ugaas Samatar 1812kii Miilaadiga wuxuuna ku aasan yahay meesha la yiraahdo Xariirad.

9-UGAAS GUULEED:

Hadana waxaa qaaday boqornimada inankiisii Ugaas Guuleed Ugaas Samatar wuxuuna ku dhashay meel ka tirsan Gobolka Boorame, wuxuuna boqornimada qaaday 1812kii miilaadiga, waxaana lagu boqray Bagi, boqornimadiisana waa loo dhammaa, hooydiina waxay ahayd Xamaro Geele, wuxuuna ahaa nin dheer oo maariina ah indho cas oo indhaha ku lahaa ilmo badan, wuxuu ahaa nin lugo yaryar oo gacmo dheer, wuxuuna ahaa nin deeqsiya oo neceb bakhaylnimada wuxuuna jeclaa fardo fuulka iyo ugaadhsiga wuxuuna ahaa nin dagaal jecel, mudadii yaraa ee uu boqranaana dhawr dagaal ayaa ka dhex dhacay gadobuursiga iyo daaroodka,waqtigiisii bay gaashaan qaadeen raggii geesiyada ahaa ee la oran jiray Geediyada, mudadii yarayd ee uu noolaa Gadobuursiga wax dhib ahi ma soo gaarin waxaana la sheegay in loo faaliyay ayaan ayaamaha ka mid ah oo la yiri abeesaa ku cunaysee faraska ha ka dagin, kolkaa maalintii oo idil faraska ayuu fuushanaa goor casar gaaban ah ayaa kaadi qabatay kolkuu kaadshay , ayaa wuxuu arkay jidhif meel taala oo wuxuu damcay inuu kaadida isaga biiyo, ilayn jidhifta abeeso yar ayaa ku laabnayd wayna qaniintay sabataasuuna ku dhintay, aad ayaana looga murugooday arrintaasi, wuxuuna dhintay kolkay taariikhdu ahayd 1817dii miilaadiga waxaana lagu aasay meesha la yiraahdo Weeraar.

10-UGAAS ROOBLE:

Haddana waxaa boqornimada qaaday walaalkii la oran jiray Ugaas Rooble Ugaas Samatar, wuxuuna ku dhashay Harawa, waxaana lagu caleema saaray Bagi, boqornimadiisana waa loo dhammaa waxaana uu boqornimada qaaday 1817dii, oo ahayd markuu walaalkii dhintay, hooyadiina waxay ahayd Xamaro Geele, wuxuuna ahaa nin dheer oo aad u cad oo aad u qurux badnaa, wuxuuna ahaa nin haybad badan oo laga haybadaysto oo tolkii hadalkiisa maqlo oo aad iyo aad loo jecel yahay wuxuuna ahaa nin gacmo dhaadheer oo deeq badan, geesina ah wakhtiga dagaalka oo faseexo badan oo qoor dheer leh, dulqaad badana leh, wuxuuna ahaa nin dadka soo jiita oo qosol badan wuxuuna ahaa nin aan waligii caroon oo ciyaar badan oo dhalinyarta kala qayb gala ololaha oo fardo fuulka jecel iyo ugaadhsiga wuxuuna ahaa nin xarako badan oo aan seexan, ahaana nin gabya oo gabayga xafida wuxuuna ahaa nin hadal yaqaan oo aan hadalka ka daalin waxaana la sheegay kol haduu hadalka billabo in uuna ka daali jirin oo uu hadli karo ilaa afar saacadood wuxuuna had iyo jeer ilaalin jiray dadka taagta daran iyo agoonta waxaana la sheegay in nin miskiin ah oo yidhi xaas baan leeyahay eh wax i siiya uu siiyay 200 oo neef oo adhi ah waxaa kale oo la sheegay inuu habeen kaliya uu gawracay 50 konton dibi, wuxuuna ahaa boqorada oo idil ninkii ugu deeqsisanaa.

waxa kale oo uu ahaa nin nasiib badan, nasiib badnidiisana waxaa ka mid ahayd in ragii aabihii ugaas Samatar uu ku duceeyay ee uu yidhi "Illaahayaw waxaan ku baryay boqol nin oo kun ciila" ragaas ayaa isaga la barbaaray nasiib wanaagiisa oo fardaha la fuulay ragaana magacyadooda waxaa ka mid ahaa sidan aan hoos ku sheegi doono:

1. Geedi Bahdoon oo ku magac dheeraa Geedi malable.
2. Rooble Afdeeb
3. Waraabe Cadaawe
4. Geedi Maydan
5. Wadubad Geedi
6. Geedi Faarax

7. Faarax Xamar
8. Warsame Dhugyaago
9. Boqoro Cilaan
10. Cali dhaarte
11. Xildiid Faatax
12. Khayre Dharaar
13. Shirwac Guuleed
14. Saciid Geedi
15. Geele Maydal
16. Geedi Buux
17. Cali Gabal
18. Barkhadle Fure
19. Faarax Odawaa
20. Diiriye Loodoon
21. Sheekhdoon Yacquub
22. Geedi Dhurwaa

Iyo rag kale oo magacyadooda aan halkan lagu hayn, nimankaasi waxay ahaayeen raggii ku magac dheeraa Geediyada, waxayna ahaayeen rag yabaaburo ah oo ninkiiba uu kun nin u dhigmo waxayna ahaayeen ragaasi raggii Gadobuursiga guusha wayn u soo hooyay.

Waxaa kale oo nasiib wanaagiisa ka mid ahaa in uu dhalay labaatan wiil oo ay u dhaleen saddex dumar ahi, oo uu walaalihiis ka dumaalay. Kolkaa xeerka gadobuursiga wuxuu ahaa inaan la boqrin nin ay naag dumaal ahi dhashay, markaa Gadabuursigu way shireen waxayna yiraahdeen kolkuu Ugaasku dhinto ma qaadi karo inan dumaaleed oo loola jeedo inamada uu ugaasku dumaasha ku dhalay, oo sidaas ayaa xeerka ku cad kolkaa waa inaan ugaas Rooble aan u doono gabadh yar oo boqor dhasha, deedna sidaas ayaa gabadha la oran jiray Maro Geedi looga bixiyay geel badan oo loogu doonay Ugaaska waxaanay u dhashay Ugaas Nuur oo noqday ninkii Ugaasyada Gadabuursiga u magac dheeraa uguna taariikh waynaa, waxana jirtay in kolkuu ugaasku dhintay in ninka la oran jiray Sharmaarke Cali oo ahaa boqorkii magaalada Saylac uu guursaday gabar la oran jiray Indho-lacag oo ahayd gabar aad iyo aad u qurux badnayd, waxayna la bah ahayd C/laahi Ugaas Rooble, kolkaa Sharmaarke Cali wuxuu dhinaciisa soo boqray C/laahi Ugaas Rooble, uuna soo siiyay dhar aad u wanaagasan iyo seef lagu daleeyey dahab.

Kolkuu u yimid C/laahi Gadabuursigii waxay ku yiraaheen aabahaa ninka dhaxlaya bari hore ayaa meel la dhigay oo waxa boqornimada iska leh wiilka yar ee la yiraahdo Nuur ee ay dhashay Maro Geedi, adigana waxaan kuugu ducaynaynaa cilmi iyo diin kol hadaad tahay nin sheekha oo diintana aad u yaqaan waxaana kale oo adiga lagugu amrayaa in intuu yar yahay Nuur aad gacanta ku haysid oo aad wax bartid.

Gadabuursiguna wuxuu batay oo uu meel sare gaaray, mudadii Ugaas Rooble uu u talinayay wakhtiigiisiina waxaa la dilay ninkii labaad ee Gaalaha boqorka u ahaa oo ku magac dheeraa NUUNO, ninkaas oo Gaaluhu ku faani jiray, waxaana dilay Geedi Bahdoon oo ku magac dheeraa (Geedi-malable),wuxuuna ku soo baxay isaga oo geed wayn ku tiirsan Nuune, kolkaasuu Geedi-malablena warankiisii waynaa ee uu badda ka helay laabta kaga dhuftay, warankiina intuu Nuune ka tafay ayuu geedkii ku dhagay oo laga fujin kari waayay.

Wuxuuna dhintay Ugaas Rooble 1848dii miilaadiga waxaana lagu aasay meesha la yiraahdo Dhexroor,waxaana caado noqotay in boqorkii maalintii la boqro roob da'o in loo bixiyo Ugaas Rooble.

11-UGAAS NUUR UGAAS ROOBLE:

Haddana boqornimada waxaa qaaday wiilkiisii Ugaas Nuur Ugaas Rooble, wuxuuna ku dhashay gobolka Awdal kolkuu sanadku ahaa 1835tii miilaadiga, hooyadiina waa Maro Geedi wuxuuna boqornimada qaaday markay taariikhdu ahayd 1848dii, boqornimadiisana waa loo dhammaa, waxaana lagu boqray ceelka la oran jiray Bagi, sidii caadadu ahayd wuxuuna ahaa nin maariina oo aad udheer, gadh yarna wuu lahaa wuxuuna ahaa nin lugo waawayn oo gacmo dheer, lahaana indho yaryar, wuxuuna ahaa nin fardo fuulka jecel iyo ugaadhsiga, waxaanu ahaa ninkii u faseexad badnaa uguna aftahansanaa wixii boqoro ahaa ee ka horeeyay, wuxuuna ahaa nin hadalka miisaama wuxuuna ahaa nin wixii maahmaah ahaa ee soomaalidu ku hadli jirtay wada yaqaanay oo dusha ka hayay, wixii maahmaah ah ee lagu hadlana waxaa loo nisbayn jiray isaga oo waxaa la oran jiray Ugaas Nuur baa yiri.

Hadaladuu ku caan baxay waxa ka mid ahaa kalmado uu ku tilmaamay dabeecada Soomaalida wuxuuna yidhi;

1. Gadabuursigu wuu kasaaye ma karo
2. Isaaquna ma kasa'e wuu karaa
3. Ciisena ma kaso mana karo
4. Daaroodna wuuna kasaa wuuna karaa.

Wuxuuna oran jiray kalmad dhagahayga gasha ma iloobin wuxuuna ahaa nin wixii raganimo ahaa dhamaystay oon waxba ka dhinayn, wuxuuna ahaa nin gabayaa wayn ah oo uuna jirin nin la gabayo ahi, wuxuuna tiriyay gabayo badan oo siyaasadda iyo xikmad ah sidaan ku sheegi doono qaarkood xaga danbe, waxa kale oo uu oran jiray kol kaliya gabaygaan maqlo ma iloobo, gabayo badan oo xafidsanaana waxa ka mid ahaa gabayadii Raage Ugaas.

Isaga iyo adeerkii cilmi Warfaa oo siyaasadda isku qabtay waxa dhex maray gabayo badan oo aya isku xafiiltameen oo dad badani ay yaqaaneen oo ay ka mid ahaayeen gabaygii ka bilaabmayay

Gorayadu ilmaheeda waxay dhigtaa meel arooriya

Shimbirtuna arooskay dhistay ubadka gaysaaye·

Wuxuuna ahaa ugaas Nuur nin aad u ilaaliya xeerka uu ka dhaxlay Awoowadii, wuxuuna ahaa nin cadaaladda ku xeel dheer oo xeerka aan ka weecan wax badana oo xeerar ah ayuu ku daray intuu boqornimada hayay, xagga cadaaladdana arrimo badan ayaa soo maray mana jirin xagga cadaaladda nin la mid ahaa waxaana daa'iman la joogi jiray ragga xeerka iyo dhadhaarada, wuxuuna ku dadaali jiray kolka arinta la goynayo inuu kala shooro ama kala tashado madaxda Gadabuursiga, isagoo ahaa nin aan cidnaba kala baqan arrimaha fulintooda.

Wuxuuna ahaa ninkii ugu horeeyay ee askar samaystay oo rag badan oo askartaasi ahi goor walba hareeraha ka taagnaayeen iyaga oo hubaysan sitana warmahoodii iyo qaansooyinkoodii.

Waxaana ka mid ahaa cadaaladiisii hadaan ka sheegno mid kaliya, in nin la oran jiray shire Axmed inuu yiri gacantayda midig nin baa igu dhuftay oo gacantaydii way dhimatay kolkaa caadadiisu waxay ahayd inuu gacanta qoorta ku dhajiyo kolka fidi la yiraahdo gacanta wuu qaylin jiray ninkii baa arintiisii la bixin waayay oo rag badanina waxay yiraahdeen magtii gacanta ninkan haloo helo, kolkaa Ugaasku wuxuu ogaaday ninkan markuu hoyanayo uu sii mari jiray doox dhexdiisa kalkaasu Ugaasku u yeeray afar nin oo askartiisa u wanaagsanaa wuxuuna ku yidhi lababa dhinac haka fadhiistaan dooxa wuxuuna ku daray labo nin oo ahaa xeeryaqaanadiisii isagoo arintaas sir ka dhigay markuu samaynayay wuxuuna ragii ku amray inay labadii dhinac kaga soo boodaan iyagoo oranaya (waar ninka xun dila), markay sidii yeeleen ayuu ninkii gacantii uu lahaa way dhimatay warankii ku qabsaday, sidaas ayaana lagu ogaaday inaanu waxba qabin sidaas ayaana ninkii magtiisii ku waayay.

UGAAS. ROOBLE HARAR 1888.

Waxa kale oo ka mid ahaa cadaaladdiisii in mar laba nin isku qabsadeen geenyo yar oo dhalatay markaas uun,oo nin walba yidhi geenyadaydii baa dhashay, farduhuna meel bay wada daaqi jireen arrintii baa la bixin waayay oo adkaatay sidii loo kala saari lahaa, kolkaa Ugaas Nuur wuxuu yidhi kolka dixdu soo rogmato labada geenyo dhinac ha la geeyo geenyada yarna dhan ha la geeyo kolkaa ta daadka soo jiidha labada geenyo ee ta yar u tagta taasaa dhashay geenyada yar ee lagu murmayo sidii baa la yeelay kolkaa labadii geenyo mid ka mid ah ayaa daadkii jiidhay oo kolkiiba u tagtay geenyadii yarayd.

mudadii Ugaas Nuur uu boqranaa kolkay taariikhdu ahayd 1876dii ayaa ay dawladda masaaridu qabsatay dhulka soomaaliyeed dawladda masaaridda caadadeedu waxay ahayd inay nimanka boqorada ah kadeedaan, kolkaa Ugaas Nuur way is khilaafeen deedna waxa ay damceen,in ay faras jiidhsiiyaan, kolkuu faraskii ku soo dhawaaday Ugaaskii ayuu adimada dhulka la galay oo uu ninkii fuushanaana dhulka ku dhacay oo uu gacanta midig ka jabay, kolkaa ninkii u sareeyay masaarida markii loo sheegay arrintaas wuxuu yidhi sidii horeba la iigu sheegay ninkani waa nin karaamo leh kolkaa Ugaaskii buu u yeeray oo ku yiri: raali naga ahow oo ninkan askariga ah ee faraska ku jiidhsiin gaaray wuu kuu ciyaarayaye inuu wax ku yeelo ma doonayn, kolkaa ugaaskii aad iyo aad ayuu u soo dhaweeyay wuuna karaameeyay wuxuuna siiyay hal qori ah, wuxuuna ku yidhi dadkaaga adiga ayuun baa xukumanaya kuu dhaafi mayno waxaanan ku siinayaa madax banaani gaar ahaneed adiga iyo dadkaaga.

ninkii masrigiina arrintii buu gaadhsiiyay ninkii dawlada masaarida u madaxda ahaa ee la oran jiray Ismaacill Baasha markaas markii uu maqlay Ismaaciil Baasha wuxuu amar ku bixiyay in loo keeno ninkaas ugaas Nuur lana soo raaciyo wafti dadkiisa ah kolkaa Ugaaskii iyo waftigii uu wataybа waxaa loo diray Qaahira si uu ula kulmo Ismaaciil baashe, waftigaa raacayna waxaa ka mid ahaa Al-amiir Cilmi Warfaa iyo Caamir dhurwa iyo kulmiye Guuleed.

Kolkuu gaaray Ugaas Nuur magaalada Qaahira waxaa ka hor yimid Ismaaciil Baashe wuxuuna u soo dhaweeyay si aad iyo aad ah wuxuuna ku dajiyay daartii martida wuxuuna yiri aragtidaada waan ku farxay waxaanan jeclaa inaan ku arko waxna la ii sheegay inaad tahay nin xikmad badan wuxuuna huwiyay dhar badan oo xariir ah iyo jubado badan oo qaarkood lagu daleeyay dahab oo ilaa hada ay jirto jubadii ugu fiicnayd ee ugaasku qaadan jiray wuxuu kaloo siiyay bogol bunduq oo uu ka mid ahaa bunduqii uu ku laynayay maroodiga wiilkiisii Ugaas Rooble , waxaanu siiyay lacag badan iyo cadar jinsiyo ah oo badan , kolkuu Qaahira joogay mudo badan ayuu ku soo noqday wadankiisii isaga oo farxaan ah.

Kolkay taariikhdu ahayd 1884tii dhulka waqooyi ee Soomaaliyeed waxa soo gashay dawlada Ingiriiska wuxuuna wakhtigaa uu joogay Ugaas Nuur magaalada Herer waxayna wakhtigaasi ahayd markii ay Masaaridu ka baxaysay dhulka waqooyiga soomaaliyeed waxaana Ugaas Nuur iyo Cilmi warfaa labada u yeedhay Mujiir-Hantar iyo Ridwaan Baasha waxayna ka dalbeen inay ciidan Soomaali ah oo badan keenaan si ay u noqdaan askar caawisa boqorka cusub ee Herar ee la oran jiray Cabdala C/shukkur(waali Herer) Askartii way u ururiyeen waxayna u ururiyeen rag ku dhow 3000 sadex kun oo nin oo soomaaliya waxanyna ahaayeen ragaasi ragii ka dagaal galay dagaalkii Jalaqo,kolkuu Ridwaan baashe ka tagayay Herar ee uu ku noqonqyay magaalada Qaahire wuxuu u geeyay cabdala c/shukuur,ugaas nuur wuxuuna ku yidhi ninkaasi waa nin wayn oo boqora oo xikmad badan ee la saaxiib oo arrin walba kala tasho

Mudadii uu hayay boqornimadda Ugaas Nuur kolkay taariikhdu ahayd 1887dii,waxaa soo weeraray magaalada Herar iyo dhulkay xukunto boqorkii xabashidda ee la oran jiray Minilik,waxa halkaas ka dhex dhacay Soomaaliduu ka madaxda ahaa Cabdala C/shukuur iyo xabashida dagaal adag, dagaalkaas oo ku magac dheeraa dagaalkii Jalaqo, kaasoo labada dhinacba dad badani ku dhinteen, dagaalkaasi kolkuu dhowr sano socday nin khaa'in ah ayaa kula taliyay Xabashida inay magaalada ka soo galaana dhinaca bari,markaa xabashida iyada oo aan laga war hayn ayay ku soo

galeen magaaladii dhinaca bari, magaalada dhexdeedana dagaal aad u xun baa ka dhex dhacay oo dad badana way ku laayeen, boqorka iyo dadkii u dhawaana dad badan bay ka laayeen xabashidu.

Ninkii uu Minilik soo diray ee Herar qabsadayna wuxuu aha ninkii la oran jiray Raas-Mokonon.

Ugaas Nuur wuxuu ka mid ahaa dadkii Soomaalida ahaa ee halkaas ka dagaalamay wuxuuna ka tiriyay halkaas gabay murugo ah isaga oo aad uga xumaaday dhulkaa ay xabashidu qabsatay, kolkaa intii ka horaysay may soo gaadhin dhulka soomaalida,mar danbe Makanon wuxuu u yeedhay Ugaas Nuur wuxuuna yiri dhulka Gadobuursiga waxaan u dirayaa askar ilaalisa, arrintaas Ugaas Nuur wuu diiday aad iyo aad ayuuna arintaas uga hortagay.

Mar danba Ugaas Nuur iyo Minilik waxay ku heshiiyeen inuu Ugaasku siiyo xabashida sanadkiiba boqol wan, wuxuuna yidhi Ugaas Nuur ma ogoli inay xabashidu dhulkayaga soo gasho intuu ugaas nuur noolaana nin kaliya oo xabashiya ma soo galin dhulka Gadobuursiga wuxuuna dhintay ugaas Nuur kolkay taariikhdu ahayd 1898dii miilaadiga waxaana lagu aasay meesha la yiraahdo DIRRI

Wuxuu sheegay ninkii Ingriiska ahaa ee la oran jiray Better, kuna magac dheeraa sheekh Cabdala, wuxuuna ahaa ninkii u Horeeyay ee dhulka soo gala wax Ingiriis ah, ee yimid magaalada Barbera, wuxuu ku cadeeyay kitaabkiisa uu ku magacaabay (Talaabadii u horaysay ee Afrika),inuu Ugaas Nuur ugu tagay Fiyaambiiro, halkaasna uu si wanaagsan ugu soo dhaweeyay Ugaas Nuur, waxa kaloo,Sheegay in uu halkaas ku arkay Ugaas Nuur oo loogu dabaal dagayo 500 shan boqol oo faras, wuxuuna yidhi waxa aan la yaabay sida ninkaas Ugaas Nuur dadkiisu u jecel yahay.

HERAR WARAYSA:

Wuxuu qoray kitaabkaas ku magacdheei Herar-waraysa oo uu qoray nin masri ah oo ahaa ragii dhulkeena soo galay, waxa uu sheegay ninkaasii kolkii ay qabsadeen Herar inay ciidankoodii ku dajiyeen meesha la yidhaa yaldaysa, meeshaasoo ah dhulka Gadobuurisiga,waxayna xaga galbeed ka xigtaa magaalada Herar, waxa kaloo uu sheegay qoraagaasi in dadka gadobuursigu uu yahay dad carab ah oo aad iyo aadna ugu horumaray xaga ganacsiga, waxa kale oo uu yidhi in dadka gadabuursigu yihiin dad dhamaantood luqada carabiga ku hadla.

12-UGAAS ROOBLE UGAAS NUUR:

Haddana boqornimada waxaa la wareegay inankiisii Ugaas Rooble Ugaas Nuur oo ahaa Rooblihii 2aad waxaana la boqoray markii aabihii dhintay, waana loo dhammaa boqornimadiisa waxaana lagu caleemo saaray Bagi, hooyadiina waxay ahayd Faadumo Xirsi, caleen saarkii u horeeyay waxa ku tuuray Sheekh Barkhadle C/laahi oo halkaa ku duceeyay.

Ugaasku wuxuu ahaa nin haybad badan oo shilis oo dheer wuxuuna ahaa nin lugo waawayn oo kubab waawayn oo madax wayn wuxuuna aad u jeclaa fardo fuulka iyo ugaadhsiga waxuuna ahaa nin xarako badan oo arrimaha ku dagdaga kuna hinaaso badan boqornimada,wuxuuna ahaa nin laynta maroodiga aad u jecel oo si kale uma jeclayne foolka maroodiga ayuu dawladaha kale uu hadyad ahaan ugu diri jiray, wuxuuna ku layn jiray qorigii laba aflaha ahaa ee uu Ismaaciil Baashe soo siiyay aabihii ugaasNuur, hadii uu maqlo libaax baa dad waxyeelay wuu doonan jiray libaaxaas kamana baqan jirin xabada markuu ridaana dhulka uma dhici jirin oo wuu shiish badnaa, wuxuuna Jeclaa ugaadhsiga.

Saddexdaa dawladood ee Ingiriiska, Faransa, iyo xabashida mushahar ayuu ka qaadan jiray dadka ajaanibka ahna aad bay u jelaayeen oo meel walba way uga imaan jireen, wuxuuna siin jiray haraga libaaxa iyo ka shabeelka iyo foolka maroodiga, wuxuuna aduunyada ku lahaa magac wayn, isagoo ahaa nin deeq badan oo sikhriya oo hadii maanta kun doolar soo gasho wuu qaybin jiray waxana la sheegay inuu ku jiray ragii ugu deeq badnaa ugaasyada, waxaana mar walba la joogi jiray rag badan oo madaxda gadabuursiga ah,reerkiisana waxaa habeen walba lagu qali jiray geel ama lo'ama adhi si ay dadkoo idili u dhargaan, mana uusan jeclayn inuu arko nin gaajaysan, wuxuu ahaa nin diinta

ku fiican oo ku hinaaso badan arrimaha diinta. wuxuuna ahaa nin salaad badan oo soon badan, hiiwladka nabiga nabad galyo iyo naxariisi korkiisa ha ahaatee jimce kasta wuu samayn jiray.

Saddexdaa dawladood ee aan soo sheegnay marka uu tago dhulkooda way soo dhawayn jireen waxaanay u samayn jireen martiqaad, iyaga oo ku dajin jiray guriga martida isaga iyo ragga la socdaba waxaanay siin jireen qoryo iyo baaskoolado fiican. waxaana ixtiraam waynayd dawladda Ingiriiska oo ninkii la oran jiray Seer-Arshal markuu tago dawlada Ingriiska wuxuu u keeni jiray hadyado badan.ninkaas oo ahaa waaligii dawladda Ingiriiska ee joogay markaas dhulka Soomaaliyeed.

Markii uu sanadku ahaa 1915tii Ugaas Rooble wuxuu ka dalbaday ninkii Ingriiska ahaa ee Saylac joogay inuu u sheego oo uu gaadhsiiyo war inuu arko Ser-Arshal oo ay isku arkaan Berbera halkaasayna ku kulmeen Ser-Arshal oo ay isku arkeen Berbera. markaa dawladda Ingiriiska waxay u soo dirtay markab geeya Berbera halkaasayna ku kulmeen Ser-Arshal iyo Ugaas Rooble, si aad ah ayuuna u soo dhaweeyay oo wuxuu ku dajiyay gurigii martida, maalin ayuu la joogay halkaas, waxaana sii raacay Cilmi Warfaa iyo Sh.Cumar C/laahi oo ahaa sheekhii Saylac,markaa Ugaasku wuxuu ku yiri Ser-Arshal: waxaan u imid in la i siiyo boqol bunduq oo aan ku ilaaliyo dhulka Gadobuursinga. kolkaa Sir-Arshal wuxuu ugu jawaabay waxaan ku jirnaa wakhti adag oo waxaan wada dagaalamaynaa darwiishkii Sayid Mahamed cabdule Xasan, waxaana laga yaabaa inaad maqashay boqorada qaarkood inaan siinay banaadiiq, sababta aan u siiinayna ay tahay inay laba dagaal galaan oo la dagaalamaan darwiishka, adigana dhulkaagu waaa nabad waxaanan ku siinaynaa afar4 bunduq oo ah nooc aad u fiican, markaa Ugaasku arrintaas aad ayuu uga cadhooday, wuxuuna ahaa Ugaasku nin dabeecad kulul oo hinaase badan kolkuu arkay Ser-Arshal inuu arrintaas ka xun yahay wuxuu ku yiri Ugaaskii; boqorada soomaalida oo dhan adiga ayaan kuugu jecelahay oo nin walba adaa iiga wayn, maantana waxaan doonayaa inaad sidaa ku noqotid oo aad sidaa raali ku ahaatid waxaanan Cadan ka dalbanayaa markab ku geeya Seylac, kolkaa ugaaskii isaga oo cadhaysan ayuu ka soo baxay wuxuuna kiraystay doon geysa Seylac wuxuuna ku yidhi turjimaankii u sheeg inaan anigu galabta tagayo oo aanay jirin waxaan kaaga baahanahay, kolkiiba Ugaas Rooble dagdeg ayuu u baxay oo ku soo noqday xaga seylac, Sir-Arshal kolkii uu arkay inuu baxayo wuxuu siiyay nin boolis ah oo la oran jiray Ibraahim Riiraash inuu Ugaaska raaco oo uu ka war hayo ilaaliyana, kolkay Saylac ku soo dhawaadeen ayuu Ugaas Rooble baastoolad la baxay oo uu ku yiri ninkii naakhuudihii ee doonta waday inuu doonta geeyo Jabuuti, sidaas ayuuna Ugaasku ku tagay Jabuuti, dawladda Faransiisku markay ogaatay inuu Ugaaskii Jabuuti yimid, way soo dhaweeyeen waxaanay u direen askar salaanta dakada waxaanay ku dajiyeen daartii martida, waxaanay siiyeen qoryo iyo banaadiiq badan markay ogaadeen arintii dhex martay isaga iyo Ingiriiska.

Muddo bil ah markuu joogay Ugaas Rooble wuxuu u baxay illa Herar, wxaana lagu sii qaaday tareenkii caddaa ee madaxda u gaarka ahaa, ka dib markuu Ser-Arshal maqlay arrintii ee uu uga waramay ninkii uu ku daray ee saajin Ibraahim Riiraash, si aad ah ayuu uga xumaaday wuxuuna u diray waraaq safiirkii Herar joogay kuna amray inuu si dagdag ah u arko ugaas Rooble oo uu u sheego inuu Ser-Arshal arintii uu ku sameeyay ugaaska uu aad uga xun yahay, isla markaana ay dawladda Ingiriisku diyaar u tahay inay waxaad doontidba ku siiyaan banaadiiq iyo xoolo kaleba.

Safiirkii markii uu u sheegay Ugaaskii arrintaas oo uu u akriyay waraaqdii uu u diray Ser-Arshal, markaas ugaaskiina wuxuu ugu jawaabay inaanu waligii ku noqonaynin dhulka Ingriiska kadib markii uu Ser-Arshal maqlay arrintii si dagdag ah ayuu u diray xoghayntiisii gaar ahaaned, xoolo badana wuu u soo dhiibay oo ahayd konton kun oo riyaal 50,000 iyo waraaq uu u soo diray oo ahayd inuu ka raali noqdo, oo uu iska iloobo wixii uu Ser-Arshal u geeystay, Ugaasku markii loo sheegay arrintii wuxuu yiri anigu wax uu Ingiriisku leeyahay ma doonayo oo lacagtiisana ma doonayo mana qaadanayo.

Markii uu Ser-Arshal maqlay inuu lacagtiina diiday ayuu isagu si dagdag ah u tagay ilaa Herar halkaasna uu kula kulmay ugaaskii kulana taliyay inuu ka abaal marinayo wax alla wixii uu u gaystay uuna siinayo wax alla wixii uu rabo, wuxuuna yiri dawladda Ingiriisku way ka xumaatay arrintaas anigaana la igu canaantay waxaanan doonayaa inaad i raacdo imika oo aan ku siiyo waxa aad u

baahan tahay oo dhan amase dadkaagu u baahan yihiin, dawladaydu aad ayay kuu jeceshahay, Ugaasku wuu diiday arrintii wuxuuna ku yiri cnagu shaqo danbe iskuma lihin.

Markii uu ka quustay Ser-Arshal Ugaaskii wuxuu ku soo noqday Seylac wuxuuna u yeedhay madaxdii Gadabuursiga wuxuuna ku yidhi Ugaas Rooble si walba ula hadalnay waanan ka qùusanay wuxuuna u soo bandhigay madaxdii in la boqro cilmi warfaa kaasi oo ay aad saaxiib u ahaan jireen Ser-Arshal arrintaasna waxaa diyaariyay dawladayda.

Arrintaasi qabaa'ilka Gadabuuriga qaar ayaa iska soo hor taagay waxaana ka mid ahaa qabiilka Jibriil Yooniska, markaa dawladda Ingiriisku amar ayay ku bixisay in qabiilka Jibriil Yooniska ay magaalada Saylac si dagdaga uga baxaan, markaa Ser-Arshal wuxuu caleemo saaray Cilmi Warfaa, halkaasaana loogu ciyaaray oo uu Ser-Arshal halkii meedaaankii uu ku huwiyay jubad cas oo lagu daleeyay dahab, waxaana la siiyay konton askari iyo banaadiiq badan, wuxuuna yidhi maanta laga bilaabo waxaad tahay boqorkii Gadobuursiga dhammaantii markaa waa inaad xuduudaha dawladaha inaga dhexeeya si aad ah u ilaalisaa, markaa taariikhdu waxay ahayd 1917dii. Wuxuuna Ugaas Cilmi dagay meesha la yiddhaahdo Jaaraa-horota, kolkaa waxay dawladda Ingiriisku amar ku siisay in meesha la yiraahdo Boorame laga sameeyo magaalo, arintaasna waxaa taladeeda keenay Ugaas Cilmi Warfaa. kolkaa waxaa dhagaxii u horeeyay dhigay Mujiir-raan, magaaladana waxaa la dhisay 1921dii awalkeedii.

Kolkii ay magaaladii dhisantay ayaa sarkaalkii la oran jiray Mujiir-raan uu wafti u diray ugaas Rooble si ugaaskii loogu soo celiyo dawladda Ingiriiska, arrintaasna waxaa keenay qabaayil madaxda gadabuursiga qaar ka mid ah, waftigii loo dirayna waxa ka mid ahaa:

1. Rabiile Good
2. Xadi Hufane
3. X. Ibraahim Waabari
4. Xuseen Jaamac
5. Dirir Dubad
6. Axmed Muuse.

Markii uu waftigii u tagay wuxuu ku yidhi Ugaas Rooble: anigu idin raaci maayo oo ma tagayo, waxaanse idin raacinayaa wiilkayga Maxamed-Doodi, ninkaasi oo ahaa nin wax garad ahaa siyaasi wayna ah.

Mujiir-Raan aad iyo aad ayuu u soo dhaweeyay Maxamed-doodi markaasuu u yeedhay madaxdii Gadabuursiga oo idil oo uu u sheegay inuu Maxamed-doodi ka dhiganayo ninka igala taliya arrimaha gadabuursiga oo dhan, wixii aan xukumayana isaga ayaa ila xukumaya oo wixii Gadabuursiga ku saabsan waan ka wada tashanaynaa.

Markii uu ogaaday Ugaas Rooble waxa ay dawladda Ingirisku u qabatay aad ayuu farxay, wuxuuna Maxamed-doodi yidhi aniga ayaa keenaya aabahay ee ha la igu daro wafti, halkaasaana waftigi loogu diray Ugaas Rooble wuuna soo raacay, oo wuxuu yimid Boorame markaa dawladda Ingiriisku aad ayay u sòo dhawaysay waxayna amar ku bixisay in ugaaska loo ciyaaro afar 4 maalmood.

Markaas meeshaa Boorame waxaa isugu yimid saddex 3 boqor oo isku reer kaliya ah, meeshaasna talo xumo ayaa ka dhacday, kolkaa iyadoo arintii si wanaagsan u sòcoto ayaa waxaa la badalay Mujiir-Raan oo waxaa la keenay Mujiir-walash kaasi oo mudo dheer xukumaayay Boorame.

Waxaa dhacday in madax Gadabuursi ahi ay lacag siiyeen turjumaankii Mujiir-walash si Maxamed-doodi meesha looga eryo. kolkaa ninkii turjumaanka ahaa ayaa ku diray X. Maxamed-doodi in yar ka dibna Mujiir-Walash wuxuu amar ku bixiyay in kursiga uu ku fadhiisanayo X.Maxamed-doodi meesha laga tuuro. kadib markuu arkay doodi in kursugiisii meesha ka maqan yahay wuu qayliyay oo uu ku yidhi Mujiir-Walash aaway kursigaygii, Walash wuxuu ahaa nin da

yar oo aan wali Siyaasada sidaa u dhex galin oo ann aqoon dabeecada Soomaalida wuxuuna ku yidhi X. Doodi: adigu waxa aad tahay boqor, orod oo geedaha ku shiri Gadobuursiga halkanse shaqo kuma lihid, markaas ayuu X. Doodi wuxuu ku yiri arrintani waxa ay ka soo hor jeedaa wixii aan ku heshiinay dawladda Ingiriiska.

Kolkaa Walash iyo Doodi way is afgaran waayeen waxaana jirtay inuu guri ka dhistay meesha uu Walash galo meel u dhow hadana mudo yar ka dib wuxuu amar ku bixiyay inuu ka guuro halkan, mudo yar ka dibna wuxuu Walash amar ku bixiyay inuu lo'da uu leeyahay Doodi ee seeraha ku jirta in seeraha laga saaro kolkuu doodi arrimahaas arkay oo uu ogaaday in Walash uu sharafkiisii baabiinayo uuna ogaaday arrintii ay isaga iyo dawladda Ingiriisku ku heshiiyeen aanay waxba ka jirin wuu cadhooday.

Wuxuuna goor casar ah fuulay faraskiisii wuxuuna ku noqday Jigjiga, dawlada xabashidu kolkay ogaatay inuu Doodi soo noqday aad iyo aad ayay u soo dhaweeyeen waxayna siiyeen darajadii u saraysay ee ay xabashidu siiyaan nin Soomaali ah, waxay kalooy siiyeen askartii Wataatalka la oran jiray, kuwaas oo ilaalin jiray xuduuda dagaalkii laad ee hore si aanay cuntadu dibada uga bixin dhulka xabashida waxaanay siiyeen awood wayn oo waxay gacanta u galiyeen xukunkii Gadabuurisga oo dhan si uu dhulka u qaybiyo oo uu u kala xukumo.

In yar kadib kolkuu isagu askartaas badan helay wuxuu magaalada Boorama dusheeda dhigay askartii xuduuda si ay ugu dhidaan in ay Boorame wax la cuno galin, wuxuuna u gaystay xisaar xoog leh, waxaana magaalada Boorame ku dhacay dhibaato wayn, kolkay wayday wixii soo galayay.

Markaa Mujiir-walash wuxuu u yeedhay ugaaskii wuxuuna ku yidhi wiilkaagu waa inuu ka noqdaa wuxuu samaynayo kolkaa ugaaskii wuxuu ugu jawaabay inankayga waadigii eryay ee xumeeyay dawlad buuna u shaqeeyaa oo waxba kama qaban karo kolkaas dhowr jeer ayuu u sheegay ugaaskii inuu arrintaas wax ka qabto ugaaskiina mar walba wuxuu ugu jawaabayay arrintaas in uuna waxba ka qaban karin dambigeedana aad leedahay adigu, maalin dambe ayuu u yeedhay Walash oo uu ugaaskii ku yidhi hadii aad inankaaga wax ka qaban waydid talaabo ayaan kaa qaadayaa adiga, ugaaskuna kolkuu hadalkaas ku yidhi wuu ka baxay isaga oo cadhaysan, isla galabtiina faraskiisii ayuu fuulay isaga oo cadhaysan wuxuuna ka gudbay xuduuda oo wuxuu tagay Itoobiya, markii uu Walash arrintaas ogaaday aad iyo aad ayuu uga xumaaday, dawladiisiina way ku canaanatay arrintaas, dawlada xabashiduna markay ogaatay inuu ugaaskii soo noqday aad iyo aad ayay u soo dhaweeyeen waxaanay u sameeyeen xaflad balaadhan wayna ku farxeen soo noqoshada Ugaas Rooble.

Markii uu ugaas Rooble ka tagay Boorame waxa meeshaas ka helay jaanis wanaagasan Cilmi Warfaa oo ahaa ninkii arrintaas door wayn ka qaatay ugaaskii iyo inankiisii tagiday ka tageen dawladda Ingiriiska, waxaase dhacday inyar kadib inuu geeriyooday Cilmi Warfaa, taasina ay dhalisay khilaafkii badnaa ee ka dhex dhacay dhexdooda, arrintaasoo noqotay arrin aad iyo aad looga murugooday iyo mid wax lagu qaataba.

Markay dawladda Talyaanigu soo weerartay dawladda xabashida 1934tii, dawladda xabashidu waxa ay u yeedhay madaxdii Soomaalida wuxuuna Xayle Salaase madaxdaa ku yidhi dawladda Talyaanigu way nala dagaalamaysaa wayna inagu soo duushay kolkaa waxaan doonaya inaad dagaalkaa qayb ka qaadatiin aanu bixiyo nin wal oo Soomaali ahi hal riyaal . Madaxada soomaalidu badidoodu way aqbaleen, ugaas Rooblena arrintaa wuu aqbalay oo wixii Gadobuursiya ahi waa inaan Itoobiya caawinaa ayuu yiri oo aan dagaalkaas qayb wayn ka qaadanaa, waxaana jirtay inuu meeshaas joogay ninka la oran jiray Sheekh Cumar Cali uu qaadi ka ahaa magaalada Awbare, waxaana la sheegay in ugaaska iyo Sh. Cumar Cali ay col ahaayeen oo dhexdooda ay tiil colaad xoog lihi, kolkuu maqlay Sh. Cumar arintaas ku saabsan Riyaalka waxaa halkaa uga banaanaatay inuu ka helaayo arrin isaga wax u taraysa kolkaa Gadobuursigii buu ku yidhi intuu soo ururiyay Riyaalkan uu ugaasku inaga doonayo waa canshuur oo waxaa dadka laga soo rogay in qof walba bixiyo 1 hal riyaal oo canshuur ah, waxaanay noqonaysaa jid banaan oo sanad walba canshuurtaas ayaa la inaga

qaadi, dadka Gadobuursigu kolkay hadalkaas maqleen way rumaysteen arrintaas kolkaa waxaa dhacday in fidmo wayni ay ka dhacdo arrintaas oo dadka Gadobuursigu ku kala tagay arintaas dadka qaarna kolkii hore waxay ka cadhaysnaayeen ixtisaarkii uu ku sameeyay magaalada Borame kolkaa dad badan oo cadhaysan oo ka yimid Itoobiya, dadkii xaga boorame joogayna qaar baa ku biiray,kolkaa ninkii xaakimka ahaa ee Mujiir-walash oo isaguna la col ahaa ugaaska iyo inankiisa ayaa arrintaas ka faa'iidaystay, oo kolkii uu maqlay Walash imaatinka ay yimaadeen dadkii Itoobiya ka yimid iyo kuwii Boorame daganaaba wuxuu ku amray inay boqor samaystaan si dagdag ah kolkaa waxay yidhaahdeen madaxddii gadobursigu waxaan rabnaa inu boqor noo noqdo Sh. Cumar Cali ninkaas oo ahaa ninkii arintaas aasaasay waxayna yidhaahdeen boqorkaa cusub waxaan ka dhigaynaa magaciisa Suldaan Cumar Cali iyadoo aan ka badalnay nidaamkii hore ee loo yiqiin boqornimada oo ahaa (Ugaas), kolkaa ugaas Rooble isagu wuxuu boqor u ahaa dadka Gadobuursiga ee xagga xabashida jooga oo kaliya ilaa ay xabashidu jabtay oo dhulkoodii Talyaanigu soo galay, Xayle Salaasa oo ahaa boqorkii xabashidu uu u baxsaday London markaas oo taariikhdu ahayd 1936dii.

Wakhtigaa ay xabashidu jabi doonto Mujiir-Walash wuxuu diray wafti uu u madax yahay Siciid Cabdi iyo sadex nin oo kale inay si dagdag ah u keenaan Ugaas Rooble inta uuna Talyaanigu dhulka Xabashida soo galin waxaan ka baqayaa anigu in nimanka Talyaanigu waa dawlad xume ay dhibaato u gaystaan ayuu yidhi wuxuuna u diray waraaq fiican si uu u yimaado ugaasku si dagdag ah, Ugaas Rooble arrintaas wuu aqbalay kolkay dhexda marayaan uuna rabo inay Boorama yimaadaan waxaa ku soo baxay dhowr baabuur oo ah baabuurtii Talyaaniga kolkay arkeen ugaaskii ninkii u madaxda ahaa wuxuu gartay inuu ninkani wayn yahay waxana colka watay oo u ahaa jid-mareen ninkii la oran jiray ina Cayo kolkuu arkay ina Cayo ugaaskii wuxuu u sheegay ninkii talyaaniga u madaxda ahaa oo wuxuu ku yidhi ninkani waa ugaaskii qabiilka gadobuursiga waana ninkii dhulka u boqorka ahaa, ninkii ciidanka Talyaaniga u sareeyay arrintaas aad buu ugu farxay waxayna ugaaskii ku qaadeen baabuur yar oo waxay markiiba u geeyeen ninkii ciidanka u sareeyay ee la oran jiray Garasiyaani, kolkuu arkay ugaaskii wuu ka hor yimid oo si aada ayuu soo dhaweeyay wuxuuna ku yidhi aad iyo aad baan ugu farxay wuxuna siiyay jawaan idil oo lacagtii Talyaaniga ah waxaana lagu dajiyay daartii martida, wuxuuna ku yidhi aad baan u jeclaa inaan arko adiga iyo inankaagii X. Doodi, waxa kale oo uu waydiiyay meesha uu jiro X. Doodi, wuxuuna ugaaski ugu jawaabay wuxuu joogaa Awbare, kolkay xabashidii ka baxsatay isaga ayaa ilaalinaya magaalada, markaas ayuu Garasiyaani wuxuu yidhi nin sarkaal ah ayaan u dirayaa Awbare waxaanan amrayaa inuu Awbare ilaaliyo intaan cid kale u dirayno, adiguna u qor waraaq inankaaga aad ku leedahay Awbare iyo dhulkaa ku dhowba adiga ayaa lagugu og yahay adi iyo askartaada, waxa kale oo aad ku amartaa inuu dhulka aad nabad galyadeeda u ilaaliyo.

Waxaanu ku yidhi Garasiyaani laga bilaabo maanta adiga iyo inankaagu waxaad xisaabsan tihiin saraakiisha Talyaanigu sharafka ay leeyihiin oo kale, kolkaa dawlada Talyaanigu aad iyo aad ayay ugaaska iyo inankiisa u karaameeyeen xoolo aad u tiro badana way siiyeen, wixii reer ugaas ah ee joogay Itoobiya aad iyo aad bay u ixtiraameen qaar badana waxay qoreen mushaaro sheekhii la oran jiray Sh. Xasan Nuuriye ninka u sareeya qaadiyaasha waxayna u qoreen inuu ahaado sheekhii loola tago wixii xagga diinta ah ee la isku khilaafo, dawladda Talyaanigu aad iyo aad ayay u xurmeeyeen oo waxay u dhammeeyeen sharaf oo idil illa iyo intii uu noolaa.

Markay taariikhdu ahayd 1938dii ayuu geeriyooday ugaas Rooble, waxaanu ku aasan yahay Awbare.

UGAAS CILMI WARFAA:

Waxaan hore u sheegnay in dawladda Ingiriisku ay Cilmi Warfaa ku boqortay magaalada Saylac kolkay taariikhdu ahayd 1917 kii, wuxuuna ahaa nin ay isku dhawaayeen Ugaas Rooble waxayna ahaayeen ilma-adeer wuxuuna ku dhashay meesha la yiraa Geerisa 1853dii , hooyadiina waxaa la oran jiray Shaqlan Cigaal boqornimadiisuna waxay ku koobnayd dhinaca Ingiriisku xukumayay waxaana boqray ninkii Ingiriiska ahaa ee la oran jiray Ser-Arshal kolkuu Ugaas Rooble ka tagay dhinaca ingiriiska ee uu tagay dhinaca Itoobiya sababta loo boqrayna waxay ahayd kolkii dowladda Ingiriisku ka quusatay Ugaas Rooble sidaan hore u soo sheegnay , wuxuuna ahaa Cilmi Warfaa nin aad iyo aad u dheer wuxuuna ahaa oo uu ku magac dheeraa Cilmi-dheere , waxuuna ahaa nin geesi ah waxaana la sheegay in libaax habeen u soo dhacay isaga oo gole hurda kolkaasuu libaaxii qoorta qabsaday kolkaa isaguna si dagdag ah wuxuu libaaxii si xooga u qabtay labadiisa dhagood kolka libaaxii wuu is dhaqaajin waayay markaa wuxuu yidhi isaga oo qaylinaya waar bahalka waan hayaaye igu soo gaadha sidaasaana loogu gurmaday oo libaaxii lagu dilay.

Waxaana jirtay markii hooyadii Shaqlan Cigaal kolkuu aabihii guursanayay inuu ka bixiyay xoolo badan oo geel u badan kolkaa xoolahii abaar baa laysay kolkaa hooyadii qoladii ay ka dhalatay waxay yidhahdeen ninka Warfaa xoolo aan ku diiqno ma hayno ee aan ku nidhahno ma xoolaad naga doonaysaa inaan kuugu ducayno mise inaan kuugu ducayno in Ilaah ku siiyo inan kunciil ah, kolka hooyadiina uur bay lahayd , Warafaa kolkaa wuxuu yidhi waxaan rabaa inaad iigu ducaysaan wiil kun-ciil ah.

Kolkaa Cilmi baa dhashay isaga oo ilkihii u dhan yihiin wuxuuna ahaa nin aad u faseexo badan oo xoog badan , wuxuuna ahaa nin aad u faseexo badnaa marka laga reebo ugaas Nuur, wuxuu ahaa nin wax garad badan oo siyaasadda ku xeel dheer oo waxa soo socda sii garta kol hadii uu hadlana aan laga daba hadal, waxaa kale oo uu ahaa nin ay dawladda Ingiriisku aad u jecel yihiin oo ay kala tashadaan arimaha Soomaalida oo idil , wuxuuna ahaa Ser-Arshal saaxiibkiisa u wayn kolka uu tago England wuxuu u keeni jiray hadyado jubado ah ayna ka mid ahayd jubadii casayd ee dahabka lagu daleeyay , wuxuuna ahaa nin tolkii jecel yahiin oo ay hadalkiisa maqlaan , geesi buuna ahaa nin dhawaaq dheer oo gabayaa ah xafidaad badanna.

Wuxuuna ahaa nin siduu uu u barbaarayba boqor-doon ah gabayo badan ayayna isku tiriyeen isaga iyo ugaas Nuur sababtaas ayayna ugu bixiyeen Gadabuursigu awrta is cunaysa , wuxuuna ahaa Cilmi Warfaa nin dad-cun ah oo nin walba siyaasadda ku biiya, wuxuuna ahaa ninkii u raacay Ugaas Nuur ilaa Masar, wuxuuna ahaa nin qurux badan oo kolkuu jubadihii uu boqorkii Masar ee Ismaaciil Baasha uu siiyay kolka uu xidho quruxdiisa la wada daawan jiray , waxaa kale oo ay dawladda Masaaridu siisay bilad geesi iyo khamiisyo badan oo xariir ah iyo lacag badan , kolkaa dawladda Masaarida iyo ta Ingiriiskuba aad ayay u ixtiraami jireen oo waxay odhan jireen waa amiir.

Markii uu sannadku ahaa 1884tii oo ahayd kolkii ay dawladaa Ingiriisku soo gashay Saylac , aad iyo aad ayuu u caawiyay dawladaa wuxuuna ahaa ninkii ay dawladda Ingiriiska kala qorteen mucaahadadii ay kala qorteen Gadabuursiga iyo dawlada Ingiriisku isagoo ka wakiil ah Ugaas Nuur oo ku saxeexay amiir Cilmi Warfaa , mucaahidadaa oo ahayd tii ugu horaysay ee qabaa'ilka soomaalida iyo Ingiriisku ay kala qortaan, taaas oo iyadu ka waynayd mucaahadadihii la kala qortay oo lagu qoray saan aan waligeed gaboobayn , oo lagu cadeeyay in aanay dawlada Ingiriisku isticmaarsan dhulka uu Gadobuursigu dago uuna Ingiriisku ahaado ku dusha ka ilaaliya dhulka Gadobuursiga , mucahidadaasina waa sida soo socota ee halkan ku cad:

1-Anakoo-ah madaxdii Saylac waxaan jeclaanay inaan la qorono shuruud ama mucaahido dowladda Ingiriiska , sababtana ay tahay madax-banaanaantayada iyo amaankayaga iyo inuu dusha naga ilaaliyo uun iyo arimaha kale ee aan u baahanahay oo ah wax fiican uun

2- Sababaha aan dusha ku sheegnay waxaa madaxda Saylac ay ogolaatay inaan ilaalino oo aan xafidno dhulka ay saylac xukunto oo dhan inaan dawlad kale dhulkeeda laga rahmin oo aan la siin guryaha dhulkeeda dawlad kale wakhtigan jooga iyo wakhtiga soo socdaba.

3- Maraakiibta iyo doonyaha uu saaran yahay calanka dowladda Ingiriisku inay soo galaan oo ay xor yihiin inay yimaadaan dhulka Saylac ay ku fadhido oo dhan, taas oo ay tahay inay dhulka Saylac ay maraan wixii xagga Ingiriiska ka socda oo dhan.

4- Dadka ah raciyada Ingiriiska iyo madaxda Ingiriiska inay xor u yihiin inay maraan oo ay siyaartaan dhulka ay saylac xukunto oo dhan oo ay ku maraan nabad galyo iyo amaan.

5- Maraakiibta Ingiriisku iyo saraakiisha Ingiriisku iyo ninkii kale ee xaga dowladda Ingiriiska ka socda ama waraaq ka sita waxaa ku waajib ah haduu arko nin adoona oo la kala iibssanayo inuu ka joojiyo iibkaas walow ay xataa dagaal noqoto uu ku dagaalamo badda iyo barrigaba.

6- Waxaa dawladda Ingiriiska u banaan inay dhulka Saylac ay ka samaysato rag ka wakiil ah ama ah safiir aanay dadkaasi u joogaan ixtiraam, dawlada Ingiriiskuna ay u samayso dad ilaaliya. Arimaha aan mucaahadadan u samaynay waxay noqonayaan wax cad oo lagu camal falo laguna dhaqmo kolka ay labada qolo kala saxeexdaan taariikhda hoos ku taal 11-12-1884 miilaadiga .

1. Amiir Cilmi Warfaa Ugaas Rooble
2. Jaamac Rooble
3. Maxamed Cali Bolol
4. Rooji Khayre
5. Waaberi Iidle
6. Rooble Warfaa
7. Ducaale Dubad
8. Cumar Cigaal
9. Geele Shirwac
10. Warfaa Rooble
11. Yoonis Buux

Raggaasi waxay dhamaantood u dhasheen Qabiilka Gadobuursiga, waxaase la-yaab leh ragaa sexeexay mucaahidadaas waxay ku wada saxeexseen qalin oo midkoodna kuma saxeexin suul, mucaahidadaasina waxa ay noqotay tii uu Ingiriisku meel uu ka maro waayay sababtoo ah inay mucaahidadaas ku cadeeyeen in Ingrisiisku dhulkooda dusha ka ilaaliyo, si uu u ahaado dhulka soomaaliyeed ee mucaahadadani ay taabanayso inaanu Ingiriisku ka samaysan mustacmarad uuna ahaado dhulkaasi maxmiyad oo macnaheedu yahay inuu dusha ka ilaaliyo. waxaana jirta in aniga oo ah Sh.C/raxmaan Sh. Nuur inaan anigu waydiiyay ugaas Cilmi Warfaa sababta ku kaliftay inaad dawlada Ingiriiska la samaysataan mucaahadadaas, wuxuuna iigu jawaabay sidaasi si dhaanta ayaan garan waynay, sababta oo ahayd in Soomaalida dhexdeeda ay colaad badani jirto oo reerba reerka ku xiga uu baabiinayay, arintaas oo ka dhalatay jaahilnimo iyo doqoniimo badan oo dad badan oo Soomaali ahina ay ku naf waayeen.

Mucaahadadaas intii ka danbaysay ugaas Cilmi wuxuu tagay Herer, waxaanay is raaceen ninkii Saylac xukumayay (Laftan-biitar) markaas halkaas wuxuu kula kulmay amiirkii Herar oo la oran jiray Cabdala C/shakuur wuxuuna ka caawiyay dhinacii askarta Soomaalida, halkaas waxaa kale oo uu kula kulmay Ridwaan Baasha, kolkii uu ka tagay Herar wuxuu ka qayb galay markii la boqrayay boqorkii Herar ee Cabdala C/shukuur waxaa kaloo uu halkaa kula kulmay Mujiir-Hunter kolkaa

X. Dooddi.

wuxuu u sheegay mujiir-hunter inuu ku noqonayo Cadan, ugaas Cilmina wuxuu ku yidhi waxaan kugula talinayaa in aanad ka tagin Herar, intaas ka dib wuxuu ku soo noqday Seylac waxaana ka dhex dhacay isaga iyo Ugaas Rooble rabshad badan iyagoo isku hayey boqornimada wuxuuna door wayn ka ciyaaray nabad galyada.

Dhulkaa Cilmi Warfaa dawlada Ingiriiskana wuxuu ka gaaray sharaf wayn oo aan cidiba ka gaadhin, taariikhdiisa qaarkeed waxaan ku sheegnay taariikhdii Ugaas Rooble kaasoo ahaa Ugaas Rooblihii 2aad.

Khilaafkii badnaa ee ka dhacay ugaas Rooble iyo inankiisii iyo dawladda Ingiriiska waxa u sabab ahaa Cilmi warfaa oo isagu door wayn ka ciyaaray

14-UGAAS CABDI:

Haddan boqornimadii waxaa qaaday Ugaas Cabdi Ugaas Rooble, waxaana la boqray kolkii aabihii Ugaas Rooble uu dhintay 1938dii, hooyaddii waxay ahayd Maryan Warsame waxaana lagu boqray magalada Awbare wakhtigaa la boqray waxaa dhulka xukumayay dawladda talyaaniga, dadkuna wuxuu doonayay inuu boqornimada qaato xaaji Doodi waxase arintii ka hor joogsaday dawladaTalyaaniga oo tiri boqornimada waxaa leh curadka, waxaana jirtay in uu kolkaa khilaafku dhex jiray dawladda Tayaaniga iyo X. Doodi arintaasaana ka hor joogsatay inuu X.Doodi boqornimada qaado.

Ugaas Cabdi wuxuu ahaa nin dheer wuxuuna ahaa nin xagga Siyaasadda waxba uga baxsanayn, wuxuuna ahaa nin suufiya oo daacad badan oo quraan akhris badan oo wakhtigiisa dhammaantiis ku haleeya gurigiisa iyo reerkiisa wuxuuna ahaa nin gooni ah oo aan dadka dhex galin, wuxuuna dawladda Talyaaniga ka gaadhay sharaf wayn intuu xukumayay Talyaanigu, Gadabuursiguna wuu u kulmay caleen saarkiisa iyo boqornimadiisa waxaana diiday boqornimadiisa reer kaliya.

Waxaana jirtay kolkii uu Ingiriisku soo noqday ee uu xidhay X. Doodi inuu tagay Ugaas Cabdi reerkiisa uuna halkaas ka tagin ilaa intii uu ka dhintay markay taariikhdu ahayd 1941dii.

15-UGAAS DOODI :

Haddana waxaa boqornimada qaaday Ugaas Doodi Ugaas Rooble, ninkaas oo ahaa nin siyaasi wayn ah oo ahaa nin diinta Islaamkana aad u yaqaan, wuxuuna ahaa ninkii u qurux badnaa boqorada wuxuuna ahaa nin cas oo dheer oo awran, oo qofkii arkaaba uu jeclaado wuxuuna ahaa nin haybad badan oo siyaasadda aad ugu xeel dheer, waxaa kale oo uu ahaa nin dawladda xabashida darajo wayn ka gaadhay oo luqada xabashiga aad ayuu u yaqaanay, wuxuuna ahaa nin tolkii aad u jecel yihiin iyo dadka kaleba, wuxuuna ahaa nin faseexad badan oo halka uu ka hadlo aan cidina ka daba hadal, waxaanu ahaa ninkii intii uu boqornimada hayay aabihii isna boqor oo kale ahaa oo aabihii ka awood badnaa, waxaana jirtay sidii aan hore u soo sheegnay ee aan ku soo sheegnay taariikhdii aabihii dawladda Ingiriisku wafti u soo diray oo dawladda Ingiriisku u yeedhay,kolkaa waxaa joogay Boorame nin la oran jiray Mujiir-Raan ninkaasi kolkuu X. Doodi u tagay aad iyo aad ayuu u soo dhaweeyay waxaanu ku yidhi adigu waxaad tahay nin siyaasi ah oo wayn oo dadku jecel yahay wixii xukuna ee dhulka Gadobuursiga labadeenaa ka wada tashanayna oo anoo kaliya ma goynay in yar ka dib waxaa la badalay Mujiir-raan waxaana lagu badalay Mujiir walash, kolkii uu Mujiir-walash la wareegay xilkii Boorame, in yar ka dib wuxuu meesha ka tuuray kursigii X. Doodi, sababtaas oo ay sameeyeen rag madaxda Gadabuursiga kaa mid ah sidii aan hore u soo sheegnay.

kolkaa Mujiir-walash dhib badan ayuu u geystay illa uu X. Doodi uu u baxsaday ilaa xabashida taasoo keentay in ay xabashidu soo dhawaysay oo ay siisay askar badan oo la oran jiray Wataatar aanay xabashidu u dhiibtay xukunkii Gadabuursiga ee xabashidu daganaa isaguna in yar kadib kolkuu helay askartaa badan wuxuu xisaaray magaalada Boorame oo uu u diiday inay wixii cunto

ahi ee tagi jiray Boorame iyo xoolo ahba arintaas oo Ingiriiska cadho badan u keentay oo uu aad iyo aad uga xumaaday arintaas oo Gadobuursiga dhexdiisa u keentay khilaaf badan waxaa jirtay in markii dawlada Talyaaniga ay qabsatay Itoobiya inay X.Doodi si fiican u soo dhawaysay ayna siisay saldad wayn ayna ula dhaqantay sida boqoraada oo kale, waxaana jirtay markay taariikhdu ahayd 1940kii inuu Doodi ahaa ninkii qabsaday oo ka madax ahaa askartii la oran jiray Manafireego isagoo dawladda Talyaanigu kula heshiisay hadaad qabsatid Boorame dhulka Gadabuursiga adiga ayaa gacanta lagaa gelin kolkaa dawlada Talyaanigu in yar kadib waa laga xoog roonaaday oo Ingiriiska ayaa ku soo noqday dhulka waqooyiga Soomaaliya kolkay taariikhdu ahayd 1941dii bilowgiisii markaa sarkaalkii Ingiriiska ahaa ee la oran jiray Sheerli khudbadiisii u horaysay kolkay dhulka ku soo noqdeen wuxuu yidhi dad badan baa Talyaaniga la shaqaystay intaan dhulka ka maqnayn waanan cafinay dadkaas laba nin mooyaane, labadaas nin oo kala ah X. Doodi Ugaas iyo Faarax Oomaar,

In yar kadib Doodi wuxuu tagay magaalada Jigjiga oo markaa ay xukumayeen niman saraakiil Ingiriis ah oo ka soo galay dhinaca South-Afrcia, waxaana la socday walaalkii Ugaas cabdi markaas markii ay arkeen nimankii Jigjiga xukumayay Xaaji Doodi iyo walaalkiiba aad ayay u soo dhaweeyeen waxayna ku dajiyeen aqalkii waynaa ee uu lahaa maxamed Cali, aad iyo aadna way u karaameeyeen, in yar kadib waxaa ogaaday Sheerli in uu Xaaji Doodi Jigjiga joogo wuxuuna Sheerlli u soo diray askar badan oo soo qabata Xaaji Doodi, waxaana lagu xidhay xaaji Doodi iyo Faarax oomaar labadaba jasiirada la yiraahdo Kamaraan oo ah badda cas dhexdeeda halkaas oo ay ku xidhnaayeen mudo ku dhow 7 todoba sanno.

Markaa dadkii Gadobuursigu Ingiriiskii ayay u ashkatoodeen waxayna ka dalbadeen in la soo daayo xaaji Doodi waxayna yidhaahdeen ninkaasi waa boqorkayagii waana nin xagayaga ka mudan kana wayn oo aananu ka maarmi karin Ingiriisku wuxu ku jawaabay dambiyo waawayn ayaa uu naga galay mana aan saamaxayno waana ninka calankayaga dhulka soo dhigay intaa ka dib Gadabuursigu waxay u direen Ingiriska araaji badan oo qabaa'ilka oo dhami sexeexeen si loo soo daayo xaaji Doodi, arintaassna waxa door wayn ka ciyaaray Faahiye Nuur Haad oo ninkii Boorame markaas xukumayay ee la oran jiray Mr. Wood ee arjiga loo geeyay si xun ugu qayliyay dadkii oo la diriray isagana waxaa ku qayliyay Faahiye Nuur oo ku yidhi; waar ninku waa boqorkayagii oo hadii la soo dayn waayo balaayo ayaa dhici , isagaana door wayn ka ciyaaray arintaas.

Intaasi ka dib waxay keeneen magaalada Ceerigaabo, halkaasoo mudo idil lagu hayay, aakhirkiina way soo daayeen markii qabiilka Gadobuursigu ashkatadii badiyeen, waxaana la keenay Boorame, wuxuuna Ingiriisku ku yidhi mudo ayaan ku ilaalinayna adiga intaas ka dibna waan ku hagaajinaynaa hadana wuxuu tagay xagaas iyo Jigjiga, wuxuuna madax ka noqday waftigii Jigjiga laga diray ee tagay Muqdisho kolkaasuu arinta dhulka Soomaaliyeed iyo dhulkii kale ee laga qabsaday dowladihii kale ee lala dagaalamayay, shirkaas oo Muqdisho lagu qabtay sanadku markii uu ahaa 1948di, shirkaas oo ay joogeen dowladihii xulafada ahaa oo ay ka mid yihiin Ingiriiska, Faransiiska, Ruushka, &Maraykanka.

Kolkaa xaaji Doodi shirkaa wuxuu ka jeediyay khudbad wayn oo kolkuu arkay in Soomaalida la kala kaxaynayo oo la kala goynayo oo aan loo jeedin Soomaali wayn wuxuuna yidhi (waar maydaan garanayniin soomaali oo mid noqota waar wax kalee hadii aad garan waydeen caruurteena oo is af garata), aniga taladaydu waxa weeyaan in soomaalidu noqoto mid kaliya oo shanta soomaaliyeed dawlad kaliya ay noqoto, markaa markii uu shirkii ka soo baxay ee uu ka soo noqday arintiina lagu dhameeyay in afarta dawladood ee waawayni si wadajira u illaliyaanarinta Soomaalida markaas X. Doodi arintaas aad ayuu uga xumaday kolkaa taladii wuxuu ku gooyay in qabiilkii uu ka dhashay uu horta ku horeeyo qabiilkaasoo ah Makayl-dheere oo intaa ka dibna uu dhulka Gadobuursiga uu wada maro, qabiilkii, Makayl-dheere kolkuu u tagay aad iyo aad ayay u soo dhaweeyeen wayna caleemo saareen dhowr maalmoodna way u ciyaareen waxayna ku yidhaahdeen anagu hadaanu mahay qabiilkii Makayl-dheereha boqornimadaadii anagaa bilownay, Gadabuursiga kalena marba qolo ayaan u tagaynaa si Gadabuursigu kuli kuu caleemo saaro.

Dowladda xabashidu kolkay maqashay arintaas ayna maqashay inuu Doodi askar badan ururaday waxay u soo direen wafti wayn waxayna yidhaaheen boqor Xayle salaase ayaa ku doonaya wuxuuna kuugu balan qaaday inuu wax walba ku siinayo, boqornimadaadana aqoonsanayo, xaaji Doodi arintaas wuu diiday wuxuuna yidhi anigu xabashi uma tagayo wafdigii kolkay ka quusteen way noqdeen, Doodi kolkaa wuxuu ahaa nin tabcaan ah oo xabsigii buu ku dhibaatooday oo dhib wayn la kulmay, mudo yar dabadeed intuuna meel kale tagin wuu dhintay markay taariikhdu ahayd 1949kii, markaa dadkii uu ka dhashay ee Gadobuursi aad ayuu uga xumaaday arintaasi,

Waxa jirtay intii uu X. Doodi xidhnaa, sanadihii danbe inay abaar ku khaas ahayd Gadabuursigu ay dhacday taas oo la oran jiray Khamiis, markaa uu waddankaba uu_dad yari ku hadhay oo dadkii noqday wax Jigjiga galay,wax casabood galay iyo wax Jabuuti galay oo illaa hada sidaa ku deggan, wakhtigaas ayuuna dad kale daggay dhulkoodii ayna qabsadeen dhulkood badidiisii oo la waayay boqor waraaqo ku difaaca, markaas ayuu nin la oran jiray Camaje Ismaaciil tiriyay gabaygan aan hoos wax kaga sheegi doono:

Deheeye iyo ina Qoofalow duul idiin tali eh
Dariiqaad ka soo qaadateen daar ibliis galay eh
Doofaar ma galo kayn hadduu sheekh ka daalaco eh
Danbas buu haraatiyay ninkii doqon wax taartaa eh
Gadabuursi boqor doobirlaa daadahayn jiray eh
Dixda faafan dooxada Jigjiga illaa badduu daadsanaan jiraye
Dawlad wayn bay ahaayeen oo laga danbeeyaaye
Kolkuu dad iyo duunyaba dhargay ee dalagna loo raacshay
Dawan buu iblays uga lulay meel dushooda ahe
Waa loo dabaal daggay intay daris u waabeen eh
Ducadaan Illaahay aqbalin daara loo gogolye
Dal-macaali bay moodayeen oo u soo daggay eh
Markaabaa dulli iyo caydh la yidhi ha idin daaqeen eh
Abaartiina waa loogu daray diirata ahayd eh
Dalkoodiina waa laga qabsaday daahirka ahaa eh
Daaduunka waakaa ku tagay duul aan la aqoon eh
Dixda Harawo dibi sooma ciyo awr ma doob dhabo eh
Habla daramuus lihi ciyaar uma dareeraan eh
Boorama nin duub lihi ma galo oo dan baa tidhi eh
Idiin-bacasba dunidoo dhan bay deeqday caanaha eh
Waxase loogu daw galay kolkuu reer samuud dilay eh
Duufaanka reer caad markii duhurka loo keenay
Dabayl Eebbeheen wado markii lagu dulaynaayay
Daruur hoori bay moodayeen ooy ku doog dhabane
Dimaaqoodaba ma galin maanta waad dabar go'aysaaane
Waswaas oo duqii dhalay wataa soo dul joogsaday eh
Isagoo dikriyaya oo ku qaba madaxa duub waynna

Dildilaaca waabari markuu daakirku iftiimo
Shaydaan biyaha soo darsaday oo ku darab yeeshay
Adiga oo salaad doonaya hadduu dacalka kaa raaco
Ashahaadada ayuu kaa duwaa ee daacad ma ahayne
Ogoobeey dadkeenaba ku badan duul sidaa ahi eh
Dadkii nabiga diiday ee Fircoon doortay baad tahaye
Dayax shan iyo tobanuu ahaa oo dunida nuuraaye
Rabboow Doodi noo soo fur dhaha dib aad u fushaane.

16- UGAAS ROOBLE UGAAS DOODI:

Hadana boqornimadii waxaa qaaday wiilkiisa Rooble Ugaas Doodi oo ahaa Rooblihii 3aad, wuxuuna qaaday boqornimada kolkay taariikhdu ahayd 1952dii boqornimadiisuna waxay ku koobnayd Gadabuursiga daganaa dhinaca Itoobiya, hooyadii waxay ahayd Saxarla Barkhadle, wuxuuna ahaa nin sidii aabihii aad u qurux badan oo dheer awrana, wuxuuna ahaa nin dadku aad iyo aad u jecel yihiin wuxuuna qabtay intuu boqorka ahaa arimo waawayn wuxuuna ahaa nin daggan oo dabeecad wanaagsan wuxuuna ahaa nin siyaasi ah sidii abihii.

Dawladda Itoobiya aad ayay u jeclayd, isaguse ma jeclayn oo wuxuu waligii la socday dawladda soomaalida oo arimo waawayn uu u qabtay, dawladda soomaalidu marki ay Jigjiga weerartay 1977kii, ee dawladda Itoobiya aad ugu jabtay halkaas ee ciidanka soomaalidu dhufayskii Kaaraamardha la jiidhay ee xabashida si xun loogu galay kolkaa niman xabashi ah ayaa weerartay gurigii Ugaas Rooble Ugaas Doodi ee ku yiil magaalada Jigjiga dhexdeeda halkaasayna ku dileen, waxa kale oo ay halkaas ku dileen xaaskiisii, markaas oo ahayd markii ay magaalada ka baxayeen, waxaana lagu aasay Xero-geel kolkay taariikhdu ahayd 1977kii.

17-C/RASHIID UGAAS ROOBLE:

Haddana waxaa boqornimada qaaday wiilkiisa C/rashiid Ugaas Rooble kolkuu sanadku ahaa 1985tii sababtoo ahayd intaa intii ka horaysay isaga oo ahaa wiil yar oo iskuulada xamar wax ka barta oo kolkii xahashidu aabihii dishay wuxuu soo booqday oo uu yimid magaalada xamar wuxuuna jaamacadii dhamaystay kolkay taariikhdu ahayd 1987kii.

Wuxuuna imika ka shaqeeyaa wasaarada xanaanada xoolaha dhirta iyo daaqa waxaana jirtay intuu jaamacada ku jiray in 8 sideed nin oo madaxda Gadabuursiga ka mid ahi ay madax-waynaha Soomaaliya Jaale Maxamed Siyaad Bare la shireen ayna kula shireen xafiiskiisa kolkay taariikhdu ahayd 1985tii ragaasoo ahaa sidatan hoos ku qoran;

1-X. Ibraahim Nuur Jaamac

2-X. Abiibakar.sh. Cumar

3- X. Jaamac Muxumad

4-X. Daahir aw Cilmi

5-X. Xassan aw Cali (Mataan)

6-Cali Xussen C/laahi

7-C/laahi Jaamac Muxumad

8-Saleebaan Habane (Cambalaash)

Ragaasi oo madax-waynaha J.D.S. hortiisa ka cadeeyay in ay isku waafaqeen ayna yidhaahdeen anaga oo ah madaxdii Gadobuursiga waxaan halkan ku cadaynaynaa inuu Ugaas C/rashiid Ugaas Rooble uu yahay ugaaska Gadobuursiga oo maanta intii ka danbaysa uu yahay boqor sharci ah.

Madax waynuhu arintaas aad iyo aad ayuu u soo dhaweeyay wuxuuna yidhi arintaas aad baan ugu faraxsanahay maanta intii ka danbaysana wuxuu noqonayaa boqor boqorada soomaalida ka mid ah waxay xuquuq boqoradu leeyihiina waan siinayaa, mushaharkii boqornimadana wuu qaataa ilaa taariikhdaa aan kor ku xusnay.

TAARIIKHDII IMBIRAADOORIYADII CADAL(AWDAL) EE SOOMAALIYEED:

Inta aanan galin taariikhda cadal, waxa aan ka horaysiinaya qadder macluumaad ah,Soomaalidu ilaa mudo dheer inta la yaqaan iyo into aan la aqoonba waxaa loo yiqiin SOOMAALI, sida umadaha kaleba magac uun loogu yaqaan. Umadaas oo daggan geeska Afrika hadii la eego wixi hore ee la qoray iyo taariikhdeedii, caadaadkeedii, nolosheedii iyo ragii waawaynaa ee ka kacay dhulka Soomaalida iyo horumarkii badnaa ee ay gaadhay iyo dhaqankeedii wanaagasanaa ee lagu yaqiin iyo ganacsigii badnaa ee dhulkeeda loo iman jiray ee laga qaadan jiray magaalooyinka soomaalida ee waawayn ee ay ka mid ahaayeen Saylac, Muqdisho, Berbera iyo magaalooyin kaloo badan oo ka dhisnaa xeebaha badaha soomaaliyeed ilaa mar hore markii la deggay geeska Africa taariikh aan la garanayn oo hore magaca loo yiqiin wuxuu ahaa Soomaali.

Marka la eego taariikhda Soomaalida, soomaalidu waxay lahayd horumar wayn oo waxay gaadhay meel dheer, waxayna lahayd magac wayn oo umado badan oo jira maanta iyadaa ka horaysay oo lahayd horumar aad u balaadhan, waxaase nasiib darro noqotay isticmaarku kolkuu dhulkeena soo galay wuu aasay taariikhdii Soomaalida si uu taariikhda soomaalida uu uga qariyo aduunyada, wuuna aasay soomaalidu waxay taarikh lahayd iyo horumarkay lahayd iyo boqoradii badnaa ee xukumi jiray dhulkeeda oo la aasay, waxaana ugu darnayd dowladda Itoobiya oo waxay soomaalidu taariikh lahayd iyo kutubtii taariikhda soomaalida qorayay intay lacag badan ku iibsatay ay wada gubtay, ayna xukun ku bixisay oo ay amartay ninkii laga helo kitaab taariikhda soomaalida qora ee aan keenin in lagu xukumo dil, sidaas ayay taariikhdii soomaalidu in badan ku lumeen ayna ku aaseen taariikh waxay soomaalidu lahayd.

Waxaana ka mid ahaa kutubti ay lacagta badan ka bixiyeen kitaabkii uu qoray Axmed Binu C/qaadir ee ku magac dheeraa Carabfaqiih iyo kutub kaloo fara badan, bal dib u fiiri safarkii ay ku timid boqoraddii masaarida ee ku magac dheerayd XATSEBSHUUT iyo boqorkii soomaaliga ahaa ee ay ku kulmeen Saylac,

Umad walba waxaa lagu gartaa taariikhdeeda wixii dhulkooda ka dhacay ee raad leh ,wakhtigaa boqoradii masaaridu soo booqatay dhulka soomaalida oo kolkaa loo yiqiin Bunti ama dhulkii Luubaanka, aanay oranayeen sheekooyinka qaarkood luubaanku waa waxay boqoradoodu kolka ay dhintaan ku engajin jireen si aanay jirkoodu u baabi'in, taariikhda umaduhuna waxay ka bilaabmeen kolkii Illaahay dhulka abuuray kolkaasoo dadkii Illaahay ku abuuray qolaba magac loo bixiyay, waxaana jirtay in umado badani ay baaba'een oo magacoodi uuna jirin maanta kolkaa kolkii Illaahay dhulka abuuray taariikhii adduunyada u horayay waxay ahayd kolkii Nabi Aadam(c.s) lagu soo dajiyay dhulka markaa hadii baryihii hore la eego taariikhda soomaalida wax aad ah lagama yaqaan, sheekooyin yaryar oo dadkii hore laga soo wariyay mooyaane, waxaana jira rág badan oo ragga taariikhyahanada ah inay soomaalida wax badan ka qoreen waxaana jirta ilaa maanta in la og yahay in qabaa'il Soomaali la yidhaa inay ku dhaqan yihiin Ciraaq.

Waxaana jirta in dhulka soomaalida ay dad badan oo carab ahi ay ku soo haajireen si ay diinta Islaamka ugu fidiyaan dhulka soomaaliyeed, waftiyadaas dhulka soomaalida yimid ee fidinayay diinta Islaamka waxa ka mid ahaa waftigii uu watay ee uu madax u ahaa Cismaan binu Cafaan(Eebe ha ka raali noqdee), waftigaas oo ragii asxaabta ahaa kolki ay dhib kala kulmeen quraysh uu Nabi Maxamed (N.N.K.A) kula taliyay inay u haajiraan dhulka xabashida, dhulkaas oo u xukumo nin wanaagasan oo caadil ah oo diintiisa ku quman oo aan agtiisa cidna lagu dulmin, ninkaasoo ku magac dheer Najaashi magaciisa runta ahina yahay Asxamah oo macnihiisu yahy (deeq badane.)

Wakhtigaasaana dhulka Soomaalidu ay soo gaadhay diinta Islaamku, sidaasaana soomaalidu ku noqotay dadkii u horeeyay ee ay soo gaadho diinta Islaamku, taasoo soomaalida u ah sharaf wayn, sababtoo ah in Sayid Cusmaan Binu Cafaan (Eebe haka raali noqdee) uu ka soo dagay magaalada Saylac, uuna mudo joogay Saylac waxaana la socotay marwadiisii Ruqiya Bintu Rasuul oo ahayd gabadhii uu dhalay Nabi Maxamedd (N.N.K.A) taas oo la sheegay inay wiil ku dhashay Saylac oo u ku dhintay Saylac, oo mudaduu halkaas joogay uu diinta Islaamka ku faafiyay sidaasay magaalada Saylac ku noqotay meeshii u horaysay ee diinta Islaamku ka soo gashay Soomaaliya, wuxuuna ahaa Sayid Cusmaan(Eebe haka raali noqdee) ninkii ugu horeeyay ee u tagay Najaashi, wafdigaas oo ka koobna 11 nin ayna la socdeen qaarkood dumarkoodii,.

Haddana waxaa wafdigaa ka dambeeyay wafdi labaad oo uu ka madax ahaa Jacfar binu abii Daalib, waxaanay tiradoodu ahayd 83 nin haddii laga reebo dumarkooda iyo caruurtoodi , waxaana jirta in ragaa laga daba diray laba nin oo quraysh ah oo wafdigaa ka dhan ahaa, labadaa nin oo ahaa maalqabeeno oo horena dhowr goor u tagay dhulka xabashida waxayna qaadeen xoolo badan oo hadyada oo Najaashi u soo dirtay qurayshi, labadaa nin oo ahaa C/laahi Binu Rabiica iyo Camar binu Caas, labaduba waxay ahaayeen rag ganacsato ah oo xoolo badan, labadaa nin markay Najaashi u tageen waxay ku yidhaahdeen dhulkaaga waxa yimid rag dhalinyaro ah oo rag xun ah oo diintii aabayaashood ka tagay diintaadana aan ogolayn, ragaasoo la yimid diin aanad adigu aqoon diintaasoo damacday in wixii aabayaashoodu ku noolaayeen baabiisay, waxayna raaceen nin Maxamed la yiraahdo, waxaana anaga na soo diray madaxdii qurayshta, waxayna kaa doonayaan inaad ragaa noo soo celisid, kolkaa Najaashi kolkuu arkay arintaasi wuxuu qabtay shir wayn waxana uu u yeedhay ragii diinta iyo madaxdii dowladaba, kolkaa jacfar Bin Abu Daalib buu u yeeray wuxuuna ku yiri bal diinta uu Maxamed la yimid iiga waran, wuxuuna Jacfar ku yiri sidan;

Waxaanu ahayn hadaanu ahayn quraysh dad cawaanna oo waxba aqoon oo caabuda sanamyo aan gacantayada ku samaynay, waxaanan cuni jiray bakhtiga, xumaan oo idilna waan samayn jirnay oo naagaha aan dibada ku fuul-fuuli jirnay dadka qaraabada ahna waan goyn jirnay, oo waxba umaanu tari jirin, jaarkana waan xumaynaynay ninka xoogga lihina ninka taagta daran ayuu dili jiray, hablahana nolosha ayaanu ku aasi jirnay anagoo sidaasi ah oo ku nool noloshaa xun ayuu Illaahay noo soo diray nabi noo keenay nuur oo naga saaray mugdigii nabigaasoo aan naqaanay meeshuu ka dhashay, rùntiisii badnayd iyo amaanadiisii, dhowrsanaantiisii, iyo sharafkiisi nabigaasoo noogu yeedhay inaan caabudno Illaaha wayn ee waaxidka ah oo kaliya wuxuuna na amray inaan tuurno oo ka tagno wixii xumaa ee aan caabudi jirnay ee sanamyo iyo dhagax ama qoryo ahaa, wuxuuna na faray run sheegid iyo wixii amaano ah inaan iska gudno iyo inaan ka tagno wixii xun oo idil aanan xidhiidhino qaraabadana oo aan jaarkana hagaajino oo aan la khiyaamayn, inaan ka fogaano oo aan la cunin xoolaha agoonta oo aan la caayin dumarka oo aan lagu sheegin ceebo, waxaa kaloo na faray inaan Illaaha wayn wayn cid kale u shariik yeelin, waxaanu na faray inaan ka fogaano xaaraanta, is dilka, sinada iyo markhaati beenaalaha, waxaa kale oo uu na faray inaan tukano oo aan xoolaha sako ka bixino oo aan Illaahay u soono, markaa markuu halka marayo ayuu Najaashi waydiiyay Jacfar oo ku yiri maxaad ka qabtiin diinta masiixiga oo nabigiinu muxuu ka qabaa?, kolkaa wuxu Jacfar u akhiryay suurada la yiraahdo MARYAM, wuxuuna aad u yaqaanay Najaashi Luqada carabida waxana la sheegay inuu yaraantiisii ku koray dhulka carabta taasoo ahayd in nin adeer u ahaa Najashi uu boqornimadii xabashida qaatay oo ay hooyadiisula baxsatay dhulka carabta kaasoo ka baqayay inuu boqornimada kula dagaalamo.

Kolkii uu Najaashi maqlay aayadihii quraanka ahaa ee uu akhriyay Jacfar wuu ooyay oo ilmo badan baa ka timid isaga iyo qoysaskii kaleba, kolkaa Najaashi wuxuu yidhi diintaa uu Maxamed la yimid waa tii Ciise oo kale oo waxay ka wada yimaadeen meel kaliya waana diintii uu Ciise sheegay, Maxamedna waa nabigii uu noo bishaareeyay Ciise kolkaa najaashi wuxuu ku jeestay labadii nin ee qurayshi soo dirtay wuxuuna ku eegay il xun, wuxuuna ku yidhi baxa oo iga taga oo taga meeshaad ka timaadeen waxbana idinma waydiinayo, waxaana la sheegay inuu Najaashi halkaa ku muslimay,

wafdigii uu Jacfar ka madax ahaana aad iyo aad ayuu u soo dhaweeyay wuxuuna ku dajiyay daartii martida wuxuuna ku yidhi Jacfar intaan war kale helayno goor walba ii kaalaya waxaan jeclahay inaan goor walba idin arko, haddana wuxuu ku yidhi Jacfar adigu goor walba ii imo albaabkayguna wuu kuu furan yahay, xoolo badanna wuu siiyay wixii xaasas lahaana guryo wanaagsan ayuu siiyay, kolkaa halkaa waxay joogeen oo ku noolaayeen mudo badan.

Waxaana dhacday in maalin maalmaha ka mid ah uu Jacfar u soo galay Najaashi ,markaas uu Najaashi ku yidhi dhulkiinu aad ayuu iminka u wanaagsan yahay oo nabigii waxaa soo dhaweeyay reer Madiina dad badan oo asxaabtii Mako ah ayaa ka tagay oo tagay Madiina, idinkuna hadaad halkan jeceshihiin waxaan jecelahay inaad ila joogtaan si wanaagsan baan idiin ambabixin xoolo aad u badana waan idin siin, doonyo aad badda kaga talowdiina waan idin siin, kolkaa Nabi Maxamed(N.N.K.A) waxaan u diri hadyado badan, markaa wafdigii wuxuu ogolaaday inuu ku noqdo dhulkoodii kolkaa Najaashi si wanaagsan ayuu u anbabixiyay, maraakiibtii iyo waxyaalahii ay ku dhoofayeenna wuu siiyay, Nabigiina wuxuu u diray waraaq iyo hadyado fiican hadyadahaas waxaa ka mid ahaa jaariyadii ku magac dheerayd Maariyatal-Qibdiya oo ahayd xaaskii Rasuulka (N.N.K.A) u dhashay inankiisii Ibraahim, iyo dahab badan iyo miski iyo sabaad kolkaa wafdigii dhulkoodii ayay ku noqdeen waraaqdii uu Najaashi u diray Nabiga (N.N.KA) wuxuu ku bilaabay;,

Waxaan halkan kuusoo dirayaa waraaq ku socota Maxamed Rasuulu-allaah oo ka timed boqor Najaashi Al Asxama ibnu Abjar, iga aqbal hadyadaa yar ee aan kuu soo diray,.

kolkii hore waraaqdii uu Nabigu u diray ee uu Jacfar ugu dhiibay waa sida halkan hoose ku qoran;

Ka timid Maxamed Rasuulu-allaah, kuna socota Najaashi Maliku-xabash;

Anigu waxaan kuu soo dirayaa mahad badan anoo mahadinaya Illaaha wayn ee daahiran ee nabad galyada badan leh ee wax walba og, waxaanan qirayaa oo aan cadaynayaa in ciise ibnu Maryam uu yahay Rasuulkii Illahay kaasoo Ilaahayku abuuray tii daahirnayd Maryama uu ku afuufay ruuxiisa, waxaanan kuugu yeedhayaa xaqa Illaahay, Illaahaas oo wax Illaahnimada la qaybsadaa aanu jirin, waxaanan rajaynayaa inaad i rumayso, aniguna waxaan ahay Rasuul Illaahay soo diray, oo loo soo diray khalqiga oo dhan, waxaan kuugu yeedhayaa adiga iyo askartaada iyo madaxdaada inaad rumaysaan Illaaha kaliya ee aanu jirin Illah kale, waanan idin soo gaadhsiiyay arintaas anoo idinla talinaya, waxaanan idinka rajaynayaa inaad taladayda aqbashaan waxaanan idiin diray wafdi uu madax ka yahay inaadeerkay Jacfar, nabad galyo dushiisa ha ahaato ninka diinta raaca ee ku camal fala.

SIDII DIINTA ISLAAMKU U SOO GASHAY GEESKA AFRIKA IYO DHULKA SOOMAALIDA:

Kolkay diinta Islaamku dhalatay ee dhulka carabta ku faaftay, waxaa dhacday in dad badan oo caraba ay u soo haajireen dhulka soomaalida, qaar ka mid ahina ka yimaadeen Xijaas,Shaam iyo Yamen, kuwaasoo badidoodu u yimaadeen ka ganacsi qaarna ay ka soo yaaceen dagaalkii ka dhacay Umawiyiinta iyo reer binu Haashim, ragaasi kolkay yimaadeen dhulka soomaalida, aad ayay dadka soomaalida u dhex galeen oo way la daggeen badidoodu, waxayna guursadeen dumar badan oo soomaali ah, ragaasi uma aysan joogin ganacsi oo kaliya ee waxay intaas faafinayeen diinta Islaamka, meesha ay afrika ka dagaanba ha ahaato dhulka Soomaalida ama dhulka xabashidaba eh albaabka kaliya ee ay ka soo galaan Afrika ay ahayd magaalada Saylac oo wakhtiga lahayd horumar wayn ahaydna magaao qadiima oo aad ugu horumartay xaga ganacsiga, taasi oo ay Saylac ahayd magaalada kaliya ee laga heli jiray khayraadka Afrika oo dhan oo uu ka mid yahay, dahabka xoolaha nool, beeyada, xabagta, foolka maroodiga, baalka gorayada, malmalka, lubaanka, subaga, canbarka, wariska, luulka, bunka, I.W.M.

Sidaas ayay dad badan oo carab ahi ay u yimaadeen dhulka soomaalida, kuwa yimaadana waxa ugu badnaa kuwa ka yimaada Yamen iyo Khaliijka carabta, intaa ay ganacsiga u imanayaan waxay fidinayeen hadana diinta Islaamka meeshay dagaanbaoo meel kasta ooy dagaanba waxay ka dhisi jireen masaajidyo iyo dugsiyo lagu barto diinta Islaamka.

Waxaa jirtay in wakhtigaa dawladda Umawiyiinta ay ladnaatay oo ay ka dhasheen boqoro waawayn ayna gaadheen wakhti ay raaxaystaan, waxay ka heli jireen geeska afrika waxyaalo badan oo ay ku raaxaystaan iyo naago badan oo xabashi ah, ama soomaali ah oo ay guursadaan iyo adoomo badan oo ay ka guran jireen Afrika, sidaasay Saylac ku noqotay meesha kaliya ee laga helo khayraadkii Africa oo dhan, waxayna Saylac ka heli jirtay dhulka Hindiya filfisha, tawaabin-xariir, saylaan, waxaa kale oo Shiinaha uga iman jiray qorofalka iyo qoryaha la oran jiray Sandal iyo woolka dhoobada ah naxaastuna waxay uga iman jirtay kalkata, miskiga iyo kashmiirka waxay ka heli jireen Sanad, xariirta asalka ahna waxay ka heli jireen yurub.

Waxaa jirtay magaalada Saylac nin loo qaybiyay inuu ilaaliyo wixii ganacsiya ee soo galaya Saylac amase ka baxaya, ninkaasoo la oran jiray gudoomiyaha ganacsiga, una dhaxayn jiray dadka ajaanibka ah iyo dadka wadanka kala hagaajintooda oo loola tagi jiray wixii ganacsi ku saabsan. Ragaas ganacsiga ahaa oo kaliya diinta ma fidin jirin ee waxaa jiri jirtay dowladihii Islaamka ahaa ee ka dhashay Jasiirada Carabta iyo Khaliijka oo ay ka mid tahay yamen, Xijaas iyo shaam inay u soo diri jireen Africa rag badan oo mubashiriin ah oo diinta Islaamka meeshay tagaanba ku fidiya oo aan u aabo yeeli jirin wixii diinta is hor taaga walow naftooda ay ku waayayaan, ragaa boqorada ahaa ee soo diri jiray mubashiriinta waxaa u waynaa boqorka la oran jiray C/malik binu Marwaan,.

Dadka Soomaalida ahna waxay ahaayeen Islaam, wakhtigay diintu soo gashay ilaa maanta wakhtigan aan joogno sidaasuu yidhi caalimkii waynaa Al-Sayid Calawi binu Daahir al-Xadaad, hadalkuu ku qoray jariidada la yiraahdo al-Raabidatul Calawiyah sanadkii 1950kii, waxaanu yidhi nuurka Islaamka ka bakhtiyi maayo dhulka Soomaalida wuxuuse u baahan yahay in saliida shidaysa loo kordhiyo sababtoo ah iyadoo ay dabaylo xoog badani oo culisi dhan walba kaga yimaadeen.

Wali waxaan ku jirnaa sidii ay islaanimadu u soo gashay dhulka Soomaaliya Khaasatan dhinaca bari, waxaana la sheegay in rag badan ay u soo haajireen, ragaasoo ka yimid xaga Yamen iyo koonfurta carabta sababahay ku yimaadeenna ay ahayd ganacsi iyo fidinata diinta islaamka kuwo fara badanina waxay ka yimaadeen khaliijka iyo Cumaan, ragaasoo dadaalkooda u wayni uu ahaa inay diinta Islaamka nooleeyaan oo ay ku fidiyaan dhulka soomaalida dhulkaaso ay ka halayeen ganacsi fiican iyo dhul la daggo oo barwaaqo ah iyo hawo wanaagsan. Dhulka c cusub ee ay heleen ayna yimaadeen ayna ka heleen xoolo badan oo ay ku dagaan dhulkaasoo ganacsigiisu aad u baladhanaa, arinta waxaa laga helay kutubtii ay qoreen nimankii Boortaqiiska ahaa oo yimid magaalada la yiraahdo kilwa oo ku dhow Zanzibar qarnigii 16aad waraaqdaas oo leh nimankii ka yimid khalijka carabta meel aan ka fogayn Jasiirada la yiraahdo Baxrayn waxay ku yimaadeen saddex 3 doonyood waxayna ahayd tiradoodu todoba 7 nin oo ka soo baxsadday dhibaato uu u gaystay boqorkii la oran jiray boqor Axsa, nimankaasi markay yimaadeen xeebta Bari ee Soomaaliya waxay ka dhiseen magaalada Muqdisho magaaladaas oo aad iyo aad u waynaatay intii wakhtigaa ka danbayasay oo dad badan oo ganacsiya ay yimaadeen, intii ka danbaysay ilaa maanta ay noqotay caasimada Soomaaliya, magaaladaasoo dadkii khaliijka ka yimid ay u noqotay meesha kaliya ee loo soo haajiro.

Dadka kolkaa dagganaa ee loogu yimid niman caraba oo mad-habtoodu tahay (Saydi), taasoo loo malaynayo inay kuwaasi wakhti hore yimaadeen oo dhex galay kana guursaday dadkii wadanka lahaa ee Soomaalida, nimanka hore ee sayidiinta mad-habtoodu waxay ahayd shiica kuwa ka yimid khaliijkana mad-habtoodu waxay ahad Suni, kolkaa raga khaliijka ka yimid way diideen inay la dagaan nimankaa shiicada ah mar haday mad-habtoodu is khilaafsan tahay, kolka ragaasi waxay u soo jihaysteen xaga koonfurta iyoga oo raacaaya xeebta badda hindiya, nimankaana waxaa u madax ahaa nin la oran jiray Cali hooyadii ayaa ahayd xabashiyad kolkaasay walaalihii xumaysteen oo ay

fogeeyeen iyagoo leh adoon baa dhashay, kolkaasuu xaaskiisiina kaxaystay wuxuuna maqlay in meesha Sinsibar laga helo dhulkeeda dahab kolkaa wuxuu daggay magaalada Kilwa isagoo ka fogaanaya walaalihiisa ay is naceen, dadkaa soo haajiray meeshay dagaanba waxay ku fidinayeen diinta Islaamka, walow ay diinta Islaamku ay dadka soomaalida hore u soo gaartay dadka carbeedna ha joogeene dhulka soomaalida aad bay u iman jireen waxaa jirtaty wakhtigii dawladii reer binu umayah ay dhalatay dhib badan ayaa ku dhacday nimankii walaalhood ahaa ee reer binu Haashim wax badana waa la dilay wax badana waa la xidhay, dadka la dilayna waxaa ka mid ahaa sayd binu Cali(Saynul caabidiin), markay taariikhdu ahayd 738dii, kolkaa sayidka Saynul-caabidiin dadkii raacsanaa qaarba meel bay u yaaceen qaar waxay dageen Yaman, qaarkoodna waxay yimaadeen dhulka Soomaalida, ragaasoo dhulka ka helay dagmo wanaagsani iyo dhul lagu noolaan karo oo barwaaqo ah meesha ay yimaadaana diinta Isalaamka ayay aad u fidin jireen, iyagoo kaliya maahee dad badan oo reer Xijaas ah ahna dadkii dagganaa mako iyo Madiina, waxay ka soo baxsadeen dagaalkaas ay u gaysanayeen reer binu Umayah, dadkan yimid oo ahaa dadkii carab u fiicnaa uguna sharaf badnaa, arintaasoo mar kalena soo noqotay, markii Cabaasiyiinta qabsadeen kolkaasay kala carareen umawiyiintii iyo wixii raacsanaa, qaar badan oo ka mid ahi waxay yimaadeen dhulka Soomaaliya iyo dhulka xabashida qaarna waxay u carareen Andalus (waxaa sheegay arimahaas kitaabka la yiraahdo al-Islaam wal-Xabash ee uu qoray Fatxi Qays).

NIMANKII SAADADA AHAA EE SOO GALAY SOOMAALIYA:

Waxaa kale oo la ogyahay in dhulka soomaalida ay u soo haajireen niman Saado ah oo Calawiyiin ah oo uu u madax ahaa sheekhii waynaa ee ku magac dheeraa Sh. Yuusuf.aw Barkhadle, magaciisa runta ahina uu yahay Sh.Yusuf Al-kawnayn, nimankaas oo kolkay dhulka soomaalida ka soo dageen yimid meesha la yira Awliyo-Koombo wakhtigaasna uu ku beegnaa qarnigii 13aad, ninka aan sheegnay ee Sh.Yusuf Al-Kawnayn waa ninkii Soomaalida u hagaajiyay hingaada quraanka kariimka ah ama shaqalada ee keenay alif la kor dhabay alif la hos dhabay alif laa goday, nimanka Saadada ahi sida la og yahay nuur ayay soo galiyeen dhulka soomaalida oo diinta Islaamka oo markaa yara caajistay way nooleeyeen, waxayna ahaayeen rag Soomaalida aad iyo aad u soo dhawaysay, ragaasna waxaa ka mid ahaa Sh. Ibraahim Saylici ee ku aasan magaalada Saylac iyo sheekha ku aasan Awbare iyo sheekha ku aasan Awbuube iyo sheekha ku aasan Awoofleh qaar ka mid ahina waxay tageen Herar oo uu ka mid yahay sheekha la yiraahdo abu Surbayn, iyo Sh.Abaadir ragaa aan sheegnay kulugood waxay leeyihiin qabriyadoodu qubado oo nin walba magaalada uu ku dhintay ayaa qudbiyo looga sameeyay waxayna ahaayeen niman Soomaalida aad iyo aad u waynayso oo aad iyo aadna loo qadariyo loona xurmeeyo dhammaantood, ilaa hadana aad ayay u siyaartaan.

Arnintaa waxaan ka qoray Dr. Maxamed Muctasim.

TAARIIKHDII IYO SIDII AY KU DHALATAY IMBIRAADOORIYADDA CADAL:

Markay taariikhdu ahayd qaringii 13aad waxaa ka bilaabmay boqortooyadii dawladda cadal magaalada Saylac, ninka dawladaa bilaabayna waxaa la oran jiray Cumar-walasna binu Dunyaaxuur binu Axmed binu Maxamed binu Xaamud binu Maxamuud binu Sh. Yuusuf oo ku magac dheera (aw barkhdle), ninkaas oo uu cimrigiisu dheeraa oo hayay mudo badan boqortinimada, wuxuuna dhalay inamo badan kuwaasoo qaar ka mid ahi boqornimada qaadeen.

Dawladda Saylac ka dhalatay waxay noqotay Imbiraadooriyad Islaam ah oo aad iyo aad diinta Islaamku ay u fidisay oo ay dawladaha islaamku ay u bixiyeen (Diraasal-Islaam), dawladaas iyo Xabashida waxaa ka dhex dhacay dagaalo badan oo ay kumanyaal qof ku naf waayeen, waxayna noqotay dawladaasi dawlad dhulka Islaamka oo idil laga jecel yahay cadaaladeeda siday u dhisnayd siday diinta u fidisay ee ay ugu fidisay dhulka xabashida iyo dhulka Gaalaha, waxaana dawladaas aad iyo aad u caawin jiray dawladii cusmaaniyiinta ee Turkiga, xabashidana waxaa caawin jiray

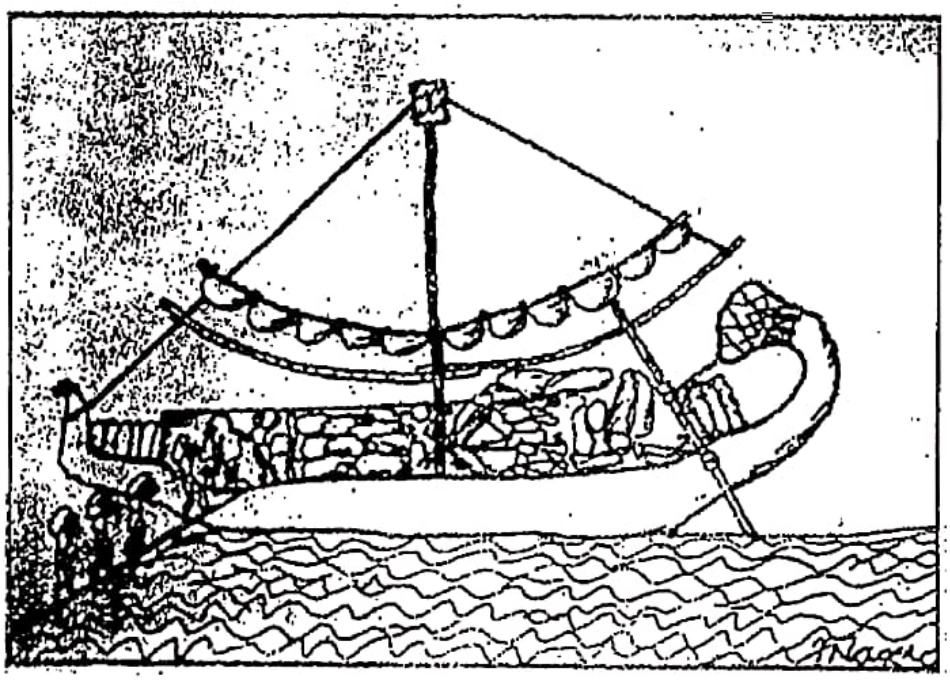

BOQORADII MASAARIDA

Boortaqiiska, dawldaas waxay daganayd xaga Koonfurta ilaa shawa xaga waqooyina ilaa Raas xaafuun iyo dhulka Eritariya iyo Danaakil, dawladaasi waxay u qaybsanayd 7 dawldaad oo mid waliba boqor gooniya ay lahayd, dawlada u wayn waxaa lagu magacaabi jiray Ifaad oo ay ahayd caasimadeedu Seylac.

Dawladaas Ifaad waata noqotay markii danbe Imbiraadooriyatul Adal, iyadaana madax u ahayd kuwa kale, dawladaaso looga yiqiin dhulka shaam iyo Masar Bilaadu-Saylac, wuxuuna sheegay Subxul-Axshaa kitaabkiisa la yiraahdo masaalikal-absaar, wuxuuna ku yiri magaalada Saylac waa magaalo magaalooyinka dawladahaas ka mida, waxayna leedahay magaalada Saylac masaajido badan iyo Iskuulo waawayn oo lagu baran jiray culuuntoo dhan, magaaladaas Saylac waxay lahayd masaajido badan oo dharaarta Jimcaha laga akhriyo khudbadoha waxaa kale oo uu yidhi dadka saylac daggan waa dad diinta aad u jecel oo dhammaantood Islaam ah.

Halkan waxaa aan ka galaynaa 7dawladood mid walba magaceeda iyo quwadeeda siduu qoray (Masaalilka-absaar)dawlada u waynina waa Ifaad.

1-IFAAD:

Oo ku magac dheerayd Jabarti dawladaa dhulkeeda waxa uu ahaa dhul la socdo 20 maalmood xaga dhererka, balaadhkeeguna dhul la socdo 15 maalmood, askarteedu waxay ka koobnayd 15,000 u fardo fuula iyo 20,000 oo luga ah magaalooyinkeeduna aad bay u badan yihiin waana dhul la wada dagan yahay oo is wada haya caasimadeeduna waa Saylac, magaaladaas oo magaceeda meel walba laga yaqaan.

2-DAWAARO:

Dawladda labaad waa dawaaro, waxayna ku xigtay Ifaad dhulkeega dhererkiisu wuxuu yahay dhul loo socdo 5 maalmood, balaadhkeeduna 2 maalmood, dhulkeedaa yar hadii la eego waxa ay leedahay Askar badan oo le'eg intii Ifaad lahayd oo kale faras iyo lugba.

3-ARAABIINI:

Ta 3aad waxay ku magac dheerayd Araabiini mana sheegin Subxul-axsha xaalka dawladaa inyar mooyaane wuxuuna sheegay dawladaa masaaxadeedu waa murabac dhererkeedu waa dhul loo socdo afar maalmood Balaadhkeeduna waa dhul loo socdo intaas oo kale fardo fuulkeeduna waa toban kun oo nin xaga lugta waxay lahayd rag badan oo aad u fara badan.

4-HADAYA:

Ta afraadna waxay ku magac dheerayd Hadaya ,waxaana uu dhanaa dhulkeedu mamlikada hore iyo khad mustawaha inta u dhaxaysa waxaana la sheegay inay Ifaad ka xigto xaga koonfurta, dawladaa dhulkeeda dhererkiisu waa dhul 9 cisho loo socdo balaadhkeeduna loo socdo 8 cisho.

Ninka dawladaa u boqora isagaa ugu xoog badan oo ka wada xoog badan todobada dawladood oo dhan wuuna ka fardo badan yahay wuuna ka rag badan yahay isagoo dhulkiisa uu ka yar yahay dhulka Ifaad, boqorkeeda askartiisu tiradoodu waxay tahay 40,000 oo fardo fuul rageedduna waxay ka badan yihiin 80,000 oo nin.

5-SHARQA:

Ta shanaad waxay ku magac dheerayd sharqa dhulkeeda waxaa la socdaa saddex cisho xagga balaadhka xagga dhererkana afar cisho, askarteeduna waa 3000 oo fardo fuula raga lugeeyana waa 6000 ama ka badan.

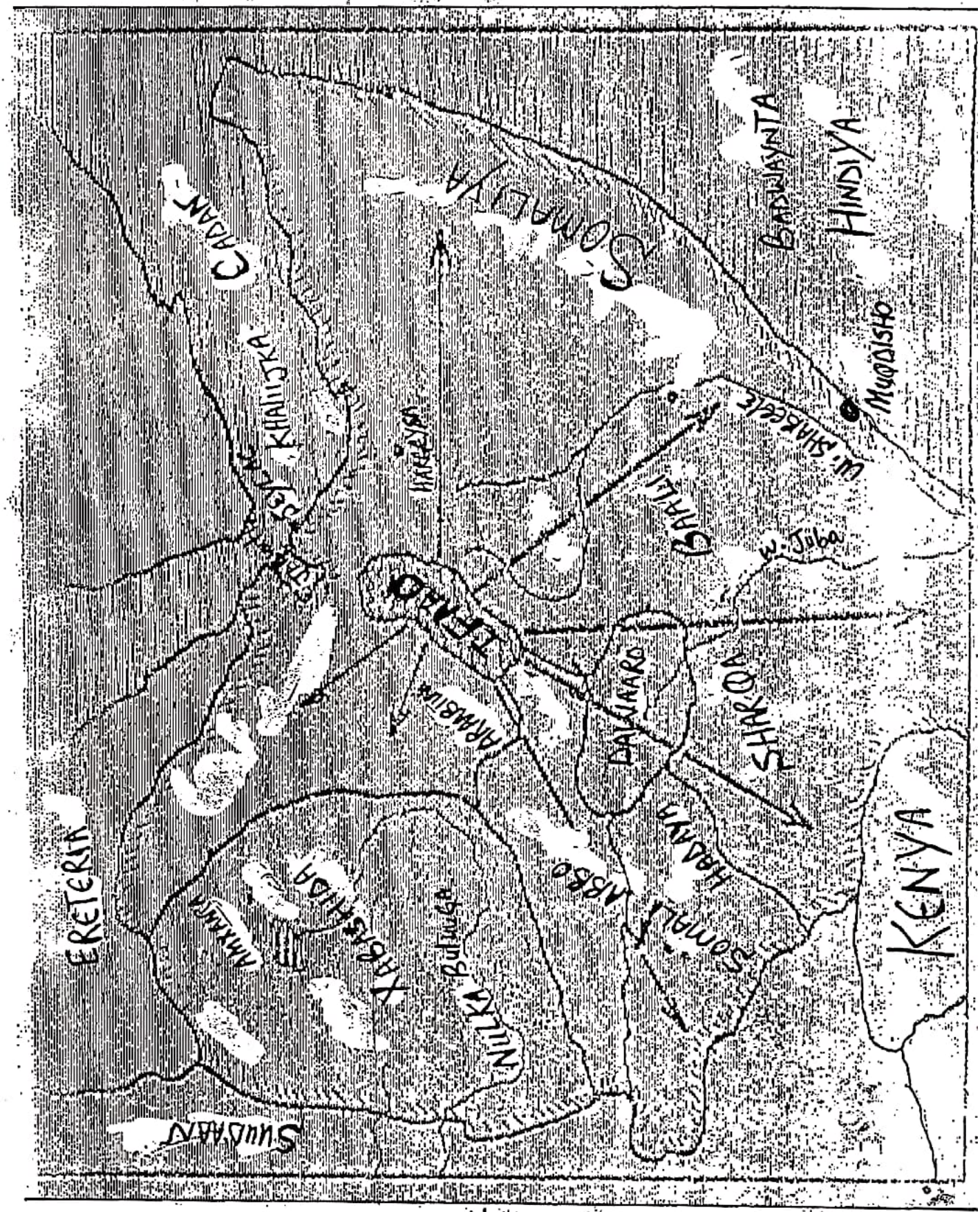

Fdii Dawladood ee Islaamka ahaa Kuna haas jiray
Xukunkii Imbiraadooriyadii CADAL

6-BAALI:

Ta lixaad waa Baali waxayna ku xigtaa Sharqa oo dhinaca ku haysaa wayse ka nimco badan tahay, hawo wanaagsana way leedahay wayna ka dhismo badan tahay dhererkeedu waa dhul loo socdo 20 cisho baladhkeeduna 6 maalmood.

7-DAARA:

Ta todobaadna wuxuu magaceedu ahaa Daara waxayna ku haysaa dhinaca Baali, dhulkeeda waxaa la socdaa saddex cisho dhererkiisa, waxaana la socdaa baladhkiisa saddex cisho wayna ka taag daran tahay walaaloheeda kale wayna ka dad yar tahay wayna ka fardo yar tahay, askarteedu kama badna 2000 cagteedana waa 2000. Todobadaa dawladood waxay hoos yimaadaan dawladda Ifaad, waxaana looga yaqaan xagga dawladaha Islaamka boqortooyada ADAL ama Imbiraadooriyatul-cadal, waxaana todobadaa dawladood ku dhow, magaalooyin kale oo ay xaga ganacsiga ka walaalo yihiin sidii uu sheegay Masaalikul-absaar, ta u horaysa waa Dahlak waana jasiirado badan oo aad loo yaqaano oo dadka ganacsiga ahi ay aad u yaqaaniin, waxayna ka tirsan tahay badda cas oo ku dhow Yamen oo waxa u dhexeeya iyada iyo yamen 30 mayl, boqorkeeduna waa nin muslim ah oo xabashi ah wuuxuuna la xiriirsan yahay boqorka Yameneed, waxa ka mid ah magaalooyinka xagga ganasiga ay isku dhow yihiin Ifaad magaalada ku magac dheer cawaan, taasi oo ku taala bada cas oo ku dhow Yamen, magaalooyinkaas waxa ka mid ah magaalada Muqdisho, waana magaalada ay dawlada Ifaad isku xidhan yihiin xagga ganacsiga, waana magaalo wayn oo dad badan oo ku dhow khadka loo yaqaan dhul badhaha, waxayna u dhaxaysaa dhulka sinjiga iyo xabashida, dadkeeduna waa Islaam waxaanay saaran tahay bad-waynta Hindiya, waxaanay leedahay laba tog oo waawayn oo la mid ah niilka Masar xaga kororka wakhtiga xagaaga.

Ragaa xukumi jiray todobadaa dowladood ee aan soo sheegnay siday sheegeen ragga taariikhyahanadu waxay gaadheen dowladahaasi xagga, ganacsiga , beeraha iyo shujaacada meel dheer oo aad loogu amaanay iyagoo waliba ay ahayd wakhtigay jireen wakhti gaaban waxaana jirtay in ragaa u ahaa madaxdu ee xukumi jiray in marmarka qaarkood khilaaf ka dhex dhici jiray taasoo u keentay taag daro iyo iyaga dhexdooda oo madaxnimada kolkol isku Khilaafi jiray, arintaasoo dhib badan u keentay hadii aanay is khilaafin oo ay is kaalmaystaan dhulka xabahsida oo dhan way qabsan lahaayeen.

Dhibta kale ee haysatay ee nimankaa dhibta u keenayay waxay ahayd nimanka la yiraahdo Oromo(Gaala), nimankaasoo ah niman dhibaato badan oo fardo fuula oo dhulkaa Itoobiya kala badh ka haystay nimankaasoo ahaa niman aan diin lahayn lana dagaalami jiray dawladaha Islaamaka iyo xabashidaba nimankaas oo ku dagaalami jiray nidaam xumo oo waxay kasoo hor baxaanba dili jiray haday qabsadaan magaalana baabiin jiray oo waxa dad ku nool markay laayaan iskaga tagi jiray waxay xoolo ka helaana qaadan jiray dhulkay iyagu galaana ahaa dhul aan cidina kaga dabatagaynin oo ahaa buuro is haysta oo iyaga maahee aan cid kale ku noolaan karin, nimankaa siyaasadoodu waxay ahayd dad aan diin lahayn oo badidooda waxay ujeedadoodu ay tahay dad ay laayaan iyo xoolo ay qaataan.

Hadii aan ku noqono dowladii ku magac dheerayd Ifaad ee caasimadeedu ahayd Saylac waxay dagaaladii u horeeyay ee ay la gashay xabashida ku qabsatay dhul badan oo ka bilaabma badda cas oo ah ilaa xabashida gudaheeda ilaa ay gaadheen koonfurta Itoobiya ee gobolka Shawo sidaasay ku xoogaysatay kolkay xagga tijaarada qabsatay dakadda Saylac, waxaana ay sheegeen nimankii hore ee taariikhda qori jiray in loo yiqiinay Walasamac qarniyadii hore, nimanka wax qori jiray ee carabta ahina ay u yaqiineen Jabarti, nimankaa wax qori jiray siduu sheegay ninka la yiraahdo Muqreesi in nimankaa waxay sheegaan niman asalkoodu yahay Carab oo ku abtirsata carabta, ragaaso ka yimi markii hore Xijaas oo dagay dhulkaa loo yaqaano Jabarti magacaas oo ka yimid ninkii caalimka ahaa ee waynaa ee la oran jiray Sh..C/rahmaan Jabarti ee qoray kitaabka la yiraahdo Cajaa'ibil-aasaar iyo

kutub kaloo badan, waana ninka aasaasay rawaaq ama guryaha soomaalida gasho Jaamictal-asahar ee loo yaqaan Rawaqal-jabarti ku bari jiray dadka diinta, wuxuna ahaa nin caalim ah oo wayn oo dhulka Islaamka oo dhan laga yaqaano, dawladaha kale ee Islaamka ah koonfurta Ifaad ayay daganayeen oo ah dhulka loo yaqaano Sidaamo gaalahuna wuxuu ka xigaa dhinaca koonfurta, dhulka Ifaad xaagiisa bari waxa ku taal magaalada la yiraahdo Herar waana magaalo wakhtiga la dhisayay ahayd qarni hore waxayna ku abtirsadaan dadka loo yaqaano Saamiya ama waxay ahaayeen carab oo ka mid ahaa carabtii ku soo haajirtay geeska Afrika dadka magaaladaas galay waxay ku hadlaan luqad la yiraa Saami

DAWLADDA SHAWA EE ISLAAMKA AHAYD:

Imikana waxaan ka hadlaynaa dawladda kale oo Islaam ahayd oo ahayd dawladihii ka dhashay dhulka loo yaqaan shawa kuna magac dheerayd dawladda SHAWA ee Islaamka ah, waxa ka mid ah dadkii ku soo haajiray dhulkaa xabashida dawlad la oran jiray Binu Maqsuum.

Kolkuu dhamaaday qarnigii 12aad iyo qarnigii 13aad bilowgiisii waxaan helnay dowladaha Islaamka ahaa ee ka dhashay dawlad kale oo ku magac dheerayd (dawladii Islaamka ahayd ee shawa) amase dawladii Reer Binu Maqsuum, waxaana dhacday kolkuu sanadku ahaa 1926dii inuu helay ninkii la oran jiray E. Cerculle oo ahaa Talyaani waraaq gabawday oo carabi ku qoran oo ay ku taal taariikh aad loogu baahnaa taasoo cadaysay dawladda islaamka ah ee reer Binu Maqsuun, ninkaas oo arintaas sii baadhay kolkuu talyaanigu qabsaday Etobiya, wuxuuna cadeeyay kolkii uu sanadku ahaa 1947dii, intii ka horaysay aad looma aqoon waxaana la ogaa in dowladahii Islaamka ee dhulka xabashida ka dhashay inayna gaadhin shawa iyo waxa ka shisheeya waxayna cadaysay waraaqdaa uu helay ninkaa Talyaaniga ahi inay dawladaa reer Binu Maqsuum inay mudo dheer xukumaysay dhulka shawa ku dhow, dawladaasoo ahayd dawlad islaam ah oo mudo badan dhulkaas xukumaysay dawladaasoo ah ama ahayd nimanka xukumay ay reer binu Maqsuum oo asalkoodu ahaa niman ka tafiirmay ninkii aad loo yaqiinay ee Khaalid Binu waliid nimankaas oo carab ahaa waxay dhulka ku soo haajireen oo yimaadeen kolkuu sanadku ahaa 896dii miilaadiga wakhtigaa ay ku soo haajireen waxay ahayd sabankii Umawiyiinta, waxaana cadaatay inay iyagana hore u galeen dhulkaa xabashida oo ay dowladaa ku aasaaseen dhulka xabashida meesha ay tahay Adis-ababa iminka, dawladaasi waxay dhulkaa xukumaysay mudo ku dhow 4 qarni, kutubaha taariikhda qorina dawladaas wakhtigaa waxba kama sheegin, taariikhdooda, sababtoo ahayd iyaga oo ku noolaa mudadaas dheer dhul wanaagsan oo barwaaqo ah wax walbana ka baxaan shaqadooduna u badnayd beer qodasho iyo xoolo dhaqato waxayna ka heli jireen dhulkaas wax noloshooda aad ugu filan dawladaa reer binu Maqsuum, waxay ahayd dowlad carab ah waxayna jirtay ilaa iyo sanadkii 1225tii miilaadiga, ilaa uu ka xoog roonaaday dowladaas nin la oran jiray Maalarsa, ninkaas oo xukumayay dhulka mudo ku dhow 18 sano, hadana boqornimadii dowladaa waxaa qabsaday niman kale oo iskaga damdambeeyay ilaa uu ka dhex dhacay dagaal badani dhexdooda, sidaasuu xaalkii uu u xumaaday, dawladiina ku baaba'day. Waxaana jirtay halkaa dowlad kale oo islaam ahayd oo ku magac dheerayd Imbardooriatul cadal taasoo dawladda Shawa ilaalin jirtay sanadihii danbe oo markii dawladii shawa baaba'day iyadu badashay.

Arimahaas oo dhami waxay cadaynayaan halkuu islaamku ka gaaray dhulka Itoopiya qarnigii 12aad iyo kii 13aad ee miilaadiga, waxaana la og yahay dhulkaa shawa loo yaqaan inay tahay meel dhulka xabashida ugu mihiimsan uguna wanaagsan, markii danbena dawladaha Islaamku hore ayay u sii dhaafeen ilaa ay gaadheen wabiga niil agagaarkiisa.

* Taariikhdaas waxaa laga soo guuriyay Dr. Fatxi Qays.

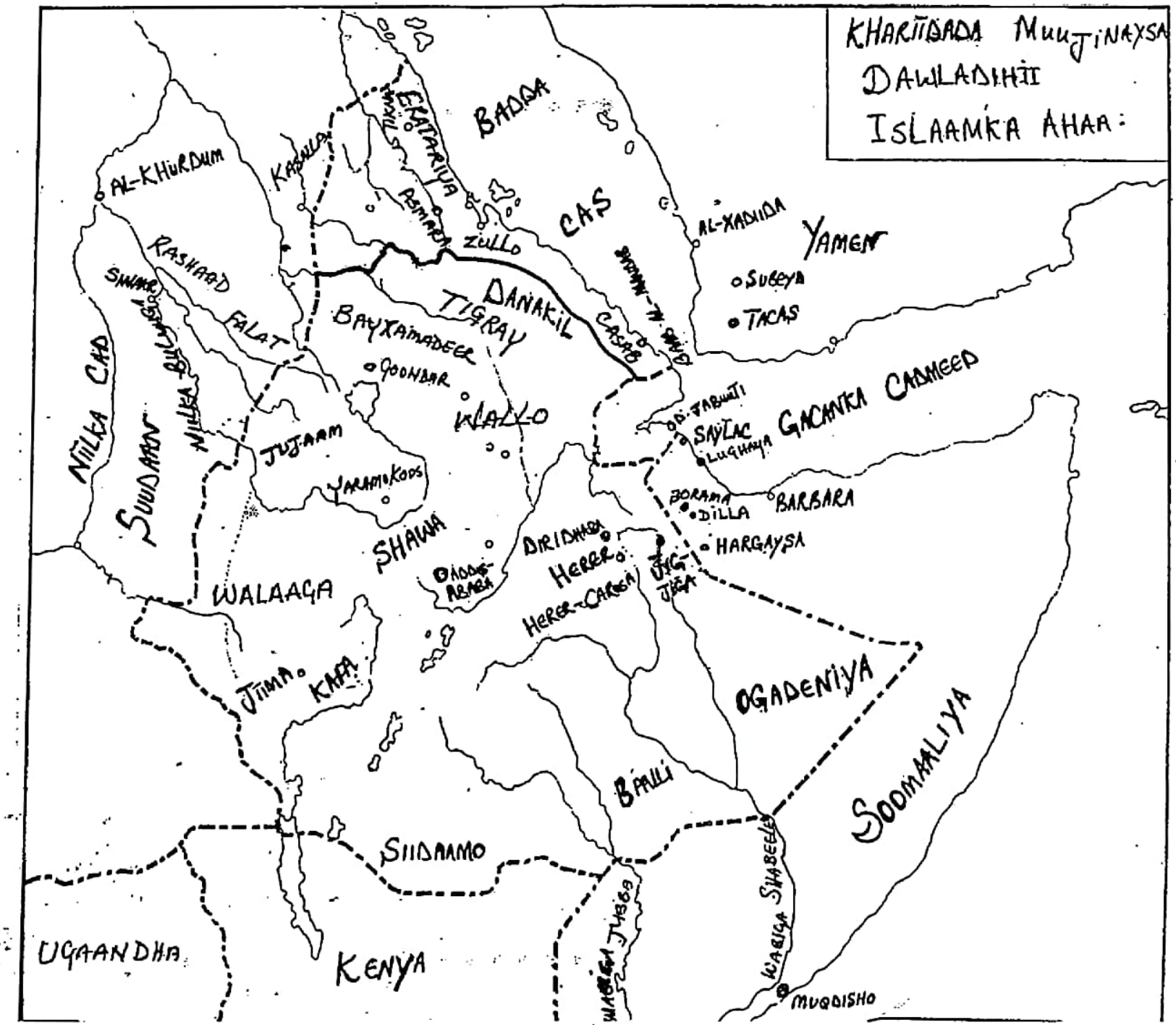
KHARIIDADA MUUJINAYSA
DAWLADIHII
ISLAAMKA AHAA:
BADDA
CAS
YAMEN
AL-KHURDUM
KADULA
ERITARIYA
ZULLO
AL-XADIDA
SUBEYA
TACAS
RASHAAD
FALAT
BAYXAMADEEL
DANAKIL
TIGRAY
GOONDAR
WALLO
NIILKA CAD
SUUDAAN
NIILKA BULANGA
JUJAAM
YARAMOKOOS
SHAWA
ADDIS ABABA
DIRIDHAB
HERER
HERER-CARGA
JIG-JIGA
DJIBUTI
SAYLAC
LUGHAYA
GACANKA CADEED
BORAMA
DILLA
BARBARA
HARGAYSA
WALAAGA
JIIMA
KAFA
OGADENIYA
BAALLI
SOOMAALIYA
SIIDAAMO
UGAANDHA
KENYA
WABIGA JUBBA
WABIGA SHABEELE
MUQDISHO

DAGAALADII KA DHACAY XABASHIDA IYO DAWLADIHII ISLAAMKA AHAA:

Waxaan halkan ka bilaabaynaa sidii boqorada xabashidu dowladihii Islaamka ahaa ee dagay dhulka xabashida ay ula dagaalami jireen, sidaan hore u soo sheegnay, kuwaasoo qabasaday dhulka xabashida badhkiis waxaa dhacay kolkii ay taariikhdu ahayd qarnigii 13aad ilaa qarnigii 16aad ay ka dhex dheceen dawladihii Islaamka ahaa iyo boqoradii xabashida dagaalo badan oo labada dhinacba khasaare wayn iyo dhib badan u gaystay waxaana wakhtigaa aan sheegnay ee qarnigii 13aad waxaa dhammaaday wakhtigii ay xukumayeen dhulka xabashida nimannkii la oran jiray Ajiwabiyiin, waxaana bilowday wakhtigii uu xukumi jiray ninkii la oran jiray Yekono Amlek, wakhtigaa oo ay bilowdeen nimankii sheegan jiray taafiirta Nabi Sulaymaan iyo xaaskiisii Balqiisa, waxaana jiray nin baadari ah oo la oran jiray Takla-heemanuut uu yiri xaga Ilaahay waxaan ka ogaaday in boqorada tafiirtoodu tahay Nabi Sulaymaan (c.s) ayna yihiin kuwo xaga Ilaahay laga doortay nimanka boqorada ahna waxa ugu horeeyay ninkii aan hore u sheegnay ee Yekono-amlek waxaana jirtay ninkaa la oran jiray Yekono-amlek inuu isagu baabiiyay caa'iladii Ajiwabiyiinta oo uu ka xoog roonaaday oo isagu kolkaa fuulay sariirtii boqornimada nimankii qaysaska ahaa oo uu madax ahaa ninka la oran jiray Takla Haymanot oo iyaka aad u caawiyay Yekono amlek kuwaasoo sabab u ahaa oo nasrigii uu ka helay Ajuwabiyiinta, caa'iladaasna waxay bilaabantay sanadkii 1207di kolkaa ninkaa la oran jiray Yeklo-Amenk wuxuu ahaa ninkii ugu horeeyay ee kaniisado qibdiga xoolo badan siiyay xoolahaas oo ay dawladu lahayd saddex meeloodow meel inuu siiyay kaniisada si loogu xoogeeyo diinta masiixiga, wakhtigaa intii ka danbaysay kaniisadu waxay noqotay tii ugu xoolo badnayd ee xoolaha intaa le'eg ku dhisaysay amuuraha diinta masiixiga, ninka kiniisada u sareeyaha waxa uu u ogolaaday inuu noqdo ninka xukunkiisu diin walba ka sareeyo uuna yahay odayga diinta masiixiga, waxaanu qariray in ninkaa baadariga ah uuna mar qudha kursigiisu banaanaan, sidaas darteed ayuuna ku noqday ninka boqorka caawiya xaga diinta.

Kolka ninkaa baadariga ah kursigiisu dhamaado boqoradu waxay u qori jireen boqorka masar inuu u soo diro nin wanaagsan oo baadari ah si dagdaga kolkaa boqoradii danbe ee Xabashida arintaas aayaa aad u caawin jirtay si ninkaa kaniisada u sareeya uu dadka xaga diinta boqorada ku xidhi jiray oo ay dadku u soo kaxaynayeen oo ay boqorka jeclaysiinayeen iyagoo xagga diinta ka soo galaya wuxuna ninkaa la oran jiray Yekono Amnek sidaa u yeelay siduu uga hor tago dawladaha islaamka ee dhulkiisa xoog u soo galay

Dawladahaas oo ay dawladda u wayni tahay Ibriaadooriyatul-cadal, kuwasoo xabashida ka qabsaday gobolka la yiraahdo Shawa oo qabsatay dhulkii ay ka baaba'day dawladii la oran jiray Maqsuumiyiinta, wakhtigaas waxaa bilowday dagaaladii ka dhex dhici jiray dowladaha Islaamka iyo kuwa xabashida iyagoo wakhti ku dhow 9 qarni ay soo gashay diinta masiixigu dhulka xabashida hadana dadka xabashida badidiisu dadka ku nool dhulka Shawa ka xiga xagaa koonfured waxay ahaayeen dad aan diin lahayn oo ku nool caadooyinkoodii hore ilaa qarnigii 13aad kolkaa boqorkaa Yekono Amnek iyo kaniisaduba shaqadii u horeeyay ee ay qabteen waxay ahayd sidii dadka faraha badan ee aan diinta lahayn ay u soo galin lahaayeen diinta masiixiga si ay u hor joogsadaan daadka wayn ee kaga yimid xagga dawldaha Islaamaka.

Kolkaa waxay bilaabeen si ay dagdag diinta masiixiga u galiyaan dadkaa faraha badan, ragaa mubashiriinta ah oo uu u madax ahaa ninkii la oran jiray Taklo Haymanot ninkaas oo ay xabashidu siisay darajo wayn oo ay ka dhigeen nin xaga Illaahay ka yimid waxayna u dhiseen kaniisada wayn iyo aqalo kaloo fara badan oo ay uga dhiseen meesha la yiraahdo Dabra-liyaanus. Arintaas oo ay meel wanaagsan ka gaadheen taasoo ay u sabab ahayd xoolaha badan oo uu siiyay Yekono-Amnek.

DAWLADIHII ISLAAMKA AHAA EE LA DAGAALAMAYAY DAWLADDA XABASHIDA:

Halkan waxaan ka bilaabaynaa dawladihii Islaamka ahaa ee la dagaalamayay dawladda xabashida, waxaanan hore u soo sheegnay sidi ay xabashidu dhulka Shawa ku dhow siday aayar aayar ugu soo durkayso iyo siday dawladaha Islaamku si dagdag ah ugu soo durkayaan ilaa xaga xeebta ilaa dhulka xabashida gudihiisa iyagoo soo gaadhay xaga koonfurta ee dhulka xabashida, ragaa waxaa ka mid ah raga ka soo bilaabay xaga xeebta bada cas oo soo gaadhay ilaa harada Shawa oo dhulka Shawana badideed qabsaday hadayse dowladahaasi Islaamka ahi haday is xoogaystaan oo meel kaliya noqdaan waxay dowlada xabashida ku noqon lahaayeen khatar aad u wayn oo baabiisa dowladda xabashida wakhtigaas oo xabashida ay dhib badan ku hayeen nimankii la oran jiray Gaalaha, kuwaas oo xabashida dhan walba kaga yimid kuna dhuumanayay dhul adag oo buuralay ah oo ku dagaalankiisa ay xabashida aad ugu adag tahay.

Waxaana kolkaa ugu xoog waynaa dawladaha Islaamka uguna askar badnaa dawlada la oran jiray Hodayo taasoo gaadhay ilaa xagga koonfurta oo dhinaca ganacsiga ugu xoog badnayd waxaa iyadana ku xigtay Fatajar taasoo dagganayd, waxaase ugu waynaa dowladahaa uguna magac dheerayd dowladda la oran jiray Imbaraadooriyatul-Cadal, taas oo xukumayay dhul badan dhulkaasoo ka bilowday bada cas ilaa xabashida dhexdeeda oo ay ka mid ahayd shawa, xageeda bari dhinaca kalena dawladaasi waxay haysatay jidka baayacmushtariga ee safarku maro halkaa iyo dakadda Saylac,.

Dowladda Cadal waxaa kaloo dhulkeeda ku dhawaa dawladda la oran jiray MOORA, hore waxaan u soo sheegnay in dowladaasi Cadal ragii hore ee taariikhaha qori jiray ay u yiqiineen walasmac qarniyadii hore carabtii horena waxay u yaqaaneen Jabarti waana magacii loo yaqaanay caalimkii waynaa ee Sh. C/rahman Jabarti dawladihii kale ee Cadal ku dhawaa ee Islaamka ahaa waxay daganaayeen meesha la yiraahdo Sidamo waxaana ugu xoog waynaa dawladda la oran jiray Dawaaro iyo Baali.

Dowladaha Islaamka ah ee aan hore u sheegnay dawladda Masar iyo Suuriya waxay u yaqaaneen Bilaadiil-Saylac, Saylacna waxay ahayd caasimada dowladda u wayn dawladahaas oo loo yiqiinay Cadal, kolkaa sidaan hore u soo sheegnay waxa cad in dowladaha Islaamka ahaa ay ka dhul badnaayeen kuwii Xabashida intii ay mid walba xukumaysay, laakiin dowladaha Islaamka waxaa xoogayn jiray Gaalaha kuwaasoo dawlada xabashida ka dhan ahaa iyadoo xaalku uu caynkaa yahay dawlada xabashidu dhulkay ka dagaalamaysay wuxuu ahaa dhul isku wada dhow oo ay ka warhaynteedu fududahay wixii jira iyo wixii ku soo socdaba, taasoo dowladaha Isulaamkuna ay daganaayeen dhul aad u kala dheer oo isgaarsiintooduna aad u adag tahay oo ay ku dhex jiraan dhexdooda dad cawaan ah sababtaa daraadeed ayay dawladaha Islaamka ay is gaarsiintoodu aad u xumayd, ragga dagaalamayana siday iskaga warhayaani aad u adag tahay oo ay mar walba la kulmayeen weerar ayna filaynin arintaasoo dagaalkooda xumaysay.

Dawladda ama Ibiraaadooriyada cadal waxay ahayd dawlad raga u dagaalamayaa ay aad u nidaam fiican yiliin, waxayna ku fikiri jirin inay ragaa la dagaalamaya ay duulaan ku qaado, ragaas oo uu soo hubeeyay boqorkii xabashiga ahaa ee la oran jiray Camdaasiyuun kaasoo col xoog leh ku soo weeraray iyaga oon iska ogayn, taasoo ah dawlada Cadal u suurtoobi wayday inay la xidhiidho walaalaheedii kale sidaas ayaana lagaga xoog roonaaday wayna is dhiibtay, dawladihii kale ee Islaamka ahaana kolba mid baa loo tagay iyaga oon iska war hayn waxaana ku dhacay dhib fool xun iyo khasaare badan , laakiinse guushaa ay xabashidu heshay arintii kuma dhammaan, ee iyaga oo dhan dawladahaasi goor walba waxay weerarayeen dowlada Xabashida oo ay midba dhan kaga imanaysay oo kolba la jabinaynay kolna xabashida, dagaaladaas oo mudo badan soconayay kolkii danbe xaalku wuu isbadalay waqtigaas oo ay Herar noqotay meeshi Islaamku ka soo duulayay ee ciidankooda badidiisu joogay, kaasoo noqotay meel ka fog xabashida kolkii dambena waxaa dagaalkii xoog u galay qabaayilka loo yaqaan Soomaalida iyo Canfarta, kuwaasoo xarbiga u

oomanaa oo ahaa rag Islaam ah oo diintooda u dagaalamayay arintaas oo baabiisay dagaalkii xumaa iyo weerarki dagdaga ahaa ee ay xabashidu ku soo qaadi jirgay dowadaha Islamka ah.

* Taarikhdaa waxa laga soo guuriyay Dr. Fatxi Qays.

DADKA ISLAAMKA AH EE KU SOO HAAJIRAY DHULKA XABASHIDA

Inagoo hore u soo sheegnay dowladaha Islaamka ah ee xabashida la dagaalamayay kuwaasoo qabsaday dhulka xabashida badidood uuna ka mid ahaa dhulkay qabsadeen dhulka loo yaqaan shawa badidiisa waxaa kaloo jiray dad badan oo muslimiin ah oo ku soo haajiray dhulka xabashida oo aad u dhex galay oo ka samaystay meelo ay dagaan kuwaasoo aad u fara badnaa oo meeshay dagaanba diinta ku fidinayay sidii aan hore u sheegnay, sida ku taal taariikhda Askandariya iyo qubuuraha dadka Islaamka ee meel walba lagu arkayo kuwaasoo u badan gobolka la yiraahdo Tigrey, wuxuuna sheegay nin la oran jiray Abu Saalix markay taariikhdu ahay 1202dii, dhulka xabashida waxaa dagganaa dad badan oo Islaam ah qarnigii 13aad, dadkaas islaamka ahi dawlada xabashida way la dagaalamayeen oo meeshay dagaanba diinta ayay ku fidinayeen, waxaanay siin jireen dawladda xabashida canshuur.

Waxaana jirtay xabashidu wakhtigii dambe markii ay taag daraysay inay Islaamka soo dhawaysay, waxayna u baahnayd xabashidu goor walba boqorada dowlada Masar inuu u soo diro nin baadari masiixi ah, ninkaas oo dadka Islaamkana ilaaliya, waxaana jirtay ninka la oran jiray Barul-Jamaal oo wasiir u ahaa Al-Muntasirlillaah kolkii uu sanadku ahaa 1904tii inuu u soo diray baadari masiixi ah, kaas oo aan ahayn kii ay markii hore u soo dirtay kiniisada qibdiga, ninkaas oo markii uu dhulka xabashida yimid wuxuu ku shaqeeyay sidii uu amray wasiirkii Masar ee soo diray oo ahayd inuu dhulka xabashida ka dhiso masaajido badan isagoo kolkaa xabadhida ku yidhi waxaan masaajida u dhisayaa dadka soo haajiray ee carabta ah arintaas oo ka cadhaysiisay xabashida kaasoo ninkii baadariga ahaa ee wasiirku soo diray uu boqorkii xabashida ahaa xidhay, waxaana boqorkii xabashiga ahaa amray in todoba masjid ee la dhisayba la dumiyo masaajidadaas oo kuligood dhismahoodii la dhameeyay, intaa dabadeed boqorkii xabashiga dadkii muslinka ahaa ee baayac mushtariga ahaa ee dhulka xabashida daganaa in xabashida dhib badan u gaysatay arintaas oo dawladda masar dhex gashay kana cadhootay ayna u goysay cilaaqaadki dawladnimo, taasoo xumaysay xidhiidhkii wanaagsanaa ee labadooda dawladood ka dhaxaysay, waxana dhici jirtay ninkaa baadariga ahi marka meeshiisu banaanaato in boqorka xabashiduuka dalban jiray boqorkaa dawladda masar inuu u soo diro nin baadari ah si dagdaga, markaa boqorkii la oran jiray Yekono-Amnek waxaa jirta inuu waraaq qoray 1274tii uuna u diray boqorkii Masar ee la oran jiray Adaahir-Baybaras, waxaanu ku yidhi;.

(Adoonkiinii taagta daran lahaa dhulkiinuu dhunkanayaa, boqornimadaadana Alla ha raajo, kolkaa maanu helin ninkii baadariga ahaa ee aan iniga dalbanay, anaguna waxaanu nahay adoomahaagii waxaanan idinka rajaynaynaa inaad si dag dag ah noogu soo dirtaan nin baadari ah, nin aad u wanaagsan oo aan ahayn nin laaluushka qaata iyo dahabka waxaanan halkan ku hayaa oo askartayda ka mid 100,000 boqol kun oo ah farsoolay oo muslim ah askartayda xabashidan tiradooda lama qiyaasi karo, intaasina waxay diyaar u yihiin waxaad ku amartid waana inamadaadii iyo adoomahaagiiba. Wixii ah muslim ee dalkayaga yimaada waxaan ka dhigaynaa sida dadkayaga oo kale, waxaana siinaynaa inay meeshay rabaan ay tagaan waxay jecelyihiina ay sameyaan, noo soo dir nin baadari ah oo dadkaa ilaaliya).

Iyadoo uu sidaa boqorkii xabashidu ku hadlay oo uu waraaqdiisa ku cadeeyay inuu dadka muslinka ah ee dhulkiisa jooga uu i ilaalinayo, hadana ninkaasi dowladihii muslinka ahaa ee dhulkaa daganaa wuxuu ku weeraray wuxuu awood lahaa oo dhan laakiinse weerarkaa wuxuu kala kulmay khasaare aad iyo aad u wayn waxayna boqoraddii dawladaha Islaamku qabsadeen dhul badan oo dhulkiisa ah, waxaana jiratay in boqorkaas Yekono Amnek uu boqorkii Masar hadalo macaan u qoray

waxaase u cadaatay boqorka masar in wixii uu sheegayay oo dhan ay been tahay waxuuna ugu soo jawaabay waraq adag wuxuuna yidhi (Inaad balankii inaga dhexeeyay jabisay waan ogahay).

kolkaa boqorkii masar wuu diiday inuu u diro baadari, kolkaasina Yekono amnek waxaa waajib ku noqday inuu suuriya ka dalbado nin baadari ah, iyadoo mad-habta xabashida iyo ta Suuriya ay aad isku khilaafsan yihiin kolkaa dadkii xabashida arintaas aad bay u naceen oo ninka baadariga ah raali kama noqon.

WAKHTIGII YAGBA--SOON:

Halkan waxaan ka galaynaa wakhtigii Yegba-soon, kaasi oo xukumayay dhulka xabashida 1285-1294tii boqorkaasi kolkii uu bilaabay inuu dhulka xabashida ka noqdo boqor kolkaa dagaal xoog leh wuxuu ku qaaday Imbiraadooriyadii Cadal oo caasimadeedu ahayd Saylac, wuxuuna la kulmay dagaal xoog leh taasoo ku dhamaatay inuu kolkii danbe inay mudo dagaalkii kala joojiyaan nimankaa xooga leh ee ay jaarka ahaayeen, intaa dabadeed wuxuu waraaq u diray boqorkii Masar ee la oran jiray Qalaaduun, wuxuuna ku yiri waraaqdiisii anigu sidii aabahay ma yeelayo waxaanan aad iyo aad u ilaalinayaa dadka muslimiinta ah ee dhulkayga daggan, wuxuuna ka dalbaday boqorkii masar inuu u soo diro baadari, waxaana cadaatay in uu baadarigii Suuriyaanka ahaa uu kari waayay kursigii baadariga ee madhnaa inuu buuxiyo oo laga waayay sidii la rabay, dadka xabashiduna ay u arkeen inuu yahay nin aan diintooda haysan oo khilaafsan, kolkaa boqorkii Masar wuxuu ka aqbalay inuu soo diro baadari si dagdag ahna wuu u soo diray,.

Kolkaa siyaasadii qaboobayd ee uu bilaabay Yagba-soon waxa ay keentay inuu ka joojiyay Islaamkii weerarkii uu ku hayay, kolkaa Imbiraadooriyada Cadal waxay u arkeen in boqorkii xabashida ay taag daro ku dhacday, kolkaa xabashidii waxay ku qaadeen dagaal xoog leh oo ay dhan walba kaga yimaadeen laakiin weerarkaasi guul uma keenin muslimkii oo dadkii masiixiga ahaa ee xabashida ahaa arintaas aad ayay uga caadhoodeen, kolkaas waxay halkaa ka heleen inay meel kaliya uga soo wada jeesteen waxayna ku soo jeediyeen dowladihii Islaamka ahaa quwadoodii oo dhan, waxaana jirtay dadka Islaamka ahi dhulka ay daganaayeen uu ahaa dhul aad u adag, siday isku ogaadaan oo aad u kala fog, laakiin dhulka ay xabashidu daganaayeen eey ka dagaalamayeeni uu ahaa dhul aad iskugu dhow oo warka is gaadhsiin karaan.

Markaa waxaa dhacday in dagaalkii adkaaday oo labadaa quwadood ee iska horjeeday ay dagaalamayeen mudo ku dhow laba qarni oo ahayd wakhtigii ay xukumayeen xabashida boqorada soo socada; Amda-soon, Yagba-soon, Saifa-arlad iyo Zara-Yagob, kuwaas oo taarikhdooda ka sheekayn doona sida hore aan u soo sheegnay waxa cad in boqorada xabashidu inay isku dayi jireen wakhtiyada qaarkood inay la heshiiyaan dawladda muslimka ah iyagoo qiiqa isku qarinaya oo aanay dhab ka ahayn iyagoo u eeganaya si ay u baabiiyaan dawladaha Islaamka ah ee dhan walba kaga wareegsan, iyagoo hadana dawladaha xabashidu ay jecel yihiin inay dawladnimadooda ku adkeeyaan ninka baadariga ah ee looga soo dirayo xagga Masar, ninkaa baadariga ah ee wax faaiidaynayaa waa baadariga laga soo dirayo xaga Masar oo boqorka Masarna uu ogol yahay oo isaga xagiisana ka socda iyadoo arintu caynkaa tahay waxay goor walba wadi jireen cadawnimada ay u hayaan dawladaha Islaamka ah ee jaarkooda ah hadii ay balan la galayaan balankaa way baabiin jireen, boqorka masarma waxaa xun ee ay samaynayaan kama qarsoonayn.

Boqorka masarna markuu ogaaday xumaantay samaynayaan ee ay islaamka u hayaan wuu diiday inuu u diro baadarigii ay rabeen, boqorkaas oo la oran jiray Suldaan Daahir Bayberas kolkaa wxuu u yeedhay Baybaras baadariyada midkii u waynaa ee joogay Masar oo ku magac dheeraa partrick kolkuu u yimidna wuu garaacay wuuna khasiray balan adag buuna ku qaaday inuuna baadari danbe u dirin Itoobiya aniga oo aad amar iga heshaan mooyaane, waana in aanad u qorin wax waraaq ah dawladda aniga oo og mooyaane, hadii aad sidaa diido aan kugu xukumay oo aad khilaafto waxa aan kugu xukumi dil.

WAKHTIGII AMDA-SOON:

Kaasi oo xukumayay xabashida 1214-1244 Amda-soon wuxuu ahaa ragii waawaynan ee geesiyada ahaa ee taariikhda wayn lahaa ee magaca wayn ku leh taariikhda xabashida wuxuuna ahaa ninkii isku geeyay dadka xabashida oo kala daadsan iskuna geeyay amxaarada, wuxuuna ahaa ninkii fidiyay ee balaadhiyay dhulka xabashida wuxuuna ahaa ninkii magaca wayn u yeelay nimankii ku abtirsan jiray Nabi Sulaymaan, wuxuuna xukumayay mudo ku dhow 30sanno, wuxuuna sanadahiisii hore ku dhameeyay waalida ay dhalinyartu leedahay iyo ciyaar, waxaana la sheegay inuu wadan jiray naago iyo dumaro aanu sharcigu u fasaxin, arintaasoo ninkii baadariga ahaa ee la joogay aad uga caraysiisay intaa ka dibna uu baadarigii xiray kolkaasuu goor habeena gubay magaaladii caasimada ahayd isagoo leh magaalada waxaa gubay ragii diinta kolkaa gacan adag ayuu ku qabtay ragii diinta arintaas oo keentay inay ka yaacaan ragii diintu waxayna u baxsadeen kaniisad ka dhisnayd harada Taana, ragii taarikhyahanaddu waxay sheegeen in boqorkaasi markii dambe in uu islaamay oo uu diinta islaamka galay waxaase la cadeeyay mar damba in arintaasi been tahay wuxuuna nolashiisa sanadihii dambe ku kacay siduu islaamka u baabiin lahaa isaga oo ku qaaday dagaalo badan wuxuuna ahaa ninkii dawlada xabashida mudadan dambeba aad isugu habeeyay, dawladda xabashida dhismaheeda ilaa xukukiisii uu gaadhsiiyay Gojam, halka oo u dhow Naylka buluuuga ah hadana waxuu u wareegay Bogemdar, deetana wuxuu qabsaday dhulka Shawo loo yaqaan wixii koonfur ka xiga intaa wixii ka danbeeyay wuxuu u soo jeestay inuu joojiyo Islaamka oo dhan walba kaga yimid kagana yimiday xaga bariga iyo galbeedkaba, dagaaladaas oo socday mudo laba qarni ku dhow oo kolla xabashida laga xoog roonaanayay kolla Islaamka taasoo labada qoloba midna aanu guul la taaban karo hilin, dagaalkaas oo labada qoloba ay dhib badan kala kulmeen wakhtigaa uu xukumayay Amda-Soon waxa kaga yimiday dowlada masar in boqorkii Masar ee la oran jiray Maxamed Qalaa'uun inuu dumiyay kaniisado badan oo ay lahaayeen nimanka qibdiga ah ee reer Masar, kolkaa Amda-soon wuxuu u diray Wafti wuxuuna ka dalbaday inuu dhiso kaniisadihii uu dumiyay oo uu nimanka qibdiaga ahna dhibaatada ka daayo hadii aad sidaa yeeli waydana anigana dadka muslinka ahi ee dagan dhulkayga ayaan dhibaato u gaysan, dowladda Masarna gaajo ayaan ku laynayaa oo wabiga niil ee dhulkayaga ka imanaya ayaan ka leexin kolkaa boqorkii arintaas aad ayuu uga cadhooday nimankii wafdiga ahaana si dagdag ah uga baxa ayuu ku yidhi waxaana dhacday in boqorkii dowlada Ibiraadooriyadii Adal ee la oran jiray Xaqudiin inuu dagaal xoog leh ku qaaday dawlada xabashida oo dhul badan oo dhulka xabashida ahna uu qabsaday oo uu gubay kaniisado badan oo dhulkaa uu qabsadayna dadkii joogay ee daganaa ee masiixiyiinta ahaa uu ku qasbay inay diinta Islaamka galaan, kolkii Amda-soon uu arintaas ogaaday aad buu u cadhooday kolkaa waxii uu quwad lahaa ayuu ku soo hujuumay Cadal taas dhib badan u keentay dawladihii Islaamka ahaa ee dhulkaa dagganaa boqorkii Xaqudiinna wuu qabtay waxaana badalay walaalkii oo la oran jiray Sabbu-diin.

Kolkaa dawladahaa Islaamka ahi ay maqleen in uu qabsaday boqorkaasi aad iyo aad bay ugu farxeen waxaana dawladiisii kusoo biiray labada dowladood oo la oran jiray Hodayo iyo Dawaaro, waxaana caawiyay gaalihii dhulkaa daganaa kolkaa iyagoo raba inay xabashida sadex meelood ka weeraraan, waxaana ogaaday boqorkii xabashida markaasuu dawladihii Islaamka si dagdag ah u soo weereray isagoo kolba mid ku duulaya wuuna ka adkaaday.

Kolkaa boqormimada waxaa la wareegay walaalkiisii 3aad ee Jamaalu-diin, xabashidu markaa dhulka Islaamka aad bay u soo galeen ilaa ay soo gaareen toga la yiraahdo Hawaas, kolkii arini halkaa marayso ee uu sanadku ahaa 1333kii Muslinku wuxuu u diray wafdi wayn boqorkii masar ee Qalaadiin wafdigaas oo uu ka mid ahaa C/laahi Saylici isaga oo raba inuu boqorkaa masar arintaas dhex galo, boqorkii Masarna ninkii baadariga u sareeyay ayuu ku yidhi waraaq u qor boqorkii xabashida oo arintaas kala hadal ninka C/laahi Saylici wuxuu ahaa ninkii ugu waynaa taarikhada xabashida iyo Islaamkaba wixii ka dhex dhacay aadna wax uga qoray dowladaha Islaamkuse intaa ka dib wakhtigaa uu xukumayay Jamaalu-diin waxay kaigaadheen dhulka xabashida guul badan

WAKHTIGII SAFAA-ARLAD:

Halkan waxaan ka galaynaa boqorkii xabashida ee la oran jiray Saffa-arlad oo xukumayay xabashida 1244-1272 ninkaasi wuxuu maray halkii ninkii ka horeeyay uu maray isaga oo xoogeeyay dhulka xabashida intii uu kari karayay wuxuuna dagaalo xoog leh ku qaaday dawladii Imbiraadooriyadii Cadal, kolkaa kolkii dawladii Cadal aragtay inuu ku soo saarayo ciidan xoog leh iyagaa kaga bilaabeen sadex jiho iyakoo doonaya inay dowladda xabashida baabiiyaan intayna xoog yeelan waxaase dhacday ciidankii xoogga lahaa ee uu soo diyaariyay Saffa-arlad ayaa dhan walba kaga yimid dawladii Cadal, waxaana jirtay arin kale oo nimanka loo yaqaanay Gaale ay wakhtigaa xabashida caawinayeen oo qaar badan oo ka mid ah ay xabashidu soo adeegsatay nimankaasi oo shar badan oo sidaan hore u soo sheegnay ay nimankaasi yihiin niman fardo fuul ah oo wax walba baabiiya, arintaas oo ku dhamaatay in dowladda xabashidu ay qabsato Saylac, waxayna dhib badan u gaysteen dawladii Cadal waxayna dileen boqorkii Saylac ee la oran jiray Sacadu-diin oo ku aasan ilaa iyo hada jasiirada loogu magac daray isaga ninkaas oo ay dawladaha isalaamku aad uga xumaadeen dhimashadiisa oo ahaa nin magac dheer oo dadkuna aad u jecel yihiin.

Hadana dawladii cadal sidaa kuma baabi'in ee in yar ka dib ninkii la oran jiray Jamaaludiin ayaa ku qaaday dagaal culus dawladii xabashida isaga oo ciidan badan ka helay Soomaalida iyo Canfarta, waxaanay xabashida ku qaadeen dagaal xoog leh oo ay gaadhsiiyeen dhulka loo yaqaano Shawa dagaalkaas oo qabaayilka soomaalida iyo Canfartu ay gacan xoog leh ka qaateen iyaga oo aanay qolona ka maqnayn, waxaana dhacday dawladii cadal iyo xabashidu dagaalkoodu joogto ahaa wakhtigaas oo kolka dawladaha Islamka laga xoog roonaadaba meel kale ayuun bay xabashida kaga bilaabayeen waxaana ninmankaas aad u caawinayay diintooda oo ay aad u jelcaayeen oo uu nin walba doonayo inuu shahiid ku dhinto oo ayna cabsiyi ka hayn xagga dhimashada kuwaas oo qasadkoodu ugu waynaa ahaa inay diinta islaamka faafiyaan oo ay fidiyaan waxaana jirtay in labadaa quwadood ay goor walba iska hor imanayeen oo kolba qolo la eryan jiray, dagaalkaas oo ay dad badani ku leedeen ay xoolo badanina ku baaba'een.

WAKHTIGII ZARA-YAGOB:

Halkan waxaan ka galaynaa wakhtigii uu xukumayay Zara-yagob oo xukumayay sanadku markuu ahaa 1434-1468 ninkaas oo xabashidu wakhtigiisii meel sare gaadhay oo loo yiqiin ninkii dheeraa, ninkaas oo dhulka xabashida ka qabtay horumar xoog leh kaas oo lagu tiriyo ragii waawaynaa ee xabashida soo maray nin kaasi kama gaabin inuu soo weeraro dowladii Islaamka ahayd ee Cadal isaga oo doonaya inuu dhulka xabashida ka sifeeyo kolkaa arintaasi wuxuu isugu geeyay inuu baabiiyo dowladda Cadal, kolkaasu ku qaaday dagaal xoog leh dowladii Cadal laakiin wuxuu ogaaday sidii ragii ka horeeyayba dhici jirtay in dowladaha Islaamka inkastoo dhibaato loo gaysto ayna waxba yeelaynin oo marka meel lagaga xoog roonaadaba inay arintaasi ay galin jirtay dhiiri galin kuwaasoo xabashida dhib badan u gaystay in walooy liibaan ka helaanba aanay kolaba dowladaha Islaamka ah baabiin jirin kolkaa ninkaa la oran jiray Zara-yagob kolkuu ka daalay inuu islaamka baabiiyo wuxuu ku kacay arin kale arintaas oo uu damcay inuu dadka diinta masiixiga ah haysta meel isugu keeno oo wixii khilaaf ku dhex jirana la xaliyo oo baabiiyo, dhamaantood wuxuu kula taliyay in dhulka xabashida iyo diintoodaba si xoog leh loo ilaaliyo isagoo ku camal falayay horomarkii badnaa ee uu dhulkiisa ka sameeyay hadana wuxuu ku qaaday dagaal xoog leh Gaalaha kuwaas oo dhib badan ku hayay dhinac kalena wuxuu ku qaaday nimankaa si uu diinta masiixiga ah u soo galiyo wuxuuna u diray niman baadariyo ah oo badan wuxuuna geeyay gobol walba nin xabashi ah oo masiixi ah kuwaas oo isaga aad u jeclaa oo waxuu ku amro si dagdag ah u fulin jiray dagdagna u soo gaadhsiin jiray wixii amarkiisa khilaafsan wuxuuna siiyay nin walba darajo sare si ay waxay doonaanba u qaban karaan taasoo dhulka xabashida ay ka dhacday markii u horaysay inay darajadaa iyo horumar intaas le'eg ay gaadho uunase gaadhayn isagoo dowladaha Masiixiga ah ee waawayn gacan la yeesho wuxuuna noqday in magaciisu dheeraaday dhimashadii uu dhintay ninkaasi waxaa

dhamaaday nimanki boqorada ahaa ee hore ee ku abtirsan jiray Nabi Saleebaan (c.s), kuwaas oo dadaalkoodu ahaa in badan in ay baabiiyaan dawladaha Islaamka ah arintaasna ayna wax guul ah ka gaadhin.

WEERARKII WAYNAA EE ISLAAMKU XABASHIDA KU QAADAY :

Halkan waxaan ka galaynaa weerarkii waynaa ee Islaamku uu ku qaaday xabashida , hore waxaan uga hadalnay sidii ay xabashidu u damacday inay joojiso xoogga dawladaha Islaamka ah ee dhan walba kaga yimid ee arimaha badan oo guul ah ay ka gaadheen dawladaha Islaamka ah ilaa la soo gaadhay boqorkii dheeraa ee la oran jiray Zara-yogab ninkaas oo sidaan hore u soo sheegnay ay xabashidu gaadhay horumar xoog leh isaga oo dhul badan ka qabsaday dawladaha Islaamka ah ee dhan walba kaga yimid kuwaas oo kaga yimid xagga badda cas iyo bad waynta hindiyaba, laakiin markii uu dhintay Zara-yagob arintu sidii hore ma noqon waxaa dhacday wakhtigaa intii ka dambaysay in dawladaha islaamku ay xoog noqdeen oo boqoradii xabashidu sarayntii ay ka saraynayeen iyo adkaanshahii ay ka adkaayeenba iyo ka qaadashadii ay ka qaadan jireen canshuur aanay arintii noqon oo dowladihii Islaamku dhul badan qabsadeen ayna ku fogaadeen dhulka xabashida ilaa ay gaadhay boqoraddii xabashida ahayd ee la oran jiray Heliina, taas oo ka dalbatay boqorkii masriga ahaa ee la oran jiray Suldaan Qasaratal Qowri oo ahaa boqoradii mamaalikta ninkii u dambeeyay oo ay ka dalbatay inuu dawlada xabashida iyo dawladeeda dhexdooda ka dhex dhaliyo nabad, hadana waxay u jeesatay inay ka dalbato dawlada Bortugaal macaawino si ay uga hor tagto dowladaha Islaamka ee dhan walba ugaga yimid, wakhtigaas oo dowladda cadalna ay ka heshay mucaawino dawladda Turkiga arintaas oo xoogaysay dowladaha Islaamka, boqoradii ayaa weerar xoog leh ku soo qaaday dawladaha Islaamka iyadoo kaalmo wayn ka heshay dawladii Boortaqiiska, hadana waxaa kale oo dhacday in maraakiibtii Boortuqaalku ay ka soo dageen Saylac ayna weerar ku qaadeen dakadii Saylac sidaas oo dadkiiba la noqotay inayba arimihii sidaa ku dhamaadeen waxase dhacday in arintii si kale isku gadiday taas oo dowladii Cadal dhulkii xabashida ay dhul badan ka galeen oo weerarkii dhinac walba kaga yimid Xabashida kuwaas oo dhulkii Xabashida oo dhan qabsaday taasi oo aan hore u dhicin,ayna nimanka Taariikhyahanadu ugu magac dareen (Dagaalkii waynaa).

DAGAALKII WAYNAA EE UU AXMAD GURAY KU QAADAY DAWLADA XABASHIDA:

Halkan waxaan ka galaynaa dagaalkii waynaa ee Axmed guray ku qaaday Xabashida, arimihii dhacay ee geeska Afrika ka dhacay ee ka dhex dhacay Imbiraadooriyadii Cadal iyo dowladda xabashida kadib waxa dhacday in dhulkaasi mudo uu qasnaa oo ay labada dawladood dhexdooda ay ka dhacaysay iska hor imaad, iska hor imaadkas oo aad u fara badnaa waxaana dhulkaa ka dhashay niman budh-cad ah oo labada dawladoodba wareeriyay oo ka jeediyay dagaalkii dhexdooda ka socday oo dadaalkoodii iyo xoogoodii oo idilna isugu geeyay ina ay nimankaas baabiiyaan.

Kolkii uu sanadku ahaa 1520kii boqorkii la oran jiray Abiibakar Binu Maxamed inuu caasimadii ka dhigtay magaalada Herar oo ciidan xoog leh oo Soomaali ah uu ku qaaday boqorkii Saylac oo uu qabsaday oo uu ninkii ka boqorka ahaana dilay. Intaa ka bacdi waxaa dhacday inay dowladii Cadal ay burburtay deetana waxaa dhacday siduu sheegayo kitaabka la yidhaahdo Fatuuxal-xabash oo uu qoray ninka la yiraahdo Carab faqiin, ninkaas oo taariikhda wax badan ka qoray kana qoray arimihii dhulkaas taariikhdaa uu ka qorayna waa tii ugu fiicnayd ee runta ahayd, wuxuuna sheegay ninkaasi in kolkaa wakhtigii xumaaday oo fitnooyin badani ka dhaceen dhulka soomaaliyeed oo la waayay

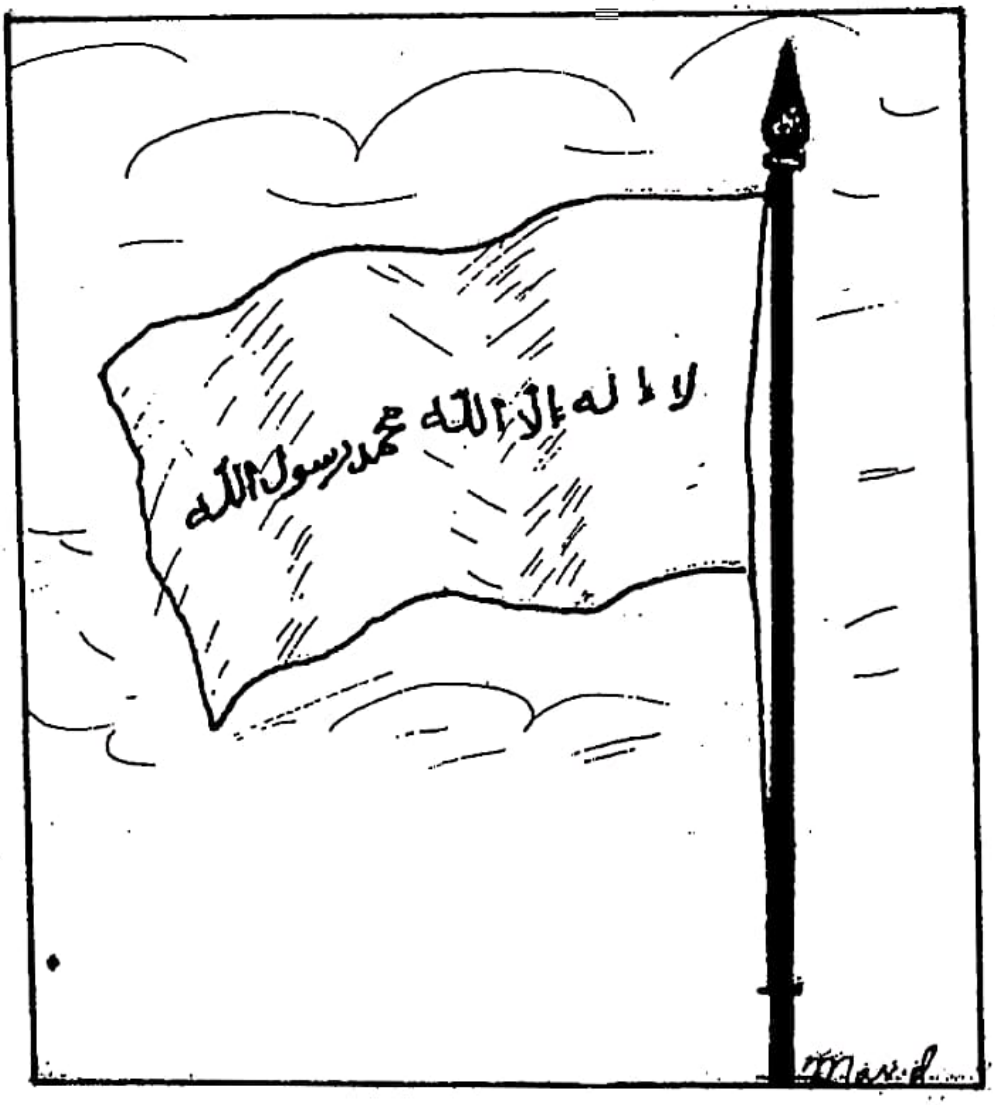

CALANKII AXMED - GUREY

wax is maqlaba oo dadku ku ducaysan jireen (Illaahayow noo keen nin dhibta naga saara, kaasi oo ah nin uu Ilaah soo doortay oo dhulkan dadka daggan dhibta ka saara).

Wuxuuna sheegay Carab Faqiih inuu ka maqlay nin uu ku kalsoonaa inuu Nabi Maxamed (N.N.K.H.A) in uu riyo ku arkay uuna ka fadhiyo dhanka midigta Abuubakar dhanka bidixdana Cumar binu Khadaab iyo Cali binu Abii-Daalib uuna horjoogo Axmed binu Ibraahim, kolkaa ninkii riyooday Nabiga wuxuu waydiiyay ninkan la Yaabka leh ee idin horjoogaa waa kuma kolkaa Nabi Maxmedd (N.N.K.H.A) wuxuu ugu jawaabay ninkani waa ninka dhulka xabashida haagaajin doona ee Islaamkana xoogaynaya ee dhulka xabashidana ka sifaynaya gaalada, kolkaana Axmed Ibraahim wuxuu ahaa Askari aan lahayn wax darajo ah uuna joogay markaas Saylac, ninkii Riyooday markii uu arkay Axmed Guray wuu gartay ninkii Nabiga hor joogay inuu yahay arintaasoo dadkii kolkaa riyadii uga waramay dadkiina galiyay niyad wanaagsan iyo farxad, kolkaa raga taariikhda qoraa arintaas waxay ku qoreen taariikhdii wakhtigaas dhacay iyagoo jeclaa inay wixii dadku jecel yihiinba qoraan arintaas oo Axmed Guray aad loogu jeclaaday.

TAARIIKHDII AXMAD GURAY:

Axmad guray wuxuu ku dhashay meesha la yiraahdo Hubat oo u dhaxaysa meeshaasi Herer iyo Galdaysa, meeshaas oo noqotay meeshii masaaridu ay ka dhigteen xaruntooda, aabihiisna wuxuu ka dhintay isagoo yar wuxuuna ku dardaarmay nin adoonkiisii uu ahaa oo nin wanaagsan ahaa oo la oran jiray Cadli, ninkaas oo markuu arkay raganimadiisii iyo fahmadiisii si wanaagsan u koriyay, aabihiina wuxuu ku yiri maanta ka dib xor baad tahay oo adoonsigii waan kaa xoreeyay ee inankaas si fiican u kori, ninkaas la oran jiray Cadli markii dambe wuxuu noqday ragii aad u caawiyay wuxuuna ahaa nin geesi ah.

Axmed Guray wuxuu guursaday naag la oran jiray Baati oo uu dhalay boqorkii Saylac ee la oran jiray Maxfuud, arintaas oo wax wayn ka tartay uuna ka helay mucaawino badan kaasoo siiyay askar badan oo Soomaali ah. Wuxuuna xukunkiisu socday kolkay taariikhdu ahayd 1506-1543dii mudadaas oo uu dhulka xabashida oo dhan gacanta ku dhigay kolkaa sanadihiisii hore wuxuu dagaal adag la galay boqorkii Herar ee la oran jiray Abuubakar wuuna dilay kolkaa wuxuu ku badalay walaalkii oo noqday Boqorkii Herer, kolkaa wuxuu waxbarashada ku bilaabay dagaal adag isagoo col wayn isku geeyay, colkaas oo ka koobnaa Soomaali iyo Canfar sidaas ayuuna ku noqday imaamki hogaaminayay, Islaamkii oo dhan kolkay arkeen raggnimadiisii iyo wanaagiisii ayuu Illaahayna dadkii jacayl uun u galiyay oo dadkii dabayaaceen kolkaasuu yidhi nin Islaam ah oo cahsuur bixiyaa yuuna jirin kolkaa uu amarkaa bixiyay waxaa dhacday in isaga xabashida inuu dagaal ka dhex dhaco oo dagaalkii ku soo qaadeen oo ay ku bilaabeen dagaal xoog leh dawladii Cadal, markaa wuxuu ka horgeeyay col xoog leh oo xabashidii dhan walba kaga yimid si xun bayna u jabeen xabashidu waana laga xoog roonaaday waxaana loo gaystay khasaare xoog leh kolkaa dadkii Islaamka aha aad bay u farxeen iyagoodagaalkana niyo wanaagsan u haya, taasoo noqotay fursadii kali ahayd ee ay sugayeen mudo dheer oo dadkii Islaamka ahina ee u badnaa Soomaalida ay dabayaaceen iyagoo arkay in ay ujeedadiisu tahay in Islaamku meel sare gaadhsiiyo uuna yahay ninkii kali ahaa ee ay isaga oo kale dadku u baahnaayeen kolkaa dagaalkii wuxuu ku bilaabay hujuum wayn isaga oo aan Ilaah ku abuurin wax cabsi ah waxaana la sheegay inuu rag mashaa'iikh ah ay ku yidhaahdeen arintan aad ku kacday waxaa laga yaabaa inay dhib kuu keento ragii kaa horeeyay adiga arintaas oo kale kumay kici jirin oo waxay samayn jireen inay xabashida kolba dhan ka weeraraan sidii ay caadadu ahaan jirtay oo ay dhulkooda kolba meel ay ka yar weerari jireen laakiise dagaalkan aad bilowday ee aad ku damacday inaad xabashida dhan walba kaga timaadid waxaa ka imanaysa dhibaato badan oo Islaamka ku timaada, wuxuuna ugu jawaabay nimankii hadalka ku yidhi la dagaalanka Illaahay dartii loola dagaalamayo waxba kama yimaadaan inagu waxaan u dagaalamaynaa waa inaan duuta Islaamka u xoogayno oo aan gaalada ka tirirno dhulka uu dhulka xabashidu noqdo dadka dagani dad Islaam ah.

Kolkaa ninkaas geesiga ah ee Axmed Guray guul wayn buu ka gaadhay dagaalkii uu la galay xabashida guushaas oo ragii hore ayna gaadhin, waxaase dhacday in nimankii Gaalaha ahaa ee badawda ahaa ee isaga caawinayay ay noqdeen niman madax adag oo ay dhib tahay sida loo hagaajiyaa qaar badan oo iyaga ka mid ahina markii ay heleen xoolihii badnaa ee xabashida laga furtay ay ku noqdeen dhulkoodii kolkaa intii ka danbaysay iyaga wuu ka hadhay waxtarkoodii wuxuuna ogaaday in nimankaasi ayna lahayn wax faa'iido ah, deetana wuxuu colkiisii xoogii u badnaa wuxuu ka dhigtay Soomaalida iyo Canfarta iyo dad kaloo Muslim ah oo isaga taageersan, kuwaas oo aad u jeclaa niyadooduna ay aad u wanaagsanayd ayna ka cabsanaynin dagaalka oo nin walba rabo inuu diinta Islaamka ku dhinto, arintaas oo ku qaadatay mudo laba sano ah intaa ka dib wuxuu bilaabay dagaalkiisii waynaa taariikhdaa intii ka danbaysay Axmed Guray wuxuu helay nasri badan oo isku xiriirsan kolkuu sanadku ahaa 1531dii wuxuu qabsaday gobolka la yiraahdo Dawaaro iyo Shawa(Amhara) iyo Laasta, kolkuu sanadku ahaa 1535tii wuxuu qabsaday boqoradii Islaamka ahaa ee degganaa gobolada la yiraa Baali, Hodayo, Sidaamo iyo Ajuuraaji.

Waxay noqotay dagaaladii uu Imaam Axmed Guray ku qaaday Xabashidda tu ay dadka aduunka ku nooli ay la yaabeen sida isaga iyo dadkiisuba u jecel yihiin ee ugu jilbaysan yihiin oo noqotay mid yihiin aan cidina hor istaagi karin oo meesha ahaa uu duulaba si dagdag ah ayuu u qabsan jiray, markii uu sanadku ahaa 1535tii wuxuu qabsaday Axmed Guray dhulka xabashida badhkeed xaga koonfurta wuxuu weerar ku qaaday Tigre taas oo si dagdag ah iskugu dhiibtay iyagoo markii hore kala hor yimid dagaal xoog leh kolkaa haddana wuxuu weerar ku qaaday badda cas hareeraheeda oo ah dhulka Eritariya loo yaqaano hada wuxuuna qabsaday ilaa iyo Kasala, halkaas oo uu kala xidhiidhay dawladihii Islaamka ahaa ee halkaa daganaa dhinaca bariga ee dhulka loo yaqaan Bariga Suudaan.

Guushaas badan ee uu helay Axmed Guray waxay noqotay in dad badan oo necbaa boqorkii xabashida ahaa ee la oran jiray Lebna Dangel ay ku biireen askartii Axmed Guray, kuwaas oo markii ay arkeen imaamka ay wada Islaameen, waxaa kaloo dhacday in wax alla waxii makii xabashidu ay ku qasabtay inay ka tagaan diintooda in si dagdag ah ay ugu noqdeen diinta Islaamka, waxaana jiray nin geesi ah oo markii hore Islaamka ahaa oo xabashidu gaalaysay oo wata col gaadhaya 20,000 uu u soo qoray waraaq Axmed Guray isaga oo leh; Anigu waxaan ahaa nin Islaam ah oo aabahayna ahaa nin Islaam ah,nimankaa xabashiduna way qafaasheen diintoodiina way igu qasbeen, laakin qalbigaygu wuxuu ku taagnaa diinta Islaamka, marka aan takanayana waan la dhuuman jiray salaada, aniguna adiga ayaan isku ka dhiibayaa waxaanan rajaynayaa inaad iga aqbashid toobadaas yar hana igu qaadin waxaan gaystay waxaan ahay nin Illaahay u toobad keenaye colkan aan wato ee 20.000 ahina waa askartii boqorkii xabashida aha ee la ornan jiray Lebna Dangal iminkana way ila socdaan oo waa askarta aan gacanta ku hayo hadana aniga iyo askartuba waan isku kaa dhiibaynaa ragaasina aniga uun bay ila mid yihiin. Markaa ragaasina waxay ku bireen ciidankii Axmed Guray.

Boqorkii aan sheegnay ee xabashiga ahaa ee la oran jiray Lebna Dankal intaa ka dib markii laga adkaaday wuxuu noqday gaale oo mudo badan ayuu kolba gobol u carari jiray waxaana jirtay barigaas naag boqorad ahayd oo la oran jiray Heliina ayaa la talisay Lebna Dangal oo ku tiri si dagdag ah waraaq ugu qor dawladda Boortugaal ee masiixiga ah ee walaalaheen ah oo ka dalbo si ay inooga caawiyaan dagaalkaas, dawlada Boortugal markii ay waraaqdaas heshay waxay soo direen maraakiib badan oo ay la socdaan 400 oo askar ah, askartaas oo timid dhulka xabashida sanadku markuu aha 1541dii wakhtigaas oo uu dhintay Lebna Dangal waxaana meeshii qabsaday wiilkiisii Glawedews, kaas oo xukumayay dhulka xabashida 1540-1559kii.

Wuxuuna sheegay ninkii la oran jiray Carab Faqiih ee qoray kitaabka la yiraahdo Fatuuxal-xabash wuxuu ku sheegay cutubkiisa labaad bogga 176aad inay kuligood galeen diinta Islamka dadkii xabashida ee dagganaa xaga koonfurta kuwaas oo arkay in ayna dhulkan diin kale ka jiri karin kol hadii Illaahay keenay ninkan Axmed Guray waxaana jirtay qolada la oran jiray Janzlaqy diideen inay Islaamnimada galaan oo ku yaaceen xaga buurahu waxaase dhacday kolkuu Ogaadday Axmad Guray inuu ku kiciyay col wayn oo uu hogaamlnayay ninkii geesiga ahaa ee la yaqaanay ee ku magac

dheeraa Khaalid (Al-waraadi), kaas oo ku qasbay in ay nimankaasii diinta Islaamka dagdag u galaan wuxuuna sheegay ninkii taariikhaha qori jiray ee la oran jiray Hoonas Lamaan ayna dhulka xabashida ah ku hadhin wax masiixi ah oo gaadhaya 10% mooyaane, intaas oo iyaguna ogolaaday in ay Isslaamka isku dhiibaan oo canshuurta ay bixiyaan qaarkoodna waxay isku dayeen in ay la dagaalamaan Axmad Guray iyo colkiisa oo kolkaa dhul badan ayay ka samaysteen dhufaysyo laakiin weerar xoog leh ayuu ku qaaday Axmad Guray si dagdag ah ayuuna u baabiiyay.

Kolkii uu dhameeyay Axmad Guray dagaalkii uu ku qaaday Gojam sanadku markii uu ahaa 1533dii ilaa uu ka gaadhay harada macaan ee loo yaqaan Taana, hadana waxaa weerar ku qaaday xaga galbeed ilaa uu gaadhay Suudaan, kolkaa boqorkii xabashidu wuxuu isku dayay weerar roggal laakin waxaa dhacday in uu Axmed Guray dhinac walba kaga yimid oo ay si xun u jabeen kolkaa ciidankiisii hore ayuu u sii kacay waxayna qabsadeen Aksuum, wayna gubeen magaaladaa waxayna ka qaateen wixii qaali ahaa ee xoolo ahaa ee yaalay Kaniisadaha oo ay ka mid ahaayeen dahab badan iyo jawaahir badan, hadana imaam Axmed guray wuxuu qabsaday wixii Shawa ka sareeya ilaa uu gaadhay gobolka la yiraahdo Beegmadiir, hadana wuxuu qabsaday wixii Shawa ka hooseeya.

Hadana intaa ka dib imaam Axmad Guray wuxuu qabsaday dhulkii Xabashida oo dhan sidaasay ku noqotay dhulkii xabashida oo dhami inay gacantiisa gasho wuxuuna noqday Imbaraadoorkii Xabashida, wixii haystay diinta masiixigu waxay galeen diinta Islaamka intaa ka dib waxuu ku soo noqday Axmad Guray Caasimadiisii Herar, markii uu sanadku ahaa 1537dii, dhulkii uu ka qabsaday Xabashida waxaa ugu dambaysay kolkay taariikhdu ahayd 1540kii.

Waxaana jirtay in boqorkii xabashiga ahaa ee la oran jiray lebna dengal inay ku dhacday dhibaato badan oo uu buuraha galay uuna bukooday isaga oo xaalkiisu aad u foolxun yahay waxna uusan haysan.

Markaa markii uu Axmad Guray dhulka xabashida qabsaday wuxuu ku dadaalay in uu dhulka hagaajiyo meel walbana wuxuu dhigay nin madax ah oo isaga ka hooseeya isaga oo dowladiisa si wanaagsan u dhisaya wuxuuna sameeyay dawlado ka hooseeya isaga oo uu nin walba siiyay awood badan oo nin walba dhulkiisa hagaajin karo isla markaana hagaajiyay xoolihii dawladda iyo nidaamkii canshuuraha, waxaanu ahaa Axmad Guray kolkuu qabsaday dhulkaas oo idil da'diisu kama waynayn 34 jir isaga oo da'daas ku noqday imbiraadoorkii Xabashida, Soomaalida, Canfarta iyo dadkii kale ee la daganaaba, waxaana jira in Liibaantu halkay ka kacday ay ahayd inuu isku hagaajiyay Madaxdii dawladaha Islaamka uuna baabiiyay wixii khilaaf ah ee ku dhex jiray uuna u soo jeediyay jihaad si ay diinta Islaamka u xoogeeyaan, waxaana jiratay in aan hore u soo sheegnay ninkii la oran jiray C/laahi Saylici oo yidhi dawladaha Islaamka hadii ay isku tagaan oo meel kaliya ka soo wada jeestaan inayna arimihii hore u dhacay ayna u dheceen dib, waxaana jirtay Axmad Guray inuu ka dhex saaray wixii xumaan ah ee ku dhex jiray oo uu ka dhigay dad isku duuban oo meel kaliya u jeeda.

Sidaas ayuuna Axmed Guray ku gaadhay guushaas wayn mudo yar oo aan ka badnayn 10 toban sanno.

SOO GALIDII UU BOORTAQIISKU SOO GALAY DAGAALKII XABASHIDA:

Qaybtii ugu horaysay ee ahayd soo dhex galkii Bortuqaalka waxay ka bilaabantay dakadda Musawac sanadku markii uu ahaa 1541dii arintaas oo ka dhalisay gobolka qaylo wayn iyo isbadal wayn waxaanay ka koobnaayeen col gaadhaya 450 askari oo sita hubkii ugu dambeeyay oo ay ka mid yihiin madaafiic iyo waxyaalo kale oo qarxa waxaana si dagdag ah ugu biiray nimankii boqorada ahaa ee buuraha ku dhuumanayay ee noqday cidla galaha kuwaas oo ay ka mid ahaayeen ragtii la oran jiray Isxaaq iyo Baxar-najish kuwaas oo kaalmo badan oo xoog leh ka helay boortaqiiskii meesha soo daggay iyo qabaayilka la oran jiray Tigre iyo kuwo kale oo xabashi ahaa oo dantu ku qasabtay markii

hore inay Axmed Guray raacaan waxaana dhacday in dagaal xoog leh la iskaga hor yimid sanadku markii uu ahaa 1543dii, sababta oo ahayd dhulkii xooga lahaa ee aan hore looga aqoon dhulka xabashida arintaas daraadeed waxaa ku dhacay Axmad Guray iyo Colkiisii in laga xoog roonaaday oo isagiina uu dhaawac gaaray.

Hadana dagaalkii ka dambeeyay oo dhacay dhawr cisho dabadeed waa laga xoog roonaaday Axmad Guray iyo ciidankiisii, dirqi ayuuna ku baxsaday inuu gacanta u galo, sababtoo ah iyada oo aanay Boortaqiisku haysan fardo ay kaga daba tagaan, burburkaas ku dhacay labada jeer Axmad Guray iyo ciidankiisii waxay ku noqotay arin fool xun isaga oo meesha la yiraahdo Soobool oo ah dhulka Canfarta halkaasuu ku ururiiyay askartii kale wuxuuna udiray waraaq dagdag ah dawladii Turkiga oo markaa daganayd dhulka yamanta waxa kale oo uu waraaq u diray shariifkii Maka, wuxuuna u sheegay dhubaatadii ay u gaysatay isaga iyo dadkiisii waxaanan idinka doonaya inaad si dagdag ah ii soo gaadhiin aand nala soo xidhiidhaan oo aad hub dagdag ah noo soo dirtaan kolkiiba si dagdag ah ayay ugu soo direen 900 oo fardo fuul ah iyo 10 madfac oo waawayn, kolkaa Axmad Guray wuxuu weerar xoog leh ku qaaday Boortaqiiska iyo xabashidii taasoo ay dhacday inay si xun u jebeen, halkaas oo lagu qabtay ninkii ciidanka Boortaqiiska watay ee la oran jiray Kiristoofar Dagaama, halkaas oo uu qoorta uga gooyay, dagaalkii halkaas ka dhacay khasaare wayn buu u gaystay Boortaqiiskii oo askartoodii badhkood halkaasay ku dhinteen, hubkoodii badidiisiina uu gacanta u galay ciidankii Axmad Guray.

Waxaana dhacday inuu Axmad Guray mooday in arintii dagaalka uu dawaladda xabashida kula jiray inay askartiisii aad u xoogaysteen kolkaas uu mooday in uu dhulkii oo dhan gacantiisa galay mar labaad mar hadii uu Boortaqiiskii dhibaatada u keenay ay si xun u jabeen, kolkaa qalad ayaa dhacay oo Axmad Guray ayaa ku amray askartii Turkiga iyo Carabta ahayd ee isaga caawinaysay inay dhulkoodii ku noqdaan wuxuuna ku noqday meeshii uu ka waday dagaalka oo ahayd dooxada Taana oo kamana fikirin wixii dhib ah iyo taag daradii ku dhacday naftiisa mudadii dheerayd ee dagaalku socday iyo burburkii ku dhacay ciidankiisa.

Kolkaa waxaa dhacday in nimankii Boortugal ee caawinayay askartii boqorkii xabashiga ahaa ee la oran jiray Galdiyoos ay ku soo qaadeen dagaal xoog leh ayna ka xoog roonaadeen oo ay askartiisii si xun u jabtay halkaasaana isagiina lagu dilay, markii ay taariikdhu ahayd 1543dii kolkaa askartiisiina qaarba dhan ayay u yaaceen.

Arinta halkaa ka dhacdayna waxay ahayd arin Islaamku ku burburay oo dowladihii Islaamka ay ku dhacday taag dari badan wakhtigaas oo taariikhdii dagaalku ay badalantay ee dhulka xabashida ka socday, taas oo keentay in wixii dadkii joogay shawa iyo wixii ka sareeya ay galeen gacantii boqorkii xabashida oo badidoodu is dhiibeen dagaaladaas oo keenay dhib badan oo gaadhay labada dhinacba, qoloda kale markay ka xoog roonaadeen ay si xun oo naxariis daro ah u layn jireen, waxaana jirtay xabashidu marka ay Islaamka ka xoog roonaadaanba oo ay meel qabsadaanba ay dumin jireen Masaajidada ayna gubi jireen raga diinta Islaamkuna sidaa si ka daran ayay samay jireen oo waxay dumin jireen kaniisadaha iyaga oo si xun loo gumaadi jiray raga diinta dowladda boortqiiskuna kuwaas wuu ka sii darnaa markay soo galaan Musawac iyo meesha ay yimaadaanba waxay gubi jireen masajidada iyo dhulka Islaamku uu Illaahay ku caabudo oo dhanba arintaas oo sabab u ahayd diin jacaylka ay qoloba diinteeda jeclayd, arimahaas oo keenay burbur badan iyo kharaab aad u badan.

Waxaana fiican in la sheego ninkaa la oran jiray Axmad Guray ee qabsaday oo gacanta ku dhigay dhulka xabashida dhamaantiis oo noqdayna imbiraadoorkii xabashida isaga oon cidina arintaas kula doodayn nin boqor ah ama Suldaan ah oo halkaas gaadhay ma jiro oon isaga ka ahayn, ilaa la soo gaadhay qarnigii labaatanaad bilowgiisii wakhtigii uu xukumayay dhulka xabashida imbiraadoorki Minilik ee 2aad sida aan sheegi doono.

Waxaana jirtay kaalmadii uu turkigu siin jiray Axmad Guray inay ahayd mid gaaban oo aan xoog aad ah lahayn sababta oo ahayd in ay badda cas dawladda Turkigu ku taag darayd oo ay dawladda

Boortaqiisku ay badda cas kaga xoog roonayd, arinta aad u caawisayna ay ahayd dakadda Musawac oo fududaysay inay dhulka xabashida si fudud uga soo dagi karaan.

Raga taariikhyahanadu in badan oo canaan ah waxay u soo jeediyeen dawladii Turkiga iyagoo wakhtigaasna ahaa dowlada Islaamka u xoog badan uguna wayn.

Dagaalkaa wayn ee Axmad Guray ku qaaday xabashida wixii ka dhashay hadii aan fiirino wixii gaadhay dowlada xabashida, dagaalkaas waynaa sababtiisa waxaa kaga darnaa xabashida, xagii dawladnimadooda wixii dhib ah ee gaadhay dagaalkaas oo dawladii xabashida dhinaca kale u rogay oo baabiiyay wuxuu dhisay ninkii la oran jiray Zara-yogob iyo ragii ka dambeeyay ee boqorada ahaa dadaalkii badnaa ee ay gaysteen iyo dawladii waynayd ee ay dhulkooda ka dhisteen iyo diinta masiixiga ah ee ay balaadhinayeen ay mudo yar ku baaba'een, waxaana jirtay sidii aan hore u soo sheegnay in dadkii xabashida ahaa ee dhulkaa daganaa ay sidagdag ah u galeen diinta Islaamka mana fududa qof hadii uu diin galo inuu ka noqdo diinta uu qaatay, mudadaas yar ee 15ka sano ah ee uu Axmad Guray dhulka xabashida xukumayay isbadal aad u wayn ayaa ku keentay taasoo boqoradii xabashida iyo shacbigii kala fogaysay arintaas oo muslinka qudhiisana dhib badan u keentay oo talaabo dambe inay qaadaanba ay ku adkaatay, taasoo ay ka darayd dhibtii xabashida gadhay, waxaana jirtay inuu dhulkooda soo galay daad xoog leh oo ah nimanka ku magac dheeraa Gaalaha iminkana loo yagaano Oromada kuwaas oo dagaal xoog leh ku soo qaaday dhulkii Islaamka waxaana jirtay dagaalkaa wayn ee uu Axmad guray ku qaaday xabashida in ay dhib badani ka soo gaadhay dadka Soomaalida ah iyo Canfarta kuwaas oo ahaa Axmad Guray dadkii aad uu taageerayay ee ahaa laf dhabartiisa, oo uu isaguna ahaa dadkii uu ka dhashay.

Sidaa aan soo sheegnay markii uu dhamaaday dagaalkii u Axmad Guray ku soo qaaday dhulka Xabashida waxaa dhacday in boqorkii xabashiga ahaa ee la oran jiray Galadiyoos uu qaaday talaabo cusub oo uu isku hagaajiyay askartiisii waxaana jirtay in nin wasiir ah oo Islaam ah lana oran jiray Cabaas inuu ka bilaabay dawlad Islaam ah gobolada loo yaqaano Dawaaro, Fatajar iyo Baali, laakiin waxaa dhacday in boqorkaas la oran jiray Galadiyos uu ka xoog roonaaday uuna qabsaday dhulkaa aan soo sheegnay taas oo dhacday inay si dagdag ah u baaba'do waxaana baabiiyay mawjad oromo ah oo ka soo weeraratay ilaa gobolka la yiraahdo Baali, halkaas oo ay gaaluhu ka dhigteen meesha ay wax ka weerarayaan nimankaasii si xoog leh dhulkaa u soo weeraray, arintaas oo boqoradii Herar joogay ay u arkeen inay tahay dhib wayn oo iyaga u soo socota, taasi oo Islaamkii aad uga cadhaysiisay, waxaana halkaa ka bilaabmay in ay col xoog leh ay ururiso xaaskii uu ka dhintay Axmad Guray iyadoo doonaysa in ay ninkeedii u aarto oo si xun u cadhaysan taasi oo aan dagaalkii u horeeyay ku liibaanin, waxaana iyadii guursaday ninkii magaca dheeraa ee la oran jiray Nuur Mujaahid, kuna magaca dheeraa Amiir Nuur, wuxuuna ahaa nin ay is xigaan Axmad Guray, ninkaas oo ku balan qaaday inuu u aargudo Axmad Guray wuxuuna ahaa ninkii dhisay darbiga wayn ee Herar ku wareegsan kaas oo aan ku guulaysan dagaaladiisii hore, waxaase dhacday in arintii is badashay dhinaca xabashida markii ay dhulkoodii xoog ku soo weerareen nimankaa Oramada ah, xaga waqooyigana dawlada Turkiga, kolkaas oo sanadku ahaa 1557kii ay soo gashay badda cas oo ay qabsatay Musawac oo ay Eretariya aad u soo galeen oo ay ka dhisteen qalcad dagaal meesha la yiraahdo Dabarwa oo ay dhawr jeer soo weerareen dhulka xabashida aynase ku guulaysan dagaalkaas ayna ku noqdeen Musawac, mudadaas dabadeed Amiir Nuur col wayn ayuu isku keenay wuxuuna weerer ku qaaday boqorkii xabashida ee Galadiyoos, kuwaas oo xabashida si xun u jabiyay uuna boqorkii xabashida ee Galadiyoos markii uu sanadku ahaa 1559kii.

Amiir Nuur wuxuu dhintay sanadku markii uu ahaa 1567dii, waxaana loo dhisay qudbad wayn, dadka Itoobiyana ilaa maanta way siyaartaan qabrigiisa, wuxuuna ahaa ninkii u magac dheeraa boqoradii xukumi jiray Herar, waxaana fiican in halkan lagu xuso qabaayilkii Soomaalida ahaa ee dagaalka la galay Axmad Guray, qabaayilkaas oo ay ka mid ahaayeen siduu sheegaay sheekh waynaa ee la oran jiray Sh.C/laahi Riiraash sidii uu ku cadeeyay kitaabkiisa la yiraahdo (kashfa-suduul fii taariikh al-soomaal) oo ah;

1-Habar Magaadle

2- Gari 3- Sarbah 4-Bartire 5-Sambura 6- Baqlah

7- Samaroon 8-Mareexaan 9- Yabare 10- Harti 11-Gare

12-Maws 13- Barsuuk.

Qabiilooyinkaas oo dhami waxay ahaayeen ragii Imaamka aad u caawiyay oo ahaa dadkii uu isagu ka dhashay waxaana jirtay Soomaalidu inay ahaayeen dad farsoolay ah oo dagaalkana qayb wayn ka qaatay waxayna ahaayeen dad diintooda u jilbaysnaa oo aad u jeclaa inay ku dhintaan diintooda Islaamka ah.

GAALE (OROMO):

Waxaan halkan ka sheegaynaa qaybtii ay ka qaateen dagaalkii dowladii Cadal iyo xabashidaba nimankaas oo ahaa dad dhulkaa dagaalku ka dhacayay dagganaa waxaana jirtay nimankaasi inay ahaayeen niman dagaal jeel oo farddo fuula, waxayna ahaayeen niman shar badan oo badaw ah oo aan diin lahayn wakhtigaa in yar oo dawladii dhulkaa galay ay islaamiyeen mooyaane, noloshoodii hore ay ahayd xoolo dhaqato kolba meel u guuraan kuwaas oo sidaan hore u soo sheegnay ahaa dadka Itoobiya gala kuwa u fara badan oo sanado badan ahaa niman ka fog magaal jooga oo aan waxba ka aqoon diimaha oo kolba meel weerara oo dadka laaya, oo hadii ay magaalo qabsadaan dadka magaaladaas dagan laaya oo kolkay ka qaataan wixii xoolo ah iskaga taga waxayna ahaayen kuwo meeshii ay yimaadaanba baabiiya waxaanay jirtay sidii aan hore u soo sheegnay dagaalkii Axmad Guray ku qaaday dhulka xabashida inuu ahaa dagaal adag oo labada dhinacba khasaare u gaystay ilaa labadii qolaba ay noqdeen wax meelo yaryar uun ku urursan oo aan dawlaadnimadoodu meelna gaadhsiisnayn dagaalkaas oo xoogoodii , xoolohoodii iyo dhulkoodiiba baabiiyay.

Arintaasna ay nimanka Gaaluhu ka heleen fursad wanaagsan si ay u buuxiyaan dhulkii madhnaaday, markaas oo ay meel walba iska urursadeen waxayna dagaal ku bilaabeen dawladihii Jaarkooda ahaa markay meel baabiyaan hadana si dagdag ah ayay uga bixi jireen waxaanay dagaal ku bilaabeen dawladii Xabashida iyaga oo dhul badan oo dhulka xabashida ah gacanta saaray, waxaana jirtay in meelaha qaarkood lagaga xoog roonaan jiray laakiin arimahaas waxba ma yeelin waxayna qabsadeen dhulka la yiraahdo Dawaaro iyo Baali halkaas oo ay ka heleen dhul barwaaqo ah oo biyo badan, deedna ay halkaas daganaayeen 1545-1547dii hadana waxay weerareen Herar 1567dii waxayna baabiiyeen sidii ayu sameeyeen shawa iyo agagaarkeedaba, Herer iyo dhulkaa ku dhowna waxay ka heleen fardo badan oo ay soomaalida ka dheceen, arintaas oo ka yeeshay nimankii boqorada ahaa ee joogay Herer mid taag daran oo aanay iska celin karin oo dadkaa Gaalaha ah ee dhan walba ka soo galay aanay waxba ka qaban karin, kuwaas oo u kaadin waayay inay col urursadaan ama is daafacaan ama xoogoodii hore ee ay lahaayeen ay soo ceshadaan,

Qarnigii 16aad aakhirkiisii Gaaluhu waxay dhex galeen dhulka xabashida iyagoo oo tagay oo qaybsaday dhulkii Barwaaqada ahaa ee wanaagsana ee xabashida illaa ay gaadheen gobolada Amhara iyo Beegmadiir, goboladaas oo ahaa xuduntii xabashda hadana waxay weerar kale ku qaadeen gobolada xaga galbeed iyo koonfurba oo ay ka mid yihiin Walaaga, Siidaamo, iyo Shawa arintaas oo uu boqorkii xabashiga ahaana u taag waayay in dadkaas Gaalaha ah ee dhan walba kaga yimid uu hor joogsado.

Waxaana dhacday qarnigii 17aad inay Gaaluhu dhulka xabashid ay afar-qaybood sadax ay qabsadeen arintaas oo dawladii xabashida dhibaata badan u gaystay iyo kuwii Islaamka ahaaba wuxuuna isku dayay boqorka xabashidu inuu daadkaas iska Mooso laakiin wareer baa kaga yimid sidii uu iskaga moosi lahaa Gaalahaas dhan walba kaga yimid arintaas oo khasaare badan u gaysatay dawladiisii.

Wakhtigaa aan sheegnay dawladii Herer iyo xoogoodiiba hoos ayuu u dhacay mana haysan xoog ay isku daafacaan oo dagaalkii Axmad Guray ayaa lafaha jabiyay mana karayn inay hor istaagaan

daadka Gaalaha ah ee dhan walba kaga yimid kuwaas oo gooyay jidki dhceraa ee u dhexeeyay Herar iyo Saylac, arintaas oo baayac mushtarigii Herarna baabiisay oo aywaayeen xoolahii uga iman jiray Saylac, waxaana jirtay in magaalada Herar uu xukumi jiray nin la oran jiray Cusmaan, kaasi oo ahaa nin siyaasadda dawladnimada ku xeel dheeraa kaas oo la heshiiyay madaxdii Gaalaha, waxaanay ku heshiiyeen qo ay kala qorteen inay magaalada Herar nimankaas dhibtooddii ay magan gashay oo mudo badan magaaladaasi ay ahayd nabad oo ay ka nabad gashay nimankaas dhibtoodii hadana Herar waxaa qabsaday nin la oran jiray Maxamadkii 5aad, ninkaasi oo yiri sidan ku noolan mayno kolkaa wuxuu urusaday askar badan kolkaa markii u sanadku ahaa 1577dii ayuu dawlada xabashida dagaal ku qaaday, dagaalkaas oo lagaga xoog roonaaday isagiina lagu dilay halkaasna ay dawladii Herar ku Baaba'day.

Waxaase jirtay mudadii ay dagaalkaas ku jireen dowlada Herar iyo dawladii Xabashidu inay Gaalihii ka heleen arintaas wakhti wanaagsan waxayna u jihaysteen dhulka Soomaalida waxayna gaadheen ilaa badda cas halkaas oo ay ku baabiiyeen boqol magaalo, magaalada Hererna dhan walba way kaga yimaadeen oo way cuna qabateeyeen, waxaanay u soo dhaafi waayeen darbigii waynaa ee uu dhisay Amiir Nuur wakhtigaas oo dadka reer Herar nolol xun ay ku noolaayeen oo ay ku noolaayeen magaalada dhexdeeda oo ay dhanaba uga bixi karin oo ay mudadaas ku jireen weerar joogto ah, waxaana ku dhacay boqoradii Herar in khilaaf badani ka dhex dhaco oo boqornimada kolba nin qaadanayay taasi oo taag daro badan ku riday dawladihii Islaamka ahaa e dhulkaa joogay ee markii hore ku magac dheerayd Imbiraadooriyadii Cadal iyo boqoradii kale ee hoos imanayay caasimadooduna ahayd Saylac markii dambana ay caasimadu noqotay Herar, markii hore meel dheer ka gaadhay xaga horumarka iyo ganacsiga iyo xaga sanacadaba oo dhulkaas magaalooinka ku yaalay ka horumartay xaga diinta Islaamkana magac wayn ku yeelatay, una lahayd magac wayn caalamka.

Hoos u dhacaas Herar ku dhacay waxaa sababtu u wayni ahayd khilaafkii badnaa ee nimankii boqorada ahaa ay is khilaafaayeen dhexdooda oo ayna boqornimada isku ogolayn arintaas oo ka yeeshay in ay aduunyada ka go'aan oo mudo ku dhow 2 qarni aan warba laga helin.

---

* Taariikhahaa badan ee aan ka soo sheekaynay waxaa laga soo guuriyay kitaabka la yiraa Al-Islaam wal-xabash ee uu qoray Dr. Fatxi Qays.

Sidaa aan hore uu soo sheegnay waxaa dhacday in qabaayilka Gaalaha inay dagaal wayn ku qaadeen dhulka soomaalidu ay daganayd una badan xagga gobolka waqooyiga, kuwaas oo dadkii Soomaalida aha khasaare badan u gaystay, soomaalida badideedana dadkii dhulkaa galayay oo idil inay dhibaato badani gaadhay dagaalkaas dartii oo ay nimankaas Gaalaha ahi qabsadeen ilaa bada cas ilaa Xiis, ilaaiyo dhulka iminka loo yaqaano Bari iyo buuraheega dhaadheer ay galaan oo ay dhulkaas dhufaysyo waawayn ka samasteen iyo dhulka loo yaqaano iminka Ceerigaabo, dagaaladaas oo mudo dheer socday oo marna soomaalida magaalooyin badan oo dhulka soomaalida ka dhisnaa nimankaa Gaalahu way baabiiyeen, dadkii dhulkaas daganaana dhib badan ayay u gaysteen.

Arintaas waxaan ka helnay dad odayaal hore ahaa iminkana aan noolayn oo uu ka mid ahaa Sheekh Barkhad C/laahi, sheekhaas oo taariikhdii Soomaalidii hore aad u yaqaanay, mida kale waxaa rumaynaysa inay arintaasi jirtay odayadii hore ee soomaalida waqooyiga ka tafiirantay ay ku aasan yihiin dhulka iminka loo yaqaan Ceerigaabo ama dhulka bariga hada loo yaqaan, ragaas oo ay ka mid yihiin Sh.Isxaaq oo ku aasan Maydh,iyo Maxamuud binu siciid oo isna ku aasan Dibgax ahna Sh. Samaroon, iyo Sh.Ciise oo ku aasan meel ku dhaw Maydh, waxaa kale oo ina tusaya in ay arintaasi run tahay dhulka waqooyi ee Soomaalidu oo ay ka mid tahay buuraha waawayn ee ay ka mid tahay buurta Ceerigaabo, buurta Daalo, buurta Gacan-libaax, buurta Libaaxley iyo buuraha kale ee u dhow ee koonfur ka xiga inaad ku arkayso meel walba magaalooyin dumay waxaa kale oo aad meel walba ku arkaysaa saddex dhagax oo iska soo horjeeda oo ah dhagaxdii ay Gaaluhu kimista ku dubanayeen; dhagaxdaas dhexdooda hadii aad qodo waxaad ku arki kartaa dambaskii oo ilaa hada raadkiisii uu

ka muuqdo waxaana dhacday sanadku markii uu ahaa 1580kii in ninkii xukumi jiray Saylac oo la oran jiray Maxfuud uu dagaal kulul ku qaaday Gaalaha ciidankiisana waxay ahaayeen dad Soomaali ah kaas oo Gaalihi ay dagaalameen mudo laba sano ku dhow,.

Kolkii dambe waxaa dhacday in dadkii soomaalida ahaa ee degganaa Xiis iyo Maydh iyo dhulkaa ku dhow ay iyaguna xagooda dagaal xoog leh ku soo qaadeen Gaalihii arintaas oo dadka Soomaalida khasaare aad u wayn gaadhsiisay iyaga iyo Gaalahaba, waxaana dhacday markii dambe in Gaalihii si xun loo jabiyay oo waxay xoolo lahaayeena laga qaatay ilaa la gaadhsiiyay meesha loo yaqaano Siidaamo, wax yar oo Gaalahaas ka mid ah waxay ku hadheen dhinaca galbeed ee Soomaalida dhulkaas oo ay mudo dagganaayeen kolkii dambe nimankaas waxaa la dagaalamay qabiilka Gadabuursiga kuwaas oo iyaguna mudo dheer ka dib ay Gaalihii si xun u jabiyeen oo Gaalihii ay ka xoog roonaadeen oo ay boqradoodii waawaynaa ee uu ka mid ahaa; Rooble Boorame, Aala Boore, Nuuno iyo Kaluuba ay dileen, intaas ka dibna magaaladii Herar way ka raysatay dhibtii uu Gaalahu ku hayay kolkaa magaaladii Herer dib ayay u soo kabantay oo amaan badan bay heshay jidkii u dhexeeyay Saylacna wuu furmay waxayna wakhtigaa ay gaadhay horumar wayn oo xaga ganacsiga, sancada iyo cilmigaba waxa ay noqotay magaalo wayn oo dhinac walba lagaga yimaado, waxaana ka kacay culimo waawayn oo diinta Islaamka aad u faafiyay uuna ka mid ahaa ninka la oran jiray Kabiir Yuusuf, waxaanay noqotay meesha ay Soomaalidu Cilmiga u raadsan jirtay, diinta Islaamkana fidinteeda waxaa ugu badnaa Herar iyo Saylac, waxaanay labadooduba ay ahaayeenn laba magaalo oo aad ugu horumaray wakhtigaas.

MADAXDII XUKUMAYAY IMBIRAADOORIYADII CADAL:

Halkan waxa aan ka bilaabaynaa oo aan sheegaynaa magacyadii boqoradii xukumayay Imbiraadooriyadii Cadal. Kalmadda Cadal waa magacii Imbiraadooriyadi Cadal, markaa kalmadaas markii Laatiinka lagu qoray waxay isku badashay ADAL hadana waxay isku badashay AWDAL, waana isla kalmad qudha oo asalkeedu yahay CADAL. Ragii xukumayayna waa sidatan hoos ku taxan;

MAGACA:	TAARIIKHDA:
1- Cumar Walasmac Duunyaaxuur	687-697 Hijrada
2- Busayni Binu Cumar	687-697 "
3- Xaqudiin Binu Cumar	697-704 "
4- Xuseen Cumar	704-709 "
5- Nasar Cumar	709-716 "
6- Mansuur Busayni	716-721 "
7- Jamaaludiin Binu Busayni	721-728 "
8- Abati Jamaaludiin	728-730 "
9- Subayr	730-732 "
10- Maatalayla	732-734 "
11- Sabudiin	732-734 "
12- QAAD	734-779 "
13- Xaribi Urcad	779-781 "
14- Xaqudiin	781-791 "
15- Sacadudiin	791-821 "
16-Sabhu-diin	821-830 "
17-Mansuur	830-840 "
18- Jamaalu-diin	840-847 "
19- Badalley	847-860 "
20-Maxamed Binu Badalley	860-886 "
21-Ibraahiim binu Maxamed	886-887 "
22-Shamsu-diin	887-902 "
23-Ibraahim Binu Qaad	902-902 "
24-Maxamed Adha-diin	902-933 "
25- Cali Faqudiin	933-935 "
26-Fakhrud-diin Axmad	935-936 "
27-Abuubakar Maxmed	936-938 "
28-Axmed Ibraahim Guray	938-953 "
29-Amiir Nuur	960-975 "
30-Amiir Cusmaan	975-977 "
31- Suldaan Dalxa	977-978 "
32-Suldaan Nasiiq Cusmaan	978-980 "
33-Suldaan Maxamed Nasiix	980-983 "
34-Mansuur Maxed	983-984 "
35- Suldaan Maxamed Ibraahim	984-991 "

Ragaa aan soo sheegnay waa boqoradii xukumi jiray boqortooyadii Cadal siduu sheegay Dr. Maxamed Muctasim ee ku sheegay kitaabkiisa la yidhaa (Duwalul-Islaamiya fii sharq Afriiqiya), bogga 29aad,

Kuwaas oo ahaa niman soomaaliyeed waxaana boqoradaa sidaan hore u sheegnay ugu horeeyay boqorkii la oran jiray Cumar Walashma Duunyaaxuur oo ahaa tafiirtii Sh.Yuusuf al-kawnayn, isaga oo qaatay jinsiyada Soomaalida, dumaro badan oo soomaali ahna guursaday, waxayna dowladahaas Islaamka ah taariikhdoodu bilaabantay qarnigii 12aad badhtankiisii, waxaanay dhulka soomaalida iyo xabashidaba xukumayeen ilaa 1521dii Miilaadiga, nimankaas oo caalamka Islaamka door wayn ku lahaa.

Halkan waxa aan ka sheegaynaa boqoradii Herar ee mudadii dambe xukumayay Herar kuwaas oo Saylac iyo dhulka soomaalida ee ku dhowiba ay gacantooda ka baxday, sababtoo ahayd Gaalihii soo cuna qabateeyay Herar sidaan hore u soo sheegnay kuwaas oo mudodii ay xukumayeen Herar warkoogu uu aduunyada ka go'ay oo mudo ah 70sano, mudadaas oo ku ekayd 1647dii, boqoradii Herar soo marayno waa sidan soo socota

MAGACA:	TAARIKHDA:
1-Cali	1647-1653
2- Haashim	1653-1671
3-C/laahi	1671-1700
4- Dalxa	1700-1721
5-Abuubakar	1721-1732
6-Khalaf	1732-1733
7- Xaamud	1733-1747
8-Yuusuf	1747-1756
9-Axmad	1756-1783
10- Maxamad	1783-1783 (bilo)
11-C/shakuur	1783-1794
12-Axmad Maxamad	1794-1821
13-C/Raxmaan	1821-1826
14-C/Kariim	1826-1834
15-Abbubakar	1834-1856
16-Axmad Abuubakar	1856-1856 (dhowr bilood)
17-Maxamad C/shakuur	1856-1875

Sidii aan hore u sheegnay Saylac iyo dhulkay xukumaysay waxaay gacantooda gashay dawladii Turkiga, sanadku markii uu ahaa 1585tii, dawladda Turkiga oo aan iyadu keenin dhulka soomaalida dad asalkoodu Turki yahay waxayna markaa dawladda Turkiga xukumaysay dhulka hada loo yaqaano Yamen oo caasimadeeduna tahay Sanca, waxayna dhulka soomaalida Turkigu ka xukumaysay magaalo la yiraahdo Makha, halkaa oo kolba nin ay u soo diri jireen dhulka Soomaalida, ninkaas oo ku magac dheeraa Waali-Saylac waxaana ugu horeeyay ninkii la oran jiray Maxamad Ibraahim Baasha kaas oo mudo yar xukumayay magaalada Saylac hadana xukunkii waxaa la wareegay walaalki Cali Ibraahim Baasha, labadaa ninba waxay ahaayeen qabiilka Gadobuursiga.

Hadana Saylac waxaa qabbsaday oo lagu boqray nin la oran jiray Abuubakar Ibraahim Baasha oo ahaa boqorkii canfarta ee ka iibiyay Faransiiska meesha la yiraahdo Ubukh, magaaladaas oo ku taala Gacanka Cadmeed, ninkaas oo mudo badan ahaa Waali-Saylac mudadii ninkaas ahaa Waali-Saylac.ee masaaridu qabsatay Saylac iyo dhulka la xiriiraba oo ah dhulka waqooyi ee Soomaaliya dhulkaasi oo markii hore ay xukumaysay dowlada Turkigu.

SIDII AY U QABASATAY MASAARIDU SAYLAC IYO HERAR IYO DHULKA LA XIRIIRABA:

Sanadku markii uu ahaa 1875m wuxuu goostay boqorkii Masar ee la oran jiray Ismaaciil Baasha ninkaas oo ahaa nin fahmo badan oo dadaal badan oo ahaa ninkii ugu magac dheeraa boqoradii Masar soo maray wuxuu damcay in dhulkaas waqooyiga soomaaliya ee Turkigu xukumi jiray inuu isagu la wareego isaga oo jeclaa in uu dhulkaas dadka Islaamka ah ee daggan inuu wax u qabto oo uu camiro dhulkaas oo Turkigu markii hore magacnimo uun ku xukumayay oo sidii aan hore u soo sheegnay dawlada Turkigu kolba nin uun ku soo magacaabi jirtay ninkaas oo laga soo diri jiray Makha, kolkaas Ismaaciil Baasha wuxuu waydiistay dawladii Turkiga in isaga lagu wareejiyo dhulkaas xukunkeeda, dhulkaas oo ay ka mid yihiin Saylac iyo Herar iyo wixii soo raacaba oo uu weheliya dhulka Soomaaliyeed ee waqooyiga dhamaantiis dhulkaas oo xaga waqooyi uu ka xigo Gacanka cadmeed, koonfurna gobolka Herar, kolkaas dawladii Turkigu arintaas way ka qaabashay Ismaaciil Baasha waxaana lagu heshiiyay inay dawlada masaaridu siiso dawlada Turkiga lacag ah 15,000 oo gini lacagta Turkiga ah sanad walba, sidaasayna ku saxiixdeen ayna ku heshiiyeen oo ay dawlada Masaariduu kula wareegtay dhulkas oo ay ku gashay Gacanta Masar kolkii hore waxay la wareegeen oo ay qabsadeen Saylac, Berbera, Bullaxaar Tajoora, iyo agagaarkaas, wuxuuna u diray ninkii la oran jiray Maxamed Ra'uuf Baasha kolkaas ayuu u kala qaybiyay dhulkaas laba gobol, gobolka Saylac ee ay raacdo Tajoora waxaa madax looga dhigay Maxamad Ra'uuf Baasha gobolka Berbera iyo Bulaxaarna waxa looga dhigay nin la oran jiray Ridwaan Baasha, waxaa kale oo dhulkaas u diray ciidan ka kooban milatari iyo boolis.

Ninkaas aan hore u soo sheegnay ee ahaa Waaliga-Saylac ee la oran jiray Abuubakar Baasha darajadiisii ayay sare u qaadeen oo ninkaas oo ay darajadiisu ahayd (Bek) waxay gaarsiiyeen darajada Baasha, waxayna ka dhigeen duqii magaalada Saylac markaa magaalada Saylac waxa ay ahayd magaalo wayn oo Afrika oo idil Caasimad u ah sidii aan hore u soo sheegnay waxayna lahayd dakad wayn waxaana laga dhoofin jiray Bunka, dahabka, fool maroodiga, hargaha, baadka goroyada, wariska, xabagta, malmalka, subaga iyo waxyaabo kale oo badan waxaan jirtay magaalo kale oo Jabarti la oran jiray, magaaladaas oo ah meeshii uu ku dhashay sheekii waynaa ee Sh. C/raxmaan Jabarti al-saylici.

Markaa nimankaa masaarida ahi markii ay dhulkaa qabsadeen si wanaagsan ayay u dadaaleen waxayna u gaysteen dhulkaas horumar wayn guryo badana way ka dhiseen oo ay dawladu gasho iyo aqalo kale oo ay askartu gasho,magaalada Berbera waxa ay ka dhiseen guryo badan iyo masaajid wayn oo ilaa hada dhisan, biyo fara badana waxa ay ku soo weeciyeen meesha la yiraahdo Dubeer, biyohaas oo siday u dhiseen ilaa maanta aan doorsoomin qasabado badana way gasheen si biyahaas Berbera u soo gaadhaan waxayna ka sameeeyeen labada gobolba xarumo taararka laga diro oo xoog badan, waxaana la sheegay xoolaha ay ku kharash gareeyeen magaalada Berbera inuu gaadhay 70,000 oo gini, gobolka saylac dawlada ayaa uga dhistay guryo wanaagsan kolkaa dhulkaa ay masaaridu qabsatay waxaa ka mid ah Khaliijka Cadan ee xaga waqooyi, xaga barina Bulaxaar, Berbera, Xaafuun iyo Gardoofi, dhulkaas sidaan hore u soo sheegnay dawlada Masaarida ayaa haysatay 10 sanodood, waxasse dhacday intaas ka dib dawlada Ingiriisku ay kala wareegtay masaarida inay si dagdag ah uga baxaan sidaas ayuu dhulkaas Ingiriisku ku qabsaday oo uu u haystay una xukumayay tan iyo markii ay soomaalidu xorowday sanadkii 1960kii, qabsashadaa uu Ingiriisku qabsaday oo aan ahayn qabsasho sharci ah dawlada masaaridu xaqii ay dhulkaa ku lahayd ilaa iminka ma ay dayn, sababta arintaasi ku dhacdayna waxa ay ahayd ninkii wakhtigiisa la furay kanaalka Suways kaasi oo dawladda Masaarida kharash badani kaga baxay, wuxuuna ahaa nin dhulka aad u camira oo jeclaa in uu dhul badan qabsado isaga oo dhisay ciidamo badan iyo maraakiib iyo guryo waawayn oo uu ka dhisay ciidamo badan iyo maraakiib badan iyo guryo waawayn oo uu ka dhisay Qaahira arimahaas daraadeed iyo dagaalo badan oo uu galay iyuu Ingiriiska iyo Faransiisku ku yeesheen dayn fara badan oo dadkii masaarida ahaa ayaa ku kacay boqorkii Ismaaciil Baasha oo uu

u sabab ahaa dagaalkii uu ku kiciyay dawlada ninkii la oran jiray Carabi Baasha sababtaas oo boqorkii Ismaaciil Baasha kaga tagay waddanka kolkaa Ingiriiska ayaa arintaa dhex galay wuxuuna boqray Ismaaciil Basha inankiisii la oran jiray Tawfiiq Baasha, sidaas ayuu Ingiriisku ku qabasaday Masar isaga oo lch boqortooyada ayaan ilaalinayaa, waxaa kale oo u gacanta ku dhigay Ingiriisku kanaalka Suways.

SIDII AY MASARIDU KU QABSATAY MAGAALADA HERAR:

Herar waxay ku taalal galbeedka Saylac waa magaalo kaliya oo dadka dagana ay af gooni ah ku hadlaan waxayna leedahay dayr wayn oo ku wareegsan magaalada waxayna leedahay 5 albaab oo waawayn oo magaalada laga soo galo ka hore waxaa la yidhaa Baabu-salaan, ka labaadna waxaa la yidhaa Baabu-xukum, ka sadexaadna Baabu nasri, ka afraadna Baabu-futuux, ka shanaadna Baabu-raxma, waxaanay magaaladaas Masaaridu qabstay 1815tii, dadka daganina dhamaantood waa Islaam waxayna haystaan mad-habta shaafiiga waana dad diintooda aad u jecel oo islaamimada ku wanaagsan dadka galaana waxaa lagu qiyaasay 100,000, dhulkeeduna waa dhul beerashada ku haboon waxaana ka baxa bunka, qamadiga, hadhuudhka, galayda, digirta, cadiska, muuska, aalo-sonkorta iyo khudrad badan oo noocyo badan, waxa kale oo laga beeraa cudbiga waxaanay ka sameeyaan dhar adag oo suuf ah waxaana ugu muhiimsan waxyaabaha laga beero bunka oo ah nooc aad u wanaagsan waxayna ganacsi la leedahay dawladaha dibadda, carabta iyo reer yurub, Herar waxay dibada u dhoofisa:

Bunka, fool maroodiga, dahabka, xabagta oo jaadad badan, baal gorayga, sacfaraanka, subaga, hargaha oo jaadad badan ah. Waxaanay debedda ka soo dajisaa dharka xariirta ah oo jaadad badan, naxaasta, quraaradaha, maasuunta, I.W.M.

Dadka daganina waa dad aad u fahmo badan oo samaysta birta iyo macdan kale oo badan, caasimadeeduna waa Herar waxayna Saylac u jirtaa 232 mayl, magaaladaas Herar aad bay u camiran tahay oo waa dad xaga aqoonta meel sare ka gaaray oo waxbarashada aad u jecel waana dad luqada carabiga aad ugu hadla waxayna leeyihiin rag abwaano ah oo suugaanta aad u yaqaana, caruurtoodana waxaa loo bilaabaa si ay u bartaan qorida iyo akhrida iyo xisaabaadkaba wakhti hore.

Furiinka dumarkuna aad bay ugu yar tahay nin masri ah oo joogay sanad buuxda wuxuu yidhi meeshaas kuma arag naag la furayo, xitaa mid kaliyana dhahoo.

Magaaladan markii hore waxaa xukumi jiray nin qoyska reer boqor ahaa ee magaalada xukumayay mudo dheer, ninkaas oo la oran jiray Maxamad C/shakuur, ninkaas oo ahaa sida la sheegay nin dulmi badan oo dadkiisa dhib badan u gaystay waxayna in badan dawlada masar u dacwoodeen in ninkaasi laga badalo magaaladana markii uu qabsaday waxaa xukumayay nin la oranayay Ra'uuf Baasha, dawlada masaaridu waxay magaaladaass Herar u qabstay iyada oo ahayd meel aad iyo aad u muhiim ah oo ah meel lagala xiriiri karo dhulka xabashida iyo dhulka Suudaanba, kolkaa magaaladaas markii la qabsanayay masaaridu waxay u soo dirtay ciidan xoog leh ciidankaas oo ninka ahi uu yahay nin la oran jiray Baakabaash Maxamad mukhtaar Bik, markaa colkaa magaalada qabsanayay lama ay kulmin dhibaato badan waxaana ka hor yimid niman Gaale ah oo doonayay in ay hor joogsadaan magaalada galideeda kuwaas oo laba dagaal ka dhex dhacay labadadooda, dagaaladadaas midkood wuxuu socday mudo 7 sano ah aanay is dhiibeen Gaalihii oo laga roonaaday, horena u soo dhaafeen waxayna gaadheen magaalada Herar waxayna qabsadeen magaaladaa 11 kii Oktoobar 1815tii, calankii masarna waxaa laga taagay 5tii albaab iyo daartii Maxamad C/shakuur, magaaladaas oo ka mid noqotay intaas wixii ka dambeeyay dhulka ay masaaridu xukunto.

Hadana waxaa dhacday in ay nimankii Gaalaha ay damceen in ay la dagaalamaan masaarida kuwaasoo markii hore, magaaladaas ku hayay cuna qabatayn iyo dhib badan, kolkaa Ra'uuf Baasha wuxuu dalbaday in loo soo diro col xoog leh si dagdag ah ayaa loogu soo diray col xoog leh colkaas

oo soo qaaday markabkii la oran jiray Maxbuusa, colkaas oo Gaalihii si xun u jabiyay dhibaato wayna gaadhsiiyay intii wixii ka dambeeyay dhibtii Gaalaha way ka nabad galeen , boqorkii hore ee magaalada haysan jiray, Maxamad C/shakuurna waxaa laga dhigay Duqa magaalada dadka reer Herarna xukunka masaarida aad bay u jeclaadeen waxaana dhacday in yar ka dib u khilaaf ka dhex dhacay boqor Baashihii danbe iyo Maxamad C.shankuur, dabadeedna in yar ka dib uu Ra'uuf baasha dilay maxamad C/shakuur isaga oo markii horena amaan badan ka qoray ninkaa Maxamad C/ shankuur, arintaas oo dowlada Masar u garatay inayna ahayn arin wanaagsan, waxaana dhacday inan uu dhalay Maxamad C/shakuur inuu tagay Masar oo uu dacwo ku qadimay Ismaaciil Baasha aad ayuuna uga cadhooday waxbana kama qaban mudadaas ay Masar Haysatay Herar waxay magaalada Herar ka dhistay aqalo badan oo ay dawladu gasho iyo xafiisyo badan iyo masaajido cusub iyo aqalo badan oo loo dhisay askarta iyo aqalo kale oo shaqaalaha dawlada loo dhisay, aqaladaa dhismahooda dadka reer Herar ahi shuqul kuma ay lahayn oo aqaladaa dadka reer Herar laguma dhibin, waxaana dhisay askartii Masar.

Markaa magaalada Herar waxaa madax ka ahaa nin la oran jiray Ra'uuf Baasha, waxaana casilay oo shaqadii ka erayay Qarduum Baasha oo ahaa ninka dhulka Soodaan wakhtigaa xukumayay dhulka Herarna wakthtigaa hoosteeda iman jiray, ninkaas oo asalkiisu ahaa Ingiriis kolkaa Herar waxaa loo soo Badalay Ridwaan Baasha kaas oo ku dadaalay magaalada amnigeeda iyo camiradeda iyo hagaajinteeda ninkaas loo xukumayay Herar ilaa ay dhalatay kacdoonkii uu sameeyay ninkii la oran jiray Caraabi Baasha kolkaa Masar waxay xukumaysay mudo dhan 10 sanno wakhtigaas ayay dawlada Ingiriisku ku qabsatay oo ay amartay in dawlada Masar ka baxdo dhulkaas arintaas oo uu ogolaaday Ridwaan Baasha. Ciidankii Masaarida ee ka guuray Herar tiradoodu waxay ahayd sidatan;

Askarta tiradoodu waxay ahayd 3411 askari,

Shaqaalaha dawlada tiradooduna; 160 shaqaale

Xaasaskooduna waxay ahaayeen; 5000 oo xaas.

Marka la isku daray waxay noqonayeen 8571 qof, waxaanay u guureen Saylac maraakiib ay masaaridu lahayd ayaa halkaa ka qaaday calankii masaaridana halkaas ayaa lagaga dajiyay Herar taariikhdu markii ay ahayd 1885tii, waxaanay masaaridu intii ay dhulka joogtay ay ka samaysay horumar wayn iyadoo dhan walba wax ka qabatay oo dhulkii ay ka dhigtay amaan xagii beeraha iyo ganacsigaba waxay ka samaysay horumar wayn.

Dadka reer masarna uu bartay sida dhulka wax looga beerto aanay soo galisay khudrad aan hore looga aqoon kuwaas oo ay ka mid yihiin canabka, fookha, looska, liinta oo noocyo badan ah, aale sonkorta baradhaha iyo noocyo badan oo caleenta la cuno ah waxaana batay awrtii xoolaha lagaga keenayay Saylac kuwaas oo tirada awrtu ay ahayd markii boqorada hore ay xukumayeen 70 awr bishii, laakiinse markii ay masaaridu timed ay noqdeen bishii 400 oo awr.

GACANTA SOOMAALIDA SIDII UU U GALAY XUKUNKII HERAR:

Dawlada masaaridu ka bixitaankii dhulkas ay ka baxaysay waxay u soo dirtay arintaa dhamaynteeda iyo siday masaaridu uga baxaysa Herar ninkii la oran jiray Radwaan kaas oo markii hore Cadan yimid taarikhdu markay ahayd 13/9/1884, halkaas oo uu kaga hor yimid ninkii la oran jiray Mujiir Hunter, ninkaaso ahaa ninkii Ingiriiska ahaa ee Herar tagay markaa Ridwaan Baasha wuxuu siday lacag gaadhaysa 5000 gini oo dahab, markii hore wax uu ku soo horeeyay Berbera isaga oo uga waramay ninkii joogay 77 Berbera in ay masaaridu ka baxayso dhulkan hadana wuxuu yimiday Saylac, halkaas oo ay ku kulmeen Captain Peter, ninkaas oo ahaa ninkii Ingiriiska ahaa ee saylac qabsaday lacagtii aan sheegnayna ninkii ayuu u dhiibay markaasuu ninkii Herar joogayna waraaq dagdag ah u diray wuxuuna amray inuu si dagdag ah u yimaado markaa wixii alaab ahaa ee masaaridu lahayd ee Berbera iyo Saylac yaalay halkaa ayaa lagu gaday, lacagtii ka soo baxdyna waxaa lagu wareejiyay

Mujiir Hunter, hadana intii ka dambaysay waxay tageen saddexdoodiiba ilaa Herar dadkii reer Hererna waxay u sheegeen in dawlada massaridu dhulka ka guuryso hlkaas oo ay markii u horaysayba ay iibiyeen alaabtii dawlada masaarida ee Herar taalay askartii masaaridana shan billood mushaaharkii is gaadhay siiyeen markaa Ridwaan Baasha wuxuu sameeyay shir wayn oo uu dadkii Herar isugu yeedhay oo ay ka mid ahaayeen mashaa'iikhdii, qaadiyadii, madaxdii iyo cuqaashii wuxuuna u sheegay in masaarida dhulkan ka guurayso waxaanan idinka doonayaa inaad ii soo dooratiin nin reer boqor ah oo boqoradii hore dadkoodii ah kolkaa waxay u sheegeen in ay doorteen boqorkii hore walaalkii oo magaciisu ahaa Cabdalla C/shakuur ninkaas oo nin wanaagsan ahaa oo dadka reer Herar kuligood way jeclaayeen, kolkaa Ridwaan Baasha wuxuu sameeyay xaflad wayn xafladaas oo dadkii Herar ee madaxda ahaa ay isagu yimaadeen halkaasuuna ku caleemo saaray C/laa C/shakuur wuxuuna ku wareejiyay xafiisyadii dawlada wuxuuna ku wareejiyay 40,000 oo rubood, halkaas ayuuna ka dhisay dawlad Soomaali ah wuxuuna Mujiir Hunter sameeyay intii aanu ka bixin Herar 3000 nin oo soomaali ah inuu askar ka dhigay.

Halkaas oo uu mudo sii joogay wuxuuna wax barayay nimankaa askarta ah sida loo rido rasaasta iyo habka loo dagaalamo, waxa kale oo uu boqorkii cusbaa ku wareejiyay guryihii dawlada oo dhan markaa Ridwaan Baasha wuu la dardaarmay boqorkii oo wuxuu ku yidhi waxaan kaa doonaynaa in aad ku socotid sidii ragii hore ee ay ka mid ahaayeen Imaam Axmad Guray, Amiir-Nuur, saedu-diin, wuxuuna ku yidhi boqornimo waxaa lagu wadi karaa xoolaha oo la hagaajiyo oo aan la xadin iyo cadaalada fiican, taas oo la yidhi cadaaladu waa dawladnimada halkay ka dhisanto iyo ninkii qaloocma oo la toosiyo iyo geesinimo aan laga biqin wixii is taagaya fullinta xukunka wuxuuna akhriyay khudbad dheer oo uu aad ugu waaninayay.

Waxaa kale oo uu ku wareejiyay laba madfac midna la oran jiray Haalika ka kalena Maalik, kuwaas oo ahaa madaafiicdii hore ee qadiimiga ahaa lana oran jiray Jalaayi oo ahaa kuwii daaraha lagu dumin jiray, halkaas oo uu intuu uuna ka bixin Herar markii boqorka la boqrayayuu u riday 21 madfac, waxayna ka baxday dawlada massaridu markii taariikhdu ay ahayd 26/4/1885, dadka reer Herarna ka bixidaa masaarida aad bay uga xumaadeen wayna ka murugoodeen.

Ninkii la oran jiray mujiir Hunter wuu la socday intuu qabanayay Ridwaan Baasha arimahaas oo dhan, arimihii halkaa ka dhacayna way u wada jireen, waxaana dhacday in wakhtigaa uu socday dagaalkii Mahdiga ee ka dhacay dhulka Soodaan arimahaa daraadood Mujiir Hunter amar waxaa amar lagu siiyay inuu si dagdag ah Hindiya ugu noqdo wakhtigaas oo dhulka Soomaaliya Hindiya laga xukumi jiray.

RAGII GANACSATADA AHAA EE KA GANACSANAYAY SAYLAC IYO HERAR:

Iminkana waxaan halkan ka galaynaa ragii ganacsatada ahaa ee ka ganacsan jiray Saylac iyo Herar qarnigii hore dhamaadkiisii iyo kan aan ku jirno billowgiisii. Ragaas oo ahaa rag tujaar ah oo gaanacsigoodu meel walba alaabta ka soo dajin jiray, ragaas oo awrta badeecadooda sida Saylac iyo Herar inta u dhaxaysa bishiiba 4 goor ay ka soo safri jireen, ragaas oo u badnaa ragii ka ganacsanayay Saylac iyo Herar, magacyadoodana qaar ka mid ah waa kuwa hoos ku taxan;

1-Xaaji Diide 2-Xaaji Kuul 3- Xaaji Kaamil 4Xaaji Boodhle-aaji Ibraahim 6-Xaaji Rooble 7-Xaaji Khayre 8-Xaaji Cabdi 9-Maxamad Cali Balol 10- Diini.

Ragaas oo dhamaantood ahaa qabiilka Gadabuursiga, waxaana in la sheego ku fiican in uu Xaaji Diide ahaa ninkii dhisay magaalada Jabuuti ee ka sameeyay gurya waawayn oo ganacsi iyo tukaano badan iyo masaajid wayn ahaana duqa magaalada Jabuuti, waxaa kale oo jirtay in xaaji Diide dawladda Ingiriiska markii ay soo gashay magaalada Saylac ay ka Ijaartay guryihiisii oo markii uu Ingiriisku mudo ku jiray waxaa dhacday in ninkii Ingiriiska ahaa ee xukumayay Saylac inuu

karbaashay inan Xaaji Diide adeer u yahay arintaa oo uu ka cadhooday Xaaji Diide kolkaa dawladda Ingiriisku wuxuu siiyay waraaq ogaysiis ah oo uu ku leeyshay guryahaygii kaga baxa mudo bil ah,dawladda Ingiriisku markiiba waxay soo dajisay dooni wayn oo sida 40 wasdaad iyo alaabtii guryaha lagu dhisayay oo dhan markaa waxay dhiseen aqalka dhawrka dabaq ah ee ku yaala Saylac ilaa iyo hadda oo ahaa guriga ninka u sareeya Ingiriiska Saylac jooga uu galayay iyo aqaladii shaqaaluhu galayeen iyo meeshii Booliiska iyo guryo kale oo ah kuwii cashuurta lagu qaadi jiray iyo xaffiska D.C ga.

SIDII UU KU SOO GALAY FARANSIISKU DHULKA SOOMAALIYEED:

Hore waxaan u soo sheegnay in meesha la yiraahdo Ubukh, in uu Faransiisku ka iibsaday ninkii la oran jiray Abubakar Ibraahim Baasha, ninkaas oo markii dambe noqday Waali-Saylac, taariikhdii uu Faransiisku iibasaday Ubukh waxay ahayd 1884tii wakhtigaas oo ay mucaahadad kala sexeexdeen Ugaas Cilmi iyo cuqaashii Gadabuursiga, wakhtigaas waxaa kale oo saylac yimiday 3 nin oo faransiis a oo uu ka mid ahaa nin reer boqor ah kolkaa waxay Gadobuursiga ku y yidhaahdeen waxaan doonaynaa inaan mucaahido kala qorano waxayna Gadabuursigu ku jawaabeen Ingiriiska ayaa mucaahido kala qoranay sidaas daraadeed ma suuroobayso inaad idinkuna soo gashaan meesha kolkaa nimankaa Faransiiska awr bay kiraysteem oo waxay u baxeen dhinaca Herar markay dhexda marayaan ayaa meel cidla ah ayaa goor habeenimo ah niman shifto ahi ku laayeen arintaas oo dawlada faransiisku si fool xun ay uga xumaatay waxayna la noqotay in ninka Ingiriiska ah ee Saylac jooga uu shirqool u sameeyay oo ay sidaa ku dhinteen.

Waxaa kale oo jiray nin faransiis ah oo la oran jiray Raambo ninkaas oo ahaa ninkiio loogu magac daray labada suuq ee Jabuuti ay leedahay ee la kala yiraahdo Bilaas-Raambo iyo Bilaas-Minilik kaasoo sharaf looga dhigay markii la dhisay magaalada Jabbuuti sababtoo ahayd siyaasadii waynayd ee uu ka ciyaaray dhulkaa wuxuuna ahaa nin ganacsade ah oo dahabka ka soo iibsada Itoobiya taas oo ay ku saaxiibeen boqorkii xabashida ee la oran jiray Minilik wuxuuna ahaa ninkaasi ninka Minilik hubka uga keeni jiray sababtaas darteed ayuu minilik dhulka xabashida oo dhan ay gacantiisa gashay oo marka uu u baahdo hub,doonyo hub ah ayuu Tajoora u soo dhigi jiray wuxuuna noqday saaxiibkiisii waynaa, isaga oo xaga kalena dawlada Faransiiska si fiican ugs shaqaynayay oo isaga iyo wasiirkii Mustacmaradaha Faransiiska ay isku khilaafeen arinta Ubukh waayo in wasiirka mustacmaradaha uu rayigiisu ahaa in faransiisku uu Ubukh ka guuro oo ayna faa'iido u lahayn mar hadii Ingiriisku Cadan ka sameeyay dakad aad u wayn Raanboona ra'yigiisu wuxuu ahaa in meeshaasi ay tahay meel Faransiiska aad ugu wanaagsan oo mustaqbalka ay Fa'iido ka helayaan kolkaa Raamboo wuxuu ogaaday in dowladii masaaridu ka baxday Herar oo ninkii Ingiriiska ahaa ee la oran jiray Mujiir Hunter uu ka tagay oo uu ku noqday Hindiya, wuxuna ku yidhi Minilik waxaan kugula talinayaa inaad weerartid Herar oo aad qabasatid wixii hub ah ee aad uu baahan tahayna anaa si dagdag ah u keenaya, kolkaa Minilik wuxuu ku soo weeraray Herar ciidan xiig leh oo uu wato ninkii la oran jiry Bokinon oo ahaa ninkii dhalay Xayle Salaase, ninkaas oo ahaa ninkii Talyaanigana si xun u jabiyay ee ka xoog roonaaday dagaalkaas oo ka dhacay meesha la yiraahdo Cadwa oo ka mid ah dhulka Eritariya, markaa waxaa jirtay ninkii Herar haystay ee C/lla C/shakuur markii uu ogaaday duulimaadkaas wuxuu ka hor geeyay ciidan badan oo Soomaali ah halkaa waxaa ka dhacay dagaal adag oo la magac baxay Jalaqo, halkaas oo labada dhanba khasaare culus iyo dhib badani gaadhay dagaalkaas mudo dheer socday oo markii hore la is mari waayay waxaana dhacday nin khaa'in ahaa oo caa'ilada reer boqor ee hore ka mid ahaa inuu xabashida u tagay oo uu ku yidhi waxaan idin tusayaa meel aad u fudud oo aad magaalada Herar ka gashaan, markaas ayuu ciidan xabashida ka mid ah ka soo wareejiayay buuraha dhabarkooda markaa albaabkii xaga bari xigay ayay magaalada Herar ka soo galeen goor subax ah waxaana dhacday inay dadkii Herar ay si xun u laayeen boqorkiina ay gacanta ku dhigeen, waxaana la sheegay in ay 9Ammir oo caa'ilada reer boqor ah ay dileen, dad badan oo Soomaalidu ahna ay laayeen sidaasuu Minilik ku qabsaday magaalalada Herar, masaajidkii ugu waynaa Herar ee jaamaca ahaa wuu dumiyay wuxuuna ka dhisay kaniisad, taasi oo ilaa maanta ka

dhisan Herar, wixii kutub quraan ahaa iyo af carabi ku qornaaba wuu gubay meelihii diinta lagu baranayay oo dhana wuu baabiiyay, ragii culimada ahaa ee yaqaanay diintana wuu laayay qaarna wuu xidhay, waxaa kale oo uu sameeyay in uu keenay rag badan oo masiixi ah si ay dadka diinta uga saaraan, wixii boqoradu xoolo lahaayeen oo ay ka mid ahaayeen beerahoodi, daarahoodii iyo wixii kaleba wuxuu u qaybiyay askartii xabashida, askartii xabashida, wixii dhaqdhaqaaqa ama hadlaba wuu baabiiyay.

In yar ka dib Minilik wuxuu ku kacay inuu dhulka Soomaaliya kuligeedba gacanta saaro arintaas oo uu dawladaha reer yurub oo dhan uu u qoray oo uu yidhi dhulkaygu waa jasiirad oo kale oo dhan waba waxaa iga xiga dawladaha Islaamka ah markaa diintii masiixiga ee aan haysanay iyo dawladayduba waxay ku sugan yihiin arin aad anaga noogu xun oo aan ku baab'ayno, dawladaha reer yurubna waxaan ka doonaynaa inay arintaas naga caawiyaan, markaa waxaa dhacay in dawlada Itoobiya iyo Ingiriisku ay kala qorteen mucaahido markii uu sanadku ahaa 1889, mucaahadadaas oo dhulka Soomaalida ee dhinaca waqooyi badidiisa uu Ingiriisku ku wareejiyay gacanta xabashida, dhulkaas uu gacanta ka galiyay oo ah dhulkii ugu fiicnaa dhulka Soomaalida kana mid yihiin dhulka loo yaqaano Ogaadeeniya iyo Hawd iyo dhulka Gadabuursiga badidiisa, dhulkaas oo ay ka mid ahaayeen banka Diida-waale ee Jigjiga iyo intay xukuntaba, arintaas oo aanay Soomaalidu waxba ka ogayn wax madaxda Soomaaliyeed lagala tashadayna uuna jirin waxaana laga war helay arintaas markuu sanadku ahaa 1959dii markii uu bilowday dhadhaqaaqii gobonimo doonka, arintaasoo Ingiriisku uu Soomaalida dambi wayn ka galay oo uu dhulkoodii ay xaqa u lahaayeen waligood uu xabashida gacanta u galiyay, Herema Ingiriiska iyo Fransiiska ay gacanta u galiyeen Minilik, arintaas oo keentay in dhulkii Soomaalida loo qaybiyo 5 meelood, Ingiriiska oo qayb libaax ka qaatay Soomaalidii Kenya iyo Soomaalida waqooyi iyo xabashida oo dhulkii Soomaalida ugu wanaagsanaa la siiyay iyo Talyaaniga oo isaguna dhulkii soomaaliyeed ee dhinaca koomfurta ay gacantiisa gashay iyo Jabuuti oo iyaduna Faransiisku qayb u helay.

Arimahaas foosha xun ee halkaas ka dhacay Soomaalida wakhtigaa waxba kamay ogayn wakhtigaas.

SIDII AY KU DHISANTAY JABUUTI:

Waxaan hore u sheegnay wakhtigii uu Ingiriisku soo galay Saylac niman ka socday dawladda Fransiiska ay yimaadeen Saylac oo lagu laayay inta u dhaxaysa Saylac iyo Herar waxaan kale oo soo sheegnay markii masaaridu ay ka baxaysay Herar inuu Herar yimiday nin Ingiriis ah oo la oran jiray Mujiir Hunter oo calankii Ingiriiska uu halkaas ka taagay labadaas arimood ee aan soo sheegnay waxay colaad badan ka abuurtay labada dawladood ee Ingiriiska iyo Faransiiska, waxaanan sheegnay in dawlada Faransiisku ay arintaas aad uga xumaatay iyaga oo leh ragayagii waxaa laayay dawlada Ingiriiska, Ingiriiskuna wuxuu faransiiska ku eedeeyay inuu dhulkii calanka Ingiriisku ka taagnaa ay xabashi soo galiyeen oo xabashidu sidaa ku qabsatay sababtaasna waxaa sameeyay ninkii la oran jiray Raamboo markii labadii dawladood waxay iskula dhawaadeen inuu ka dhex dhaco dagaal.

Markii labadii dawladood xaalkoodu aad u xumaaday waxaa dhex galay dawlada Jarmalka, markaa dawladii Jarmalka ahayd markii ay arintaas baadhay waxay dawladii Jarmalku garatay oo go'aan ku soo jeedisay arimaha soo socda;

1-In dawladda Faransiiska la siiyo meel ay magaalo ka dhistaan oo Saylac ku dhow.

2-In jidka tareenka ee isku xidha magaaladaas Faransiiska la siinayo iyo Adisababa inay dawladda Faransiisku samayso oo ay ku camal falaan mudo 100 sano ah.

3-Magaalada Herar waxaa xoog ku qabsaday dawladda xabashida dawladda Ingiriiskuna iyadaa iskaga tagtay Herar.

Mucaahadadaas halkaa ka dhacday Barliin oo loo yaqaan mucaaadadii Barliin sidaa hore aan u sheegnay ayaa gudi la soo diray, gudidaasi waxay ka koobnayd Ingiriis,Faransii iyo Jarmal si ay u cadeeyaan xuduuda iyo magaalada halkaa laga dhisayoo, kolkaa gudidi waxay garatay in meesha markii hore Gasiira loo yiqiin in laga dhisayo magaalada Jabuuti, halkaa waxaa kale oo joogay niman madax ah oo soomaali ah oo Saylac ahaa halkaas oo xuduudii labada dawladood u dhaxaysay la cadeeyay sidaa daraadeed ayuu Faransiisku ku dhisay meeshii Gasiira la oran jiray magaalada Jabuuti sanadku markii uu ahaa 1888dii,sababahaas aan soo sheegnay ayuu Faransiisku ku soo galay geeska Afrika, waxana in la sheego mudan markaa magaalada Jabuuti la dhisaysay in aqaladii ugu horeeyay ee la dhisay uu lahaa Xaaji Diide, isaga ayaana u bixiyay Xeebta Soomaaliyeed ee Faransiiska.

Waxaa mudan in la xuso in ninkii la oran jiray Abuubakar Ibraahim ee ahaa Waali-Saylac uu sameeyay arin aan wanaagsanayn, arintaas oo ahayd markii masaaridu ka baxaysay Saylac inuu hubeeyay niman reerkooda ah oo yidhi weerara masaarida joogta Tajoora, markaa goor subax hore ah ayay soo weerareen masaaridii wayna ka yaaceen masaaridii oo waxay yimaadeen Saylac markaa ninkaa Abuubakar Ibraahim Faransiiska ayuu si hoos ahaaneed ula shaqaynayay sidaas ayuna Faransiisku Tajoora ku qabsaday, ninkaas Abuubakar Ibraahimna oo markaa ahaa shaqaalaha Ingiriiska arintaas oo uuna Ingiriisku waxba ka ogayn wakhti dambe markii uu Ingiriisku ogaaday arintaas wuxuu xabsiga u diray Abuubakar Ibraahim Baashe oo lagu xidhay Jasiirada la yiraahdo Siishalis halkaasuuna ku dhintay Abuubakar Ibraahim .

Wiilkii uu dhalay Abuubakar Ibraahim oo la oran jiray Burhaan Bik wuxuu u baxsaday Jabuuti, Faransiiska ayaa aad u soo dhaweeyay wuxuna siiyay darajada loo yaqaano mustashaar (la taliye) wuxuuna u diray Faransiiska inuu Ciisaha iyo Faransiisku isku soo dhaweeyo, wakhtigaas oo ay ahayd wakhtigii la dhisayay xadiidka tareenka maro waxaana dhacday in ciisaha iyo Faransiiska khilaaf badani ka dhex dhacay, arintaas markii Faransiisku baadhayna waxay ogaadeen in rabshadda uu wado Burhaan Bik, markaa Faransiisku wuu xidhay Burhaan Bik oo isaguna jeelkii ama xabsigii Jabuuti ayuu ku dhintay.

SIDII AY DAWLADAHA WAAWAYNI U BOOBEEN GEESKA AFRIKA:

Sidii uu qoray ninka la oran jiray Salaaxudiin Xaafid, kitaabkiisa la oran jiray boobkii ay boobeen dawladaha waawayni geeska Afrika sidii uu ku sheegay bogiisa 60aad wuxuuna yidhi ka guurkii ay Masar ka guurtay geeska Afrika iyo badhtankeedaba arintaasi waxay keentay banaan wayn oo dawladaha Islaamka ay ka heleen fursad kuwaas oo ah Ingiriiska, Faransiiska,Jarmalka iyo Talyaaniga intaas oo nin waliba dhinaciisa ka soo qaaday wixii uu quwad lahaa inuu ka helo Afrika qayb libaax dhulkaa la boobayo oo ahaa dhul aan saaxiib lahayn markaa mid walba wuxuu dhaxlay inuu qayb ka qaato dhulkii laga dhaxlay Masar, waxaana jirtay markii Ingiriisku qabsaday Masar sanadku markii uu ahaa 1839kii si dag dag ah wuxuu indhaha ugu taagay si uu gacanta ugu dhigo gacanka Baabal-mandab iyo xeebta Soomaalida ee xaga galbeed ee ka soo hor jeeda Cadan taas oo arimo badan inay ka helaan ay u jeedeen oo ay ku gaadhaan arimahoodan;

1-Inay dhulka Soomaalida ee xeebta qabsadaan si ay u helaan nimcada badan ee dhulkaas taala si ay kaligood uga faa'iidaystaan xaga xoolaha, subaga, xabagta, dahabka, iyo bunka oo dhulkaas aad ugu faa'iido badan.

2- Sidii Cadani dhulkaa ku soo jeeda ay uga hesho faa'iido badan iyo badaa loo yaqaano Gacanka Cadmeed iyo Biyo-mareenka Baabalmandab iyo Gacanka Suways si ay gacantooda u gasho si aanay dawlad kale dhulkaa muhiimaka ah aanay u soo galin oo Ingiriiska uun khaas u noqoto oo dhulkaasina uu ahaado dhul Ingiriisku leeyahay oo ganacsigeeda iyo arimaha kaleba ay ku gaadho.

3- Arimahaas oo Ingiriisku doonayo inuu ku gaadho Afirkada kale si ay u noqoto dhulkaasi dhulka Soomaalidana arimahay ka doonayaan ay tahay inay ku fidiyaan isticmaarkooda iyo gumaysiga ay ka wadaan Afirkada kale.

Dhulka Soomaalida qabsashadiisa inuu ka helo arimahaan soo sheeg nay iyo kuwa kaleba, Ingiriiskoo kaliyana ma ahayn arimahaasi waxaa kale oo sidaasoo kale waday Talyaaniga, iyo Faransiiska oo iyaguna waligood doonayay inay Afrika qabsadaan oo ay qabsadaan Tayaanigu markaa wuxuu qabasaday ama boobay Eritariya, Faransiiskuna wuxuu qabsaday xeebta Soomaaliyeed, waliba Faransiisku wuxuu rabay dhulka xabashida khayraadkeeda inuu kaligii yeesho, waxaana jirtay ballan ay ku qaateen dalwadaha waawayni dhulka Jarmalka sanadku markii uu ahaa 1884-1885tii ay samaysteen sidii ay u qaybsan lahaayeen Afrika, qaybtaas oo lagu cadeeyay dawlad waliba intay qayb ku helayso iyo goor walba inay kala cadeeyaan mid waliba inta ay gumaysanayso waxaa kale oo ay ka dareen qabtay dawladda xabashida iyaga oo leh waa dawlada kaliya ee Afrika madax banaan markaa waa inay iyaduna qaybteeda heshaa sababtoo ah iyada oo ah dawlada kaliya ee ka dhisan Afirka waxaanay ku hesheeyeen inay xabashida caawiyaan oo dhul badan oo Soomaalidu leedahay la siiyo xabashida,oo arintaas si wayn loogu caawiyo maxaa yeelay sidaa waa dawlad masiixi ah oo aan walaalo nahay oo ku dhex abuuran dad islaam ah.

ARIMIHII AY KEENTAY BIXITAANTKII MASAARIDU:

Waxaa mudan in la sheego bixidii ay masaaridu ka baxday dhulka Soomaalida arimhii ay keentay waana sidatan;

1-Wadankii Soomaaliya ee waynaa oo loo kala qaybiyay 4 qaybood oo ah Ingiriis, Talyaani, Faransiis iyo xabashida oo qabsatay dhulka Soomaalida oo ay ugu horaysay Herar oo dawladii Soomaalida ee joogtay halkaas soo weerartay oo xoog ku qabsatay Herar.

2-Waxaa kaloo dhacday dhulkii Soomaalida ugu wanaagsanaa xabashidu ay qabsatay iyada oo arintaas uu ku caawiyay Ingiriisku,Soomaaliduna arintaas ayna waxba ka ogayn dhulkaas oo uu ka mid yahay dhulka loo yaqaano Ogaadeeniya, Hawd, Banka Diida-waale,Jigjiga iyo harawo,arintaas oo aan hore u sheegnay iyo waxaa kale oo ku jira dhul badan oo soomaalida iyo Gaalahaba daganaayeen waxaana jirtay dhulkaas Ingiriisku qabsaday inuu mucaahido la samaystay boqoradii Soomaalida sanadku markii uu ahaa 1884tii taas oo ugu xoog badnayd mucaahidaduu la qoray madaxda Gadobuursiga ee Saylac dagan aa sidii aan hore u soo sheegnay mucaahidadaas oo heshiiskeedu ahaa inuu Ingiriisku Soomaalida dhulkeeda daggan dusha ka ilaaliyo, taas oo ah magaca loo yaqaano Ximaaya, waxaana dhacday in uu Faransiiskuna mucaahido la qortay madaxdii Canfarta iyo Soomaalida ee daganaa dhulkii uu qabsaday.

Dawladda Talyaaniguna iyaduna sidaas oo kale ayay dadkii dhulka koonfurta ee Soomaalida ahayd la qaadatay heshiis iyo mucaahido madaxdii iyo odayadii dhulkaa joogay sanadku markii uu ahaa 1889kii dhulkaas oo uu ka mid ahaa gobolka banaadir oo ka bilaabmo Gacanka Cadmeed wixii koonfur ka xiga ayna ku jirta Banaadir i iyo dhulka ay xukunto ilaa magaalada kismaayo.

Waxaana jirtay inay soomaalida qaarkeed la dagaalameen marku dhullka soo galayay Talyaanigu kuwaas oo ay ka mid ahaayeen qabiilka loo yaqaan Majeerteeniya kuwaas oo mudo dheer la dagaalamayay Talyaaniga uuna Talyaanigu dad badan ka laayay khasaare badana u gaystay waxaana jirtay inay kuwa kalena la dagaalameen markaa Talyaanigu dhulka soo galayay waxaana kaloo jirtay in mucaahadooyin kale lala qortay qabiilka Ogaadeenka ee dhulka Soomaalida galbeed sidaa aan soo sheegnay 3 dawladood inay dhulka soomaalida qaybo badan u qaybiyeen oo dhulkii Soomaalida ahaa kala jarjareen si ay iyagu danahay rabaan u fushadaan axmaarkuna uu sidaa ku qaatay dhul badan oo dhulkii soomaalida ugu wanaagsanaa ah taas oo ay saddex dawladoodi ay ka caawinayeen xabashida iyagoo siinaya kaalmo badan, xabashiduna madaxda soomaalida waxba lama qoran.

Qaybahaas dhacay ee afarta ah ee dawladahaasi u kala qaybiyeen dhulka Soomaalida waata maanta Jamhuuriyada Soomaalida ka haysata dagaalada badan ee dhulka ka dhacay sanadahan danbe, arintaas oo dhibteedu ay taagan tahay ilaa maanta arimahaas oo dhan oo ahaa wixii Isticmaarku gaadhay iyadoo arimahaas oo dhami jireen oo Ingiriiskuna ogaa dhulka xabashida lahayd markuu ahaa sanadku 1960kii, arintaas wax talaabo ah kama qaadin Ingiriisku isaga oo ogaa in dhulkaa xabashida qabsatay inay Soomaalidu leedahay oo xabashidii iyo Soomaalidiina wax heshis ah oo ay kala qorteen aanu jirin ayuu hadana markii uu ka baxayay dhulka Soomaalida uu xabashida gacanta u galiyay oo xoog ku siiyay, arintaa oo markii ay soomaalida uuna arintoodii waxba ka soo qaadin, arimahaas ayaana keenay dagaaladii dhacay 1964tii iyo dagaaladii 1977kii Xabashida iyo Soomaalidana ka dhex dhacay, arimahaas oodhibtoodii illa maanta taagan yahay oo dad badanina ku dhinteen dambigaa uu galay Ingiriisku.

waxaana jirtay intii aan dhulkan sidaa loo qaybin in caasimada Xabashida iyo dhulkooduba ahaa dhinaca xagga waqooyi xiga magaalada la yiraahdo Aksum oo markii dambena caasimadoodu waxay ahayd Gondor, hadana markii dambe waxay u soo guureen oo ay qabsadeen Adisababa, arintaasi waxay ahayd taarikhdu markii ay ahayd 1890kii horteed dhulkooguna kama hoosayn oo waqooyi kama xigin meesha loo yiqiin Tigre qarnigii 19aad aakhirkiisa kolkii ay dawladaha Isticmaarku ku shireen Barlin sanadku markii uu ahaa 1884ti markaas ayay xabashida u kacday inay dhulkeeda balaadhiso waxayna qabsatay dhulkii Soomaali-Aboo(Oromo) iyo Soomaalidii galbeed, dhulkaas oo ay ku qabsatay sharci la'aan wakhtigaa intii ka dambaysay ayay la baxeen Xabashidu oo ay badaleen magacii horc loogu yiqiin oo ay ka dhinteen Etobiya, iyagoo u jeeda inay qabsadeen dad badan oo jinsiyo kala duwan ah oo aanay ku wadaagin diin, dhaqan, af,iyo caado midnaba, dadkaas oo wakhtigaa intii ka horaysay aan gacantooda ku jirin,wuxuuna qoray nin la yiraahdo Amrmiiri Burhaam, sida ku cad kitaabkiisa magaciisa la yiraahdo Ethopia, in dawlad Etoobiya intii ka horaysay sanadku markuu ahaa 1880 waxaa la oga xagga taariikhda inaan Etoobiya xaga waqooyi aanay u soo dhaafsanayn magaalada Addisababa wax 100 mayl ka badan oo dhulka Addisababa waqooyi ka sii xiga ay dagaanaayeen oo ay ku noolaayeen waligood ba umado kale oo aan xabashi ahayn, dhulkaa aan soo sheegnayna aanay xabashidu shaqo ku lahayn dadka dhulkaa dagaanaana ay ahaayeen dad Islaam ah oo aanay xabashida xagga luqada, diinta, dadnimada iyo Juqraafigaba aanay midnaba ku wadaagin, xabashiduna ma karto inay dhulkaa qabsato hadayna dawladaha Isticmaarku aanay ka kaalmayn dhinaca siyaasadda iyo hubka badan ee ay siiyeen, waxaana la og yahay inay dawladda xabashida inaanay badaha shuqul ku lahayn laakin boqorada xabashidu waxay waligoodba ku riyoon jireen sidii ay badda cas u gaadhi lahaayeen, waxaana jirtay inuu Minilik ahaa ninkii dhulka xabashida si wayn u fidiyay ee gumaystay dad badan oo aan dadkiisa ahayn wuxuuna ninkaasi u qoray jamciyada Ingiriiska isagoo leh waxaan doonayaa inaad igu caawisiin meesha la yiraahdo Saylac iyo Cadan inay yihiin dad Islaam ah oo aanan karayn inaan u dhawaado waxaanan isku dayayaa hadii ay li suurowdo inaan badda cas dawladayda meel uga helo si aan dawladahaa dibadu iigu fududaato inaan arimahayga u sheegto wuxuuna u qori jiray madaxda dawladaha Isticmaarka iyo kaniisadahooda anigu waxaan ku dhex jiraa jasiirad dhan walba igaga wareegsan yihiin dad Islaam ah oo hadii aanad arintaana la igu caawin dhinaca siyaasadda iyo dhinaca hubka dawladaydu way baabaa'aysaa, diinteenii masiixiga ahaydna way baaba'aysaa, arintaasi kolkay gaadhay dawladihii Yurub iyo kaniisadihiiba waxay goosteen inay dhan walba ka caawiyaan xagga ganacsiga, siyaasadda iyo xoolahaba, madaxdii kaniisadùna arintaas door wayn ayay ka gaysteen oo dawladahoodii bay cidhiidhi galiyeen oo ku guubaabiyeen in badan sidii loo caawin lahaa dawlada xabashida dhan kastaba kolkaa dawlada xabashida dhan kastaba way ka taageereen dawladahaas masiixiga ahi xabashidu waxay ka heshay kaalmo wayn oo xagga xoolaha, hunbka iyo siyaasadaba ah, waxaana ugu waynaa wixii ay ku caawiyeen hubkii badnaa ee ay siiyeen dawladahaas oo uu minilik ku adoonsaday dadkii dhulkaa dagganaa ee iyagu aan hub haysan sidaasay xabashidu dhul-balaadhsi ku samaysatay kuna qabsatay dhul badan, dhulkaas oo ay Soomaalidu iyo Oromadu lahaayeen,

dadkaasina wax hub ah oo ay haysteen ma jirin sidaasayna xabashidu dhulkoodi ku qabsatay, arintaas oo dawladaha Mustacmiriinta ah ay aad iyo aad ugu caawiyeen dhan walba.

Markaa ninkaa Minilik markuu hubkaa badan helay wuxuu weeraray Herar isaga oo hub badan ka helay Talyaaniga iyo Faransiiska kuwaas oo ku booriyay kuna caawiyay inuu Herar qabsado markii ay ka baxeen masaaridii, isaga oo boqorkii Herar ee C/lla C/shakuur aad ula dagaalamay hadana Minilik xoog buu ku qabsaday Herar sababtoo ahayd hubkaa xooga leh ee uu ka helay dowladahaa aan soo sheegnay waliba in la sheego waxaa mudan ninkii Ingiriiska ahaa ee la oran jiray Mujiir Hunter ee halkaa ku taagay calankii Ingiriiska hadana isaga uun baa iskaga tagay Herar, arintaasina waxay ina tusaysaa in Ingiriisku jeclaa in xabashida qabsato Herar arintaas oo wax lala yaabo ah dhulkaa Soomaalida ee Masaaridu haysatay ee ka mid ahaayeen Saylac, Berbera iyo Herar waxay ahaayeen dhulkii masaaridu ka baxday ee ay ka iibsatay dawladda Turkiga.

Waxaana jiratay inuu Minilik markuu Herar qabsaday inuu u diray waraaq ninkii Ingiriiska ahaa ee xukumi jiray Cadan wakhtigaa waraaqdaasina naskeedu waa sidan hoos ku qoran;

Aniga oo ah boqorkii xabashida ee xukumi jiray Shawa(Gaale)waxaan walaal ka nahay xagga wanaagsan iyo xagga xunba, xaalkaagu siduu yahay, anaguna Ilaahay xamdigiisa waanu fiicanay, boqorkii Herar ee C/lla C/shakuur la oran jiray dhib u gaysan maayo, diinta masiixiga ninkaas oo ahaa Axmad Guraygii 2aad, laakiin kaalmada Illaahay waan la dagaalamay isaga iyo colkiisiina waan burburiyay wuxuuna ku baxsaday faraskiisii, waxaana maanta ka biliglaynaya magaalada Herar calankaygii, askartaydii baana qaybsatay Herar, ninkaas C/llana wuxuu ahaa Axmad Guray oo kale kaas oo dhintay mudo hore.

Waraaq kale oo uu Minilik u diray dawladaha mustacmariinta ah wuxuu yidhi waxaan arkayaa dawlado ajanabi ah oo Afrika boobaya kol hadii ay arintu caynkaa tahayna oo Afrika la boobayo oo ay boobayaan dawlado ajanabi ahi waxaa waajib igu ah inaan aniguna ka qaato qayb libaax oonan ka laaan indhaha waxa dhacaya, kolkaa arintaasi waxay ina tasaysaa inuu Minilik doonayay in qaybtaas la qaybsanayo Afrika inuu qayb wayn ka qaato oo xukunkiisa uu ku fidiyo dhulka dadka kale leeyihiin uuna shariik la noqdo dhulka soomaalida ee la qaybsanayo, waxaana jirtay in dawladaha aan soo sheegnay inay xabashida heshiisyo badan kala qorteen markuu sanadku ahaa 1897dii, heshiisyadaas oo is wada furinayay oo kala fog heshiisyadaa iyo kuway la qorteen dadkii lahaa dhulkaasi sidaasuu Minilik dhul badan oo soomaalidu lahayd oo ahaana dhulkii Soomaalida ugu wanaagsanaa ku qabsaday intuu Herar qabsaday ka dib taas oo ayna dadka Soomaalidu waxba ka ogayn sidaan hore u soo sheegnay waxaana halkaa ka muuqata heshiiskii ay kala qorteen Faransiiska iyo Xabashidu oo ay Xabashidu qayb ka qaadatay arintaas oo soo gaabisay dhulkii ay Soomaalidu lahayd ee Faransiisku qabsaday Waxaana jirtay in nin la oran jiray Doolnald Rood oo uu Ingiriisku soo diray si uu u baadho mucaahidadii ku saabsanayd qaybtii dhulka Soomaalida wuxuu yidhi runtu waxay tahay dhulkaa xabashida la siiyay ee ay ku qaadatay heshiiskaa ay kala qorteen Xabashida iyo Ingiriisku oo dhacay sanadku markuu ahaa 1897dii marnaba ma ahayn dhulkaasu dhul xabashidu leedahay waxaana la hubaa in dhulkaasi uu yahay dhul Soomaaliyeed.

Minilik wuxuu yidhi markii ay heshiiskaas kala qoranayeen Xabashida iyo Ingiriiska dawlada Ingiriiska ee xagaaga ka socota waxay doonayeen inay Herar qabsadaan anigaana hortood qabsaday dhulkaasina waa dhul Herar raacsan oo aan ka dhaxlay dawladii Masaarida heshiisna waxaan la galay dadkii dhulkaa lahaa markaa waxaan idhi dadka Soomaalida ah maxay ka og yihiin heshiiskaas,Markaa dawlada Ingiriisku markii ay Xabashidu qabsatay Herar wuxuu siiyay xabashida oo heshiis ay ku kala qorteen dhulka Soomaalida ee loo yaqaan Ogaadeeniya, hadana sanadku markuu ahaa 1955tii wuxuu siiyay dhulka Soomaalida ee loo yaqaan Hawd, dhulkaas oo ah dhulka ay xoolaha Soomaalidu daaqaan sanadiiba laba jeer oo ah dhulka Soomaalida dhulkii ugu muhiimsanaa, waxaana jirtay markii Talyaaniga ay xabashidu ka xoog roonaatay oo ay ku qaadatay Xabashidu dhul badan oo dhulka Ogaadeenka ah waxaanad a arkaysaa markaad eegtid heshiisyadaa ay la qorteen dadkii dhulkaa lahaa dawlada mustacmariinta ahaa iyo heshiisyadii ay Xabashidu la

qorteen dawladahaas khilaafka badan ee ku jira heshiisyadaas waxaanay ujeedadu ay tahay in heshiisyadaasi ahaayeen heshiisyo aad isku khilaafsan oo markaad sii eegtid ay dowladaha isticmaarku ay xabashida dhisayeen hesheesyadaa qaarkood waxaad ku arkaysa in Xabashida arimaha ku saabsan aanay mustacmariinta ahi dhex galin oo ay ka caawiyaan xabashida wixii colaad ah ee debadda kaga timaada xagga xoolaha, hubka iyo xagga siyaasadda sidaasay dawlada Xabashidu kula shiraakowday qaybtii ay qaybsanayeen dhulka Afrika arintaas oo Minilik uu ku noqday mustacmarkii koowaad arintaas oo ninkii isaga ka dambeeyay ee la oran jiray Xayle Salase uu maray jidkii oo kale oo uu isagu waliba ku sii biirayay heshiisyada kale oo uu ujeedadiisu ahayd inuu dawladahaas Mustacamarinta ah kala mid yahay dhibtii ku timid oo idil iyo wax alla wixii dibada kaga yimaadaba waxaana jirtay inuu kolkii uu Sayid Maxamad C/lle Xasan uu kacay in xabashidu ku caawisay Ingiriiska askar badan waxaana jirtay in Xayle Salaase ku caawiyay dowlada Maraykanka ciidan badan markii uu la dagaalamayay Kuuriya arintaas oo ina t tusaysa inay dawlada Xabashidu ay kala mid ahayd wixii dawladaha mustacmarka ahaa ku yimaada waxaana dhacday Dagaalkii 2aad ee dunida markii uu dhamaaday in dhulka Soomaalida dhamaantii uu galay gacanta Ingiriiska.

Markaa waxaa hadlay wasiirkii dibadda ee Ingiriiska oo la oran jiray Beefan oo ku yidhi dawladahii waawaynaa ee dagaalka ku guulaystay ee ku magac dheeraa umadihii isku tagay waxaa wanagsan in dhulka Soomaalida dhamaantii gacanta laga galiyo umadaha isku tagay oo iyagu arintooda ay ka taliyaan oo ay dawlada Ingiriiskuna gacanta ku hayso ilaa ay gaadhayaan inay isku taliyaan.

(Taqriir al- Masiir) arintaa uu soo jeediyay Beefan ee fiicnayd waxaa is hortaagay dowladihii kale oo ay ka mid ahaayeen Ameerika,Ruushka iyo Faransa waxaana arintaa aad uga qaylisay Etobiya wuxuuna yidhi Beefan dadka dhulka dagani dhamaantood waa dad Soomaali ah oo luqad kaliya ku wada hadla oo dhamaantood Islaam oo diin qudha wada haysta markaa waxaa waajib ah in dhamaantood meel isugu geeyo si ay iyagu iskugu taliyaan waxaa kale oo uu sameeyay Beefan in arimahaa uu sheegay lagu cadeeyay jaraa idka ka soo baxa Ingiriiska oo dadka Soomaalida ah bil walba loo qaybin jiray si ay ula socdaan arinta dalkooda iyo dhulkooda.

TAARIIKHDII SHANTII BOQOR EE XABASHIDA EE U DAMBEEYAY:
1-IMBIRAADOOR TIYUUDAR:

Wuxuu dhashay sanadku markuu ahaa 1818di aabihii wuxuu ahaa nin dawladda xabashida u shaqeeya hooyadiina waxay ahayd naag ka dhalatay qabaa ilada hooseeya ee xabshida, aabihii wuxuu dhintay isaga oo yar,kolkaa wuxuu galay iskuulka baadariyada halkaasuu tacliin xoog leh ka helay, wuxuna noqday nin diinta masiixiga ah aad u jecel wuxuuna ka tagay xeradii baadariyada oo wuxuu noqday cidla gale, wuxuuna kaxaystay niman shifto ah oo buuraha gala wuxuuna noqday nin il adag oo geesi ah oo dagaalka jecel, arintaasina waxay ka dhigtay nin aad u adag oo aan daalin, taas ayaana ka dhigtay nin boqornimo u suubada, marka ayaa magaciisii iyo warkiisii meel walba gaadhay oo xoolo badana sidaa ku hellay hadana wuxuu guursaday ninkii xukumi jiray meesha la yiraahdo Beeg-madar inantiisii arintaasuu ku helay kaalmo xoog leh, markaasuu ku kacay ninmankii gobolada haystay oo uu la dagaalamay ragaasuu ka mid ahaa ragii Gaalaha madaxda u ahaa markaasuu dad badan oo gaalo ah laayay, wuxuuna qabsaday gobolka la yiraahdo Tigre, sanadku markuu ahaa 1850 ayuu qabsaday oo uu ka xoog roonaaday boqoradii gobolada iyo ragii ka horjeeday oo dhan, markaa markii uu sanadku ahaa 1850 wuxuu noqday Inbiraadoorkii Xabashida wuxuuna sheegtay inuu tafiirtii Nabi Sulaymaan yahay, nin u faaliyayna wuxuu u sheegay inuu nin wayn noqon doono uuna qabsan doono Baytul-maqdis, arintaas oo maskaxda ka gashay boqornimada markii uu qaadayba, wuxuuna dadkii muslimka ahaa ku qaaday dagaal aan naxariis lahayn, waxaa kale oo uu ku dadaalay inuu xabashida meel iskugu keeno, wuuna la dagaalamay ragii gobolada xukumayay oo uu dhamaantood ka xoog roonaaday.

Hadana wuxuu ku dadaalay inuu dhulka xabashida ka sameeyo horumar wayn iyo xaga arimaha dawladaba, waxaana jirtay in nin qusul ah oo Ingiriis ah oo magaciisa la oran jiray Biloodan, ninkaas oo oo saaxiibkiis ahaa oo la talin jiray ninkaas oo dhintay sanadku markuu ahaa 1860kii, sababtii uu ku dhintayna aan la garanayn. Intaa ka dib dawlada Ingiriisku waxay soo dirtay Safiir kale oo magaciisa la oran jiray Captain Cameron ninkaasoo boqoradi Ingiriiska ee la oran jiray Queen Victoria uga keenay waraaq ninka safiirka ah oo ay Tiyuudar ay is fahmi waayeen, arintaas oo ay sabab u ahayd dhimashadii safiirkii hore markaa Tiyuudar wuxuu waraaq dheer u qoray Queen Victoria, wuxuna ku yidhi;

Waxaan kuu rajaynayaa caafimaad badan anigu aad baan u fiicanahay, ragii iga horeeyayna waxay iloobeen Ilaahoogii abuuray ee sameeyay, dawladnimadoodiina waxay gacanta u galiyeen Ooramo iyo Turki, laakiin Ilaahay anuu ii soo diray dhulkayga anoo markii hore dhulka yiil, iminkana meel sare ayuu geeyay oo uu gacanta ii galiyay dhulkayagii oo dhan wuxuuna i siiyay xoog iyo taag aan ku sameeyo sidii ay samayn jireen aabayaashay oo ahaa boqoradii hore, arimataasoo nimamkii Ooramada ahaa aan ku baabiiyay nimankii Turkiga ahaana waxaan u diray waraaq adag waxaanan ku idhi dhulkayga si dagdag ah uga baxa oo way i diideen, iminkana waxaan ku qaadayaa dagaal adag, safiirkii hore ee Bilaadoon iyo saaxiibkayga kale ee Beel, waxay ogaadeen in ay dawlada xabashida ay yihiin dad diinta masiixiga ah aad u jecel, nimankaas oo si wanaagsan u saaxiibnay oon ka helay farax badan oo ka ogaaday sida ay ii tix galinayso boqor ada Ingiriisku, qof walbana wuu dhiman niman aniga ii cadaw ah ayaa laayay saaxiibadaydii wanaagsanaa Bilaadoon iyo Beel laakiin ragii waxaa sameeyay waan tirtiray oo waan laayay ragas oo waliba ogaaday inaad gaashaan ii tihiin oo aad saaxiibkayga wayn tihiin.

Nimankaa Turkiga ahna ee haysta iminka badda cas xeebeheeda iima ogola inaan wafdi kuu soo diro waana helay waraaqdii aad uu soo dhiibtay safiirkaaga Cameron iyo hadyadihii badnaa ee aad ii soo dirtay arintaana aad baan ugu farxay, iyo saaxiibtinimadeenaba waanan kuugu mahad naqayaa, hadaan anigu kuu soo diri lahaa wafdi oo aan hadyadana kuu soo dhiibi lahaa waxaan ka baqay inay dawlada Turkigu dhexda ka qabsato oo ay layso waxaanan idinka rajaynayaa inaad ilaalisaan wixii aan idiin soo diro waraaq dagdagna iisoo dira taas oo aad ii soo marinaysaan dhinaca safirka kana fiirsada sida Islaamku dhibayo dadka masiixiga, waxaana dhacday in waraaqdaasi gaadhay London.

Waxaase dhacday in nin ka shaqaynayay wasaarada dibadda oo ku tuuray meel oo aanay gaadhin Vicotria, Markii uu waayay Tiyuudar wax jawaab ah aad iyo aad buu u cadhooday waxaana naftiisii gashay in dawlada Ingiriisku khayaano kula socoto safiirkiin wakhtigaa Suudaan buu ku maqnaa,dawlada Suudaan iyo Tiyuudarana waxaa ka dhaxaysay colaad wayn waxaana markaa dhinaca Suudaan uga imanayay warar badan oo leh Suudaan dhulka xabashida ayay ku soo duulaysaa markaana' Etoobiya waxaa joogay rag badan oo yurub ah wakhtigaasna waxay ahayd markii uu Ingiriisku qaarada Afrika indhaha ku soo taagay arintaasoo nimankii reer yurub ahaa uu khilaaf badani ka dhex dhacay dadka xabashida iyo dhexdooda oo ay ka mid ahaayeen ragaas niman baadariyaala oo Kaatolik ah oo doonayay inay xabashida mad-habtooda u rogaan mad-habta kaatooliga, arimahaas oo dhan markii uu arkay Imbiraadoor Tuyuudar aad iyo aad buu uga cadhooday waxaana arintaa sii xumeeyay nin Ingiriis ah la oran jiray Stern oo qoray kitaab uu ku caayay boqorka iyo xaaskiisa.

Tuyuudar wuxuu sameeyay markaas inuu qaqabto dhammaan wixii reer Yurub ahaa ee joogay Etoobiya kuwaas oo uu dhammaantood xabsiga adiga dhigay oo uu lugaha iyo gacmaha isku xidhay, wixii talo aha ee uu dadkiisu u soo jeediyeena wuu iska diiday oo wuxuu ahaa nin madax adag, arimahaa foosha xuni markii ay dhaceen warkii wuxuu gaaray dawlada Ingiriiska sannadku markuu ahaa 1864tii markaasi Victoria waxay u soo diratay waraaq dagdag ah iyada oo leh;

Waxaan maqalay boqoryahow in ninkii anaga noo shaqaynayay ee Camaren inuu khilaaf ini dhex maray oo aad xidhay aniguna waxaan ogahay inay arimahaasi ku dheceen arimo khalad ah oo ay ka timiday dad adiga aan ku jeclayn oo doonaya inay xumaan dhexdeena ka abuuraan oo ay baabiiyaan

wanaagii naga dhexeeyay aniguna adiga iyo dawladaadaba aad baan u jeclahay waxaanan doonayaa inaad sii dayso Camaron iyo wixii kale ee reer Yurub ah ee aad ilaalisid si nin walba meeshuu rabo uu u tago, arintaa Tiyuudar wuxuu ka sii qaaday cadho badan waraaqdaa wixii ku yaalayna qalbigiisa ma galin.

Waxaana jirtay in niman wafdi ah oo Ingiriis ah oo waraaqdaas siday dhamaantood uu xidhay, waxaanay xidhnaayeen ragaasi mudo ah afar 4 sano, intaas oo waraaqo badan loo soo dirayay oo iska tuurayay, hadana waxaa intaa ka dib wuxuu Tiyuudar la hadlay ninkii kiniisada qidbiga ee Masar ugu waynaa isagana hadalkiisii waxba uma tarin oo waxba kama soo qaadin, intuu halkaa joogayna xabsiguu ku jiray wuxuuna sii daayay 1857dii markaa dawlada Ingiriisku may garanin wax kale oo banaan oo aan ahayn dagaal.

DAGAALKII INGIRIISKU KU QAADAY TIYUUDAR:

Dawlada Ingiriisku waxay ku soo qaaday Tiyuudar dagaal wayn, dagaalkaas oo uu madax ka ahaa nin la oran jiray Nabier, colkaas oo markii ugu horaysay ka soo dagay dakadda la yiraahdo Suula ee dhinaca koonfurta Musawac taariikhdu markii ay ahayd 1867kii, meeshaas oo ay masaaridu haysatay wakhtigaa oo ay dawlada masaariduna caawinaysay dowlada Ingiriiska,waxaanay dowlada masaaridu amar siisay ninkii xukumayay oo la oran jiray magaciisa C/qaadir Baasha,kaas oo amar lagu siiyay in askarta Ingiriiska ah ee ka imanaysa markaa ay yimaadaan Musawac inuu caawiyo sidii ay ugu dagi lahaayeen dakadaasi, markaa colkaasi wuxuu watay ciidan xoog leh iyo waxyaabihii dagaalka looga baahnaa xaga cuntada, hubka, awrta, fardaha iyo xaga maroodigaba sida hoos ku qoran;

1-Askartu waxay ahayd 32,000 oo ay 13,000 ku jiraan, ragaas oo arimaha kale ka shaqeeya waxaana ka mid ah 4000 oo reer yurubta kale ah, waxaa kale oo uu colku watay 55000 oo fardo iyo rukuub ah oo ay ku jiraan kuwa cuntada qaada,iyo kuwa qaada alaabta iyo hubka.

Waxaa kale oo uu watay colkaasi 50,000 oo hilib qasaacadaysan ah, iyo intaa in leeg oo khansiir ah iyo 30,000 oo galaan oo khamri ah iyo khudrad badan, iyo caano badan oo ah caanaha la engajiyay, waxaana ka mid ahaa 44 maroodi oo ahaa kuwo rabaysan oo madaafiic jiidayay iyo alaabo badan oo biro ah iyo sibidh, si loo dhiso jid 30 km, kaas oo ka bilowda dakadda Suula ilaa iyo dakadda Siinaafi iyo alaabtii dakadaha lagu samaynayay si ay maraakiibta ugu soo xidhato iyo laba warshadood oo biyaha badda macaaneeya iyo wax alla wixii dagaal xoog leh lagu gali lahaa, waxaa kale oo ay wateen nus malyuun riyaal xabashi ah si ay u siiyaan madaxda dhulkay sii marayaan, iyo dadka caawinaya xaga warka lacagtaas oo dhulka Afrika markay wax ka qabsanayaan ay madaxda siin jireen, markaa hortooda waxaa ahaa markii ay Musawac ka dageen dhul gaadhaya 600km, si ay u gaadhaan casimadii Tiyuudar oo ahayd Magdala, waxaana jirtay wakhtigaa in dadka dhulkaa joogay oo dhammi aad u necbaayeen oo ay aad uga soo hor jeedeen. ninka aad u caawinayayna uu ahaa ninkii la oran jiray Ducana ee badalay Tiyuudar

Colkaasi intii ay dhexda ku jireen dhibaato lama kulmin ilaa ay gaadheen Magdala, halkaas oo dagaal fool xumi ka dhacay, dad Xabashi u badana ay ku dhinteen, markaa markii dhan walba laga soo xidhay ee ay jabeen ee isaguna uu ogaaday inuu colkiisii jabay oo gacanta lagu dhigay hubkoodii ay siteena laga dhigay.

Wuxuu la soo baxay baaskoolad uu sitay oo wuu is toogtay, kaas oo ahaa nin diktaatoor ah oo aan cidna wax ka maqal oo dad badana laayay, halkaasuu xukumkiisiina ku baaba'ay.

Wuxuuna ahaa ninkaasi mudadii uu xukunka haystay nin aad u adag oo cadho badan oo dhulka ku qabsaday xoog oo dadkana dili jiray sabab la'aan wuxuuna noqday markiisii dambe nin aan nina tallo ka qaadan, arimahaas oo dhan daraadeed wuxuu col la noqday ragii haystay dhulka xabashida ee madaxda ahaa markaasuu noqday nin dagaalama habeenkii iyo dharaartiiba oo kolba meel u boodaaya si uu u bakhtiiyo dadka ku kaca oo dhan, kolkuu xoogaystay wuxuu goostay saddex arimood;

1-Inuu dhameeyo Gaalaha, intooda hadhana ay galaan diinta masiixiga.

2-Inuu dhameeyo madaxdii xabashida iyo beeralaydii xoolaha lahayd.

3-Inuu dadka Islaamka ah ka dhameeyo dhulkiisa wixii aqbali waaya inay diinta masiixiga galaan.

Wuxuu dagaal ku qaaday boqorkii Shawa oo uu dilay ninkii boqorka u ahaa Shawa, wuxuuna qafaashay xaaskiisii iyo wiilkiisii Minilik, laakiin Minilik iyo hooyadiiba si fiican ayuu ka yeelay, wuxuuna Minilik markii danbe u dhisay inantiisii, isaga oo sidaa yeelay hadana wuxuu ku xukumay inaanu ka tagin qalcada Magdala.

Markaa ninkaa Tiyuudar la oran jiray markii danbe wuxuu noqday nin wixii ka hor yimaadaba dila oo sidii nin waalan oo kale ah Minilik iyo hooyadii habeen habeenada ka mid ah ayay ka baxsadeen meeshii ay ku xirnaayeen,waxaana u suurto galiyay baxsigaas ay ka baxeen qalcadaas niman badan oo Gaale ahaa oo meesha kula xirnaa, iyo baadarigii waynaa oo isaguna halkaas ku xirnaa.

Markaa Minilik wuxuu tagay gobolka shawa, halkaas oo dadkii dhulkaa joogay ay dad u soo dhaweeyeen, Tuyuudar markii uu ogaaday arintaa wuxuu soo qabtay madaxdii Gaalaha oo dhan oo tiradoodu ahahd 24 nin, wuxuuna ka gooyay lugaha iyo gacmaha wuxuuna ka tuuray jar, markaa Gaalihiina dhamaantood waxay goosteen inay dagaalamaan ninkaas Tiyuudar isagoo u gaystay dhibaatooyin fara badan oo ay aad uga cadhoodeen, waxaanay dhinac galeen oo ay caawiyeen Minilik, waxaanay dadkii halkaas joogay boqreen Minilik oo wiil yar ahaa, waxaana loo bixiyay (Raas Minilik).

Waxaa jirtay in madaxda xukumaysay waqtigaa Xabashida inay ahaayeen saddex nin;

1-Raas Minilik oo xukumayay Shawa

2- Raas Yuhaana oo xukumayay Tigre

3-Raas Goobaar oo xukumayay Axmaara.

Waxaana horc u sheegnay inuu Tiyuudar is dilay markii uu Nabier ka xoog roonaaday, arintaasi markii ay dhacday ninkii Nabeir dhammaan wixii hub ahaa iyo wixii kaleba wuxuu ku wareejiayay Raas Yuhaana.

Hadana Nabier wuxuu gacanta saaray Jawaahirkii qaaliga ahaa iyo sitaaradihii xariirta ahaa ee yaalay kaniisadaha ee Tiyuudar ku ururiyay (kaniisada Magdala),kuwaas oo ay ka mid ahaayeen kutub badan oo gaaraysay kun 1000 kitaab iyo wixii dhammaan alaab wanaagsan ahayd, badidoodii wuxuu u qaybiyay kaniisadaha Xabashida, kutubtii iyo alaabtii qaarkood wuxuu geeyay London, waxa alaabtaas ka mid ahaa taajkii Tiyuudar ee luulka ahaa, kaas oo uu Xayle Salaase ku dacwooday wakhtigisii dibna ugu soo celiyay dhulka xabashida.

Waxaana jirtay hubkii badnaa ee uu ka tagay Nabier ee uu siiyay Yuhana wuxuu noqday arintii Yuhayna iyo Minilikbà ay dhulka xbashida ku wada qabsadeen ee ay kaga xoog roonaadeen madaxdii kale. markii dambe labadaa nin heshiis baa dhex maray waxaanay ku heshiiyeen in Minilik caawiyo Yuhayna oo hadii uu dhinto Yuhana horti Minilik oo qaado xukunka Xabashida.

IMBARAADOOR YUHANA:-

Wuxuu xukumayay 1872-1889.

Yuhana wuxuu ahaa nin siyaasad wayn oo arimaha soo socda garta, wuxuuna ahaa nin diinta masiixiga aad u jeceel oo dadka Islaamka ah aad u neceb, mudadii uu xukunka haystayna dadka Islaamka ah si xun buu ula dagaalamay, waxaa kale oo uu necbaa dadka reer Yurub ee dhulkooda soo galay, wuxuuna ku guulaystay hubkii badnaa ee uu Tuyuudar uga tagay. Hubkaas oo dadka siyaasadda indho-indheeyaa ay la yaaban yihiin.

Dawladda Ingiriiska oo dhulkay qabsatay aayar iskaga tagtay, wakhtigaas oo ay dawladaha gumaysigu Afrika boobayeen, oo wakhtigaa ku khasbeen dawladii Masar inay dhulka Soomaalida

ka baxdo, dabadeedna ay qabsadeen iyagu arintaas oo wax lala yaabo ah, Ingiriisku waligii wuxuu caawin jiray xabashida iyaga oo dhul badan oo soomaalidu lahayd gacanta u galiyay Xabashida oo markii danbena dagaalkii labaad Ingiriisku dhulka Soomaalida wada qabsaday oo rag badanina kaga dhinteen xoolo badana ku bixiyay hadana mar labaad dhulkii oo dhan xabashida gacanta u galiyay.

Imbiraadoor Yuhayna wuxuu hub ka helay Ruushka, Ruushka oo doonayay isaguna inuu dhulka wax ka helo, waxayna u soo direen Xabshida wafti, kaas oo u yimiday Yuhayna. Yuhayna aad ayuu u soo dhweeyay wuxuuna siiyay dhul badan oo ay dhistaan oo ay ku jirto kaniisad aad u wayn, dhulkaas oo ay ka dhisteen aqalo kale oo aad u wanaagsan, markaa Yuhayna wuxuu waydiistay Ruushka inay hubeeyaan askartiisa, Ruushkuna wuxuu siiyay 50,000 oo qori oo ah kuwa dhaadheer iyo 50,000 kale oo farsoolaydu qaateen iyo 5000 oo baastooladood iyo 40 madfac iyo 5000 oo seefood iyo alaabo kale badan oo kuwa dagaalka ah.

Wuxuuna ahaa Yuhana ninkii wakhtigiisii Islaamka iyo Gaalaha iyo yuhuudaba gacan adag ku qabtay oo si xun ula dagaalamay oo ku qasbay oo mudo gudaheed ay ku noqdaan masiixiyiin oo ay canshuur bixiyaan oo nin walba aqalkiisa kiniisad ka dhisa, wuxuuna ku kacay garaacid iyo dalayn badan arintaas oo u gaysay inay dad badani ka yaacaan dhulkiisa, qaar badanina markii arintaasi dhacday waxay yidhaahdeen waxaan galaynaa diinta masiixiga si ay u helaan cuntadooda iyo guryahooda iyaga oo hadana diintooda haysta oo nin walba markuu dhimanayo uu u dhimanayay Islaamnimo, markaan Yuhana waxaa niyadiisa ku jirtay markaas inuu Islaamka dhamaynayo oo dhulkiisa ka tiro, waxaase dhacday in dhulkiisa laga soo galay oo uu ku soo duulay Mahdigii Suudaan iyo Talyaaniga oo Ereteriya markaa xukumayay oo isaguna cabsi galiyay.

Yuhana isaga oo hadana doonaya inuu Islaamka tirtiro oo xoogiisaa oo dhan Islaamka ku qaaday hadana arintaas waxba kama faa'iidin waxayna keentay arintaasi in Islaamkii xoogaystay oo dad badan oo xabashi ahina ay islaameen taas oo ay sabab u ahayd dadkii carbeed ee dhulka yimiday ee diinta fidinayay oo ahaa rag diinta aad u yaqaanay waxaana jirtay in dadkii diinta Masiixiga ahaa faafinayay ay ahaayeen dad aan cilmi lahayn oo diinta masiixiga aan waxba ka aqoon sidaasay dadkii Islaamka ahaa ee joogay dhulkaasi ay qabsadeen xaga beeraha, ganacsiga, iyo xaga shaqooyinka hoose, wuxuuna sheegay nin masiixi ah oo joogay Xabashida 35 sanadood arimahay gaadheen dadkii Islaamka ahaa ee diinta fidinaayay ay ahayd wax aad loola yaabo waxaa kaloo uu sheegay hadii uu dhasho Axmad Guray oo kale calanka Maxamed wuu ka ka taagnaan lahaa xabashida oo dhan.

Sanadku markii uu ahaa 1870 Yuhana wuxuuqabtay oo ay isugu yimaadeen ragii diinta masiixiga ah fidinayay dhamaantood waxayna dhamaantood garteen in la siiyo Yuhaana sidii uu isugu wax ugu qaban lahaa diimaha kaleoo uu u tiri lahaa una baabiin lahaa, waxaanay gooyeen in dadka Itoobiya dagan ay noqdaan dad diin kaliya haysta.

Markaa wuxuu amar ku bixiyay in dadka shaqaalaha ah ee Islaamka ah hadii ay 3 bilood ku gali waayaan diinta masiixiga inay waayi doonaan shaqadoodii oo dhulkana laga eryi doono, waxaase dhacday inaanay arintaasi waxba ka tarin oo markay yidhaahdeen diinta masiixiiga ayaan galay ay hadana xaga masaajidka tagi jireen waxaana jirtay in dumarka Islaamka ahi ay door wayn ka qaateen xaga fidinta diinta Islaamka.

Waxaana la sheegay intuu Yuhaana xukumayay inuu ku qasbay 50,000 oo qof oo Islaam ah inay masiixiga galaan iyo Nus milyuun Gaale ah, arintaas oo aan waxba ka tarin macatabaka loo xidhay mooyee ay diinta Islaamka ah haysteen, oo dhibtaa badan ee loo gaystay Islaamka waxba kama tarin diintoodii hore ayay jeclaayeen dadkaasi waxaana la ogaaday in wixii lagu dhibo ee lagu qasbi dadka aanay waxba ka dhimayn, arintaas oo keentay nacayb badan oo dadkii xabashida ahaa ee Islaamiyay ka yaaceen dhulkiisa.

Wuxuuna ahaa Yuhaana ninkii Islaamka ugu necbaa hadii la eego boqoradii Xabashida soo maray ee aad iyo aadna u dhibay Islaamka.

TAARIIKHDII IMBIRAADOOR MINILIK

Minilik wuxuu dhashay sanadku markii uu ahaa 1844 tii, aabihii wuxuu ahaa boqorkii Shawa, waxana dilay aabihii ninkii la oranayay Tiyuudar dagaalki dhex maray sanadku markii uu ahaa 1855tii markaa Tiyuudar wuxuu qabtay isaga iyo hooyadiiba oo uu qafaashay oo wuxuu ku xidhay qalcadii Magdala si wanaagsana wuu ula macaamilooday wuxuuna u dhisay inantiisii markaa Minilik wuu ka baxsaday meeshaa uu ku xidhna isaga oo ay caawiyeen ragii la xidhnaa markaa wuxuu tagay wadankiisii Shawa halkaas oo aad loogu soo dhaweeyay sidii an hore u soo sheegnay in yar ka dib wuxuu noqday boqorkii Shawa sanadku markuu ahaa 1865tii iyadoo dadkii dhulkaa daggana ay aad iyo aad u jeclaayeen oo ay mudo badan u ciyaarayeen iyag oo leh (Kani uun baa dhib walba inaga saari) intaa dabadeed imbiraadoorkii yuhana waxaa dhex maray iyaga oo madaxnimada dawladda Xabishada isku haya qadar khilaaf ahina ka dhexeeyo labadooda laakiin mar dambe waxay ku heshiiyeen in Yuhaana loo ogolaado gobolka la yiraahdo Gojora iyo Gobolka la yiraahdo Walo iyo dhulka Gaalaha qaarkiis waxaana heshiiskaas ka mid ahaa markuu dhinto Yuhana inuu Minilik la wareego boqornimada xabashida.

Markaa Minilik wuxuu u guuriyay Yuhana inankiisii inantiisii la oran jiray Sawdatu, inankaas oo uu siiyay gobolka la yiraahdo Wallo, heshiiskaas ay heshiyeen labadaa nin wuxuu ka helay Minilik faa iido wayn taas oo u inuu noqdo Imbiraadoorkii Xabashida, wuxuuna dhaxlay ciidankii badnaa ee uu ka tagay Yuhana iyo hubabkii badan ee uu Yuhana ka helay Ingiriiska, Ruushka iyo Talyaaniga, hubkaas badan ee uu helay Minilik ayuu ku gaadhay guushii badnayd ee uu kaga xoog roonaaday boqoradii kale ee xukumayay dalka xabashida.

Markaa arintii ugu horaysay ee uu Minilik ku dhaqaaqay waxa ay ahayd inuu dagaal adag ku qaaday nimankii Gaalihii (Oromo) kuwaas oo door adag ciyaaray oo boqorada Xabashida dhibaato badan u gaysanayay kuwaas oo lagu qiyaasay inay yihiin dadka dhulka Etobiya daga badhkeed ay yihiin nimankaas oo markii madax badan lahaa waxaa kale oo uu ku dhaqaaqay inuu dawladiisa dhinac walba u fidiyo waxaa kale oo uu ka dhaqaaqay inuu dawladihii Islaamka oo dhan uu gacanta saaro waxaa kale oo uu ku dhaqaaqay inuu dadka Itoobiya dhamaantood ka dhigo dad masiixi ah iyo isagoo dawladaha dhulkiisa ku dhow oo dhan inuu xidhiidh la samaysto iyo isagoo dhulkii xabashida ahaa ee gacantiisa galay uu ka dhigay dawlad kaliya oo dadka dawlada u shaqeeya uu isku badali jiray oo intuu gobol ka kaxeeyo gobal kale gayn jiray wuxuuna ahaa Minilik ninkii Itoobiya oo dhan gacanta ku dhigay isla markaana isku geeyay dadkii Itoobiya dagganaa oo dhan, waxaana guushii uu helay ugu waynaa guushii uu ka helay gobolka wallo dhulkaas oo uu xukumayay nin la oran jiray Maxamad Cali markaa ninkaa wuu ka xoog roonaaday waxana gacantiisa galay dhulkii ay xukumaysay Boqorada Islaamku, ninkaa Maxamad Cali markuu ka xoog roonaaday lana mid dooro ayuu ku yidhi inaan ku dilo iyo inaad masiixi noqoto markaa wuxuu doortay inuu masiixi noqdo isaga oo diintiisiina hoos u haysta markaa wuxuu u dhisay inantiisii la oranayay Aregash, wuxuuna Maxamed Cali u badalay magaciisii hore Raas Makaa iil, gabadhaa aan sheegnay waxay u dhashay Raas Makaa'iil ninka la yiraahdo Lijiyaso markaa Minilik ma lahayn inamo markaa Minilik wuxuu ka dhigay Lijiyaso(Baynu cahdi) oo ah ninkii dhaxlayay boqornimada markuu dhinto dabadeed.

Waxaan halka ka sheegaynaa arimihii uu Minilik guusha ku gaashay, waxaana ka mid ahaa hubkii badnaa ee uu ka helay dawladaha reer Yurub oo uu ka mid ahaa hubkii uu ka dhaxlay Yuhana, ta labaad waxay ahayd raganimo u dhamaatay oo wuxuu ahaa nin dheer oo qurux badan oo dadka soo jiita, arimaha dawladana ka war haya oo dadku ka haybadaysto lagana baqo sidaasuu dhulka xabashida oo dhan u qabsaday waxaana jirtay wakhtigaas inay dawladaha reer Yurub ay u soo jeesteen dhulka Afrika oo ay doonayeen inay gumaystaan gumaysigaas oo uu qayb libaax leh ka qaatay Minilik, dawladihii Islaamka ahaa ee ay ka mid ahaayeen Turkiga iyo Masaarida ee daafici lahaa dawladaha Islaamka dhulkaa Minilk qabsaday ka mid ahaa ee ka joojin lahaa waxaa ku dhacay taag dari, oo waxay noqdeen dawladihii Islaamka ahaa kuwo taag daran oo aan hubna haysan oo aanay jirin wax caawiya sidaas ayuu Minilik ku qabsaday dawladihii Islaamka ahaa ee dhulka

dagganaa dawladahaas reer Yurubna waxay ku caawinayeen Minilik baabiintaa uu baabiinayo Islaamka, bal fiiri Ingiriisku markuu qabsaday dhulka Xabashida kala badh dagaalkii uu madaxda ka ahaa Nabier ee lagu dilay Tiyuudar Ingiriisku waa kii iskaga tagay wakhtigaas oo uu Ingiriisku Afrikada kale oo idil u qabsanayay isaga oo dhulkaasoo idil arimo waawayn ku lahaa oo doonayay in ay Afrika dhamaanteed gacantiisa gasho waligoodba dawladaha reer Yurub waxay xoogayn jireen oo gacan wayn siin jireen dawlada Xabashida sidii aan hore u soo sheegnay arintaana waxuu uga jeeday Islaamka baabiibtiisa.

Waxaana mudan in la sheego inuu Minilik uu noqday nin da'wayn waxaana ku dhcacay cudurka la yiraahdo Faalid markii cudurkii aad uga adkaaday oo shaqadii wadi kari waayay waxaa caawin jiray gabadhiisii la oran jiray Sawlatu, markaa wuxuu aad uga fikiray dhulkiisa xaalkiisu siduu noqonayo isaga oo aan lahayn inamo dhaxla kolkaa wuxuu isugu yeedhay Baarlamaankii wuxuuna ku yidhi aniga xaalkaygu ma wanaagasana oo waydinkaa arkaya waxaanan goostay inuu Lijiyasso inuu noqdo ninkii i dhaxlayay, wuxuuna dhintay Minilik sanadku markuu ahaa 1913dii, markaa waxaa Etoobiya qabsaday Lijiyasso oo kolkaa da'diisu ahyd 17 jir

TAARIIKHDII LIJIYASO :

Aabihii wuxu ahaa Raas Makaa'iil, hooyadlina waxay ahayd Aregash oo u dhalay Minilik, aabihii wuxuu ahaa nin Islaam ah wuxuuna ahaa ninkii xukumayay gobolka Wallo la yiraahdo, gobolkaas oo dadka daggan badidoodu ay ahaayeen Islaam, aabihiina wuxuu ahaa nin xagga diinta Islaamka door wayn ka ciyaaray waxaana jirtay Minilik markii uu ka xoog roonaaday ee dhulkiisiina uu qabsaday wuxuu dooransiiyay inuu dilo ama uu diinta masiixiga galo sidaan hore u soo sheegnay wuxuuna doortay inuu diinta masiixiga galo waxaana loogu magac daray Raas Makaa'iil, laakiin isagu Islaanimadiisa ayuu hoosta ka waday Lijiyassona wuxuu ku koray diinta Islaamka oo caa'iladiisa dhammaantood waxay ahaayeen dad islaam ah markaa markuu qabsaday wuxuu noqday Imbaradoor kolkiiba wuxuu cadaystay inuu yahay nin Muslin ah arintaas oo khilaaf sanayd caadadii xabashida wuxuuna cadaystay oo yidhi tafiirtii Nabi Sulaymaan ma sheeganayo anigu arintaas oo madaxdii xabashidda aad uga cadhysiisay oo ninkii kaniisada u waynaana uu ka cadhooday wuxuuna ahaa Lijiyasso nin aad u qurux badan oo dheer aanay jirina wax quruxdiisaa lahaa, arimahaas oo dawladihii Islaamkana ka cadhaaysiisay waxase dhacday inuu Lijiyasso inuu islaamimadiisa cadaystay isaga oo a aan cidna ka cabsanayn markaa wuxuu ku dhaqaaqay inuu Islaamka dhiso oo uu dadka islaamka ah caawiyo markaasaa markii ugu horaysayba uu tagay gobolka Herar isaga oo ciidan xoog leh wata markaasuu dadkii Islaamka ahaa soo dhaweeyay oo uu u qaybiyay islaamkii xoolo badan wuxuuna ka dhisay Herar iyo Jigjigaba masaajido waawayn wuxuuna soo dhaweeyay culumadii Islaamka oo dhan wuxuuna goor walba la joogay culimadii waawaynayd ee Islaamka wuxuuna u yeedhay madaxdii Islaamka oo dhan oo ay ka mid yihiin ragii dhulkaa dagganaa oo ay ka mid yihiin dadkii daganaa dhulka Ingiriisku haystay ee waqooyiga Soomaaliya, halkaas oo madaxdii soomaalida iyo xabashidu ay mid noqdeen oo aan la dagaalano dawladaha gumaysiga ah ee dhulkeena jooga oo aan ka midowno arintaas oo aad idinku guursataan habahayaga anaguna aan guursano hablihiina, dhulkan ay dagan yihiin Faransiiska iyo. Ingiriiskuba waa dhulkeenii waxaanay ka yimaadeen dhul aad u fog waxayna rabaan inay na adoonsadaan oo dhulkeena xoolihiisa qaataan dadka xabashida iyo Soomaaliduna waa isku mid waxaana inagu waajib ah inaan la dagaalano dawladaha isticmaarka maalin walba wuxuu jeedin jiray qudbad caynkaas ah dadka Soomaalida ah waxay ku heesi jireen (Ilyaas yimid oo abdeed ma jiro, Axmaarka uraya ablayda marshaay).

Waxaana jirta in Ugaas Cilmi Warfaa uu ku yidhi Ser-Arshal dadkeenii oo idil waxay tageen dhulka xabashida oo waxaa inaga kaxaystay boqorkii Xabashida markaa Arshel wuxuu ku Jawaabay bal waxa dhaca in yar sug ha dagdagin markaa waxaa ka soo dagay Berbera nin Ingiriis ah oo la oran jiray (Lorans of Arab) oo afka carabiga aad u yaqaanay oo dhulka dawladaha Islaamka ah mudo badan ka shaqaynayay oo ahaa nin aad wax u yaqaan wuxuuna ahaa ninkii yidhi arimo

waawayn marka dhameeyay (SALA WA SAAMA LI - AMRIN KAANA YADLUBUHU, LAMAA QADAA AL-AMRU LAA SALAA WALAA SAAM) ninkaasu markuu Barbera ka soo dagay wuxuu yidhi nin Sayid ah baan ahay oo Maka ka yimid markaa dadkii soomaalida ahaa aad bay u soo dhaweeyeen, dabadeedna wuxuu yimid Hargaysa wuxuuna u soo baxay ilaa Jigjiga halkaas oo ay lijiyasso ku kulmeen aad buuna u soo dhaweeyay waxaanu ku dajiyay Huteelkii ugu fiicnaa Jigjiga waxaana la socday nin sawirka gacanta aad u yaqaana wuxuuna sawirayay Lijiyasso oo la fadhiya culimada Islaamka iyo isaga oo ku tukanaya masaajido, sawiro badan ayayna ka qaadeen Lijiyasso markaa dawlada Ingiriisku waxaa loo diray sawiradii laga qaaday Lijiyasso oo waxaana loo diray safiirkii Ingiriiska ee joogay Addisababa markaasaa sawiradii lagu qoray jaraa'idka Xabashida markaa madaxdii Xabashida shir dagdag ah ayay ugu fadhiisteen Baarlamaankii waxaana loo yeedhay baadarigii ugu waynaa diinta masiixiga waxaana la amray inuu Lijiyasso casilo arintaas oo ay ka dambeeyeen dawladaha isticmaarku waxaana la casilay Lijiyasso taariikhdu markay ahayd 27 sebtember 1917 waxaana laga dhigay boqorad Minilik inantiisii Sawlatu waxaana waliyul-cahdi laga dhigay xayle Salaasa, markaa waxaa kale oo la go'aamiyay in amar lagu siiyo ninkii ciidanka u sareeyay ee la joogay Lijiyasso inuu si dagdag ah u soo xiro uu keeno isagu oo xidhan Adisababa, markaa Lijiyasso wuxuu helay telefoonkii lagu amray in la xidho, markaa Lijiyasso markuu ogaaday arintaas wuxuu qaatay wixii xoolo yaalay Herar ciidankiina wax badan ayuu kaxaystay markaasuu habeenkii Diridhaba u hoyday dabadeedna qaatay wixii xoolo yaalay halkaa markaasuu buuraha galay si uu ula dagaalamo madaxda xabashida.

Halkaas oo uu kula dagaalamayay dawlaadda Xabashida mudo dheer intaa ka dib waxaa loo diray niman baadariyaal ah kuwaas oo shirqoolu sameeyay oo isaga oo la shiraya baadariyadii dhan walba lagaga yimiday oo halkaa lagu qabtay dabadeedna waxaa lagu xidhay meel Herar ku dhow xabsigaas oo uu ku jiray mudo 20 sano ah waxaana dhacday in markii ay Xabashida dawladda Talyaanigu ay ka xoog roonaatay ee Xayle Salaasana uu doonayay inuu baxsado oo uu tago dhulka Ingiriiska si dagdag ah wuxuu u yimid Herar halkaasuu ku dilay Lijiiyasso isaga oo ka cabsanaya inuu Talyaanigu helo isaga oo nool oo ay ka dhigaan boqorkii xabashida oo arintaasi hadii ay dhacdo oo Talyaanigu helaan isaga oo nool, Xayla Salaase kuma soo noqdeen dhulka Xabashida.

Intaa ka dib waxaa dhacay in dawladda Xabashida ay amar ku siisay ninkii ciidanka u sareeyay ee joogay Herar inuu waxii Soomaali ah ee jooga Herar uu laayo oo uu dhagta dhiiga u daro, waxaana dhacday in wixii Guryana Herar ku noolaa ama ku jiray ee Soomaali ahaa halkaa lagu dilay waxaa dilkaa ka nabad galay oo kaliya Ugaas Rooble iyo wiil la joogay.

Wakhtigaa waxaa Ugaaska la joogay gabadh ay Lijiyasoo ay ilmo-adeer yihiin markii ay soo galeen gurigii Xabashidu waxay ku tiri gabadhii "ka baxa halkan guriga ma joogto cidiye" ka dibna dib bay u yaaceen, maalintaa dad badan oo Soomaali ah ayaa Herar lagu dilay waxaana jirtay in dadkii joogay Jigjiga markii ay maqleen warkaa ay u yaaceen dhinaca dawladda Ingiriiska.

Arintaa waxaa wax ka qoray qoraagii waynaa ee la oran jiray Shakiib Al-Salaam isaga oo dadka Islaamka ah la hadlaya waxuuna yidhi "waar miyaad ilowdeen wixii ku dhacay dawladii Islaamka ahayd ee joogaysay Herar ee uu ku soo duulay Minilik ee uu baabiiyay boqortooyadoodii iyo dawladnimadoodiiba iyo dadkii Islaamka ahaa ee uu dilay maalin kaliya dad ka badan 5000 kun oo qof iyo wixii kale ee ka dhacay halkaasi dadkaas oo wixii xoolo ay lahaayeen ay Xabashidu ka dhacday ayna dumisay masaajidkii waynaa ee Herar meeshii uu ka dhisnaana ay ka dhistay kaniisada wayn taasi oo ilaa maanta dhisan waxayna baabiisay dhulkii Quraanka kariimka ah lagu baranayay iyo caribiga, magaalada Herar oo ahayd meesha lagu barto diinta Islaamka meeshii ugu waynayd meeshaas oo mudo aad u fog taariikhda Islaamka. Waar miyaydaan ogayn Xayle Salaase markii uu ku soo noqday dhulka Xabashida dadkii Herar joogay iyo dadkii u dhawaa ee soomaalida ahaa inuu wax badan laayay wax badana xidhay iyaga oo aan gaysan wax dambi ah, ma og tihiin dadka Islaamka ah ee ku nool Etoobiya inay ka badan yihiin dadka kale ee ku nool marka loo eego kala badhkeed, dadka intaasi leegi ma jirto waxay ku leeyihiiin xaquuq ah xagga shaqada dawladda

waxaana jira ilaa maantadaa dad kumanyaal ah oo muslim ah oo la adoonsanayo miyaan la xasuusnayn amarkii uu bixiyay Yuhana sanadku markii uu ahaa 1882dii inay ka guuraan wax alla wixii Islaam ahi dhulka xabashida ninka sidaa yeeli waayana uu galo diinta masiixiga arintaas oo uu Yuhayna si xun u fulinayo waxaa soo weeraray Mahdigi Suudaanta Kuwaas oo Yuhaana halkaas ku dilay intaa ka dib dadkii Islaamka ahaa ee la kiristaameeyay diintoodii bay ku noqeen.

*Fatxi Qays bogga 281aad.

IMBIRAADOOR XAYLE-SALAASA:

Xayle Salaase markiisii hore waxaa la oran jiray Tafari Makonam, awoowgiina wuxu ahaa Sahlaa Salaase kaas oo xukumayay gobolka Shawo Minilik hortii, aabihiina wuxuu ahaa Raas Makonon, Makonon oo ahaa ninkii Talyaaniga dagaalkii Cadwa si xun u jabiyay Talyaaniga 1895tii, waxaanay qaraabo ahaayeen Minilik oo waxay ka soo jeedeen caa'ilo qudha wuxuuna ahaa Makonan ninkii u madax ahaa colkii qabsaday Herar 1887dii markaa uu qabsaday Herar waxaa uu noqday duqii magaalada Herar oo waxaa la siiyay muftaaxii Herar.

Xayle Salaase wuxuu dhashay sanadku markuu ahaa 1891dii, wuxuuna ku dhashay meel ku dhow Herar, halkaas oo uu ku barbaaray wuxuuna galay kaniisad ay lahaayeen Mubashiriinta masiixigu, halkaas oo uu ku bartay afka Faransiiska iyo tacliin aad u saraysaba markaa Minilik wuxuu arkay fahmadiisii iyo raganimadiisii wuxuuna u dhiibay inuu madax ka noqdo gobolka la yiraahdo Siidaamo, isaga oo aan markaa gaadhinba 20 sano, markii uu dhintay aabihii Makanon waxaa lagu boqray gobolka Herar sanadku markii uu ahaa 1910kii.

Markaa wuxuu guursaday naagtii la oran jiray Noyzaro Menen oo la dhalatay Lijiyaso, taas oo xageeda uu ka helay kaalmo wayn oo boqornimadiisa sabab u ahayd iyada oo soo galisay caa'ilada reer boqor oo ma ahayn xayle Salaase xaga abtirsiinta nin ku shuqul leh caa'ilada reer boqor oo ma ahayn caa'iladii ku abtirsan jirtay Nabi Sulaymaan, wuxuuna door wayn ka ciyaaray casilaadii la casilayay Lijiyasso wakhtigaas oo uu akriyay khudbad kulul oo aad iyo aad loogu muujiyay taas oo u keentay in markii Sawlatu la boqray in laga dhigay isaga ninkii lahaa dhaxalka boqortooyada markaa shaqadiisa waxay ka bilaabatay shaqo ka dhaxaysa isaga iyo Sawlatu markaa isaga shaqadiisu waxay ahayd inuu ka shaqeeyo xidhiidhka dibadda iyaduna waxay shaqo ku lahayd xidhiidhka gudaha iyo dawladaha hoose oo dhan, arintaasuuna magac wayn ku helay Xayle Salaase, arimihii uu gaadhayna waxaa ka mid ahaa dawladda Xabashida oo xubin ka noqotay dawladaha midoobay (casabatal-umam), markaa sawlatu markii ay aragtay arimihii waynaa ee uu qabtay waxay ka dhigtay Najaashi sanadku markii uu ahaa 1928dii waxaana wakhtigaa dhacay in uu dawlada la dagaalamayay nin la oranayay Raas Cosesa, dagaalkaas oo uu Xayle salaase uu Magac wayn ku helay intaa dib waxaa dhimatay Sawdatu wuxuuna noqday boqorkii Xabashida wuxuuna la baxay Imbiraadoor Xayle Salaase.

Waxaana dhacday intuu ka shaqaynayay dawladaha Midoobay inuu halkaa u soo jeediyay dawldaha oo idil dhinaca Xabashida waxaana jirtay inuu aad u daafacay arimo ka dhex dhacay dawladaha xabashida xuduudaheeda iyo dawladda Ingiriiska iyo Talyaaniga iyo Faransiska wakhtigaas oo Minilik markaa geeri ku dhawaaday ee caafimaadkiisii xumaaday ay heshiis kala qorteen inay dawladda Ingiriisku ilaaliso dhulka xabashida dhinaca koonturta harada Taana iyo Naylka buluuga ah, faransiiskuna ilaaliyo dhulkuu u maro xadiidka tareenka ee ka soo baxa Jabuuti ilaa Adisababa, Talyaaniguna ilaaliyo dhul 30km oo isku xidha dhulka Soomaalida iyo Eretariya arintaas oo markii dambe ay damceen oo uu doonayay nin walba in uu gumaysto dhulkaasi arintaas oo uu xayle Salaase uu u qadimay dacwad dawladahaas dacwadahaas uu hor dhigay umadaha midoobay arintaas oo markii umadaha midoobay ay baadheen amar lagu siiyay inay dhulkaa dagdag uga baxaan arintaas oo uu magac wayn ka helay Xayle Salaase.

Sanadku markuu ahaa 1931dii wuxuu ku kacay Xayle Salaase in uu dalkiisa u sameeyo distoor cusub oo dawladda xabashida wakhtigaa intii ka horaysay la lahayn distoor isaga oo u jeeda xarunta

umadaha midoobay oo uu magac wayn ku jeeshay, arinta kale oo uu doonayay oo ahayd inuu dhulka Itoobiya ka sameeyo qaanuun waafaqsan daastuurka iskuna xiro Etoobiya dadkeeda oo dhan, waxaa kale oo uu sameeyay inuu gobol walba ka soo doorta baarlamaanka ninkii uga mid noqon lahaa oo sanadiiba laba jeer ku kulmaan oo isugu yimaadaan Adiisababa, intaa ka dib wuxuu sameeyay wasaaradihii dawladda Xabashida oo qaarba gobol ka socdaan iyo dadkii dawladda Xabashida oo qaarba gobol ka socdaan iyo dadkii dawladda u shaqaynayay iyagana si nidaam wanaagsan ah ayuu u sameeyay si gobolada lagu kala badalo, isaga oo eegaya gobol siday u kala xoog badan yihiin waxase ka hor yimid in dhulkii Etoobiya ayna lahayn dad mutacalimiin ah markaa si dagdag ah wuxuu u bilaabay iskuulo faro badan isaga oo kaalmo wayn ka helay dawladaha reer Yurub, qaar badana waxa uu u diray dibadda si ay wax u soo bartaan.

XAYLE SALAASE MARKIISII HORE SIDII UU ISLAAMKA KU AHAA:

Isaga sidii ragii ka horeeyay ma samayn oo dadka Islaamka ah gacan adag oo muuqata kuma qaban wuxuu kula shaqaystay arin gumaysi ah oo aan hadana aad u muuqan oo wuxuu yidhi dadku diimaha waa iskaga mid oo wuxuu dadka muslinka ah u ogalaaday ganacsiga beeraha wuuna ka fogeeyay inay dawladda shaqaale u noqdaan markaasuu wuxuu ka dhigay dadka muslinka iyo dadkiisaba dad aan is dhex galin, hadana isaga oo hoostaa ka wada inuu diinta Islaamka baabiiyo isaga oo u jeeda si aanu u tusin rayiga guud islaamka waxba u dhimayn oo dhulkiisa ay ku helaan xoriyad iyo cadaalad iyada oo hadana xaalka muslimiintu yahay sidii barigii horeba ay ahaayeen waxaa kale oo uu u ogolaaday dadka islaamka ah inay dhul lahaadaan waxaa kale oo uu ogolaaday xaga shareecada Islaamka dhinaca xaasaska inay xukumaan xukaam muslim ah waxaana jirtay dadka muslinka ah inay beeraha qotaan ee uu ogolaaday inay ku soo rogaan cashuur aan la bixin karin canshuurtaas oo sanadkiiba dhawr jeer laga qaadi jiray, waxaana jirtay in ragaa canshuuraha ururinayay ay islaamka dhibi jrieen oo ay lacag dheeraad ah ka qaadanayeen kuwaas oo iyaguna dadka Islaamka ah dhib badan u gaysan jiray oo aan kula socon jirin sida qaanuunka dawladu yahay, kuwaas oo dhib badan u gaysanayay dadka beeralayda ah.

SIDII TALYAANIGA UU U QABSADAY DHULKA ETHOPIA:

Waxaan hore u soo sheegnay in dawladda xabashida dagaal xuni ka dhex dhacay, dagaalkaas oo ka dhex dhacay meesha la oran jiray Cadwa, oo ka mid ahayd dhulka Eretariya dagaalkaas oo Talyaaniga si xun ugu jabay oo dad badanna laga laayay waxaana jirtay in uu Talyaanigu dhulka Eretariya dhulka loo yiqiin Soomaalidii Talyaaniga labadaa mustacmarood kama heli jirin faa'iido badan oo uu dhulkiisa ku camiro kuna hagaajo markaa Talyaanigu waligii niyadiisa waxaa ku jirtay si uu Itoobiya u qabsado isaga oo og xabashida dhibtii badnayd ee ay hore ugu gaysatay, Xayle Salaasana markii u arimahaa ogaaday wuxuu heshiis la yeeshay dawladda Talyaaniga sanadku markuu ahaa 1928dii laakiin arintaas dawlada Talyaanigu wixii ay damacsanayd ee ahaa dhulka xabashida qabsato waxba iskama badalin iyada oo eegaysa wakhtiga u fiican ee ay ku duuli karaan dawladda Xabashida.

Waxaana jirtay inuu Xayle Salaase inuu mucaahido la samaystay dawladda Jarmalka wakhtigii Naasiga ee Hitler magaciisu aad u kacay markaa Jarmalku xabashida wuxuu siin jiray hub badan oo uu ka mid ahaa qorigii la oran jiran Almaan, hubkaas oo uga soo dagi jiray Jabuuti markaana waxaa jiray dawladda Talyaaniga iyo Xabashida in khilaafyo badani dhex mareen waxaana dadka Siyaasadda idho-indheeyaa ay sheegi jireen in Xabashida ay u heshiiyeen Talyaaniga, Ingiriiska iyo Faransiisku siay mid waliba dhulka xabashida uga hesho qayb, wakhtigaana dawladda Xabashida iyo dawladda Ingiriisku iskumay wanaagsanayn oo waxay ka cadhaysnaayeen Jarmalka soo dhex galay dawladii ay saaxiibka ahaayeen, marka Ingiriiska iyo Xabashidu inay xuduudooda kala cadaystaan arintaas oo uu Ingiriisku watay markaa dhinaca Xabashida xuduudaa Samaynteeda waxaa madax ka ahaa nin Jarmal ah wakhtigaana waxaa la oran jiray Xabashidu Jarmalkay siinaysaa

saldhigyo. Markaa markii uu sanadku ahaa 1934tii ayaa la bilaabay xuduudaa, Ingiriiskana waxaa meeshaa madax uga ahaa nin soomaalidu oran jirtay Xaad, markaa waxa la sameeyay xuduuda marta Allay-baday, Wajaale, Eegi, Buur-saw, Qulujeed ilaa Xuduudaas oo Soomaalidu ayna waxba ka ogayn intaa ka hor, arintaas oo dadka Soomaalidu aad uga xumaadeen waxaana jirtay in ninkii Jarmalka ahaa ee ka socday dhinaca dawladda Xabashida inuu ka dilay nin Soomaali ahi meel ku dhow Qulujeed, ninkaas Jarmalka ah oo ahaa nin Jarmalka ku wayn oo yaqaan sida xuduudaha la isugu toosiyo oo qalab badan oo xuduudaha laga shaqeeyana watay.

Arintaasi markii ay dhacday nimankii Ingiriiska ahaa ee xuduuda samaynayay markii ninkaa la dilay si dagdag ah ayay cadan ugu noqdeen, waxaana la qabtay ninkii Soomaaliga ahaa ee dilay ninkaas Jarmalka ah, waxaana la geeyay xabsiga waxaa kale oo la xidhay nin kale oo ganacsade ahaa la oran jiray Maxamuud Boore oo lagu xidhay magaalada Boorame oo ninkii ninkaa Jarmalka dilayna waxaa gacanta loo galiyay dawladda Itoobiya.

Saddexdaa dawladood Talyaaniga, Ingiriiska iyo Faransiiska waxay ku heshiyeen inuu Talayaanigu Xabashida ku soo duulo oo uu dhulkeeda qabsado Ingiriiskuna uu xabashida warka kala dagaalamo oo uu cabsi galiyo, Faransiiskuna uu Jarmalku u soo dirayo oo uu u soo marinayo dakadda Jabuuti inuu dib u dhigo si aanu xabashida hubkaasi u soo gaarin oo aanay ku dagaalamin markaa kolkii uu Xayle Salaase ogaaday inuu Talyaanigu soo weerarayo wuxuu dacwad u qadimay midoobay oo markaa la oran jiray Casabatil-umam, fadhigaas oo ay dawladihii shir dagdag ah isugu yimaadeen waxaanay amar ku bixiyeen inuu Talyaanigu joojiyo dagaalkaas uu ku qaadayo Itoobiya.

Waxaa kale oo jirtay in wasiirkii debadda ee Ingiriiska ee la oran jiray Edan oo u tagay musalini, arimihii ay ka wada hadleena aanay soo bandhigin oo aan laga ogayn wax sidaas u sii ridan, waxaase la sheegay inay ka wada hadleen sidii uu dagaalka ku joojin lahaa. Waxaa kale oo Roma tagay oo la kulmay Musalini wasiirkii dibadda ee Faransiiska ee la oran jiray Beeyar Laafal oo ay ka wada hadleen sidii Talyaanigu dagaalkaa u joojin lahaa.

Waxaase jirtay in majliskii umadaha midoobay markuu arkay arimahaa badan ee is khilaafsan ayna ogaadeen in kolay Musaliini ku soo duulayo Itoobiya oo uu iska diiday dhamaan talooyinkii loo soo jeediyay oo Majliskii umadaha midoobay markuu arkay dawladihii oo arimahoodii is wada khilaafsan yihiin waxay noqdeen wax aan wax ka qabanayn arintaas, markaa dawladda Talyaanigu markii ay goosatay arintaas ee ay diideen wixii talo ahaa ee loo soo jeediyay waxay ku dhaqaadeen inay wixii hub ahaa ee lagu dagaalami jiray ay keenaan Eratariya si uu ugu soo weeraro xaga Eritariya, Marshal Badoliyam isaga oo wata ciidan xoog leh oo ay ka mid yihiin 200,000 oo nin iyo 4000 oo diyaaradood iyo qalab kale oo badan oo ay ka mid yihiin sunta kiimikada, xaga Soomaaliyana waxaa ka soo weeraray Xabashida Marshal Digool oo isaguna hubkaas oo kale wata.

SIDII UU KU BILOWDAY DAGAALKU :

Taariikhdu markii ay ahayd 5/9/1934tii waxaa ka dhacay dagaal meesha la yiraahdo walwaal oo ah xuduudii u dhaxaysay labada dawladood oo halkaa ay isaga hor yimaadeen labadii ciidan ee halkaa isku hor fadhiyay, halkaasuuna dagaalkii u horeeyay ka dhacay, halkaasna waxaa dawladda Talyaaniga lagaga dilay 30 nin waxaana laga dhaawacay 100 nin, xabashidana intaa ka badan baa lagaga dilay waxaana la sheegay in Talyaanigu uu xabada bilaabay oo uu riday xabadii u horaysay.

Kolkaa intaa ka dib taariikhdu kolkii ay ahayd 1935tii dawladda Talyaanigu waxay ku soo qaaday dagaal xoog leh, dawladaas oo ah reer yurub oo haysatay hub nooc walba ah oo fara badan waxay ku soo duushay dawladda yar ee Taagta daran, markaa Xayle Salaasa wuxuu u qayliyay Umadaha

midoobay iyo dawladaha caalamkoo dhan laakiin qayladiisii waxba kama tarin dagaalkaas joojintiisii, umadaha midoobayna waxa ay noqdeen waxaan lahayn taag oo aan waxba qaban karin.

Musaliini wuxuu markaa mucaahido la sexeexday Hitler wakhtiga oo Hitler dawladiisu ahayd dawlad xoog leh, dagaalkaas oo socday mudo 10 bilood ah oo uu Talyaanigu khasaare badan u gaystay Itoobiya isagoo xoogiisa oo dhan ku dagaalamaya.

Waxaana dhacday in Xayle Salaase lagu qasbay inuu ka baxsado meesha oo uu dhulkiisa ka tago una baxsado ilaa London, waxaana arintaa kula taliyay safiirkii Ingiriiska ahaa ee joogay Addisababa markii Xabashidu jabtay ee xayle Salaasana baxsaday 9/5/1936 wuxuu Musaliini aduunyada maqashiiyay inuu Itoobiya oo dhan uu qabsaday waxana dawladda Talyaanigu amar ku bixisay labadii Marshal ee labada dhinac ka kala dagaalamayay ninka ugu hor gala Adisababa uu noqdo la taliyaha boqorka Talyaaniga waxaana Adisababa galay Marshal Badoiyam, markaasaa isagu si dagdag ah ugu laabtay Roma waxaana badalay Marshal Garasiyani.

Waxaa jirtay in Talyaanigu markuu qabsaday dhulka xabashida oo mudo dheer aan dhulkooda ka qaban horumar, Talyaaniguse markuu qabsaday ee uu galayba wuxuu ka sameeyay horumar wayn oo waxay u sameeyeen barnaamij xoog leh oo horumar ah, markiiba markii ay gacanta ku dhigeen dhulkii barwaaqada ahnn ee waynaa waxay ku bilaabeen inay ka sameeyaan dhulkaa waxaabo badan oo aad u wanaagsan iyaga oo doonaya Talyaanigu inay ka dhigtaan dhulkoodii oo kale a waxaanay bilaabeen shaqo xoog leh iyagoo doonaya inay dhulkaa si dag daga wax walba ugu sameeyaan, dadkii xabashida ahaana ee ay qabsadeena waxay ku heshiiyeen inay habeen iyo dharaar la shaqeeyaan markaa Xabashidiina iyaga oo baqanaya ayay Talyaanigii si xoog leh ula shaqeeyeen, markaa markiiba Talyaanigu wuxuu bilaabay daaro dhaadheer oo la mid ah kuwii Talyaaniga ka dhisnaa iyo waxyaabigii lagu raaxaysanayay oo dhan, wuxuuna markiiba dalka ka beeray beero waawayn si dhulka si dagdag cunto badan looga soo saaro biyahana meel walba wuu geeyay wuxuuna keenay mishiino waawayn oo dhulka lagu qado iyo kuwo soo saara biyaha xaga korontadana wuxuu isku xidhay magaalooyinkii oo dhan sida Adisababa iyo Asmara wuxuuna meel walba ka sameyay jidad waawayn oo magaalooyinka waawayn isku xidha, wuxuuna ku magacaabay dhulkaa uu qabsaday iyo dhulkii uu hore u haystay wuxuuna ula baxay Imbiraadooriyadii waynayd ee Afrika ee Talyaaniga wuxuna beeray dhul balaadhan oo dhererkiisu yahay 5000 Hektar si dhulka oo idili u noqdo dhul jano ah meelo kalena wuxuu ka sameyay dhul beero ah oo dherekoodu gaadhayo 6000 Hektar wuxuuna meel walba u diray khubaradiisii waawaynayd si ay dhulkaa uga soo saaraan wixii macdan ah ee ku jira, waxaana jirta in shantii sano ee Talyaanigu haystay Ethopia wuxuu dhulkaa ka sameeyay horumar aad u balaadhan oo dhulkaa aan hore looga arag wuxuuna isku xidhay Adisababa iyo Roma si warka la isaga helo si dagdag ah wuxuuna dhulkaa ka qabtay waxaan laga sheekayn karin shantii sano ee ee dhulkaa xukumayay.

DAWLADDA TALYAANIGU SIDII AY KA YEESHAY DADKII MUSLINKA AHAA EE DAGGANAA:

Waxaa jirtay markii ugu horaysay ee uu qabsaday Talyaanigu dhulkaa wuxuu markii ugu horaysay amray in dadka Islaamka ah iyo dadka masiixiga ahba isku si loola dhaqmo oo aan la kala sarayn, wuxuuna Musaliini dadkii Islaamka ahaa ku yidhi anaa damaanad qaadaya diintiina, nabadgalyadiina, cadaaladiina iyo barwaaqayntiinaba waxaana idiin sheegayaa inaan xurmaynayo diintiina iyo Islaamnimadiinaba, dawladda Xabashiduna markii hore ma ay ogolayn in ay dadka iskaamka ahi ka dhistaan masaajidyo laakiinse dawladda Talyaanigu markii ay dhulka qabsatay waxay fareen dadkii Islaamka ahaa inay masaajido meel walba ka dhistaan oo meeshii uu Islaamku

joogo dadkaasi ha yaraadaan ama ha badnaadaanba eh wixii masaajido hore loo dumiyayna dib ayuu u dhisay, masaajid aad u wayna wuxuu ka dhisay Adisababa magaalooyin kale oo badana wuxuu ka dhisay masaajido oo ay ka mid yihiin magaalad la yiraa Sukuuna, shalja, Baarak, Islaamji Daangiila, harada xiigq, Dasi, Mutama, Gondor, Herar, Diridhaba, Jigjiga, Mahayso, Casab, Gooba, qaar kalena waxuu ka dhisay dhulka Gaalaha iyo Siidaamo iyo dhul badan oo kale waxaa kale oo ay dawladda Talyaanigu samaysay inay magaalo walba ka sameeyaan rag mashaa'iikh ah magacooda la yiraahdo Qaadiyaal oo ku xukuma dadka shareecada Islaamka wuxuuna furay Iskuulo badan oo lagu barto luqada carabida, iskuuladaas oo ay ka sameeyeen meeshii Islaamku joogaba waxayna sameeyeen Jaamacad wayn oo lagu barto diinta Islaamka arimahaas oo markii hore aan dadka Islaamka ah loo ogolayn masiixiiyiinta laftooda wuxuu u ogolaaday inay diintooda wataan, waxaa kale oo dadka Islaamka ah uu Talyaanigu ka baabiiyay dulmigii badnaa ee lagu hayay, waxaa kale oo uu u ogolaaday dadka Islaamka inay baayac-mushtarka meel walba ka sameeyaan, waxaa kale oo uu u ogolaaday beeraha in meel laga qodo.

Waxaase jirtay Talyaanigu markii hore ee dhulka soo galay inuu Xabashida gacan adag ku qabtay oo uu dad badan oo Xabashida ah laayay oo uu u gaystay xumaan oo aan laga sheekayn karin, markiise dhulkii oo dhan gacanta ku dhigay wuxuu ula dhaqmi jiray si fiican.

Waxaana jirtay shantii sano ee uu Itoobiya haystay inuu Talyaanigu dadka si fiican ula dhaqmi jiray oo uu shantaa sanadood dhulka roob badani ka da ay markii hore Talyaanigu wuxuu u haystay inuu dagaalku mudo dheer qaadanayo markaa Talyaanigu lacagahii badnaa ee uu doonyay inuu ku galo dagaalka markii dambe dadkuu u qaybin jiray oo wakhtigiisii dadku lacago badan buu helay markuu soo galay hortiisna dhulka lacagiba ma jirin hadii la eego dhinaca Soomaalida Ingiriisku xukumayay waxa jirta markii Talyaanigu dhulkaas soo galay in dadkaa waqooyigu lacag badan ka helay Talyaaniga oo magaalada Hargaisa iyo Boorame laga dhistay guryo badan oo loo bixiyay (Sakatu-liira), dhinac ganacsiga hadii la eego markii hore ganacsigu dhulkaa wuu ku yaraa, waxaana dhacday in dad badan oo dadkaa waqooyiga ah ay ganacsi bilaabeen oo ay sidaa ku taajireen oo xoolo badana heleen, xoolahaa badan ee la helayna waxaa sabab u ahaa lacagta Talyaaniga ayaa la uriirin jiray oo ay cadan la tagi jireen dadbadeedna safiirka lacag badan laga helayay waxaana jirtay in Talyaanigu markuu dhulka soo galay inuu waqooyiga Soomaaliya iyo xagga Xabashida uu ka qortay askar badan oo dadkii da'da yaraa oo dhan uu shaqo geeyay waxaana jirta in askartiisii ay guursadeen dumaro badan oo Soomaali ah askartaasoo ahaa askar soomaalidii koonfurta uu ka soo qortay ah.

DAGAALKII 2AAD EE DUNIDA SIDUU U BILOWDAY:

Waxaa jirtay in Jarmalku uu soo weeraray Poland waxaana jirtay in Musaliini iyo Hitlerna ay xulafo samaysteen wakhtigaa si ay ula dagaalamaan dawladaha midoobay ee reer galbeedka wakhtigaas oo ay taariikhdu ahayd 1939kii kolkuu dagaalkaasi bilawdayba dadkii joogay qaybtii Ingiriiska xukumayay oo ahaa Soomaalida waqooyi waa laga yaacay magaalooyinka iyadoo laga cabsi qabo inuu Talyaaniga soo weeraro laakiin Talyaanigu wax weerar ah ma soo qaadin wakhtigaas laakiin wuxuu weerarkiisii u horeeyay ku soo qaaday magaalada Boorame taariikhdu markay ahayd 24/6/1940kii , markaa magaalada Boorame kama joogin Ingiriiska ciidan la dagaalama Talyaaniga markaa ninkii xukumayay Boorame oo la oran jiray Mr. Wolash markuu ogaaday weerarkii Talyaaniga wuu baxsaday isaga iyo waxoogaa boolis ah oo la joogay waxayna ku biireen col-mulatari ahaa oojoogay meesha la yiraahdo Dhoobo halkaas oo ay dhowr rasaasta ay habeenkii kaga ridi jireen Talyaaniga dawladda Ingiriiskuna wakhtigaa diyaar uma ahayn inay la dagaalamaan dawladda Italy oo Talyaanigu wuxuu haystay ciidan xoog leh oo ahaa ciidankii uu Xabashida ku jabiyay waxayna goosteen Ingiriisku inay Talyaaniga yar tuurtuuraan oo ay galaan buuraha hoostooda si ay khasaare ugu gaysteen Talyaaniga, hadii uu soo weeraro, hadana Talyaaniga wuxuu weerar xoog leh ku qa aday dawladda Ingiriiska ee joogtay waqooyiiga taariikhdu markii ay bishii Ogosto 1940kii weerarkaas wuxuu ku bilaabay magaalada Hargeysa oo uu si dagdag ah u qabsaday oo uuna wax

difaac ah kala kulmin dhinaca Ingiriiska, halkaas oo ay si dagdag ah ugu sii dhafeen markii ay joogaan meesha la yidhaahdo Lafo-ruug ayuu Ingiriisku uu dad badan ku laayay Talyaaniga markii halkaa uu Lafo-ruug uu ka gudbay Talyaaniga ee gaadhay meesha la yiraahdo Dacar-budhuq inuu halkaas ku lahaa Ingiriisku dhufays wayn oo uu halkaa ugu gaystay Talyaaniga khasaare aad u wayn oo dad badan ku dhinteen halkaas, markii dambena Talyaanigu wuxu keenay madaafiic waawayn oo dhufaskoodii wuu burburiyay waxaana meeshaa lagu dilay geesigii waynaa ee la oran jiray ina Cumar ku- joog , Ingiriiskana fikradiisu waxay ahayd intay alaabta ku guranaayaan maraakiibta inay hor istaagaan Talyaaniga , wax yar ka bacdina Talyaanigu wuxuu qabsaday dhulkii Soomaalida ee Ingiriiska dhammaantiis.

WEERARKII ROGAAL CELISKA AHAA EE INGIRIISKU SOO QAADAY 1941:

Waxaa jirta in dawladda Ingiriisku ka baxeen dhulkii Ingiriisku gumaysanayay markaa si dagdag ah waxay ula kulmeen xulafadoodii markaasay meel walba oo ah dhulkii ay gumaysanayeen ay ku ururiyeen ciidan aan qiyaas lahayn markii ugu horeysay waxay bilaabeen inay ku ururiyaan South-Afrika ciidan fara badan oo aad u hubaysan ciidankaas oo madax looga dhigay ninkii l la oran jiray General Cunningham dhinaca Suudaan waxay ku uruiyeen ciidan wayn oo aan xad lahayn oo uu watay (Platt) kaasoo isaguna ka soo weeraray xagga Eretariya ciidankiisana ay ka mid ahaayeen niman Ingiriis ah iyo niman Xabashi ah oo ahaa ragii Itobiya ka cararay oo uu Xayle Salaase ururiyay intuu uu Ingiriiska joogay kuwaas oo iyaguna ka soo weeraray dhinaca galbeed Talyaaniga markuu General Cunningham weerarkiisii wuxuu ka soo bilaabay xagga koonfurta wuxuuna ka soo gudbay wabiyadii waawaynaa oo dhan iyago kaga soo gudbay alaab loogu tala galay wabiyada in lagaga gudbo iyada oo Ingiriisku uu yaqaanay wabi walba inta qiyaastiisa tahay markay soo galeen dhulka Soomaalida waxay si dagdag ah u qabsadeen Kismaayo halkaas oo ay ka dhigteen meel slldhig ah markaasay markiiba gooyeen jidkii uu dhaxeeyay Adisababa iyo Muqdisho iyo Herar iyo Dirdhaba halkaas oo uu Talyaaniga khasaare badani ka gaadhay waxaana halkaa Talyaaniga ka baaba'ay 50,000 askari oo noqday wax la dilo iyo wax la qabtay oo waxaa jirtay in dibaabadaha Talyaanigu aanay u dhigmayn kuwa Ingiriiska waxaana jirta in jidkii u dhexeeyay Adisababa iyo Muqdisho in dibaabadaha ay wateen Ingiriisku ay 4 maalmood ay is daba joogeen oo aanay wakhtina kala go'in sababta oo ahyd intuu Talyaanigu si xun u jabay xaga galbeedna Talyaaniga waxaa ka soo weeraray sidii aan hore u soo sheegnay Platt oo isna wata ciidan badan kuwaas oo si dagdag ah u soo galay Adisababa iyo galbeedka Xabashida oo dhanba mudadii dagaalkaasi socday oo ahayd mudo yar oo uuna Talyaanigu samayn wax ka hortaga ama digaaca oo ay si dagdag ah isku dhiibayeen oo ay Ingiriiska iyo xulafadiisii dhan kaga yimaadeen kolkaa markuu Talyaanigu jabay waxaa loo sameeyay meelo waxay hub siteena waa lagala wareegay oo si xun oo fool xun ayay u jabeen waxaana Talyaaniga lagu ururiyay Adisababa ka dibna waxaa loo sameeyay jidka isku xira Adisababa iyo Berbera halkaas oo looga sameeyay meelo ay ku nastaan oo iyaga oo lug ah oo askari wado loo soo kaxaysanayay ilaa Berbera oo halkaa laga dhoofin jiray arintaas oo mudo badan socotay oo sida xoolaha loo wadi jiray .

Sanadku markuu ahaa 5/5/1941 ayaa Xayle Salaase Ingiriiska dib ugu soo celiyay waddankiisii, waxaa jirtay waqooyiga Soomaaliya inuu magaalada Berbera ka soo dagay Mujeer Smith isaga oo ciidan xoog leh wata oo uu si dagdag ah u qabsaday dhulkii Ingiriisku xukumayay ee Soomaalida ka dibna waxaa yimid rag badan oo ahaa ragii dhulka Soomaalida xukumi jiray oo uu ka mid ahaa ninkii la oran jiray Sherley kaas oo si dagdag ah u tagay gobol walba markaa Sherly markuu Boorame yimid dadkii buu la hadlay wuxuuna yiri dad badan ayaa Talyaaniga la shaqayn jiray dadka badan waan cafiyay waxaanse cafinaynin laba nin oo la kala yiraahdo Ugaas Doodi iyo Faarax Oomaar labadaa nin dambi wayn bay dawladda Ingiriiska ka galeen waxaanay helayaan abaalkoodii markaa dawladda Ingiriisku caasimadeedii hore waxay ahayd meesha la yiraahdo sheekh, waxaana loo soo raray

caasimada Hargaysa, badhasaabkii ugu horeeyayna wuxuu ahaa ninkii la oran jray Fiishar, Sekretarigiisuna wuxuu noqday Sherley.

ARIMIHII UU QABTAY XAYLE SALAASE SOO NOQODKIISII:

Markii uu soo noqdayba Xayle Salaase wuxuu isku dayay inuu heshiis la sameeyo dawlada Ingiriiska si dagdag ah markaa Ingiriisku wuxuu ku yidhi arintaas wali wakhtigeedii ma gaadhin waxaana wanaagsan arimihii uu sheegay wasiirkii arimaha dibadda ee Ingiriiska Mr.Edan, waxaana wanaagsan in arintaa wasiirka dibadu sheegay in iminka lagu socdo oo uu ku cadeeyay waraaqdiisii uu qoray 4/2/41kii ee uu ku yidhi;

Dawladda Ingiriisku waxay aad u soo dhawaynaysa soo noqoshada dawladda Itoobiya ee ay dhulkeedii ku soo laabatay iyadoo xor ah oo garanaysa xuquuqdii uu lahaa Xayle Salaase iyo dawladnnimadiisa. Dawladda Ingiriiskuna waxay garanaysaa hadalkii uu Xayle Salaase yiri oo ahaa inuu dhulkiisu u baahan yahay yahay kaalmo badan wakhtigan la joogo, kaalmadaa badan ee lagu samaynaya xaga wax soo saarka iyo siyaasadda hadii uu heshiis labada dawladood ka dhex dhacayana in la kala qorto markuu dhulku dago, waxaanay dawladda Ingiriisku cadaynaysaa inayna dhulka Xabashida wax damac ahi kaga jirin iminkana nimanka askarta ah ee dhulkaa jooga Xayle Salaase ula soconayaan arimahoo dhan inay ka wada hadlaan iyaga dhexdooda waxayna ku dhamaanaysa shaqadoodu markii ay wixii waajib ah dhulkaa ka qabtaan.

Xayle Salaase markii uu ku soo noqday Itobiya arintu si dagdag ah waxay ugu baahan tahay in dawlada Ingiriiska iyo dawladda Itoobiya ka heshiiyaan sida loo shaqaynayo ee labada dawladood u wada shaqaynayaan hadii maanta ciidankii Ingiriisku ay ku firidhsan yihiin dhulkaa Itoobiya oo dhan. markaa waxaa dhex maray labadooda hadalo oo dawladda Ingiriisku ayaa soo jeedisay hadal ay ku leedahay waa in ay dawladda Ingiriisku dusha ka ilaalisaa dawladda Xabashida arintaas oo uu xayle Salaase diiday markii Ingiriisku wuxuu damcay nimanka madaxda ah ee Ingiriiska ee rayiga ka qaadanaya ninka safiirka ah ee jooga Adisababa arintaas oo uu Ingiriisku damcay uuna goostay inay dawladda Ingiriisku xagga arintaas oo uuna Xayle Salaase raali ka ahayn markaa markuu sidaa ku adkaystay waxay kala qorteen heshiis sanadku markuu ahaa 31/1/1942 taas oo qoraysa;

1- Xayle Salaase wuxuu ogolaanayaa ninka ciidanka Ingiriiska u sareeya inuu qabto wixii ku saabsan ciidanka oo ah wixii dhulku u baahan yahay iyo sidii dhulka looga dhamayn lahaa wixii cadaw ah.

2- In uu dhulka Ogaadeeniya la yiraahdo iyo waxa raacsan oo dhan ee ay Xabashidu xoog ku qabsatay sanadku markuu ahaa 1891dii,,dhulkaas oo ilaa hada aanay Xabashidu wax xukun ah ku lahayn oo dadka daggaana ay yihiin Soomaali oo dhulka qaarkiina uu galay gacanta Talyaaniga taarikhdu markii ay ahayd 1916dii dhulkaa aan soo sheegnay waa in dawladda Ingiriiska gacanta ku haysaa.

3- Waxaana u banaan ninka ciidanka Ingiriiska u sareeya inuu isagu qabsado xadiidka tareenku maro ee u dhexeeya Adisababa iyo Jabuuti hadii uu u baahdo waxaa kale oo u banaan inuu qabsado dhulkaa xadiidka ku dhow oo ah dhul gaadhaya 25 mayl kaasi oo isku xidhiya Eretariya iyo Soomaaliya

4- Waxa dawladda Ingiriisku ay ku balan qaaday inay Xabashida u soo dirto rag ciidanka Xabashida wax bara iyo sida loo hubaynayo ciidamada Xabashida ururiyana hubkii uu ka tagay Talyaanigu oo Xabashida gacanta loo galiyo.

5- In ay dawladda Ingiriisku siiso Xabashida rag la taliya oo kala taliya Xabashida nidaamka dawladnimada iyo xagga maxkamadaha oo ayna qaadan dawladda Xabashidu rag kale oo la taliyeyaal ah oo ka yimid dawlado kale iyadoo ay ogolaato dawladda Ingiriisku mooyaane.

6- Dawladda Ingiriisku inay u ogolaato inay Xabashida xagga maaliyada ka caawiso oo sanadka horc ay siiso 1000,000 ginida Ingiriiska ah, sanadka afraadna ay siiso 250,000 haddii ilaa wakhtigaa mucaahadadu sii socoto.

7- Xoolihii Talyaanigu ka tagay waxaa logu dabaqayaa qaanuunka dawladaha ka dhaxeeya waxaanay dawladda Ingiriisku ku dadaalaysaa inay u soo celiso Xabashida wixii uu Talyaanigu ka dhacay ee xoolo ahaa . Mucaahadadaasi waxay ahaanaysaa mid lagu dhaqmo ilaa labada dhinac midkood uu ka baxo mucaahidadaas, muddo laba sanno ah ayayna soconaysaa mucaahidadaasi qoladii jabinaysaana ay u sheegto dhinaca kale.

KHILAAFKII KA DHEX DHACAY XABASHIDA IYO INGIRIISKA:.

Arimahaas dhacay daradood way suuroobi wayday inuu Xabashida iyo Ingiriiska dhexdooda inuu wanaag ka dhaco si dagdag ah dhexdooda waxaa ka dhashay khilaaf, kaasi oo meel adag gaadhay oo ka dhashay arimo ay isla meel dhigi waayeen, wixii Ingiriisku qabtay ee wanaag ahaa ee dhulkoodiina uu u xoreeyay Xabashidu arintaa waxay ka tidhi Ingiriisku maslaxadiisa iyo mustacmaraadka badan ee uu lahaa uun buu arimahaa ku qabtay, oo askartiisa badnayd anaga waxba nooma qaban, waxaana jirtay markii Talyaanigu soo weerari doono inaanay dawladda Ingiriisku waxba noo qaban oo ay dawlado kale heshiis la samaysatay arintaas oo dawladnimadayayada wax u dhimaysa.

Waxaana jirtay in Xayle Salaase markii uu dhulka ka baxayay inay dawladda Ingiriisku caawisayoo intii uu Ingiriiska joogayna si wanaagsan loola dhaqmay, arimahaasna hadii la eego saaxiibtinimadii inaga dhaxaysay Ingiriiska waa wax aan qiimo u lahayn.

Ingiriiska Mucaahidadaa aan la dhiganay si dagdag ah ayay u ugu camal faleen aanay u fuliyeen arintaas oo Xabashiduna aanay ka fiirsan cadho badanna galisay waxaana ku jiray qodob oranaya inuu Xayle Salaase aqbalo arinta ninka Ingiriiska u sareeyaa wixii uu ku amro taas oo ay ka mid ahayd in lagu wareejiyo ciidanka Ingiriiska wixii alaab ahaa ee uu Talyaanigu ka tagay sida uu cadaynayo sharciga ay dawladuhu ku dhaqmaan alaabtaas oo ah alaab ciidanku u baahan yahay, Ingiriisku isaga oo qodobka qabsanaya way ku xad gudbeen wixii uu alaab ka tagay Talyaaniguna askartii Ingiriiska ayaa qaadatay iyaga oo leh Xoolahaasi waa xoolihii aan dagaalka ku qabsanay oo alaabtii Talyaanigu lahaa oo dhan sidaasay ku qaateen, sida alaabtii warshadaha, korontada, beeraha lagu qodayay, iyo alaabtii guryaha ku jiray iyo wixii alaab Talyaanigu lahaa way wada qaateen oo waxay ku gurteen baabuuradii waawaynayd ee Talyaanigu ka tagay waxaanay geeyeen mustacmaradahoodii oo Kenya ka mid tahay markaa Mucaahidadaas daraadeed Ingiriisku wixuu rabay inuu ku noqdo oo haysto xabashida isaga oo doonaaya inuu isku xidho Erertariya iyo Soomaaliya, oo ay oo ay jidka Talyaanigu damacsana inay sameeyaan jidkaas oo isku xiray Eretariya iyo Soomaalia mida kale Ingiriisku wuxu damcay inuu haysto oo ay gacantiisa gasho dhulka loo yaqaano Herar, Ogaadeen, Hawd, Jigjiga iyo jidka u dhexeeya Jabuuti iyo Adisababa iyo dhul ka mid ah danaakilka iyo maxadada Diridhaba ee xadiidka tareenku maro arimahaas oo Xabashida u qaadatay inuu dhulkaa rabshada ka samaynayo isaga oo doonaya inuu qabsado dhulka loo yaqaan Ogaden, iyo Hawd arintaas oo ka dhex beeraysa colaad badan Xabashida iyo Ingiriiska waxayna Xabashidu ogaatay in askarta Ingiriiska ee dhulkaa joogta ay u qaybiyeen hub si ay ula dagaalamaan Xabashida arintaa Ogaadeen iyo Hawd iyo dhulka kale ee la xiriira waxay boqdeen arin la isku mari waayay Ingiriisku wuxuu cadaystay oo uu yidhi dhulkaa anagaa hada gacanta ku haynayna mana ogolin inay Xabashidu dhulkaa gacantaa ku hayso oo waxaa daggan dad Soomaali ah oo waan is hor taagaynaa waxaanan eegaynaa xuquuqda dadkaa badan ee Soomaalida ah taasoo aan suurto gal ahayn wakhtigan la joogo inay Xabashida ku hoos noolaadaan kumana aamini karno dawladda Itoobiya.

Markaa sanadku Markii uu ahaa 1940 ayaa Xayle Salaase uu tuuray Mucaahidadii aan soo marnay arintaas oo labada dhinacba ay isku mari waayeen arinta ugu waynina waxay ahayd arinta Ogadeniya.

SIDII UU ULA DHAQMAY ISLAAMKA XAYLE SALAASE MARKUU SOO NOQDAY :

Waxaa jirta Talaanigu markuu soo noqday inuu dadka Iskaamka ah horumar aad u wayn gaadhsiiyay xagga xoriyadda xagga xoolaha iyo xagga diinta oo Islaamku wakhtigaa noloshoodii aad u wanaagsanaatay sidii aan hore u soo sheegnay Xayle Salaase markuu soo noqday dadka Islaamka ah dhib badan buu u gaystay oo wuxuu baabiiyay xoriyadoodii, xoolahoodii iyo diintoodii, wuxuuna amar ku bixiyay in la baabiiyo dugsiyadii Quraanka iyo dugsiyadii lagu baraanayay carabiga waxaa kaluu baabiiyay oo uu amar ku bixiyay in aan dhulka Itoobiya dhamaantiis aan lagu arag wax carabi ku qoran oo qofkii lagu arkana xabsi dheer la xukumi jiray, magaaladii Herar ee diinta islaaamka lagu baran jirayna wuu u diiday meel diinta lagu barto, ragii madaxda Herarna rag badan oo ka mid ah xabasiga ayuu u diray isga oo ku tuhmaya inay ka socdaan xisbigii S.Y.L la oran jiray wuxuuna ka dhigay Herar waxaan jirin.

Xayle Salaase wuxuu ahaa nin daahiyada isaga oo ku socda inuu Islaamka ah ka baabiiyo dhulkiisa markaasuu dadka ka qariyay aduunka dadka Islaamka ah ee dhulkiisa ku nool iyaga oo ahaa kuwa ugu badan, markaasuu dadkii Itoobiya ku noolaa u qaybiyay dad madax ah oo sare iyo kuwo adoomo ah oo hooseeya wuxuuna ka saraysiiyay umadahii kale dadkii masiixiga ahaa dadkii muslinka ahaana waxay ka dhigeen dad iyaga u shaqeeya oo beeraha qodidoodiyo gacacsiga hoosiyo waxaasuu u diray haddana ka qaadi jiray canshuur badan oo aan ahayn wax dadku qaadi karo taasoo uu sanadkii dhwr jeer qaadi jiray oo raga xukaamta ah ay iyaguna dul saaran jireen lacag kale, waxaana ka darnaa in dadka Islaamka ah la dulmi jiray oo ayna cadaaladna ku haysan dhulka Itoobiya , dadka ee Itoobiya ku nool Islaamka waxay xabashidu waxay ka dhex beeri jirtay colaad si ay iyaguuni isugu jeedaan oo aanay dhanka Xabashida u jeedsan waxaa kale oo jirta dadka Itobiya u fara badan ee Gaalaha ah reer walba uu dhex dhigay baadari si uu u baro diinta masiixiga isaga oo raba in dadka Islaamka ah ee Gaalaha ah ay qaataan diinta masiixiga ah taas oo ay aad ugu dadaashay dawladda xabashidu.

DAWLADA XABASHIDU MARKII AY SOO NOQOTAY SIDII Ay ULA DHAQANTAY DADKA SOOMAALIDA:

Waxaa jirta Ingiriisku markuu qabsaday Jigjiga iyo Herar markiiba dadkii xabashida ahaa ee Jigjiga joogay wuxuu gacanta u galiyay xukunkii Jigjiga iyo dhulka u dhow kuwaas oo aan ahayn rag aan aqoon badan lahayn, magaalada Diridhaba Ingiriisku wuxuu gacanta u galiyay oo uu u dhiibay Ugaaskii Ciisaha.

Waxaana jirtay sanadku markii uu ahaa 1943dii inuu magaalada Jigjiga joogay nin la oran jiray Sheekh C/qaadir Sheekh Jaamac, ninkaas oo ka dhashay Caa'ilad diiniya markii uu arkay xabashida dhulka loo dhiibay wuu ka cadhooday wuxuuna ururiyay rag badan oo Soomaali ah wuxuuna dagaal ku qaaday dadkii xabashida ahaa ee dagganaa dhulkii Jigjiga ku dhawaa oo ay ka mid tahay meesha Fayaambiiro la yiraahdo dagaalkaas oo socday mudo oo markii hore xabshida lagu xoog roonaaday waxaa dhacday nasiib xumo oo ninkii sheekhii halkaa ku dhintay wuxuuna ahaa ninkaasi ninicaalim wayn ah oo la yaqaano wuxuuna ahaa nin taariikh wayn ku leh dhulkaa Jigjiga.

Waxaana jirtay aniga oo ah Sheekh C/raxmaan Sh. Nuur iyo rag kale oo baayacmushtari ah inaan Jabuuti ka soo iibsanay sigaar oo kolkii aan keenay sigaarkii Jigjiga, sigaarkaas oo tarashee ahaa oo dawladda Ingiriisku Boorame joogtaa ay ka dhigtay Tarashee, xabashidii markaa jigjiga joogtay ayaa markaa naga doontay inaan sigaarkii ka bixino canshuur badan oo anagana khasaare badan noo

keenaysa arintii oo aad noogu fool xumaatay oo waxaan samayno aan garan waynay markaa waxaan u tagnay nin Ingiriis ah oo meel magaalada Jigjiga ka baxsan daganaa wakhtigii hore canshuur lanagama qaadi jirin sigaarkaa ninkii markaan u tagnay wuu na soo dhaweeyay oo wuxuu na yidhi xageed ka timaaddeen oo waxaan ku nidhi Boorama ayaan ka nimid waxaanan tusnay waraaqihii tarasheedka aha markaa waxaa uu nagu yidhi ninkii Ingiriiska ahaa barri aroorta saacadu marka ay tahay 9:00 suuqa wayn ee Jigjiga kaalaya arintaana sir ka dhiga oo cidna ha us sheegina, wakhtigii baan tagnay halkii waxaana yimid halkaa wakhtigii ninkii Ingiriiska ahaa iyo nin ka sareeya oo janan ah waxaana la socday nin turjumaan ah oo afaf badan yaqaana markaa waxay tumeen (dam-dam) si ay u soo ururiyaan dadka waxaana hadlay ninkii jananka ahaa wuxuuna yidhi dhulkan waxaa qabsanaya dawlada Ingiriiska qabsashadaas oo ah ku meel gaadh mudana dowladda Ingiriiskaa joogaysa oo xukumaysa dhulkan mudadaas aan joognana Xabashida shaqo ku yeelan mayso dadka Soomaalida ah ee daggan Reserve area xukunka Ingiriiska hoostiisa ayay galayaan ninkii turjumaanka ahaa mar amarkii wuxuu ku sheegay af soomaali marna af xabashi marna Herari marna af Qoti (Oromo) intuu hadlayay ninkii jananka ahaa ayaa dabaabadihii iyo ciidankii Ingiriikuba meel walba qabsadeen markaa ninkii Jananka ahaa wuu dhaqaaqay wuxuuna tagay aqalkii ay xabashidu canshuurta ku qabanaysay dadkana ay ku dhibayeen ninkii Jananka Ingiriiska ahaa wuxuu ku yidhi nimankii Xabashidii ee halkaa joogay ka soo dareera meesha muftaaxana keena si dagdag ah ayayna ugu dhibeen muftaaxii meelay xabashidu rasaasta ka yar ririday ninkii jananka ahaa amar buu bixiyay wuxuuna hidhi dadkii meesha xoolo ka yaalaan barri 9:00 ha u yimaadaan wixii dhaqdhaqaaq la arko ama rabshad ah dawladda Ingiriiska gacan adag bay ku qabanaysaa markaa aroortii dambe ayaan ku soo noqonay aqalkii baana la furay waxaana hadlay markaa ninkii jananka ahaa wuxuuna yidhi qoladii reer Boorame ee halkan alaabtu ka tiilay meeday, waananu nimidnay markaa wuxuu na yidhi wax aad lahaydeen qaata hadaad wax kale qaadatiin waa la idin ciqaabi doonaa markaan qaadanay anagu sigaarkayaygii dadkii kale amar baa la siiyay oo waxaa la yidhi nin walba waxaaga qaado hadii kale xabsi dheer baad gali .

Markaa magaaladii Herar iyo Jigjiga gacanta waxaa saaray oo qabsaday markaa Ingiriiska wuxuuna dhulkaa xukumayay mudo dhowr sano ah meesha ay Jigjiga ka dhisan tahayna waa meel Soomaalidu dhinac walba ka soo gasho oo Soomaalida waqooyiga badidoodu ay yimaadaan oo ay u soo safraan markaa markii uu Ingiriisku qabsaday dhulkaa way camirantay magaaladaasi dad badanina oo dhan walba ka yimidna way yimaadeen dadkii madaxda ahaa ee dhulkaa joogayna way wada yimaadeen dawladaa Ingiriisku Soomaalida Intaa way ku qaylinaysay oo dadka madaxda ah ayay u yeedhi jirtay maalin walba waxaanay odhan jirtay maalin walba dhulkii Soomaalida dhamaantiis angaga ayaa gacanta ku hayna waa inaad wax garatiin oo aad dhulkiina midaysaan ood xoraysataan waxaana jirta in Jigjiga Soomaalida ay a axsaab ama xisbiyo badan ka fureen oo ay ka mid ahaayeen xisbigii S.Y.L oo isagu si fiican u shaqeeyay intii uu meeshaa joogay wuxuun ahaa xisbigii kali ahaa ee arintaas aad u garanayay xisbiyadii kale ee la furay waxaa ka mid ahaa N.U.G iyoxisbigii kale ee la jiray S.N.L iyo U.S.P waxaana jirtay inay dawlada Ingirisku u dirtay inay dhulkaa loo yiqiin Reserve area niman saraakiil ah oo uu madax ka ahaa Captain Smith kuwaas oo dawlada Ingiriisku hoos ahaa ay amar u siisay inuu dhulkaa raga waawayn ee Soomaalida ah qaar ka doortaan sidii dhulkaa loogu samayn lahaa dhaqdhaqaaq ka dhan ah dawladda xabashida markaa waxay u yeedheen oo ay hoos ahaan ugu yeedheen nin aanan jeclayn inaan magaciisa halkan ku sheego oo madaxii Soomaalida ka mid ahaa markaa waxay amreen inuu Xabashida dagaal ku qaado markay arintaasi dhacdo anaga wax walba diyaar u ah oo idin caawinayna ninkii ay amreen sidii arintii wuxuu u sheegay dawladda Xabashida.

Xayle Salaase ayaa markaa si dagdag ah u qadimay dacwad oo u gudbiyay boqorkii Ingiriiska wuxuuna ku yidhi nimankii saraakiisha ahaa ee joogay Herar iyo Jigjiga dhulkaygay dagaal ku ridayaan,markaa dawladii Ingiriisku Captain Smith iyo ragiisii waxaa amar lagu siiyay inay dagdag uga soo baxaan shaqadii dawladana waa lagu eryay Captain Smith wuxuu yimiday Boorame

wuxuuna rabay inuu beero ka samaysto markaa dawladii Ingiriiska u diiday oo ku tiri dhulkaan beero kama samaynaysid oo wuxuu tagay Kenya halkaas oo uu mudo badan joogay oo uu beero ka samaystay markay dawladii Soomaalidu dhalatay ayuu dhulka ku soo noqday oo wuxuu yimid Xamar halkaasuu xafiis ka furtay isaga oo maalin maalmana ka mid ah fadhiya xafiiskiisa ayaa nin u soo galay wuuna dilay waxaana la arkay isaga oo mayd ah ilaa maantana lama garanayo cid dishay.

In yar ka dib nimankii Saraakiisha ahaa ee xukumayay Herar iyo Jigjiga waxaa amar lagu siiyay inay baabiiyaan axsaabta ka dhisan Jigjiga waxayna ku horeeyeen xisbigii S.Y.L halkaas ayuu Ingiriisku uu ku camal falay inuu xoog ku dajiyo calankii S.Y.L halkaasna waxaa ka dhashay dagaal xun oo shan qof oo Soomaali ah ayaa ku dhintay, xisbiyadii kalena halkaasa lagu baabiiyay waxaana jirtay markuu Ingiriisku qabsaday Jigjiga inay xafiis ka furteen xafiisakaas oo madax looga dhigay nin la oran jiray Atoor-Daasa oo xafiiskaas waxay ka furteen meel ka baxsan magaalada waxaana la keenay xafiiskaas lacag badan ninkaa la oran jirtay Atoor-Daasa dadki madaxda ahaa ee Soomaaliyeed ee dhulkaa joogay wuu u yeedhi jiray oo lacag buu u qaybin jiray, waxaa kale oo uu maalin walba keeni jiray bas qaada muduuna sidaa ku shaqaynayay dad badan ayuu sidaa ku kaxaystay wuxuuna ka saxeexi jiray waraaqo dadkaa uu saxeexayna ma ahayn dad siyaasadda u dhaadhacsan tahay oo wax garanaya.

Sidii aan hore u soo sheegnay magaalada Jigjiga waxay ahayd meel Soomaalida kala badha oo qoloba dhinac kaga timaada arintaasana Axmaarku dhulkeenii ku qaatay dadkaa uu Axmaarku kaxaystay waxay u badnaayeen odayo gaboobay oo aan fahmaynba waxa Xabashidu u jeedo. Waxanaa jitay inay timiday Herar naag Ingiriis ah oo la oran jiray Sylvia Pankhurst, naagtaasi oo saaxiib la ahayd Xayle Salaase oo qori jirtay jariidadii la oran jiray (New Times and Ethopian News) jariidadaas oo ay dawladda Ingiriisku ku ceebaysay oo ay tiri dawladda Ingiriisku dhulkii Xabashida ay kala wareegaysaa waxayna sheegtay in dadka Soomaaliyeed ee dhulkaa dagani ay ogol yihiin inay dawlada Xabashida u taliso jariisadaas oo ay ku qortay hadalo foolxun oo ay dawladda Ingiriiska ku ceebaynayso, jariidadaasi waxay soo baxday 4/3/1944 dhulkaa oo idilna naagtaasi way martay oo waxay tiri dadka Soomaalida ah waraaqo ayaan ka saxeexay oo waxay ogol yihiin inay dawladda Itoobiya xukunto jariidadaas oo ay dawlada Ingiriisku ay ka cadhootay ayna joojiyeen soo bixideedii.

SOO GUURIDII RESERVE AREA IYO HAWD:

Waxaa jirtay in nimankii Ingiriska ahaa ee joogay Jigjiga iyo Herar ay u soo guureen qaarkood dhulka loo yaqaan Reserve area iyo Hawd, waxaana jirta in dawladda Ingiriisku ay tidhi dawladda Xabashida dhulka loo yaqaan Reserve area waa dhul ay Soomaalidu leedahay oo ay xoolahoodu u daaqaan oo aanay sina uga maarmi karin oo noloshoodu ku xidhan tahay arintaas oo dawladda Xabashida ku adkaysatay oo ay diiday wixii talo ahaa ee Ingiriisku u soo jeediyay, dawlada Ingiriisku arimahaas in badan bay ku dadaashay laakiin dadka Soomaalida ah ayaa waxba garan waayay hadii Ingiriisku dadka Soomaalida ah ay kalmad kaliya ka helaan kalmadaas oo ah dhulkayagii dhammaan dawlada Ingiriiska ayaa gacanta ku haysa waxaanan doonaynaa hadaan nahay dad waynihii Soomaaliyeed inay dawladda Ingiriisku noo taliso oo ay gacant na qabato, waxaana dhacday nasiib daro arimahaas intay arimahaasi socdeen oo dhan in dawladii Ingiriisku xisbigeeda shaqaalaha in xukunkii lagala wareegay oo uu xukunkii la wareegay xisbiga muxaafidka aha waxaana jirta in ninkii arintaa Soomaalida u dadaalayay ee Soomaalida wax la rabay ninkaas oo la oran jiray Beefan oo ahaa wasiirkii arimaha dibada ee xisbigii shaqaalaha arintiisii gacanta ka baxday.

CULIMADII DIINTA KU FAAFISAY WAQOOYIGA SOOMAALIYA:

Magaalada Saylac waxay ahayd magaalo ilaa mudo dheer soo jirtay oo aad iyo aad u camirnayd sidii aan hore u soo sheegnayna taariikhaheeda ilaa hada lama garanayo wakhtigii ay bilaabantay waxaana la ogayahay inay mudo dheer ahayd caasimadii dawladii ku magac dheerayd Imbiraadooriyatul-Cadal.

Magaaladaas waxaa ka kacay rag culimo ah oo waawayn oo uu ka mid ahaayeen;

1-Sheekh C/raxmaan Al-Jabarti Al-Saylici

2-Sheekh Muxiyadiin

3-Sheekh Axmad Binu C/raxmaan binu Cumar

4-Sheekh cali Binu Maxamad Binu Nuuradiin

5-Sheekh C/laahi Al-Saylici

6-Sh. C/cassis Binu Maxamed binu Abuubakar

7-Sheekh Yuusuf Al-Saylici

8-Sheekh Xasan binu C/raxmaan Al-Jabarti.

Waxaana in la sheego Mudan sheekhaa la oran jiray Sheekh C/raxmaan Jabarti kutub badan buu qoray oo nooc walba leh oo uu ka mid ahaa kitaabka la oran jiray (Cajaa'ubul-aasaar fii Taraajum wal-Akhbaar), Sheekhaa isna la oran jiray Sheeka Yuusuf Al Saylici waxaa uu ahaa mad-habta abuu Xaniifa ninka ku xiga.

Markay taariikhdu ahayd 1893kii waxaa yimiday magaalada Berbera nin la oran jiray Sh.Yuusuf Dubad wuxuuna ahaa nin caalim ah oo ku xeel dheer diinta Islaamka wuxuuna magaalada Berbera ka bilaabay machad lagu baro dadka diinta wuxuuna ka bilaabay kitaab la oran jiray Minhaaj oo ah kitaabka kutubta shareecada kitaabta ugu wayn mudo 7 sano ah ayuu sheekhu kitaabkaas u akhriyi jiray culimada aan hoos ku sheegi doono ragii sheekhaa la kulmay ee uu wax baray waxay noqdeen rag culimo ah oo magacoodu Soomaaliya ku caanbaxay ninkaas oo diinta fidinteeda door wayn ka qaatay culimadii wax ka baratayna waa kuwa hoos ku taxan ragaas oo gobol walba ka yimid;

1-Sh. Muuse Ducaale 2- Sh. Ibraahim Xujaale 3-Sh.Cusmaan Nuur 4-Sh. Barkad C/llahi

5-Sh, Cumar C/llahi 6-Sh. Nuur C/laahi 7-Sh. Cabdi Ayuub 8 Sh.Cumar aw warfaa 9-Sh.Muuse Garaar 10-Sh. Yuusuf Yare 11-Sh. C/llahi Majeerteen

12-Sh. Muxumad C/llahi 13-Sh.Nuux Budle 14 -Sh. Xassan Maxamed (Nuuriye) 15 - Sh.Jaamac aw Aadan 16-Sh.Muuse Cade 17 - Sayid Maxamad Cabdulle Xassan.

Waxaa jirtay in markii ay taariikhdu ahayd 1882 uu ka soo dagay magaalada Saylac nin la oran jiray Sh.C/raxmaan Al-Saylici ninkaas oo ahaa nin xaga diinta Islaamka ku xeel dheer oo dariiqda Qaadiriyada dhulka waqooyiga aad ugu fidiyay wuxuuna ahaa nin aad u cilmi badan wuxuuna ahaa ninkii alifay ee qoray kitaabkii la oran jiray Xadiiqatul-Tasfiir iyo kitaabkii kale la oran jiray Tawasul-Awliyaa kitaabkaa dambe oo uu Nabi Maxamad (N.N.K.A) uu aad ugu amaanay kaas oo diinta Islaamka aad iyo aad ugu fidiyay dhulka Soomaalida, Sheekhaas oo ay dadku aad iyo aad u jeclaayeen oo meeshu tagaba aad ayaa loogu soodhawayn jiray waana Sheekhii hablaha Soomaaliyeed ay ugu heesi jireen;

Dalan daaliyoow

Dariiqada aabaheedow

Dhulkii dam ahaa

Ayuu duhur nooga dhigay.

Ninkaa caalimka ah waxay Saylac ku kulmeen Ugaas Nuur Ugaas Rooble halkaas oo uu Ugaasku aad iyo aad ugu soo dhaweeyay sheekha hadyado badana wuu siiyay isaga iyo xertiisiina wuxuu huwiyay dhar cusub oo wada cad wuxuuna ku yidhi sheekhii Ugaasku"dadkii walaalaha ahaa maanta meel walba way isku dilayaan oo waxay u baahan yihiin wax kala qabooja oo qabad ka dhaliya adigana waxaan kuu arkaa maad tahay nin aruntaas qaban kara", sheekhii iyo Ugaaskii waxay u soo

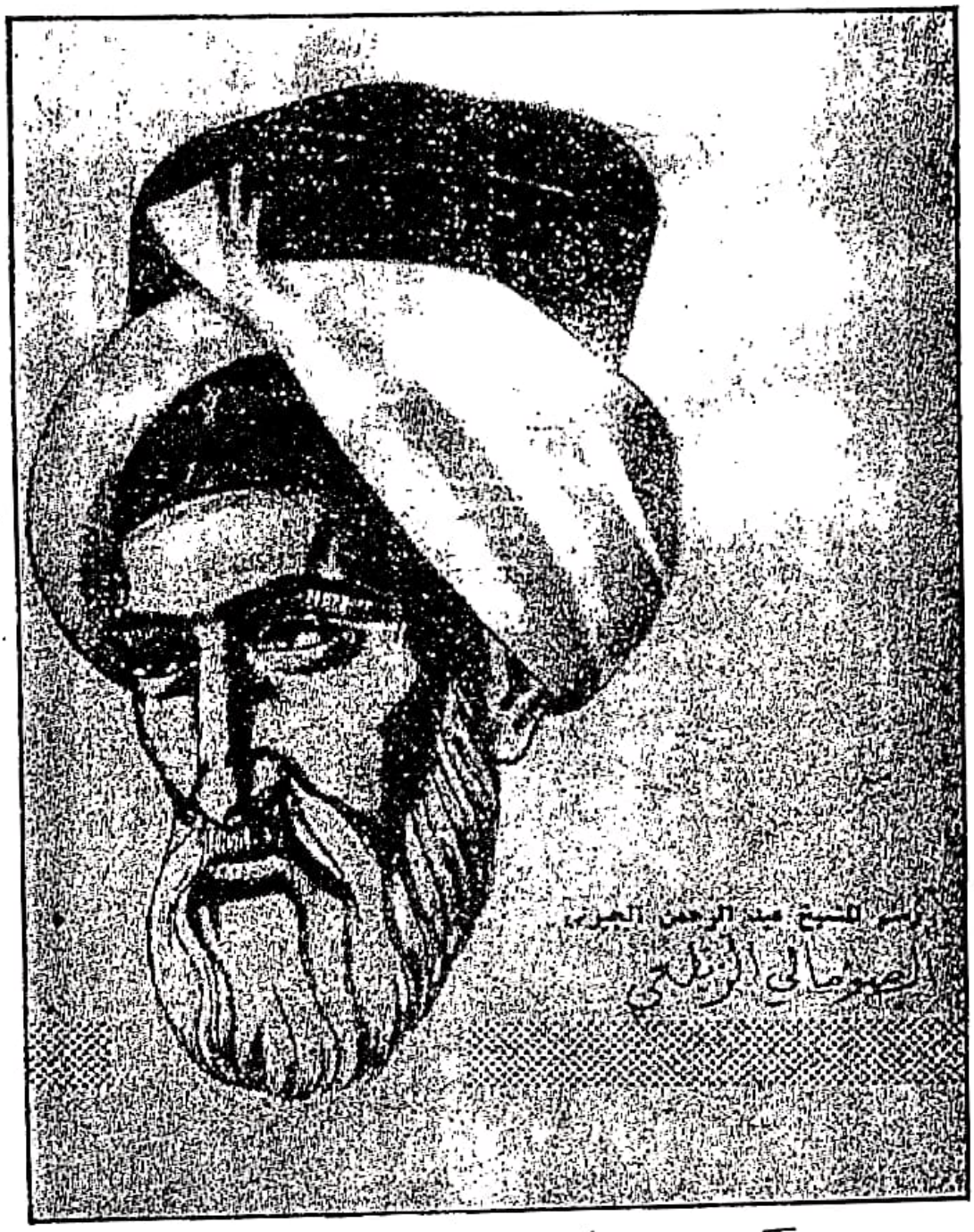

SH. C/RAXMAAN AL-JABARTI

kaceen xagii qabaa'ilada isku laynayeen wuxuuna ku yidhi Ugaasku sheekhiiwaxaan kuu gaynayaa raga col wadeenka ah markaasay meesha la yiraahdo Qabri-baxar ay ku qabteen shir wayn, halkaas oo ragii colwadeenka ahaa oo dhan la isugu keenay, halkaasuuna sheekhii nabad dhex abuuray dadkii Soomaalida ahaa wakhtigaa intii ka dambaysayna wax is dila lama arag oo dhulkii waxaa ka dhacay nabad iyo barwaaqo intaa intii ka dambaysay sheekhu wuxuu tagay Herar halkaas oo aad iyo aad loogu soo dhaweeyay dabadeedna wuxuu yimiday Muqdisho meeshuu tagaba dariiqada Qaadiriyada iyo diinta Islaamkaba ayuu ku fidin jiray markii dambe wuxuu yimid meesha la yiraahdo Qulunquul halkaas oo uu ku dhintay, sanad walba dad badani tagaan laguna siyaarto.

WAXBARASHADU SIDII AY UGA BILAABANTAY WAQOOYIGA SOMAALIYA:

Waxaa jirta in dagaalkii Ilaad ee dunida markuu dhammaaday in majliskii umadaha midoobay ay yidhaahdeen waa in wax la baraa qaarada Afrika, halkaas oo ay xoolo badan iska ururiyeen dawladihii shirka joogay si dadka Afrika wax loo baro wakhtigaas oo dhul badan oo Afrika ah tacliinta laga bilaabay, nasiib xumo Soomaalidu way diideen in iskuulo laga dhiso waxaana dhacday in rabshado ka dhaceen oo lagu dilay sarkaal Ingiriis ah oo la oran jiray Geeb.

Waxaana jirtay laba iskuul oo yaryar oo midna ku yaalay Saylac midna ku yaalay Berbera oo ay mamululayeen niman masaaridii ka hadhay oo oo sudaan ah oo waxay dadka bari jireen luqada carabiga iyo xisaab yar.

Taariikhdu markii ay ahayd 1933dii ayaa aniga oo ah Sh. C/raxmaan Sh.Nuur in aan ka sameeyay iskuul magaalada Boorame, Iskuulkaas oo uu alaabta igu caawin jiray ninkii Boorame xukumayay ee la oran jiray Captain Walash, iskuulkaas markaan Furay inamo badan oo caruura ay soo galeen oo tiradoodu markaa ay ahayd 40 waxay baranayeen luqada carabiga, Quraanka kariimka ah, xisaabta, taariikhda, Soomaalida, Juqraafiga iyo aadaabta.

Waxaana jirtay taarikhdu markay ahayd 1935tii inuu iskuulka soo siyaartay ninkii la oran jiray Loorenis ee soomaalida waqooyi xukumayay, waxaana la socday sekreterigiisii Sherly waxaana jirta in ay waydiiyeen oo ay ku imtixaameen ardaydii, taasi oo ay si fiican uga jawaaween ardaydii wuxuuna ku arkay halkaa khariidadii dunida oo ka laadaada halkaa markaa wuxuu yidhi Looranis maxaad ku fashiin maabkan waxaanan ku idhi inamada yaryar baan baraa juqraafiga aduuyada markaasuu meelo waydiiyay inamadii way ka jawaabeen wixii uu waydiiyay markaa Looranis wuxuu igu yidhi si dagdag ah xafiiska iigu imow, markii aan u tagay wuxuu igu yidhi waxaad kutub u baahan tahay noocay doonaan ha ahaadeen iyo kuwo kale ba si dagdag ah iigu keen, wuxuuna bixiyay 400 oo rubood oo uu yiri iskuulkaaga ku hagaaji, mudo bil laga joogana wuxuu iskuulka u so diray kutub badan iyo alaab badan arintaas oo aad noo caawisay inamadii iskuulkaygaa ka baxay ee wax ka bartay qaar mid ahi dawlada soomaalida ayay u shaqeeyaan qaar badanina kaliijka ayay ka shaqayaan oo ay madax ka yihiin waxaana jirta in markii aan iskuulkaa bilaabay in dad badan oo Soomaali ah ay iskuulka ka dhan ahaayeen kolkii aanse arkay sidaa waxaan sameyay in inamadii aan baray su'aalo badan oo diinta ah iyo riwaayaad badan oo diinta ah kaas oo aan maalmaha qaarkood dibadda u soo saari jiray oo ay inamadu isa su'aali jireen arintaas oo markuu dadku arkayay ay jeclaysteen oo ay yidhaahdeen meeshii aan moodaynay in lagu gaaloobayo sowtan diinta lagu baranayo sidaasaanan dadkii ka soo hor jeeday oo moodayay in lagu gaaloobayo ay jeclaadeen markii dambe waxaana jirta in ninkii la oran jiray Maxamuud Axmad ninkaas oo tacliinta aad iyo aad u jeclaa inuu dhawr jeer noo yimiday oo uu ku farxay sidaan wax u wadno, waxaana jirta siduu uga yimiday Suudaan oo taclintiisii halkaa ku soo dhamaystay inuu dawladda Ingiriiska ku qaylin jiray oo uu oran jiray (waar wax na bara), ninkaas oo tacliinta waqooyiga gacan wayn ka gaystay oo ahaa nin doonaya goor walba inay dadka soomaalidu wax bartaan oo meeshi uu tagaba qaylin jiray oo oran jiray walaalahayow wax barta.

Sanadku markii uu ahaa 1943dii markuu Ingiriisku dhulka ku soo noqday wuxuu maxamuud Axmad ku dadaalay inuu ogolaysiiyo dawladda Ingiriiska in laga sameeyo iskuulo yaryar gobol walba markaa waxaa laga sameeyay magaaloooyinkii waawaynaa iskuul yar oo cush ah waxaan jirtay in labo galaas laga sameeyay meesha la yiraahdo Sh.Bashiir oo waxa joogay iskuulkaas Maxamuud Axmad iyo Maxamad Shire, iskuulkii Burcana waxaa joogay Yuusuf Ismaaciil, Berberana waxaa joogay C/salaan Xassan, Ceerigaabana waxa joogay Yuusuf Xaaji Aadan, Booramana Sh. C/raxmaan sh. Nuur.

Waxaana jirtay in Maxamuud Axmed Cali noogu yimiday Boorame wuxuuna yidhi iskuulka Boorame ha la siiyo laba bilood oo fasax ah adiguna waxaad ii raacaysaa Hargeisa aniguna waxaan aadayaa Londan waxaanan rabaa inaad laba fasal ee Hargaisa ka dhisan intaan maqanahay inaad wax ka dhigtid, kolkaa Maxamuud uu London ka soo noqday aniga iyo Maxamuud oo goor Casar ah iskuulka dabadiisa fadhina waxaa noo yimid dhiisigii Hargaysa oo uu la socdo ninkii mulatariga Ingiriiska u sareeyay ee joogay kenya markaa dhiisigii baa hadlay oo yidhi ninkan ila socday waa ninkii milatariga Afrikada bari u sareeyay markaa wuxuu rabaa inuu iskuulka arko, markaa intuu maxamuud kacay ayuu ku yidhi janankii nimanka Ingiriiska ah ee halkan joogaa ma waxay kugu yidhaahdeen ma iskuul baa jira dhulkan dawladda Ingiriisku mudo badan bay dhulkan xukumaysay wax alla iyo waxay noo samaysay iskuul mudadaas dheeri ma jirto waxaana kaliya ee aan ka haynaa waa aqalkaa yar ee cushada ah dawladda Ingiriisku dadka Soomaalida ah waxba uma qaban waxbana uma tarin mana hagaagsanayn inay ku yidhaahdaan iskuul baa halkan jira, Maxamuud hadal adag ayuu kula hadlay nimankaa, janankiina iskuulkii maba galin ee wuu iska noqday markaasaan ku idhi Maxamuud waar ninkii waad ka cadhaysiisay deedna wuxuu iigu jawaabay Maxamuud runta haduu ka cadhoodo isagaa yaqaana.

Shan maalmood ka dib waxaa noo yimid anagoo iskuulkii joogna dhiisigii Hargaysa oo ay la socdaan laba nin wuxuuna yidhi dhiisigii waxaa laga furayaa dhulka Soomaaliya iskuulo badan oo jinsi walba leh labadaa nin ee ila socdaana ka hore waxaa la yiraahdaa Mujiir Beell oo waxaa weeyi ninka u sarayn doona tacliinta maamulkeeda, ninka kalena magaciisu waa Captain Baden waana ninka ku xiga Mujiir Bell wuxuna yidhi dawladda Ingiriisku waxay ogolaatay in tacliin dhinac walba laga furo dhulka Soomaalida ee waqooyiga lacag badan dawladda Soomaalida meel bay u dhigtay arintaas waxaanan doonayaa barrito 9:00 saac inaan halkan isugu nimaadno loona yeedho wixii macalimiin jooga Hargaysa.

Wakhtigii ayaa la yimiday iskuulkii Mujiir Bell wuxuu yidhi waxa aan doonaynaa inaan meel isla dhigno meesha iskuulada laga maamuli doono, markaa waxaa hadlay Maxamuud Axmad wuxuuna yidhi waxaan ka dhigaynaa magaaladaas Sheekh halkaas oo ah Soomaalida meel u dhaxaysa waxaana ku yaal meeshaas guryo badan oo ah guryo waawayn oo ay saraakiishu dagi karto iyo kuwo yaryar oo fara badan oo iminka si dagdag ah aan shaqada ugu bilaabi karno, markaa waxaa hadlay isna Mujiir Bell wuxuuna yidhi xalay waxaan la kulmay badhasaabkii Fiisher iyo Captain Smith labadaa nin waxay leeyihiin iskuulada meesha laga maamuliyo waxaa ugu fiican Boorame.

Markaa habeenimadii ayaa la iskugu tagay gurigii badhasaabka Mr.Fiisher markaa waxay dood badani dhex martay Captain Smith iyo Maxamuud Axmad Cali markaa maxamuud wuxuu ku adkaystay in Sheekh laga dhigo, Smithna wuxuu ku adkaystay in Boorame laga dhigo oo wuxuu ku ammaanay Boorame inay tahay meel biyo badan oo geedo badan dadkeeduna tacliinta iyo waxbarashada aad iyo aad u jecel yihiin waxaanan jeelahay inaan eegno bal Boorame quruxdeedu siday tahay markaa subaxii dambe ayaa loo baxay Boorame oo la tagay meesha la yiraahdo Camuud oo oo Boorame u jirta 3mayl waxaana jirta Captain Smith inuu ku beeray dhulkaa khudrad badan oo jinsi walba leh markaa dadkii halkaa tagay aad iyo aad bay u jeclaysteen waxaana lagu soo noqday Hargeysa habeenkii dambe waxaanaa amar uu ku bixiyay badhasaabkii isaga oo raacaya arintii Maxamuud Axmad soo jeediyay wuxuuna yidhi iminka wakhtigan la joogo waxaan ka dhigaynaa meesha lagu maamulo iskuulada magaalada Sheekh sababta oo ah meeshaas ay ka dhisan tahay guryo

badan oo saraakiishu gali karto iyo kuwo kale oo badan oo iminka Shaqada loo baahan yahay lagu maamulo. Meesha la yiraahdo Camuud waxaan amarayaa in sidii suuro gal ah looga dhiso iskuulo badan oo uu ka mid yahay iskuulo dhexe iyo kuwo sareba kuwaas oo ah kuwa ardaydu ay seexato waxna ka cunto (daakhili).

Markay taariikhdu ahayd 24-5-1944 waxaa macalimiintii oo dhami ay tageen Sheekh iyaga oo kala ah saddex sarkaal oo kala ah Bell, Biden iyo sarkaal kale oo ahaa nin farsamo yaqaan ah macalimiinta Soomaaliduna waxay ahaayeen sidan hoos ku qoran;

1-Maxamuud Axmad Cali	2-Yuusuf xaaji Aadan
3-Yuusuf Ismaaciil	4-Cabdi-salaan Xasan
5-Maxamad Shire	6-C/raxmaan Sayid Cali
7-Sh. C/raxmaan Sh.Nuur	8-Sh.Cali xaaji Ibraahim
9- Daa'uud Daahir.	

Markaa Sheekh baa la tagay oo waxaa laga furay iskuuladi Xaflad wayn baana loo sameeyay furidii iskuulada darteed 26/5/1944 markaa waxaa bilaabantay barnaamij shan sano oo tacliinta iyo wixii kale ee loo baahan yahay loogu talo galay, waxaana la isku raacay in macalimiin badan loo baahan yahay waxaana la gooyay in inamadii iskuulka Boorame wax ku bartay in 20 ka mida macalimiin loo tababaro waxaa kale oo la gooyay in ragii mulatariga ka tagay wixii la helo iyagana tababar dagdag ah la siiyo kuwaas oo ay ka mid ahaayeen Muuse Galaal, Aadan Isaaq iyo Cali Mire iyo kuwo badan oo kale waxaana la gooyay in magaalooyinka waawayn magaalo kasta laga dhiso iskuul hoose oo saddex fasal ah iyo gurigii maamulku galayay, xafiiskii macalimiinta iyo meel istoore waxaa kale la go'aamiyay in magaalada Boorame si dagdag ah looga dhiso inta Sheekh aan joogno iskuul hoose sababtoo ah dadka reer Boorame inay yihiin dad aad u tacliin jecel waxaa kale oo la gooyay in meesha camuud la yiraahdo laga dhiso iskuulo waawayn oo badan oo ay ka mid yihiin iskuulo dhexe iyo iskuulo sare waxaa kale oo la gooyay in magaalada Sheekh sanadkoo dhan bisha juun in macalimiintoo idill iskugu yimaadaan oo halkaa tababar ku qaataan oo arinta ugu wayni tahay in tacliinta loo kordhiyo macalimiinta oo ay ka mid tahay habka macalimiinta ee ah habka wax loo baro (Teaching)

Waxaa kale oo la go'aamiyay in iskuuladaas iminka la furay in waxa lagu baranayo ay tahay luqaada carabiga oo nooc walba leh luqada Ingiriiska iyo xisaabta oo nooc walba leh in iskuulada oo dhan lagu barto diinta Islaamka waxaa kale oo la gooyay in madarasado hoose oo lagu barto Quraanka kariimka ah laga sameeyo dagmo kasta waxaana jirtay in macalin walba todobaadkii mar imti xaan laga qaado imtixaankaas oo ah in la eego sida uu ardaygu wax u dhiganayo una fahamsan yahay iyo habka uu macalinku wax u dhigayo una fahamsiinayo casharka markaas ayuu ardaydii uu wax barayay soo galinaya fasalka oo macalimiintii oo dhamina ay fasalaka imanayaan oo ay macalinkaa war bixin ka qorayaan markaas ayaa macalin kasta wixii qalad ah ee uu halkaa ku arkay sheegayaa dabadeed marka laga dhagaysto macalimiintii waxaa loo sheegi wixii qalad ahaa ee uu lahaa iyo wixii hagaasanaa. Oo bishaa juun ee la joogay sheekh lagu dadaali jiray siduu macalinku ardayda wax uga dhaadhicin lahaa in la baro waxaa kale oo la gooyay in bishiba mar macalimiinta soo saarto majalad lo al-Fajri(waabari) oo macalin walba uu wuxuu rabo kaga hadlo.

Intii Sheekh la jooyay waxaa Nairobi ka yimid 8 macalin oo Ingiriis ah oo ka yimid iskuul la yiraa (G.School) waxaa kale oo la gooyay in la sameeyo maktabad wayn si dagdag ah oo la keeno kutub nooc walba ah kuna qoran Ingiriisi iyo carabi waxaa kale oo waddanka yimid dhawr bilood ka dib niman macalimiin ah oo reer Suudaan ah oo lix macalin ah oo tacliintooda ku soo qaatay iskuulada la yiraa Bukhtarida, waxaana wadanka imanayay macalimiin badan oo dibadda ka imaanayay kuna soo dhamaystay tacliintooda oo Soomaali u badnaa waxaa kale oo la gooyay in shaqada iskuulka ee waxbarashada la bilaaboo 7:00 aroornimo oo ardaydu intaanay fasalka galin la siiyo ciyaar jimicsi ah oo arday walba la eego nadaafadiisa iyo dharkiisa iyo akhlaaqdiisa oo xiisadahu ahaadaan inta

wax la dhiganayo 45 daqiiqadood, intaa ka dib ardayda la siiyo shan daqiiqo ay jimicsadaan waxaa kale oo la gooyay in macalin walba darsiguu dhigayo uu soo qoro oo uu u geeyo ninka iskuulka maamula waxaa kale oo la gooyay nnin baadhitaan ku sameeya iskuulada oo kormeera ah oo bishiiba mar taga oo eega sida ay tacliintu u socoto oo arka buugga ay macalimiintu casharka ku qoraan tacliinta ardaydu halkay marayso, waxaana arintaa loo qaybiyay Yuusuf X.Aadan

DADKA SOOMAALIDU SIDII AY UGA SOO HORJEEDEEN TACLIINTA MARKII HORE:

Waxaa jirta in Soomaalidu ay markii hore moodayeen in tacliinta gumaysiga lagu gaaloobayo, Soomaaliduna markii iskuulada la furay ay aad uga soo horjeesteen oo rabshado waawayni ka dhaceen meelaha qaarkood oo macalimiintana la dhagaxayn jiray meeshay maraanba lana oran jiray (laaya gaalada), waxaana jirtay sanadku markuu ahaa 1939 dagaalkii labaad ee adduunka intaanu bilaabmin waxay dawladda Ingiriisku ogolaatay in iskuulo waawayn laga sameeyo dhulka soomaaliya waxaan yimid markaa nin Ingiriis ah oo la oran jiray Peter, ninkaasi markii uu Berbera kasoo daggay soomaaliduna ogaatay oo uu sheegay in dhulka Soomaalida tacliin wayn laga samaynayo oo fartana lagu dhigayo luqada soomaaliga ah iyo ingiriisi , markuu arintaa u sheegay dadkii reer Berberaad ayaa dadkii ku kacay oo dhib badan loo gaystay isaga iyo Maxamuud Axmedba markaa waxay si dagdag ah u yimaadeen Burco , dadkii Burcona waxay dagaal ku qaadeen labadaa nin oo halkaa waxa ka dhacday rabshad wayn waxaana lagu dilay saddex nin oo Soomaali ah , Maxamuud Axmed Cali iyo Peterna waa la dhaawacay, intaa ka dib waxay yimaadeen Hargeysa, waxaana dhacday masaajidada Hargeysa oo dhan in laga sheegay in labadaa nin la dilo oo aanay inaga tagin iyaga oo nabad ah.

Dowladda Ingiriisku markay sidaa ogaatay ayaa habeenimadii la guuriyay oo ay Boorame yimaadeen aroornimadii dadkii reer Boorame way soo dhaweeyeen oo wixii madax joogay Boorame way u yimaadeen waxayna ku yidhaahdeen tacliinta aad baan u jecelnahay waxaanan rabnaa in la sameeyo habkii sheekh C/rahmaan oo tacliinta diinta islaamkana lagu daraa, intaa ka dib waxay yimaadeen iskuulkii Sh. C/rahmaan inamadii bay qadar imtixaan ah ka qaadeen aad iyo aad bay ugu farxeen waxaa kale oo ay ardaydu maqashiisay su'aalo iyo jawaaabo diini ah oo ka koobnaa boqol su'aalood, markaa Maxamuud arrintaas aad buu ugu farxaay wuxuuna yiddhi waxaan isku wadaynaa diinta iyo tacliinta . Markaa wuxuu Maxamuud igu yidhi inaan ardayda sii daayo si aan u wada sheekaysano saddexdayadu, markaa Peter wuxuu yidhi dhulkan waxaan ka samaynaynaa tacliin wayn oo waxaan ka bilaabaynaa Boorame oo waxaan ogaaday in ay dadka reer Boorame ay tacliinta jecel yihiin , tacliinta la baranayona waxaan ku qoraynaa far soomaali oo xuruufteedu tahay laatiini markaa waxaan u sheegay in aan sameeyay anigu far soomaali, markaa wuxuu iga codsaday inaan sabuurada ugu qoro markiiba wuu fahmay oo isagaa sabuurada ku qoray aad buuna u jeclaystay wuxuuna yidhi waxaan ka fiirsanaynaa inaan taada qaadano oo iskuulada lagu dhigo ama aan qaadano xuruuf laatiini ah wuxuuna i siiyay 300 oo rubood si iskuulka loogu hagaajiyo wuxuuna yidhi mushaharkaaganna si dagdag ah ayaan kuugu soo diri waxaanad ka mid tahay shaqaalaha dawladda intuuna Petar wax soo dirin waxaa bilaabmay dagaalkii labaad ee dunida oo la kala yaacay, oo Jarmalku ayaa weeraray Poland, Talyaaniguna wuxuu xulafo la noqday Jarmlaka.

ISBABALKII IYO DHAQDHAQAAQII KA BILOWDAY GOBOLKA WAQOOYI KOLKII WAXBARASHADA LA BILAABAY;

Waxaa jirta in ragii macalimiinta ahaa ee Soomaalida ahaa inay dhaqdhaqaaq badan ay bilaabeen oo meel walba ay ka akhriyi jireen qudbado dadka ay ku kiciyaan si dadku u ogaado in dhulka ay soomaalidu leedahay oo isticmaarku dantiisa uu ku fushanayo oo mudadaas dheer ee uu joogay uuna waxba ka qaban. Macalimiintu waxa ay bilaabeen si ay dadka u jeclaysiiyaan wadankooda iyo wax barashada faa'iidadeeda maashay tagaanba dhaqdhaqaaq horumar leh ayay ka samayn jireen

iskuuladana meel walba waxaa laga samayn jiray ruwaayad diini iyo kuwo kale oo wadani ah iyo kuwo inay tacliintu wanaagsan tahay loogu sheegayo dadka waxaana la bari jiray ardayda qasaayid waddani ah arintaas oo dadku si xoog leh u soo jiidatay waxaa kaloo ardayda la bari jiray su'aalo diini ah sida rukunada Islaamka iyo rukumada iimaanka iyo tawxiidka iyo arimo kale oo badan oo diini ah, mudadaas oo tacliintu ka socotay gobolka waqooyi tacliintu meel sare ayay gaadhay dadkuna horumar wayn buu ku talaabsaday oo dadku wuxuu ogaaday inay iyagu wadanka leeyihiin oo uu yahay wadankoodi hooyo arimahaas oo ay nimankii Suudaanta ahaa ee macalimiinta ahaa iyo kuwii Ingiriiska ahaa ay qayb wayn ka qaateen waxaanay ku dadaaleen horumarka wadanka iyo waxbarashada, waxaana jirta in inamada dugsiga sare ka soo baxay in imtixaankooda lagu saxi jiray London, waxaama la ogolaaday in inamada Soomaaliya wax ku bartay in qaarkood ay ka buundo sareeyaan kuwa Ingiriska ah waxayna noqotay tacliin horumar aad u wayn keentaay xagga jacaylka waddanka iyo xagga horumarka iyo xagga waxbarashada.

Waxaana jirtay in sanadku markuu ahaa 1948 in laga dhisay meesha Camuud la yiraahdo oo ku dhow Boorame fasalo badan oo qaarna laga dhigay iskuulo dhexe qaarna laga dhigay iskuulo sare waxaana dhisay nin la oran jiray Xaaji Mandara oo dhismaha aad u Yaqaanay iskuuladas oo dad badan oo raga maanta madaxda dawladda ka mid ahi ay ka soo baxeen waxna ku barteen waxaana jirta ilaa wakhtigii in dagmooyin badan laga dhisay iskuulo hoose iyo iskuulo hoose oo gabdhuhu wax ku bartaan laga sameeyay magaalada Burco si ay wax ugu bartaan gabdhaha ka soo baxay iskuulada hoose waxaana madax u ahayd naag Ingiriis ah oo hablaha aad u ilaalin jirtay oo aan u ogolayn inay suuqa u baxaan iyagoon fasax ka haysan iyada.

Ma iloobi karaayo ragii Soomaaliyeed ee mutacalimiinta ahaa ee Maxamuud Axmad Cali u madax ahaa kuwaas oo door wayn ka ciyaaray xagga waxbarashada.

Maxamuud Axmad Cali wuxuu ahaa nin aad iyo aad wax u yaqaana oo labada luqadood ee Ingiriisiga iyo Carabiga meel sere ka gaaray wuxuuna ka soo baxay Jaamacada la oran jiray Bukhturada oo ku taala Suudaan wuxuuna takhasus ku sameeyay jaamacad ku taala England, ninkaasi makruu ka soo noqday dibadda markiiba wuxuu bilaabay inuu dawladda Ingiriiska ku qayliyo mark walba isaga oo Ingiriiska lu leh waar dadka Soomaaliyeed wax bara, shaqada markii hore wuxuu ka bilaabay karaanimo ilaa uu meel sare gaadhay oo si dagdag ah u dalacay wuxuuna sidaa ku helay dadaalkiisii badnaa, sharaftiisii iyo hawlkarnimadiisii, wuxuuna ahaa nin aan shaqada ka daalin oo aan seexan wakhtigaa hore ee uu dawladda u shaqaynayay wuxuu dadka baraarujin jiray in ay wax barteen dawladda Ingiriiskuna kama aamusu jirin oo kama waaban jirin isaga oo leh waar dadka Soomaaliyeed wax ha la baro.

Markii dabme iskuulada la furay isaga tacliintii ka madax ah ayuu goor walba casharo uu siin jiray macalimiinta iyo ardayda wuxuuna ahaa nin aad u jecel inuu dadka wax baro oo uu jahliga ka saaro, maalintii oo dhan iskuulada ayuu kormeeri jiray isaga oo fiirinaya habka ay macalimiintu wax u dhigayaan mar walbana wuxuu aadi jiray gobolada iyo dagmooyinka isaga oo baadhaya habka ay macalimiintu wax u dhigayso meeshuu tago ama u joogaba wuxuu la kulmi jiray madaxda Soomaalida si uu dadka u kiciyo una jeclaysiiyo xoriyad iyo tacliintaba.

Maxamuud Axmad Cali gobonimodiinkii xoriyada iy waxbarashadaba wixii uu ka qabtay waxaan buugan kaga sheekayn karno maaha, baryihii dambe wuxuu ka shaqayn jiray sidii uu u qori lahaa buug Ingiriisi ah oo aradayyada ku habboon labada sano ee u horaysa iyo kuwa dhexe iyo sareba, buugaagtaas oo lagu soo daabacay Ruushka, kutubtaas oo wadanka horumar wayn u keeni lahayd waxaase dhacday in kutubtaas sidii wadanka loo keenayba aan indhaba la saarin, kutubtaas siduu u qorayayna sababtoodii waxaa dhacday in uu indhaha wax ka noqdo, Maxamuud Axmad Cali ma aha nin la iloobi karo fahmadiisii badnayd iyo raganimadiisii, dadaalkiisii, caajis la'aantiisii, soo jeedkiisii badnaa, fasexadiisii, iyo qosolkiisii badnaa, wuxuuna ahaa nin aad u yaqaana caadooyinka Soomaaliyeed iyo dhaqankoodaba.

Anigoo ah Sh.C/raxmaan Sh.Nuur hadii aan iloobo waxaanan iloobi karayn ragii tacliinta kolkii aan iskuulki furay ee aan Booramc ka furay ragii i caawiyay ee i dhinac galay ee daafacay dadkii tacliinta neebaa waxaa ka mid ahaa ragaas,

1-X.JAAMAC MUXUMAD 2-X.CISMAAN CUMAR(HADLIYE 3 - X.ABIIBAKAR SH.CUMAR 4-X.IBRAAHIM NUUR JAAMCA 5 - A A D A N WACAYS 6-NUUX CALI 7-RABIILE GOOD AXMAD MUUSE 9-MEECAAD WARSAME 10-XADI DHICIS 11-X. XIRSI CAWAALE 1 2 - R A Y D A L WARSME 13-X. DAAHIR AW CILMI 14.X.MAXAMUUD SAMATAR 1 5 - SH. MUUSE JAAMAC

iyo rag kale oo badan oo aanan xasuusnayn hadda iyo ragii kale ee nagu cawiyayba waan u mahad naqayaa.

XISBIYADII SIYAASIGA AHAA EE KA DHASHAY GOBOLKA WAQOOYI:

Markii uu sanadku ahaa 1945 tii waxaa ka dhashay waqooyiga Soomaaliy[illegible] [illegible]asi ah oo loogu magac daray S.N.L, xisbigaas oo markiisii hore kabilaabmay magaala [illegible] markii dambena gobolada iyo dagmooyinka laamo ka furtay wuxuuna ahaa xisbi siyaasi [illegible] [illegible]nka wax wayn ka qabtay waxaana madax ka ahaa nin la oran jiray Sheekh Cumar Aska[illegible] xisbigaas oo siyaasadiisu ku dhisnayd arimahan soo socda.

1- In madax banaani dagdag ah laga helo Ingiriiska oo aan shuruud lahayn iyo dib u dhig toona.

2-Dhulka Soomaalida ee la gumaysto oo dhan oo la isku daro calan kaliyana la [illegible]ada yeesho.

3-Cuntada dadku quuto iyo wax soo saarka oo dalku iskaga filaado si dagdagana dadka gaajada looga saaro iyo dhibaatada haysata.

4-In dadka dhamaantii wax la baro oo jaahilnimada laga saaro diinta Islaamkana dhulka aad loogu fidiyo lalana socdo siyaasadda cusub ee adduunyada ku socoto.

5-Qabyaalada oo lala dagaalamo iyo xeer Soomaaliga oo la tuuro arimahaas oo isticmaarku inagaga tagay.

Xisbigaasi dadkii soomaalida ahaa hurdadii dheerayd ee ay ku jireen buu ka kiciyay, wuxuuna bilaabay dhaqdhaqaaq xoog leh oo dhinaca xoriyadda ah wuxuu ku dadaalay xagga ijtimaaciga iyo xagga waxbarashada taas oo meel walba ay ku faafiyeen waxayna direen dibadda rag badan si ay dibadda wax ugu soo bartaan waxaase jirtay inuu isticmaarku arimahay samaynayeen oo dhan baabiin jiray isagoo ogalayn in dadka wax u qabto oo aanay gacantiisa ka bixin, xisbigaasi wax wayn ayuu waddanka u qabtay wuxuuna dadka soomaaliyeed ogaysiiyay inuu isticmaarku uuna rabin inuu dadka wax u qabto uuna baabiiyay xoriyadeenii uuna gurtay xoolaheehii, oo shaqadiisa oo idili tahay inaanu waligeen ahaano dad liita, waar aduunyadu halkay marayso ma ogodin waxaana inagu waajib ah inaan la mid noqono, inaan helno xoriyad ama aan dhimano, waana inuu si dagdag ah uga baxaa gumaysigu dalkeena kaas oo ina burburiyay oo inagu soo ooday albaabkii xoriyadda.

Markaa dadkii si dagdag ah ayay u baraarugeen oo waxaa gashay niyad wayn oo xoriyad doon ah ilaa uu noqday xisbigaasi mid aan la hor istaagi karin oo wax walba jiidhay, waxaana halkaa ka dhalatay wadaniyad xoog leh oo aan hore looga arag dhulka soomaalida, xisbigaasi wuxuu u diray dawladda Ingiriiska iyo dadka Soomaaliyeed ee dibadda joogaba taarar badan oo ay ku leeyihiin, waxaan doonaynaa xoriyad dagdag ah hadaanu nahay Soomaali, waxaa kale oo uu taarar u diray majliska umadaha midoobay iyagoo cadaynaya siday xoriyadda u rabaan xisbigaasi liibaan xoog leh ayuu gaadhay la dagaalankii uu la dagaalamay gumaysiga iyo daba dhilifkiisa, wuxuuna xisbigaasi kala kulmay xagga dawladaha Ingiriikska dhib badan oo ay mid ahayd dad badan oo la xidhi jiray lana karbaashi jiray iyo canaan badan waaxaase dhacday xisbigaasi inuuna ku khasaarin dagaalkiisa oo xoriyadii la rabay si dagdag ah loo helay.

Markuu sanadku ahaa 1958kii waxaa ka bilowday magaalada Hargaysa xisbi labaad oo la magac baxay N.U.F kaas oo fikradihiisii ahaayeen xoriyad dagdag ah oo la helo iyo madax banaani buuxda dhulka Soomaaliya ee isticmaarku gumaysto oo midooba dadka Soomaaliyeed oo ku biira (komon-weelis) iyo dhulkii Ingiriisku naga boobay ee uu siiyay xabashida oo si dagdag ah Soomaalida dhulkeedaa loogu soo celiyo dhulkaas oo xabashida la siiyay sanadku markuu ahaa 1897dii arintaas oo Soomaalidu waxba ka ogayn aynana ka qayb galin mucaahidadaas lala sameystay Xabashida

Iyadoo ay cadayd in Ingiriisku xisbigaas siyaasadiisa is hor taagtay hadana dadka Soomaalida ahi qayladii labadaa xisbi sameeyeen iyo dadka Soomaalida ah oo si xoog leh u kacay iyagoo raba xoriyad buuxda inay helaan labadaas xisbiba qayb wayn ka qaateen xoriyad doonkii, waxayse labada xisbi ku kala duwanayeen xisbigii hore ujeedadiisu ugu wayni waxay ahayd in si dagdag ah Soomaali lo mideeyo oo si dagdag loogu biiro dawladda ka dhalaynaysa dhinaca koonfurta sanadku markuu yahay 1960ka.

Xisbiga kalena ujeedadiisu waxay ahayd in komon-weeliska lagu biiro oo Ingiriisku 10 sano oo danbe sii joogo si soomaalidu horumar u gaadhsiiyo. Waxaana jirtay ninkii Ingiriiska ahaa ee xukumayay waqooyiga Soomaaliya inuu qaanuun soo saaray sanadku markii uu ahaa 1959kii oo u jeeday in dadka Soomaalida ee waqooyiga jooga la tiriyo oo tiradooda la ogaado intaa dabadeedna cod bixin la sameeyo lagu kala dooranayo xisbiyada arintaas oo ay Soomaalidu ka hortimid oo ay diiday.

Markii uu sanadku ahaa 1959kii waxa wadanka yimid wasiirkii mustacmaradaha isagoo raba qayladii badnayd ee Soomaalida ka socotay inuu hubsado iyo siyaasadu halkay marayso mar alla markuu yimid wasiirkaasi Soomaalida waxay kala hortimid qaylo xoog leh iyagoo rag iy dumarba dhawaaqaya "xoriyad dagdag ah oo aan shuruud lahayn baan rabnaa" wuxuuna arkay dadkii oo dhamaantii weer madow madaxa ku xidhan wuxuu waydiiyay nimankii Ingiriiskii waa maxay waxan madaxa ka xidheen dadkani, waxayna ugu jawaabeen dadkani waxay muujinayaan cadho iyo inay dulman yihiin waana caadada Soomaalida, markaa wasiirkii arintaa aad buu uga xumaaday, wuxuuna arkay meeshi uu maraba dadkii oo dhamaantood madaxa ku xidhay wax madow waxaa kale oo uu arkay suuqyadii magaalada oo calan madaw lagu xidhay meel walba markaasuu soo wada maray goboladii iyo dagmooyinkii oo dhan meeshii uu maraba waxaa uu kula kulmay dadkii oo muragaysan oo weer wada xidhan meeshuu maraba waxaa lagu yidhaa waxaan rabnaa madax banaani dagdag ah dibna aanay xoriyadaasi uga dhicin marka walaalahay ay qaadanayaan xoriyadda wuxuuna amar ku bixiyay in la bilaabo distuur dhulku ku dhismo iyo in la sameeyo baarlamaan dagdag ah oo lagu doornayo sanadka kore Ingiriisku uu yeesho aqlabiyad.

Taarikhdu markii ay ahayd 1958dii waxaa jirta dadka Soomaalida ee dagganaa waqooyi ay niyadooda ku jirtay inay dhulkooda dhamaantii ee markaa gacanta Ingiriiska ku jirtay inay helayaan oo Ingiriisku dhulka uu gumaysto oo dhan gacanta u galinayo waxaase dhacday in ninkii Boorama xukumayay wakhtigaa ee la oranayay Wood inuu u yeedhay goor subax ah dadkii reer Boorame ee madaxda ahaa markay yimaadeen inuu albaakii xidhay wuxuuna yidhi intaan hoolaa maalin ka xumi ima soo marin waxaan idiin sheegayaa arin xun oo aan la filaynin waxayna tahay in dhulkii Reserve erea ay dawladda Ingiriisku ka soo baxayso oo ay dawladda Xabashidu qabsanayso dhulkii Ingiriisku gacanta ku hayay ee ahaa Ogaden iyo Hawdna xabashidu qabsanayso oo waxay soo galayaan 28 Janaayo 1955, waxaana dhacday arintaa foosha xun leh arintaas oo murugo badan igalisay oo aanan doonayaa oo aan madaxdiina ka rabaa inaan arintaa la sheegin oo aan dibadda loo soo saarin si aanay dhulka rabshadi uga dhicin, waxaanan idinka rajaynayaa inaad arintaa qarisiin markaa laba nin ayaa la hadlay oo ahaa Maax dugsiiye iyo jaamac muxumad waxayna ku yiraahdeen arintaasi waa arin aad u wayn oo aan la qarin karin waxaad sheegaysana waa halaagayaga iyo baaba'yaga iyo dhulkii aan lahayn oo aad siiseen cadawgayagii ugu waynaa, kaasi oo ay markii hore Xabashidu naga dhacday oo ay ku qaadatay sharci la'aan, hayeeshee dawladda Ingiriiska sidaas kamaanu filayn.

Waxaana dhacday markii arintaasi dhacday waxaa markiiba dhaqaaqay oo Awbare tagay Jaamac Muxumad Cilmi oo markiiba ogaysiiyay dadkii wixii meeshaa ka dhacay iyo inay Xabashidu soo galayso magaalada Awbare taariikhdaa aan soo sheegnay, markaa dadkii dagganaa Awbare arintaasi wareer bay ku noqotay, markaas ayuu dadkii markiiba isku yimid oo ay halkaa ka sameeyeen Mudaaharaad wayn magaalooyinkii iyo goboladi oo dhana taarar baa loo diray waxaana jirtay in dadwaynihii iyaga oo aan waxba cunin oo qaylinaya oo maalintii oo dhan buuraha dul fadhiyay waana jirtay magaalada Awbare uu joogay nin Ingiriis ah oo ahaa ragii ku hadhay reserve area uu baqay wuxuuna yidhi waxaan rabaa 8 nin oo madax ah inay ii yimaadaan wuxuuna ku yidhi madaxdii waxaan doonayaa inaan dawladda Hargaysa in aan ogaysiiyo arintan aanan idiin dhiibo waraaq aan kaga waramayo sida aad arintaa uga xun tihiin markaa waxa ka tagay Awbare wafdi ay madax ka ahaayeen Maax Dugsiiye, X.Abiibakar iyo Xassan aw Cali waftigaas oo Hargaysa tagay waxaana jirtay in dadka Hargaysa aan ka war qabin arintaas oo aanay wax war ahba ka haynin, waftigaas markii uu tagay Hargaysa wuxuu iskugu yeedhay dadkii Hargaysa markaa Joogay iyo madaxdii reer Hargaysa markay arintaa ogaadeen si dagdag ah ayay ula kulmeen wafdigii halkaana waxaa khudbad xamaasad leh ka jeediyay X.Abiibakar arintaas oo dadkii Soomaalida ahaa ay ka cadhoodeen waxaan dhacday in magaalooyinkii Soomaalida oo dhan in mudaharaadyo wayni oo dadka oo dhami dibada u soo baxay laga sameeyay ninkii badhasaabka ahaa ee waqooyiga Soomaaliya xukumayay inuu u yeedhay 8 nin o madax ah kuna yidhi qayladu waxba idiin qaban mayso arintan dhacdayna anaguba waan ka xunahay waxaanse arkayaa in dagaal aydaan waxba ku qabanayan waxaanan rabaa inaan idin caawiyo oo aan dawlada Ingiriiska gaadhsiiyo arintan oo aad idinkuna soo dirataan wafdi taga London oo arinta hor dhiga dawladda Ingiriiska markaa arintaa waa lagu diiday oo cadhaa lagu kala tagay markaasaa mudo idil Soomaaliu mudaharaadyo ku jireen, shan cisho ka dib hadana wuxuu u yeedhay madaxdii wuxuuna ku yidhi ninkii badhasaabka ahaa arintan qaboojiya waxaanad ii keentaan mucaadooyinkii aad kala qorateen Ingiriiska markuu soo galay dhulka maantana sidaan dagaal waxba ku qaadi maysaan oo hub aad ku dagaalantaan ma haysataan aniguna waxaan diyaar u ahay inaan idin caawiyo oo waxaan ogahay inaad dulman tihiin, marka ka dib markii mudo la isku qaliyay waxay wafdigaa Ingiriisku ku yiraahdeen waxaan rabaa inaad noo keentaan mucaahadooyinka aan kala qoranay dhamaan iyo wixii aad xabashida ku siisay dhulkayaga waxaanan ku keenayaa afar nin si ay qadiyadda soomaaliyeed u hor geeyaan dawlada Ingiriiska, waxaana markiiba loo diray mucaahidadii waynayd ee madaxda Saylac iyo dawlada Ingiriisku kala qorteen mucaahidaas oo uu xaga Soomaalida uu saxeexay Ugaas Cilmi Warfaa isagaa ka wakiil ahaa Ugaas Nuur, mucaahidadaas oo saan ku qornayd taariikhdii la qorayna ay ahayd 1884 sidaan hore u sheeganay Jaamac Muxumad Ugaas Cilmi uu gacanta ku hayo ahaydna mucaahado ay ingiriiska iyo Soomaalidu kala qortaan tii ugu horaysay, mucaahidadaas oo ay ku cadayd inuu Ingirisku dhulka Soomaaliyeed dusha ka ilaaliyo aanu gumaysana, mucaahidadaas oo Ingiriiska is hor taagtay oo meel uu ka soo galo waayay.

Markaa dadkii Soomaalida ahaa waxay iska soo doorteen afar nin oo kala ah;

1- Suldaan C/raxmaan 2-Suldaan C/llaahi

3- Maykal Maryama 4-Dubbe cli yare

Intaa ka dib Soomaalidu waxay ku jireen mudaaharaad iyo qaylo waxaana dhacday in labadii xisbi ee ka dhisnaa Hargaysa S.N.L iyo N.U.F ay isku khilaafeen samaynta afkaartooda oo kala duwanayd oo xisbiga N.U.F. ujeedadoodu ay ahayd in Toban sano oo dambe uu Ingiriisku ina maamulo oo aan ku biirmo komon weeliska, xisibiga kale ee S.N.L waxay rabeen xoriyad dagdag ah oo aan ka danbayn marka ay walaalahooda koonfureed ay xoriyadda qaadanayeen taariikhduna ahayd 1960 kii.

Sidaan hore u sheegnay labadaa Xisbi oo mabaadiidoodu iska hor yimaadeen oo arintii la isla meel dhigi waayay, markaa Soomaalidii kale ee ay ka mid ahaayeen dadkii dagganaa gobolada Awdal iyo gobolada sool iyo Sanaag markay arkeen khilaafkii badnaa ee ku dhex jiray ladaba xisbi shir hoos ahaaneed oo sir ahaa ayaa dhex maray waxaanay ku heshiiyeen inay samaystaan xisbi kale markaa magaalada Boorame waxaa ka tagay 10 oday oo madax ah oo ay ka mid ahaayeen;

1- Maax Dugsiiye 2-X.Abiibakar Sh.Cumar

3-X.Daahir aw Cilmi 4-X.Ibraahim Nuur 5-Colhaye Bare 6-Aadan Bille 7-X.Jaamac Muxumad Cilmi 8-Meecaad Allaale.

Iyo odayaal kale, odayaashaas waxay yimaadeen Laas-caanood rag kalena waxay ka yimaadeen magaalada Ceerigaabo, halkaasna waxaa ka dhacay shir aad u wayn oo dad badanna yimaadeen, waxaanay ku heshiiyeen inay xisbi kaliya samaystaan, oo magaciisa la yidhaa U.S.P, oo mabda'iisu ahaa banaani dagdaga iyo shanta Soomaaliyeed oo midooba, qabyaalada oo lala dagaalamo, walaalaheena koonfur oo la midoobo oo aan dib looga dhicin wakhtiga ay xoriyadda qaadanayaan, tacliinta oo lagu fidiyo dhulka Soomaaliyeed jaahilnimada la baabiiyo, loona hawl gali lahaa sidii dhaqaalaha dalka sare loogu qaadi lahaa.

Markaa xisbiga la sameeyay dawlada Ingiriisku waxba kama ogayn waxayna ku noqotay mid siyaasadoodi oo dhan baabiisay waxayna yidhaahdeen mar hadii xisbigaasi dhashay labada xisbi ee jiray mid uun bay ku biiri halkaana siyaasadeena ku baabi'i waxaana jirtay inay B.B.C war sii daysay markii xisbigaa la sameeyay warkaana waxaa diray badhasaabkii xukumi jiray waqooyiga Soomaaliya, wuxuuna yidhi waxaa dhashay xisbi mutadarif ah oo ka kooban afar qabiil waxaan la hubaa xisbigaasi inuu labada xisbi mid raacayo, halkaana siyaasadii dawladda Ingiriisku wadatay ku baaba'ayso.

Markii ay dadkii Hargaysa joogay ay maqleen xisbigaa dhashay labada xisbi ee kale waxaa soo dhaweeyay xisbiga S.N.L. markaa xisbigii N.U.F wuu ka soo hor jeestay labada xisbi ee is bahaystay.

SNL wafdi bay u direen xisbigaa cusub ee dhashay wayna soo dhaweeyeen waxaanay ku heshiiyeen labada xisbi in xoriyada la wada doono oo dagaal meel kaliya ay ka wada galaan, hadii aan dawlad helana nidaamka wasaaradaha qaybsadaan, sidaas ayay labada xisbi ku heshiiyeen iskuna dhaarsadeen.

Xisbiga U.S.P waxaa la aasaasay 17/10/1959 labadaa xisbi markii ay midoobeen dad badan oo ka mid ahaa xisbigii N.U.F waxay ku soo biireen labada xisbi ee isbahaystay, arintaa meesha ka dhacday oo Soomaali oo dhan ayay is raacisay oo dadkii Soomaalida ahaa oo dhami meel bay ka soo wada jeesteen.

Taariikhdu markii ay ahayd 17/2/1960 ayaa dawladda Ingiriisku biloowday inay xusho baarlamankii ka koobnaa 32 oday waxaanay soo saartay xeer ay ku cadaynayso sida wax loo dooranayo iyada oo ogolaatay madaxbanaani buuxda iyo gobol walba dadla baarlamanka ka galaya tiradooda inta ay tahay waxaanay xisibiyadii u borotameen baarlamankaas ragii loo dooranayay waxaanay u dhacday sidatan;

Xisbiga SNL wuxuu helay labaatan kursi, xisbiga U.S.P waxa uu helay 12 kursi, xisbiga N.U.F wuxuu helay kursi kaliya.

Markii doorashadii baarlamaanku sidaa ku dhamaatay waxaa la bilaabay doorashadii wasiirada waxaanay u dhacday sidatan;

Xisbiga S.N.L.wuxuu helay saddex wasiir oo kala ah

1- Maxamad X.Ibraahim Cigaal 2-Axmad X.Ducaale 3-Yuusuf Ismaaciil Samatar.

Xisbiga U.S.P wuxuu helay laba wasiir oo kala aha,

1-X.Ibraahim Nuur Jaamac 2-Cali Garaad Jaamac.

Taariikhdu markii ay ahayda 26/Jun/1960 waxaa calankii Ingiriiska laga dajiyay gobalada waqooyi waxaana la saaray calankii xoriyadda ee qaybta waqooyi meeshaas oo xaflad wayn lagu sameeyay iyo dhulka soomaaliyeed dhamaantii, waxaana maalintaas dhacay farxad wayn oo aan la qiyaasi karayn iyadoo ay ahayd maalintii u horaysay ee calan Soomaaliyeed laga taago dhulka Soomaaliyeed. waxayna noqotay maalintaasi maalin taariikh leh oo la ilocbi karin ilaa maantana la xuso.

Waxaana dawladaas ka dhalatay gobolada waqooyi madax ka noqday Ininkii la oran jiray Maxamad X.Ibraahim Cigaal.

Halkan waxaan ku sheegaynaa xoriyadu sidii ay uga bilaabantay koonfurta Soomaaliyeed, waxaa jirta markii Talyaanigu jabay 1942dii in dhulka loo yaqaano koonfurta Soomaaliyeed uu qabsaday ingiriisku isaga oo xoog kaga qaaday dawladda Talyaaniga, markaa dawladda Ingiriisku dhammaan waxay gacanta ku dhigtay dhulkii Soomaalidu lahayd, qabsashada Ingiriisku qabsaday koonfur waxaa ka dhashay dhaqdhaaaq xoog leh oo gobanimo doona, wakhtigaas oo isticmaarkii dhulka gacanta ku hayay uu ka guuray oo dadkii arkeen inayna dhibaatadii hore u jirtay maanta ayna jirin oo ay maanta hadli karaan, wuxuuna markaa bilaabay Ingiriisku inuu ku xukumo dalka xukun dimuqraadi ah waxna ka badashay dhibaatadii hore ee Talyaanigu ku hayay.

Xukunkii wuxuu badalay xukunkii hore ee Talyaanigu lahaa wuxuuna u bameeyay in dadku hadli karo oo wax sheegi karaan, arimahaasi markii hore may samayn kari jirin dadku, marka dadkii waxaa u baryay waa cusub oo waxay uriyeen xoriyada macaankeedii, taariikhdu markii ay ahayd 1943dii waxaa soo shaac baxay niman dhalin yaro ah oo markaa arkay wakhtiga wanaagsan ee ay ku jiraan waxaana asaaseen xisbigii magaciisa la oran jiray S.Y.L, xisbigaasi markaa wuxuu bilaabay dhaqdhaqaaqyo gobonimo doon ah oo aan hore dalka uga dhicin, kaas oo ku yeeshay dhammaan dhulka Soomaaliyeed laamo, xaruntiisuna waxay ahay Muqdisho.

Ingiriisku umuu gaysan wax dhibaato ah xisbigaas wuxuuna u ogolaaday inay meel walba ka furtaan xafiisyo. Sanadku markii uu ahaa 1947dii xisbigaasi wuxuu noqday xisbi siyaasi ah oo dhamaan dhulka Soomaaliyeed magac ku yeeshay, ragii ugu horeeyay ee xisbiga aasaasay waxaa ka mid ahaa;

1-C/qaadir Sakhaawadiin oo noqday gudoomiyaha xisibiga.

2-Maxamuud Xirsi Nuur

3-Yaasiin X.Cismaan

4-X.Maxamad Xuseen

5-Cismaan Qoordheere

6-Dheere X.Dheere

7-Daahir X.Cismaan

8-Cali Xassan Maxamuud

9-Maxamad Cali Nuur

10-Maxamad Faarax Hiloleh

11-X.Maxamad Cabdulaahi

12-Iidow Macalin Cabdulle

13-Maxamad Cismaan Baarbe

Nimankaa dhalinyarada ahaa Soomaalida guul wayn bay u soo hooyeen, oo magacooga iyo waxay qabteen aan la iloobi doonin, waxaanay hadafkooda ugu wayn ka dhigteen;

1-Dhulka Soomaaliyeed dhammaantii inuu xoroobo

2-Isticmaarka oo dhulka laga sifeeyo

3-Shanta Soomaaliyeed oo la mideeyo

4-Qabyaalada oo lala dagaalamo

5-Diinta iyo dariiqooyinkoo la kala saaro

6-Jaahilnimada oo lala dagaalamo.

Wuxuuna xisbigaasi ahaa xisbigii laga aasaasay koonfurta Soomaaliyeed, xisbigaa waxaa raacay oo taageeray dadkii u shaqaynayay Talyaaniga askar ha ahaadaan ama dad shacbi ah ha ahaadene

iyaguna waxay niyada ka keeneen in dadka Soomaalida si dagdag ah gumaysiga uga hoos baxaan, arintaas oo iyagana dhib badabi ka gaadhay oo gumaysigu dhibaato badan u gaystay,laakiin wixii ka hor yimid oo dhan way ka gudbeen qaar badan oo iiyagaa ka mid ahina way ku naf waayeen, waxayna noqdeen qaar isticmaarkuu rasaas la dhaco, qaarna xibsiyadii Talyaaniga ayay ku dhinteen laakiin iyaga waxaasi waxba lama ahayn, waxayna rabeen inay ujeedadooda gaadhaan oo ah inay gumaysiga ka xoroobaan si dagdag ahna ay u helaan madax banaani iyo dhulka Soomaaliyeed oo midooba.

Taariikdhu markii ay ahayd 1946dii madaxdii xisbiga S.Y.L waxay wada hadal la yeesheen madaxda dawladda Ingiriiska waxaanay ku yiraadheen waxaan rabnaa dhulka Soomaaliyeed oo dhan arintaasi in si dagdag ah loo dhammeeyo oo dawladda Ingiriisku ay sidaa nagu caawiso, mana iloobi doono kaalmadii badnaa ee aad noo gaysatay, markaa dawladda Ingiriisku arintaa Soomaalida waxay hor dhigtay Qaramadda midoobay iyadoo arintaa uu waday wasiirka arimaha dibadda ee Ingiriiska, xisbiguna wuxuu dibada u dirtay wafdi Soomaaliyeed oo taga qaramada midoobay oo ay tagaan halkaasma qudbad ka jeediyaan kuna cadeeyaan waxa ay rabaan oo ah in Soomaalida la siyo madax banaani dagdag ah iyo in Soomaalida la mideeyo lagana dhigo waddan kali ah.

Wafdigaa Soomaalida ahaa ee halkaa tagay dawladda Ingiriisku aad ayay u caawisay, wuxuuna wasiirka arimaha dibadda ee Ingiriiska, u sheegay qaramada midoobay anagu hadaan nahay dawladda Ingiriiska arintaa ay soomaalidu wadato waan 1/2waafaqsanahay, waxaanan ka caawinaynaa in ay madax banaani helaan iyo inay dhulkooda la mideeyo iyo in shanta qaybood meel isugu keeno, hadii ay Soomaalidu ogolaato oo anagu ku meel gaarsiino dushana ka maamulno.

Taariikhdu markii ay ahayd 1947dii umadaha midoobay waxay go'aamiyeen in dhulka Soomaaliyeed loo diro wafti ka kooban afarta dawladood ee ugu xoogga wayn oo kala aha Maraykan, Ruush, Ingiriis iyo Faransiis oo ay dadka Soomaaliyeed ka dhagaystaan waxay rabaan iyo dawladda ay doonayaan inay gacanta ku hayso ilaa iyo inta ay madax banaani ka helayaan.

Taarikhdu markii ay ahayd 1948dii markii ay dawlada Talyaanigu ogaatay arintaa waxay ku kacday mu'aamaraat si ay arintaa u joojiso, markaa dad badan oo Talyaaniga raacsanaa ayaa jiray kuwa ugu xooga badnaana waxay ahaayeen askartii Talyaaniga iyo kuwo kale oo dadkii Talyaaniga ku hoos jiray ahaa dhammaantood waxay ka hor yimaadeen xisbigii S.Y.L, waxaanay sameeyeen banaan baxyo iyaga oo doonayay inuu Talyaanigu maamulo oo uu u soo noqdo, waxaase dhacday in xisbigiis S.Y.L iyo dadkii raacsanaa markii ay ogaadeen mu'aamaraatkii Talyaaniga inay subax kaliya dadkii kacay oo balaayo dhacday oo Talyaaniga iyo dadkii raacsanaa dagaal xoog leh lagaga hor tagay oo wax alla wixii Talyaani ahba la dilay, waxaana mudo 40 daqiiqadood ah lagu dilay 53 qof oo Talyaani ah, suuqa muqdishana dhiig badan baa daatay.

Maalintaa taarikhiga ahayd oo ahayd 11kii Janaayo 1948kii wafdigaa ka koobnaa afarta dawladood oo joogay markaas Muqdisho waxay arkeen suuqii magaalada oo dhiigu yaacayo meesha ay maraanba waxaanay arkeen dadkii Soomaalida ahaa ee cadhaysnaa oo wixii ka hor yimaadba baabiinaya oo booliskuna raacsanaa dadkaa arintaa darteed oo todoba cisho la isku soo bixi waayay markaa wafdigii waxay u dhaqaaqeen inay magaalooyin badan soo arkaan oo dhulkii caasimada ka baxsana ay meeshay tagaanba waxay la kulmayeen madaxdii Soomaalida arintaas oo mudo badan socotay markii dambe ee ay soo arkeen dadka Soomaaliyeed oo dhan iyo madaxdoodii waxay ku soo noqdeen Muqdisho shir wayn bayna qabteen waxaanay halkaa kula kulmeen dad Soomaaliyeed oo meel walba ka yimid, markaa madaxdii waxay isku waafaqeen arimaha soo socda;

1-In dadka Soomaalida arintooda maamusho qaramada midoobay mudo aan ka badnayn toban sano, oo mudadaas tobanka sanao dhexdooda ah distuur loo sameeyo, kaasi oo ay ku cadahay in Soomaalidu xornimo dagdag ah helaan marka ay mudadaasi dhamaato, arimaha dawladnimad lagu gaarayona afartaa dawladood ka wada hadlaan.

2-Madax banaani buuxda oo dagdag ah shardina aan lahayn.

3-In la isku daro shanta Soomaaliyeed oo dawlad kaliya laga dhigo

4-Dawladda Talyaanigu inaanay dib ugu soo noqon dhulka.

Dawladda Ingiriiska waxay la ahayd in arimaha Ingiriisku soo jeediyay S.Y.L ayna marnaba diidayn oo ay Ingiriiska caawinayaan maamulkiisana ogolaanayaan, markaa dawladda Ingiriisku markii ay arkeen arintaa ay dadka Soomaalida soo hor dhigeen, wafdigii Ruushkuna ay soo galeen meeshii shirka, marka Ingiriisku wuxuu hor dhigay qaramada midoobay oo uu yidhi dawlada Ingiriisku waxa ay garatay dhulkii Soomaalida ee Talyaanigu xukumayay in Talyaaniga loo dhiibo oo uu maamulo mudo taban sano ah,.

Markii ay taariikhdu ahayd Desanber 1948dii waxay yeesheen afartii dawladood ee waawaynaa shir khaas ah kaasi oo ku saabsanaa dhulkii isticmaarku gumaysanayay arintiisa waxay ka yeelayaan arintaas oo aad isugu khilaafeen afartaa dawladood oo qolo walba qoloda kale ka shikiday markaa ninkii ka socday dawladda Ruushka wuxuu soo jeediyay oo uu yidhi dhulkii Talyaanigu gumaysanayaya dhamaan ha loo dhiibo qaramada midoobay arintaas oo ay diideen, Maraykanka, Ingiriiska iyo Faransiiska iyagoo u jeeday in Ruushku uuna soo galin dhulka carabta iyo Afrikaba, markaa Ingiriiska ayaa soo jeediyay ra'yi cusub wuxuuna yidhi dhulka Soomalida ah ee Talyaanigu gumaysanyay waa in loo dhiibaa Talyaaniga, isagoo uu Ingiriisku arintaa uga jeeday mar hadii dadkii Soomaaliyeed kugu kalsoonaan waayeen in markaa Talyaaniga oo gumaysanayay gacant loo galiyo.

Markaa afartii dawladood markii ay arintaasi si xoog leh u baadheen waxay ku heshiiyeen in arimaha ku saabsan dhulkii Talyaanigu gumaysanayay dhammaantood lagu celiyo majliska midoobay si iyagu iskula meel dhigaan mar hadii ay dawladihii afarta ahaa ku heshiin waayeen. Umadaha midoobay markii ay arintaa dhinac walba ka eegeen waxay ku heshiiyeen arimaha soo socda;

1- In mustacmaradii Liibiya ay noqoto dawlad madax banaan oo xornimadeeda qaadato bishii Jeeniwari 1 deeda 1952.

2- Mustacmarada Eritariya ee Talyaanigu gumaysanayay in lagu daro Xabashida oo xukudeeduna noqdo xukun fadaraali ah.

3-Mustacmaradii koonfurta Soomaaliya ee Talyaaniga uu gumaysanayay inuu gacanta ku hayo si uu Talyaanigu u gaadhsiiyo madax banaanidoda mudo toban sano ah iyadoo ka wakiil ah umadaha midoobay, ayna yeelato majlis la taliya oo ka kooban saddex dawladood, sadexdaas oo kala ah Masar, Filibiin, iyo kolonbiya ayna ku caawiyaan sidii ay dawlada Soomaaliddu xoriyad u heli lahayd oo dhan walba kala taliya,mudadaas tobanka sanadood ah oo ka bilaabmaysa April 1949 kuna dhamaanaysa Disanbar 1960ka.

Arintaas oo umadaha midoobay ay ku dhammaayeen fadhigoodii sadexaad iyo kii afraadba ee furmay 21/11/1949 kii taas oo ay ku cadeyeen in uu Talyaanigu gaadhsiiyo Soomaaliya madaxbanaani mudadaa aan soo sheegnay ayna caawiyaan sadexdii dawladood een kor ku soo sheegnay.

Markii uu Talyaanigu ku soo noqday Soomaaliya markiiba wuxuu bilaabay in uu la dagaalamo xisbigii S.Y.L oo madaadiidii oo dhan wuu ka hor yimiday, Talyaanigu wuxuuna si dagdag ah u bilaabay arimihii xumaa ee uu ku isticmaarsan jiray

Waxaa kale oo uu bilaabay inuu Soomaalida isku diro oo uu sameeyo ururo kale iyo xisbiyo kale oo isaga taageera ilaa ay gaadheen tiradii xisbiyadu in ka badan 20 xisbi oo dhamaantood Talyaaniga caawinaya.

Ururka kaliya ee Talyaaniga ka soo horjeeday wuxuu ahaa S.Y.L waxaana jiray in Xisbigaasi uu taageero ka haystay shacbiga Soomaaliyeed, waxaa kale oo jiray xisbi kale oo la oran jiray xisbiga dhalinyarada Xamar, kaas oo ay isku mabda' ahaayeen S.Y.L xisbigaa S.Y.L oo sameeyay dadaal xoog leh isaga oo haysta dad badan oo Soomaali ah doonayana inay xoriyada helaan, waxaana Soomaalida markaa aad u kala daadiyay Talyaaniga oo qaarna isaga raaceen qaarna askartiisii hore raaceen.

Xisbigii S.Y.L wuxuu quwad saaray ee uu aad uga shaqeeyay dadka ka soo hor jeeday xisbigaas wuuna ka guulaystay, isaga oo ay mabaadiidiisu ahayd in dadka Soomaalida ah ee wadaaga luqada, diinta, jinsiga, oo ujeedo qudhana leh taas oo ah inay gumaysiga ka xoroobaan

Waxaana dhacday in Talyaanigii balaayo ku dhacday oo wuxuu rabay uu gaadhi waayay oo isaga iyo wixii raacsanaaba ay si xun u jabeen oo dadkii Soomaaliyeed ay madax banaani iyo xoriyad heleen oo gumaysigii isaga oo hoogay uu ka baxay dhulkii Soomaalida

Waxaana ka bilaambay tobankii sano ee loo loo guurayay madax banaanida waxaana jirta sadexdii dawladood ee Soomaalida shaqaynayay si ay madax banaanida u gaadhsiiyaan si xoogle oo xamaasad leh ayay uga shaqeeyeen, marka meel walba waxay ku qaban jireen shir iyaga oo uga waramaya xoriyada iyo madax banaanidu sida ay tahay.

Ragaas oo dadaal wayn gaystay waxaa dhacday in la dilay wafdigii Masaarida ka soeday ninkii u sarceyay oo la oran jiray Saalax kamaalu-diin, dilkaas oo ay ka dambeeyeen dadkii Talyaaniga raacsanaa.

Mudadaas kala guurka ah ee xornimo gaadhsiinta ahayd waxay madaxnimo u doorteen koonfurta Soomaaliya nin la oran jiray C/llaahi Ciise, kaas oo noqday raysal wasaarihii u horeeyay ee Soomaaliya isaga oo si fiican u shaqeeyay, wuxuuna ahaa nin nasiib badan oo dhibaato kala kulmin wadhtigii kala guurkii, isaga oo gumaysiga kala hor tagay gacan adag waxaana dhamaan taageerayay oo raacsanaa dhamaan shacbigii Soomaaliyeed.

Isaga oo dalka gudihiisa aad uga shaqeeyay ayuu hadana dalka dibadiisana uu wax badan ka qabtay isaga oo wadamo badan booqasho ku tagay kuwaas oo ay ka mid yihiin dawladaha Maraykanka iyo Talyaanigaa iyo dawlado kale oo badan isaga oo ka dhaadhicinaya sidii uu dalkiisu u heli lahaa xoriyad buuxda uuna ka saari lahaa wadanka gumaysigii mudada dheer isticmaarsanayay ee baabiiyay kana dhigay dadka Soomaalida ah adoomo uu isagu leeyahay, lagama sheekayn karo dhibaatoyinkii uu gumaysigu u gaystay wadanka intii uu gumaysanayay.

Bishii April aakhirkeedii 1960kii shantii wasiir ee dhinaca waqooyigu waxay bilaabeen shir dagdag ah iyagoo kaga hadlaya sidii ay ugu lahaayeen dawladda ka dhalanaysa dhinaca koonfurta, waxaanay isku waafaqeen inay diraan wafdi ka kooban wasaaradaha iyo xubno ka mid ah baarlamaanka si ay u tagaan Muqdisho oo ay ka wada hadlaan isku darka labada dawladood ayna kala qortaan heshiiskii isku darka labadooda, arintaas oo markaa shacbiga loo sheegay ee la yidhi sidaas ayaan rabnaa dadkii Soomaaliyeed ee dagganaa dhulkii Ingiriisku gumaysanayay dhamaantood waxay soo dhaweeyeen ra'yigaas waxaanay madaxdii iyo dadkii aqoonta lahaa, culimaa'udiintii iyo dhammaan dadwiynihii kale oo dhan waxay wada yimaadeen oo ay ku soo urureen gurigii baarlamanka waxaanay ku dhawaaqayeen halhaysyo ah waxaan rabnaa arinta wasaaradu soo jeedisay kuna biimo walaalahayaga koonfureed oo aan ugu darsano shuruud la'aan, ninkii arintaa ka hadla ee wax ka keenana waa in la dilaa waana inaan ku biirnaa wakhtiga ay madax banaanida helayaan ee ah 1 July.

Markii wafdigii tagay Muqdisho ee ay u ban dhigeen arintii waa la soo dhaweeyay wayna ka aqbaleen fikradaa ay la yimaadeen , markaa dadkii Soomaaliyeed ee labada dhanba ka yimid aad bay ugu farxeen arintaas oo muraadkoodu yahay inay shanta Soomaaliyeed mideeyaan mana jirin wax arintaa isku khilaafay maalintaas oo ahayd maalin ay Soomaalida u bilaanbantay xoriyad iyo dhamaan dadka Soomaaliyeed oo is fahmay waa cusubna u barayay.

Markaa dadkii meesha isugu tagay waxay soo saareen qaanuun oo cadaynaya siday isugu darsmeen labada dhinac si ay u yeeshaan calin kaliya oo magacooduna noqdo Jamhuuriyada Soomaaliya, halkaa oo ay labadii dawladood mid kaliya noqdeen talaabadaas oo ahayd tu la qaado tii ugu wanaagsanayd horumar la sameeyay kii ugu fiicnaa, waxaana Muqdidisho markaa yimid

umado badan oo ka kooban 70 dawladood si ay uga qayb galaan xafladda loo samayaayo dawlad ka dhalatay geeska Afrika.

Saacadu markii ay ahayd 12:00 habeenimo daqiiqadii koowaad oo ahayd kowdii July 1960 kii ayaa lagu dhawaaqay xorrimadii gobolka koonfureed iy isku darkii oo halkaas ay ka dhalatay jamhuuriyada Soomaaliyeed, dhammaan dhulka Soomaaliyeedna waxaa ka dhacay dabaaldagyo iyadoo lagu xusayo farxada maalintaasi xambaarsanayd laguna soo ban dhigay dhamaan ciyaarihii hidaha iyo dhaqanka Soomaaliyeed.

Dawladaha gumaysiga oo moodayay in aanay dadka Soomaalidaua anay xil qaadi karin dawladnimana ayna u bislaan, mabaadiidii ay wateena ay u hirgali waayeen ayaa gumaystayaashii dawladnimadii ku wareejiyeen gacanta ka saareen dadkii Soomaaliyeed iyaga oo la magac baxay Jamhuuriyada Soomaaliyeed, Jamhuuriyada halkaa ka dhalatayna dawlado badan oo caalamka ah ayaa ku faraxday.

Dawladda Soomaaliyeed ee halka ka dhalatay waxaa madax wayne u noqday uguna horeeyay Aadan C/lle Cusmaan oo ku magac dheer Aadan-Cade, ra'iisal wasaarihii u horeeyayna wuxuu ahaa C/rashiid Cali Sharama'arke.

DHIBTII AY XABASHIDU U GAYSATAY SOOMAALIDA :

Dhibaatadii ay dawladda xabashidu dadka soomaalida ah u gaysatay markii ay ku soo noqotay gobolka Herer, waxaa jirtay markii ay xabashidu ku soo noqotay Jigjiga dadkii Soomaaliyeed ee dagaanaa banka jirjiga inay xabashidu ku soo weerartay hub culus oo oo ay gubtay guryahoodii iyo xaasaskoodiiba arintaa foosha xun leh ee halkaa ka dhacday ee aan laga sheekayn karayn dad badan oo soomaali ah oo masaakiin ah ayaa la laayay iyagoo wax dambi ah gaysan, arintaa ugu foolxumi waxay ku dhacday qabiilka Gariga la yidhaa ee Soomaalida ka mid ah, 7 oday oo qabiilka Gariga ka mid ah inta qabteen ayay suuqa Jigjiga laga daldalay oo lagu dilay halkaas, halkaasoy 7 maalmood ka dalalnaayeen, waxaa ka soo baxsaday saddex oday oo u soo baxsaday dhinaca Ingiriisku gumaysto saddexdaa oday Ingiriisku wuu soo dhaweeyay wuxuuna ka dhigay cuqaal mushaharna wuu u qoray beerana wuu siiyay, sadexdaa oday kama ay hadhin dawlada Xabashidu waxayna ka dalbadeen dawladda Ingiriiska inuu u soo celiyo, arintaas oo dawladda Ingiriisku u diiday oo ay yidhaahdeen ragaasi waa cuqaal shaqaalahayaga ka mid ah, saddexdaa oday waxay kala ahaayeen;

1-C/llaahi shire

2-X.Cabdi Buux

3-Cali Gudaal.

Waxaa jiray nin afraad oo la oran jiray X. Xassan aw Cali (mataan) oo isagana ay xabashidu ka dalbatay Ingiriiska inuu u soo celiyo, iyagoo ku tuhmaya inuu dambi wayn ka galay wuxuuna ka qayb galay rabshadii Gariga, ninkaas oo qaadi ka ahaa magaalada Awbare kana mid ahaa shaqaalaha Ingiriiska, afarta nin ee aan soo sheegnay waxay ku qornaayeen warqad kaliya oo ay ku dalbatay xabashidu in loo soo celiyo, arintaas oo ay dawladda Ingiriisku diiday oo ay tidhi waa dad shaqaalahayaga ah idiin mana soo celinayno, sidaasayna ku badbaadeen afartii oday.

SULDAAN OLOL-DIINLE:.

Halkan waxaan ka galaynaa sidii ay Xabashiu u dishay Suldaan olol diinle.

Ninkaa Suldaan Olol-diinle wuxuu ahaa madaxda soomaalida ah ee aad loo yaqaan, wuxuuna ahaa nin wayn oo dadka Soomaalidu ay aad u jecel yihiin, wuxuuna ahaa ninkii xukumayay ee boqorka u ahaa dhulka loo yaqaan Qalaafo iyo wabi Shabeelo oo dhulka ku dhow xuduudaka Ogaadeeniya.

Waxaana jirtay in inan uu adeer u yahay oo la jiray C/kariim nuu dawladda Xabashida u tagay oo ay dawladda Xabashiduna ay aad u soo dhawaysay, waxaanay dawladda Xabashidu ku tidhi adeerka Suldaan Olol waa inuu yimaadaa Herar lacag bay u direen oo ay ku leeyihiin lacagtaasi waa musharkaagii oo isku kaa gaadhay, dawladda xabashidu way ku jeeshalay kaamana maarmayso si dagdag ahna u kaalay Herar, markaa Suldaan Olol-diinle wuxuu galay dabinkii ay u dhigeen Xabashidu, oo hadalkii macaanaa ee Xabashidu u soo dirtay ayuu run mooday oo wuxuu yimiday Herar, waxaana dheday inay ku dajiyeen guri wayn ayna aad u soo dhaweeyeen in yar kadibna waxa la maqlay in uu yimid ninkii maxkamadda Herar u sareeyay oo ah nin xabashi ah si dagdag ah ayaa loo qabtay suldaan Olol-diinle iyo rag kale oo soo raacay oo uu ku jiro inankuu adeerka u ahaa ee C/ kariim, maxkamadii waxay tidhi Suldaan Olol-diinle waxaad laysay dad riciyadayada ka mid ah mana jirin wax ku cadeeya dambigaa lagu qaaday ragaa xukunkaa oo mudo yar soeday Suldaan Olol iyo ragii la jirayba dhammaantood dil ayaa lagu xukumay in yar dabadeedna dhammaantood waa la dilay, waxanaa jirtay in dad badan oo Soomaali ah ay Xabishidu sidaa ookale laysay markii ay dhulka Soomaalida ku soo noqotay.

DAGAALADII KA DHEX DHACAY SOOMAALIYA IYO ITOOBIYA MADAX BANAANIDII DAWLADDA SOOMMAALIYEED KA DIB:

*Hadii aad eegtid khariidadda geeska Afrika waxaad arkaysaa in ay tahay arrin aad u adag iyadoo umadaha halkaa daggani ay isku khilaafsan yihiin xagga diimaha, dhaqanka, midabka iyo xagga jinsiga iyo dawladaha dhulkaa daggani sida ay arimahoogu isku wada khilaafsan yihiin xuduudaha loo sameeyay daraadood iyo xududahaas oo kala badalmay oo kolba si loo badalay markaa khariidadaas geeska Afrika waxay tahay xeebta bari ee Afrika waxaana xaga waqooyi ka xiga badwaynta Hindiya koonfurtana waxaa ka xigga badda cas ilaa laga gaadhayo xuduudda Itoobiya, Kenya Suudaan iyo Somaliya xagga siyaasadda geeska Afrika haddaad ka eegtid waxaa ku yaala afar dawladood oo kala ah Soomaaliya, Itoobiya, Jabuuti iyo Eritariya, xagga siyaasadda dawladda Itoobiya iyo dawladda Somaalidu waxay yihiin labada dawladood ee ugu mashaakil badan ee arintoodu aad u adag tahay markaa laga eego xagga siyaasadda waxayna yihiin labada xoog ee daggan halkaa oo khilaafkoodu uu jiray mudo hore ilaa maantana jiro.

Xeebta Soomaaliyeed ee Faransiisku gumaysan jiray waloow ay heshay madax banaani laakiin waa dawlad aad u taag daran hadii laga eego xagga wax soo saarka xagga siyaasadda iyo milatarigaba, haddii aan ka hadalo Shacbiga reer Eratariya waxay ka mid yihiin siyaasadaha waawayn ee ka taagan Afrika waxaana xoog ku haysta dawladda Itoobiya waxaanay fidiyeen dawlada Itoobiya dagaal culus iyaga oo raba inay madax banaani ka helaan waana quwo xoog leh oo dagaalada ka socda geeska Afrika kuwa u sii daran ah, Xabashiduna waxay kula dhaqantaa siyaasad aad u adag oo dulmi ah.

Arrinta Soomaalidu arintaas way ka duwan tahay marka laga eego dhinnaca siyaasadda waana mid adag oo jirtay mudo badan jiraysana wakhti dheer oo dadka Soomaaliyeed mabda'iisu yahay guul ama geeri arrintaas oo ah dhulka badan ee ay xabashidu ka haysato ee loo yaqaan Soomaalida galbeed oo dhinac kaga beegaan xuduuda Suudaan iyo xeebta badda cas iyo gacanka Baabal-mandab, arintaana waxaan u kala saaraynaa laba arimood;

Arrinta hore ah dawlada Xabashida ee daggan dhulka Shawa ka sareeya waa dawlad mudo badan jirtay waxayna leeyihiin caadaad hore iyo diin ay mudo badan ku dhaqmayeen oo ah diinta masiixiga waxayna waligeedba ku dhaqmaysay inay umad kale dhulkooda qaadato dadkaas oo jinsigoodu kala duwan yahay afkoodu kala duwan yahay diimahoodu is wada khilaafsan yihiin.

Arrinta labaadina waa dhulbalaadhsigaa ay Itoobiya mudo badan ku dhaqmaysay waxy isku keentay umado badan oo is khilaafsan oo is wada laynya is dilkaas oo keenay in la dhammeeyo qolooyin badan iyo umado badan iyo dawlado hore u jiray, arrintaas oo noqotay fulkaano qarxaya colaadda dhexdooda ka taagan ee la isku khilaafsan yahay xagga jinsiga, siyaasadda iyo aqoontaba arrintaas oo ku timid dawladihii gumaysiga ahaa ee dhulkaa soo galay ay u sabab ahaayeen inay iyagu dawlada xabashida ay dhisaan oo ay xoogeeyaan iyagoo ku kacaya tacasub diini ah ilaa aririntaa ay ka dhalatay colaad waligeed jiraysa arrintaas 19qarnigii 19aad dawladaha isticmaarku dhiseen labadaa arrimood hadii aan eegno xuduuda Itoobiya ee maanta jirtaa way khilaafsan tahay xuduudi Itoobiya ee hore ee ay xabashidu lahayd.

Sidii aan hore u soo sheegnay waxaa jirtay in markii dawladaha isticmaarku ay soo galeen geeska Afrika waxay la qaybsatay dhulkii ay qaybsanayeen dawladaha isticmaarku sidaas oo ay dhul wayn ku heshay kulana wareegtay dhul balaadhan iyadoo dawladaha isticmaarku arintaas ku caawinayeen doonayeena dhul badan oo umado kale ay lahaayeen, iyaga oo is ilowsiinaya xaqii dadkaa kale lahaayeen oo aanay kaba fiirsan xagga jinsiga, midabka, diinta iyo xagga dhaqankaba iyaga oo qaybsanaya dawladahasi dhulkaa khayraadkiisii oo dawlad waliba ay qaadatay wixii ay qayb u heshay, arrintaas oo ka dhalatay ta maanta joogta oo xuduudo badan oo dad lahaayeen la baabiiyay taas oo la kala tuuray oo la kala fogeeyay dad isku mid ahaa oo ay dhacday qabiil kaliya oo dadkaa ka mid ah in loo kala qaybiyay dhawr dawladood oo kala ahaa Xabashida, Ingiriiska iyo Talyaaniga, dadkaas oo caadooyinkiisii hore isku mid ahaayeen wadaagana midab iyo diin qudha arintaas oo ay ka dhalatay siyaasado iska hor imaado ah ee ka taagan geeska Afrika iyo dagaaladaas adag ee ka socda halkaa ee dhiigu daadanayo goor walba taas oo laga yaabo in ay mudo dheer socoto, arrintaasi Xabashida iyo Soomaalida kuma koobna ee dawlado badan oo Afrikaan ah ayaa sidaa loo kala daadiyay taas oo uu isticmaarkii Ingiriisku sameeyay mushkiladaas oo maanta dawladaha Afrika oo dhan haysata taasoo ahayd siyaasadii xumayd ee Ingiriisku ku dhaqmayay ee ahayd (kala kaxee oo xukun.)

Sidaa aan soo sheegnay ayaa arimaha xuduudda ka dhashay Soomaalida iyo Xabashida ilaa maantadan aah joogno ay tahay barmiil baaruud laga buuxuuyay oo inuu qarxo laga yaabo. Arrimaha xun ee uu isticmaarku beeray mudo hore iyo dawladda Itoobiya oo waligeedba ku dhisnayd inay noqoto dawlad wayn oo umado badan liqda iyada oo ay niyadeeda ku jirto inay hesho dhul xeeb ah oo ay muraadkeeda ku gaadho iyadoo barigii hore ku noolayd dhul aan bad lahayn oo aan lahayn meel ay dadka aduunyada ku nool ee kale ay ku gaadho.

Arrintaa waxaa iskaga hor yimid dhul balaadhsigii Xabashida iyo dawladda Soomaalida oo doonaysa inay dhisto Soomaali wayn oo ay isku keento dadkii isku jinsiga ahaa ee Soomaalida wada ahaa lana kala firdhiyay iyaga oo wadaaga dhaqan, diin, luqad, midab iyo aqoon kaliya lagana kala dhigay,

1-Jamhuuriyada Soomaaliya oo ah labadii gobol ee midoobay ee Talyaaniga iyo Ingiriisku gumaysanayeen.

2-Xeebta Soomaalida ee Faransiisku gumaysto oo iminka helay madax banaani.

3-Soomaalida Hawd iyo Ogaadeen ee Itoobiya qaadatay.

4-N.F.D oo ah Soomaalidii Ingiriisku ku daray kenya madax banaanida Soomaalida horteed.

CALANKA DAWLADDA SOMALIYEED:

Calanka dawlada Soomaalidu waa calan u midabkiisu yahay buluug oo dhexdana ku leh xidig cad oo 5 geesle, shantaa gees oo tilmaamaysa shantii qaybood ee gumaysigu u kala qaybshay dadka soomaalida waxaana jirta markay dawladda Soomaalidu dhalatay ee ka koobnayd labadii qaybood ee midoobay ee uu Ingiriiska iyo Talyaanigu ay kala gumaysanayeen ay distoorkii Soomaalidu ogolaatay ee u horeeyay qodobka lixaad wuxuu leeyahay oo uu cadaynayaa in dhulka Soomaalida oo dhami uu yahay mid kaliya oo aan qaybsami karin shantaa meelood ee gumaysigu u qaybiyay dhammaantood waxaase dhacday arrintii inay yara badalantay sanadku markii uu ahaa 1979kii markii tawradu ay qabsatay toban sano dabadeed, tawradaas oo uu madax u ahaa Siyaad bare oo marku qabsaday uu tuuray distuurkii hore u jiray 30/8/1979 distuur cusub ayaa Soomaalida loo ban dhigay kaas oo aqlabiyad xoog leh helay kana helay dadka Soomaaliyeed.

Distuurkaa dambe ee la doortay qodabkiisa 16aad wuxuu cadaynayaa in arinta xuduudaha la isku hayo lagu dhammeeyo nabad galyo iyo xal siyaasadeed, arrintaas oo ay dawladda Itoobiya iyo dawladda Kenyaba ay aad ugu farxeen waxaana jirta oo la ogaaday in caasimada Muqisho ay la kulantay sanadaha hore aan soo sheegnay dhibaatooyin badan oo dhinaca xuduuda ah dhinaca

dagaalka ha ahaato ama dhinaca wax soo saarkaba ah ayna ka mid ahayd dagaalkii ka dhacay Kenya iyo Soomaaliya u dhaxaysa kaas oo socday mudo afar sano ah oo lixdameeyadii ah hadana dagaalkii u horeeyay ee ka dhex dhacay dawlad Soomaaliya iyo Xabashidu sanadku markii uu ahaa 1964 iyo kii kale ka dhex dhacay 1977-1978 dii iyo Jabuuti madax banaanideedii ay heshay 1977dii.

Waxaana dhacay arimo badan oo ka dhex dhacay labada dawladood ee Soomaaliya iyo Itoobiya ah ahaato xagga siyaasadda iyo ujeedooyinkooda oo is khilaafsanaa ayaa arimo badan oo hore u jiri jiray arimahaas oo marna fududaan jiray oo laga heshiin jiray marna sare u kici jiray ilaa hubka la isku qaato oo uu dhiig daato tii ka dhacday dhulkaa sanadku markuu ahaa 1964tii iyo 1977dii.

Wuxuu isticmaarku beeray mandiqadaa qarnigii 19aad dhibaatooyin badan iyo arimo badan oo khilaafyo ah oo ilaa imikadaa aan cidina dhamayn karin oo dhulka Soomaalida ee Ingiriisku siiyay dawlada Xabashida waxa taa la mid ah dawlado badan oo Afrikaan ah oo arrintaas oo kale ay haysato waxaana jirta inay dawladda Xabashidu waligeed ku dadaali jirtay inay dhulkeeda fidiso oo ay qaadato dhul aanay lahayn arintaas oo uu siiyay dhul badan oo ay Soomaalidu lahayd sidaan hore u soo sheegnay arintaas oo keentay dagaal waligiiba socda iyo colaad ka dhex socota labadaa waddan ee jaarka ah waxaana jirta dawlada Itoobiya inay xoog ku qabsatay Herar sanadku markii uu ahaa 1887. hadana waxaa jirtay inuu Ingiriisku uu siiyay Xabashida oo uu ku wareejiyay dhulka loo yaqaano Ogaden iyo dhul badan oo ay Soomaalidu lahayd iyadoo ku badalatay arrintaas inay dawladda Xabashidu ku caawiso dawladda Ingiriiska dagaalkii Mahdiga Suudaan iyo Ingiriiska ka dhex socday intaa ka dib waxay ku wareejisay oo ay siisay Xabashida dhulka loo yaqaan Hawd, dhulkaas oo ah Soomaalidu meel walba haka timaadee meesha xooluhu u daaqaan dhulkaas oo Soomaalidu aanay ka maarmi karin oo ah dhulka Soomaalida meesha ugu wanaagsanayd, waxaana dhacday dagaalkii Talyaanigu ku soo qaaday Itoobiya 1934tii iyo dhamaadkii dagaalkii labaad ee dunida waxa dhacday in loo celiyay dhulkii Soomaalida ee Talyaanigu gumaysanayay dawladda Xabashida waxaana dhacday in dawlada Ingiriisku dhulkii loo yaqaanay Hawd iyo Ogaadeen uu gacanta ku dhigay oo uu xukumayay ilaa sanadku markii uu ahaa 1955 isaga oo ogaa dhulkaasi inuu yahay dhul Soomaaliyeed oo dadka dagganina ay Soomaali yihiin waxaase wax laga murugoodo ah oo aan la iloobi karin dhulkaa hadana mar dambe inuu ku wareejay Xabashida isaga oo aan kala tashan dadkii Soomaaliyeed ee dagganaa dhulkaas.

BADELAAD WAYN OO DHACDAY:

Sanadku markii uu ahaa 1960 kii waxaa dhaday in badal wayni ku yimid geeska Afrika oo dabaylo naxariis lihi ka dheceen dhulkaas waxaa madax banaani helay dhulkii Ingiriisku gumaysanayay afar maalmood ka dib waxaa dhacay oo la isku daray labadii gobol ee Ingirriska iyo Talyaanigu kala gumaysanayen oo ay halkaa ka dhalatay jamhuuriyada Soomaliya, arrintaas oo noqotay siyaasad wayn oo geeska Afrika badalaad ka samaysay.

Waxaana jirtay distuurkii dawladda Soomaaliyeed ee dhalatay wuxuu cadeeyay inay dawlada Soomaaliya ay soo ceshato dhulkoodii oo dhan oo ah shanta Soomaaliyeed oo la isku daro halkaasna ay ka dhalato Soomaali wayn, arrintaas oo dadka Soomaaliyeed waligood ba ay ku riyoon jireen ayna ka xumaayeen dhulkoodaa laga qaatay ee ilaa hadana ka maqan arintaas oo aad uga cadhaysiisay dawlada Itoobiya iyo Kenya kuna waajib noqotay labadaa dawladood inay ka hortagaan dhibaatada halkaa ka imanaysa inyar dabadeed waxaa bilowday arrinta daraadeed inay dawladda Itoobiya iyo dawlada Soomaaliya ay isku bilaabaan dagaal adag oo ah dhinaca xuduuda sanadku markii uu ahaa 1964tii waxaana jirtay intaa ka hor inay rabshado badani ka dhaceen xuduuda labada dawladood.

Halkaana waxaa ka dhashay laba arrimood dawlada Soomaalida iyo dawladda Ruushka oo kala qortay heshiis milatari sanadku markuu ahaa 1961dii, ta labaad dadka Eritariya oo iyaguna sanadkaa bilaabay dhaqhaqaaq gobanimo-doon ah si ay uga xoraabaan dawladda Itoobiya, labadaa arimood ee dhacay dawlada Soomaalida ee dhawaan dhalatay oo wakhtigaa aan quwad aad ah lahayn hadana uma suuroobin inay gacmaha ka laabtaan arintaas dhulkooda dhulkii ugu fiicnaa oo ka maqan

darandood waxaana jirtay dawladda Itoobiya inay in badan ka faa'iidaysatay dawladaha reer Yurub kuwaas oo mudo badan hub siin jiray oo caawin jiray waktigaa dawladda Soomaaliya ka xoog badnayd oo ay ugu wacnayd hubkaa faraha badan ee ay ka heshay dawladaha reer galbeedka waxaana jirtay heshiiskii ay dawladda Soomaalida iyo Ruushku kala qorteen ee ahayd inay dadka Soomaalida ah caawiso oo tababaro iyo hub badan siiso arintaas oo si dagdag ah aan u suuroobi karin oo qaadanaysa wakhti dheer markaa dawladda Ruushka markay Soomaaliya soo gashay aad bay arintaa u jeclayd oo meesha Soomaalidu ku taalo waa meel xagga siyaasadaha dawladaha aad ugu wayn meeshaas oo ah ku dhawaanshaha uu ku dhow yahay dhulka batroolka farana badan lihi uu ka soo burqanayo oo ah Khaliijka Iiraan iyo Jasiirada Carabta meeshaas oo waliba ah meesha laga xukumo biyo mareenka yar ee Baabal-mandab iyo badda cas meesha laga galo, mandiqadaasi inay maanta noqotay meel dab kululi ka bilowday dabkaasi oo an dawladda Soomaaliya oo doonaysa dhulkoodii ay sharciga u lahaayeen ee Ogaadeen iyo Hawd iyo wixii la xidhidhaba, dabka kale ee halkaa ka huraya waa shacbiga reer Erintariya oo raba inay madax banaani ka helaan dawladda Itoobiya halkaas oo dad badan oo cadhaysnaa oo la gumaysan jiray ay maanta garteen xaqoodii ka maqnaa dadkaas oo ay adoonsan jireen, dawladda Xabashida oo ahaa dad ciidaa ka badan oo aan isku jinsi ahayn iyo diin midnaba.

Waxaana jirtay in Xayle Salaase sanadku markuu ahaa 1960kii in ay dadka xabashidu ku sameeyeen inqilaab arintaas oo uu xayla Salaase uu inqilaabkii si dagdag ah u bakhtiiyay. Waxaana jirtay inay dawladda xabashidu ay sahcbiga reer Eretariya ay dhulka Itoobiya ku dartay sanadku markuu ahaa 1962dii waxaana kaloo jirtay sanadkaa aan soo sheegnay inay dawlada Ingiriisku ku dartay dhulkii Soomaalidu lahayd dawladda Kenya kana dhigtay dhul ay kenya leedahay, arintaas oo dadka Soomaalida ah ka cadhaysiisay , waxaana jirtay in dawladda Ruushka ay si cadaan ah sanadku markuu ahaa 1963 inay ku bilowday oo ay u keentay hub badan ayna bilowday tababar badan wakhtigaa waxaa kaloo dhacay in dawlada Itoobiya ay heshiis kala qorteen dawladda Kenya ooah heshiis milatari oo ka dhan ah dawladda Soomaaliyeed.

Wakhtigaa dawladda Soomaaliyeed dhib baa ka soo gaadhay shirkii madaxda Afrika ee lagu qabtay Adisababa kuwaas oo diiday arintii ay Soomaalidu la timiday ee ahayd in dhulka Soomaaliya ka maqan lagu daro dawladda Soomaaliya arintaas oo Soomaalida lagu diiday ayna cadeeyeen in xuduudihii gumaysigu sameeyay aan la badalin.

Arrintaasi markii ay dhacday dagaal baa ka dhex dhacay dawladda Soomaalida iyo xabashida sanadku markuu ahaa 1964tii waxaa kaloo dhasahay wakhtigaa oo dagaal bilaabay jabhadii Soomaali-galbeed, waxaana dhacay wakhtigaa iska hor imaadayo badan oo dagaalo ah oo xuduuda ka dhacay halkaas oo uu weerarkii ay samaysay jabhadda Soomaali-galbeed ay gaadhay magaalada Jigjiga, Tog-wajaale, Dadagoryaale oo jabhadu ay qabsatay dhul ku dhow 900 oo mayl, arrintaas oo ay si dagdag ah u soo dhex gashay ururka midowga Afrika iyadoo dagaalkii joojisay oo amartay oo qolo walba xuduudaha 15km dib ula noqotay inta arinta la dhamaynayo dagaalkaas oo mudo laba bilood ah socday oo khasaare badanina ka dhashay.

Arrintaas labada dal ka dhex dhacaysa markay ogaadeen inay thay arin khatar ah labada dawladood ee waawayni waxay soo jeediyeen labadaa dawladood inay joojiyaan dagaalka oo ay dhexdooda ka heshiiyaan oo qolo walba wixii cadho haya ay joojisaa oo arintaa lagu dhameeyaa wada hadalo arintaas dagaal waxba kama tarayo ee halagu dhameeyo xagga nabadda, arimahaas oo dhammi markii ay dhaceen dagaalkii halkaa ka socday mudo ayuu joogsaday waxaase dhacday inay arin cusub ay meesha timid oo xukunkii Soomaalida uu qabsaday Maxamad Siyaad Bare isagoo baabiiyay xukunkii hore ee waddaniga ahaa isagoo xukunka la wareegay taariikhdu markii ay ahayd 1969dii arintaas oo uu dhqdhaqaaq xoog lihi ka dhashay kacaanka cusub ee dhashay, laba arrimood ayuu ku dhaqaaqay waxayna kaalmo wayn ka heleen shacbiga .

Xukunkaa cusubna wuxuu baabiiyay axsaabtii jirtay oo dhan iyo distuurkii dawladii hore ee ay baabiiyeen waxayna sheegeen inay siyaasada Soomaaliya ku wadayaan Nidaam xisbi kaliya

waxayna u jihaysteen dhinaca dawladda Ruushka iyaga oo ka doonaya mucaawino wayn oo xagga hubka ah iyo siyaasadda iyo si ay ugu hor tagaan kaalmada wayn ee uu Maraykanku siinayo Itoobiya, arrintaasina Ruushka ay soo dhawaysay isagoo jecel inuu koonfurta badda cas uu gacanta ku dhigo isaga oo waqooyiga bada cas hore gacanta ugu dhigay eegayana faa'iidada uu ka helayo xagga waxsoosaarka iyo siyaasadda inay ku tahay waajib in uu dadka Soomaaliyeed ku yaalo geeska Afrika yahay waddan aad u xeeb dheer oo aanu Ruushku sinaba uga maarmi karin, taas oo ay iska lahaayeen dawladihii isticmaarku oo iyagu ay qaadan jireen khayraadkeedii.

Sidii aan hore u soo sheegnay geeskaa Afrika ee oo markii hore ay xumumayeen reer galbeedku waa meesha ganacsiga aduunka oo dhami maro, dawladda Soomaaliya ee cusub markii ay cadaysay inay ku soconayso nidaam hanti-wadaag ah kolkiiba waxay ku kacday inay samayso milatari xoog leh kol hadii ay heshiis la gashay dawladda Ruushka, sidaas ayuuna ruushku si xoog leh ugu habeeyay Somaliya arintaasoo ay Soomaalidu aad iyo aad ugu baahnayd si ay uga hor tagaan dawladda Itoobiya oo ay dawladaha qarbiga ay aad iyo aad u dhulkii hooyo oo dhan intay doontaba ha ku qaadatee, arrintaas oo ay dawladda Ruushku ay aad uga caawiyeen.

Waxaan jirta in dawladda Itoobiya ay kaalmo badan ka helaysay Maraykanka iyo badh ka mid ah dawladaha Carabta oo uu arkayay inay tahay dawlad nabad jecel ayna dawladda Soomaaliyeed ee dhalatay ay tahay mid ku dadaalaysa sidii ay u soo ceshan lahayd dhulkii hooyo ee ka maqnaa dawladda Xabashiduna ay si aad u doonayo inaanu dhulkaasi gacantooda ka bixin dhulkaas oo ah Hawd, Ogaadeen iyo dhulka hadda Oromuhu daggo oo waligiiba ahaa dhul soomaalidu leedahay iyada oo dadka Soomaalida iyo dadka Oramadu yihiin dad isku dhow oo waxana jirtay wakhtigaa inay dalka Itoobiya ka dhasheen niman Xabashi ah oo Itoobiya ka dhan ah arintaas oo ka dhacday dhul badan oo Itoobiya ah kana dhalatay dadka shacbiga badidiisa oo nacay dawladda boqortooyada ah ee Itoobiya oo an dad kala qaybsan oo aan isku jinsi ahayn arintaas oo dawladda Xabashida ah ee gabawday ay waxba ka qaban wayday sabatoo ah iyadoo dawlada Xabashidu ay kala daadatay xagga siyaasadda, milatariga iyo ganacsigaba, arrimahaas oo ay u sabab ahaayeen wixii dadku u baahnaa oo la waayay iyo dagaalkii Eritariya oo dawladii Itoobiya ka xoog roonaaday oo ciidankii Xabashiduna waxba daafici waayeen ilaa ay Eritariya qabsadeen dhulkoodi in ku dhow 80% oo magaalooyinkii waawaynaa ay hareeraha ka fadhiyan waxaana dhacday in ciidankii Xabashida qaar badani caasi garoobay oo siyaasadii xabashidu ay gabawday oo ay baaba' ku dhawaatay isku hayay Itoobiya oo dhan oo iminka gaboow daraadii waxba qaban kari la' xaalkaa xun ee Itoobiya ku dhacay waxaa fursad wayn ka helay ninka la oran jiray Mingiste Hayle Maryam kaas oo xukun milatari kula wareegay Itoobiya taarikhdu markii ay ahayd 12/9/1974tii kaas oo turay nidaamkii imbiraadooriyada oo qaatay nidaam xisbi kaliya oo Hanti-wadaag ah.

Halkaas oo uu xayle Salaasena gacanta ugu dhigay si dagdag ahna u xidhay ilaa uu dhintay oo taariikhdu ahayd 25/8/1975 tii ilaa maantana aan la ogayn sababtii uu ku dhintay, wuxuuna ku kacay Ministu inuu sifeeyo milatarigii iyo shacbigii wuxuuna laayay dad badan oo isugu jira milatari iyo shacbi.

QABSASHADII UU QABSADAY XUKUNKA MINGISTA XAYLA MARYAM IYO QABSASHADII UU SOMALIYA UU QABSADAY SIYAAD BARE:

Arrintaasi waxay keentay siyaasadii dhulkaas oo badal wayni uu ku dhacay iyo iska hor imaad xoog leh sida dawladaha Afrika ee kale ee iyagana sidaas oo kale ku dhacday oo iyagana badidooda uu xukun milatari qabsaday, waxaana dhacday nidaamka cusub ee Soomaaliya ka dhashay inuu ahaa nidaam shuuci ah oo aan hore loo arag nidaamkaa oo aanay Soomaalidu jeclayn uuse khasab kaga dhigay oo uu khasab ku mariyay, iyadoo ay dadka Soomaaliyeed dhammaantood ay doonayaan inay xoreeyaan dhulkoodii ka maqnaa mida kale dawladda Soomaalida waxay moodaysay mar hadii nidaam xisbi kaliya oo hanti wadaag ahi ka dhashay oo labada dawladood isaga mid yihiin halkaas oo ay labada dawladood isaga mid yihiin ayna hoos yimaadaan dawlada Ruushka, arrinta oo socon

wayday oo dawlada Itoobiya ka dhalatay markiiba ay bilowday oo uu yidhi Mingiste dawladda Itoobiya waligeed ma kala go;ayso oo sidaas ayay ahaanaysaa waxii isku daya inuu Itoobiya kala gooyana ka yeeli mayno intay doonto ha nagu qaadatee isagoo sidaa ku khilaafay mabda'ii hanti wadaaga ahaa kaas oo leh nin lagu qasbi maayo wuxuuna rabin waxaana jirtay dawladda Ruushku inay aad u dhistay dawlada Soomaalida oo ay hub badana siisay dawladda Soomaaliduna u ogolaatay in uu ka samaysto Berbera saldhig xoog leh oo milatari taas oo kalena uu ka samaystay caasimada Muqdhisho wuxuuna mucaawinadii badnayd ee Ruushku uu siiyay dhinaca siyaasadda xagga dhaqaalaha kaalmadaas oo xoog lahayd waxa ka sii badnaatay kaalmadii uu Ruushku siiyay Itoobiya markaa dawladda Soomaalidu waxay u qaadatay inay khiyaamaynayso.

kaalmada uu Ruushkuu siinayo Itoobiya oo ahayd mid aad u balaadhan oo aan qiyaas lahayn arimahaasi markay dhaceen iyo shakiga badani waxaa la sheegay in madax waynihii Soomaaliya iyo madax waynihii Ruushka ee Birishineef ay ka wada hadleen arintaa ayna isku af garan waayeen oo madax wayne Birishineef uu ku yidhi Soomaalliya iyo Itoobiya waa laba dal oo Hanti wadaag ah waxaan jecelahay in aan isku kiin daro oo Soomaalida lagu daro Itoobiya.

Arrintaasi oo madax waynaha Soomaaliya aad uga cadhooday labada dawladoodna khilaaf wayn dhex dhigtay oo la isku af garan waayay, markii ay sidaasi dhacday madaxwaynaha Soomaaliya wuxuu bilaabay inuu eryo khubaradii Ruushka wuxuuna ka saaray saldhigii Ruushku ku lahaa magaalada Berbera taariikhdu markii ay ahayd 1/11/1977 dii, arintaas oo keentay in labadaa dawladood uu cilaaqaadkoodii gaadhay meel xun iyo kala tag wayn oo khilaaf ah halkaas oo Soomaalidu ku wayday kaalmadii badnayd ee Ruushku siinayay waxaa kale oo jirtay in ay dawladda Itoobiya ay caawin jireen dawlado kale sida kuba iyo Jarmalka bari, kuwaas oo itoobiya ku soo shubay hub fara badan oo nooc walba leh ayna ka mid yihiin mig-21 iyo mig-23 iyo dabaabado badan ayna ka sameeyeen Itoobiya kuwa loo yaqaano maleeshiya.

Dawladda Ruushkuna waxay siisay Itoobiya mucaawino badan oon qiyaas lahayn ahna waxaan hore loo arag, ciidan badanna waxaa ku caawiyay Itoobiya dawladda Kuba oo askar Itoobiyaan ahna tababer siisay. Dawladda soomaaliyana markii ay Ruushka kala fogaadeen e ay sidaa ku kala dhaqaaqeen may helin cid caawisa dawladaha carabta ha ahaato amaba reer galbeedkaba eh waxaan jirtay dawladda Soomaalidu in ay dawlada Maraykanka ay u ogolaadeen in saldhigii uu Ruushku ka tagay ay isticmaalaanm

Arrimahaas oo dhami markii ay yimaadeen dawladda Soomaalidu way la noqon wayday in dhulkoodaa laga dulmay ay sida kaga tagaan oo ay sidaa ku iloobaan waxaana dhacday bishii may 1977dii in ay dawladda xabshidu ay Soomaaliya ku eedaysay in jabhada Soomaali galbeed oo dhulka Itoobiya ay qabsanayaan waxay kaloo yidhaahdeen dawlada Itoobiya waxaa jabhadaha tababaraya dawladda Soomaaliya oo aad gobolkaas dagaal ka kicinaysiin waxaa kaloo jirta in dawladda Soomaalidu caawinaywo dadka reer Eritariya oo ay siinayso hub badan arintaas oo albaabka u furtay dagaal hor leh oo ka dhex dhacay Soomaaliya iyo Itoobiya.

Waxaa kale oo jiray in wakhtigaa jabhada Somali-galbeed ay weerar badan ku bilowday taas oo dhulkii Soomaalidu lahayd ee ay Xabashidu haysatay ay dhinac walba ka weerareen dhulbadana ay burburiyeen ayna ka mid tahay xadiidkii tareenka ee isku xidha Adisababa iyo Jabuuti, markii ay arimahaasi dhaceen labada dawladood ee Soomaaliya iyo Itoobiya xaalkoodu sii xumaaday oo qoloba qolada kale ku eedaynayso arrintaas halkaa ka dhacaday, arrimahaas oo ay dawladda Itoobiya ka dalbatay ciidan xoog leh dawlada Kuba oo ay si dagdag ah u soo dirtay 25,000 oo askari, askarta Ruushka ee timidna ay ahaayeen 1500-2000 oo khuburo milatari ah intaa in le'eg waxay ka yimaadeen Jarmalka bari arintaas oo ka dhigtay geeski Afrika meel dab xoog lihi ka hurayo.

Bishi Julay 1977dii waxaa uu dagaal ka dhacay xudduda labada dal u dhaxaysa oo markii hore ahayd dagaal meel meel ah oo Jabhada Soomaali-galbeed ay ka samayn jirtay dhulkaa maantase arintii waxa ay isku badashay dagaal adag oo dadkii caalamka joogay ka wareerisay dagaalkaas oo noqday mid aan hore loo arag wakhtigaas oo dawladda Soomaalidu ay cadaysay in dhulkoodii hooyo

ee ay lahaayeen ay xorayso waxaa markiiba dhacay in Jabhadii dhaqdhaqaaqa Soomaali-galbeed ay dagaalo ku qaaday dawlada Itoobiya oo ay ka dileen 1500 oo askari, arrintaasna waxay dawladda Itboobiya ay ku eedaysay dawladda Soomaaliya inay iyagu ka dambeeyaan oo ay caawinayaan dawlado kale oo ajanabi ahi kana mid yihiin Masar iyo Ciraaq.

Bishii Ogost dhexdeedii 1977dii dagaal xoog leh ayay Jabhada Soomaali-galbeed ku qaadeen dawladda Itoobiya kuna qabsadeen magaalada Diridhaba halkaas oo ay ku sii fideen askarta Soomaalidu ilaa ay qabsadeen Herar taas oo dawladda Xabashida waxba ka qaban kari wa wayday oo ay ka daashay.

Bishii Sebtanber dhexdeedii jabhada Soomaali galbeed waxay ku qasabtay dawlada Xabashida in ay ka baxdo magaalada jigjiga halkaas oo ay dagaal xoog leh ku qaaday, arrinmahaasi markii ay dhaceen waxa ay ku dhawaatay xabashiduu inay ka wada baxdo dhulkii Soomaalidu lahayd.

Waxaana jirtay in dhufayskii waynaa ee Maraykanku uu ka sameeyay Goday uu ciidankii Soomaalidu ay si dagdag ah u burburiyeen oo wixii hub yaalayna ku halkaa ku qaateen, mudo yar gudaheed ayaa ciidankii Soomaalida iyo Jabhadii Soomaali-galbeed ay qabsadeen in ka badan boqol magaalo iyo meelo kale oo muhiim ah ayna ka xoreeyeen askartii Itoobiya ayna ka yaaceen dhulkaa aan soo sheegnay iyagoo u yaacay ilaa iyo Adisababa una jabay si fool xun askar badanina ay kaga dhinteen halkaas.

Dhinaca Itoobiya jabhadii ka dhan ahaa nidaamka Mingista Xayla Maryam oo iyaguna dhulka Itoobiya oo dhan ka sameeyay dagaalo goosgoos ah.

Marikii sidaasi dhacday ayaa dawladda Ruushku waxa ay goostay in aanay u dul qaadan karayn in dawladii Itoobiya ee ay saaxiibka ahaayeen sidaa lagu baabiiyo waxa kale oo ay goosteen inay Soomaalida ay siiyaan edeb adag iyo xanuun kulul oo ay u gaystaan dawladda Soomaaliyeed iyagoo ka cadhaysan sidii foosha xumayd ee khubaradii Ruushka ahaa ay soomaalidu u eriday iyo dawladii ay saaxiibka ahaayeen sida ay u gashay, arrintaasi markii ay dhacday dawladda Ruushku iyagoo kaalmaysanaya askartii Kuba waxay weerar xoog leh ku qaadeen dawladii Soomaaliyeed iyaga oo doonaya inay dawladda Soomaalida tusaan quwadoodii, markii ay taariikhdu ahayd 27/2/1978 waxay ku bilaabeen dagaal xoog leh oo ay adeegsanayaan dayuuradihii waawaynaa ee xooga lahaa oo uu meel walba ka garaacay dhulka Soomaalida iyaga oo garaacay dakada Berbera oo uu ku yaalay saldhigii Ruushku hore u lahaa iyo magaalada Hargaysa iyo dhulal kale oo badan, waxaanay weerar xoog leh ku qaadeen askartii Soomaaliyeed ee qabsatay Diridhaba iyo Herar dhulkaas oo ay si xun ugu qaraaceen madaafiicda waawayn iyo diyuuradaha dagaalka ee Mig-23, hadana waxa ay weerar ku qaadeen magaalada Jigjiga oo ay askarta Soomaalidu xukumaysay mudo 7 billood ah halkaas soo ay ku qabsadeen si dagdag ah.

Weerarkaas wayn ee Ruushka iyo xulafadiisu soo qaadeen bishii Maarso 1978 waxay dawlada Soomaalidu goo'aansatay in ay ciidankeedii dib ula soo noqotay iyagoo go'aansaday inayna dawlada Ruushka la dagaalami karin iyadoo ka mid ah labada quwadood ee adduunka ugu xoog badan iyagoo goostay hadana inayna dhulkooda maqan sinaba kaga hadhi karayn, dawladaha aduunka oo idilna ay yaabeen sida dagdaga ah ee ay dawladda Soomaalidu dhulkaa ku qabsatay mudadaa yar gudaheed iyo dagaalkii mucjisada ahaa ee a halkaa ka gaysteen waxa kale oo dadka adduunku ka yaabeen soo bixitaankii ay dawlada Soomaalidu ka soo baxday dhulkaa hadaba arrintaasi siday ku dhacday ?

Waxaa arrintaa ka jawaabay ninka la oran jiray Geni Xasaan Badwi oo yidhi; waxaa dhacday in kaalmadii uu Ruushku siiyay Itoobiya ay arrintaas uu waynayd oo hubkii uu Ruushku keenay Itoobiya uu ahaa wax aan la qiyaasi karin ciidankaas oo uu madax u ahaa Genaral Batarof oo ahaa wasiir ku xigeenka gaashaan dhiga ee Ruushka wuxuuna nikaasi watay kamaasha oo hubkii waawaynaa oo dhammi ku dhan yahay oo ay ku jiraan T. 55 iyo T. 62 iyo gawaadhida gaashaaman iyo dayuurado badan iyo madaafiic kale oo aan qiyaas lahayn oo ah kuwo meel walba duqayn kara oo xitaa buuraha burburin kara waxaa aanay la yaabeen ragga dagaalka wax ka yaqaan dhulka aan

garanayna ee Itoobiya oo ah dhulka ugu adag ugu buuro badan siday mudo gaaban arimahaasi uga dhaceen halkaas oo ay si dagdag ah uga saareen askartii joogtay ee qabsatay Herar iyo Diridhaba iyo Jigjiga, waxaana Ruushka aad u caawiyay askar laga soo diray kuba oo tiradoodu ahayd 12,000 oo watay dibaabado badan noocodu yahay T.62 iyo baabuurta gaashaaman oo aan qiyaas lahayn iyo dayuurado badan ilaa iyo ciidan Bartoof uu ku soo dhawaaday xuduuda Soomaaliya isaga oo mudo yar ku helay liibaan wayn halkaas oo dawladii Itoobiya ay dib u soo ceshatay sharafkeedii kaas oo uu u sameeyay Ruushku.

Dagaalkii foosha xumaa ee ka dhex dhacay Itoobiya iyo Soomaaliya halkaas ayuu ku dhammaaday dagaalkaas oo keenay khasaare badan oo labada dhanba ah kuna dhamaaday si aan la filaynin.

Taariikhahaas aan sheegnay waxaa laga soo guuriyay buugga la yidhaa Loolankii ay quwadaha waayani u kala badinayeen geeska Afrika oo uu qoray ninka la yidhaa Salaaxudiin Xaafid bogga 110-164.

ARINTII FOOSHA XUMAYD EE UU SAMEEYAY MAXAMAD SIYAAD BARE :

Isagoo eryay khubaraii Ruushka ayuu hadana dagaal ku bilaabay dawlada Xabashida, arrintaas oo noqotay arrin aad iyo aad u fool xun oo uu ku dhintay dad badan oo Soomaalia ah ayna ku baaba'day dawladi Soomaalidu, dagaalkaa uu sababayna uu u keenay dadka Soomaaliyeed dhib badan, madaxwaynihii Ruushkuna Barishineef arrintaas cadhadii uu ka qaaday khubaradii la eryay ayuu wixii uu quwad lahaa ku soo qaaday dawlada Soomaaliyeed.

XEEBTA JABUUTI:

Waxaa kale oo jirtay in taarikhdu markii ay ahayd 27/6/1977 in ay dawladda Faransiisku ay madaxbanaani buuxda siisay dadkii reer Jabuuti, meeshaas oo labada dawladood ee Soomaaliya iyo Itoobiya mid walba dhankeeda u Jiidanayo sababtoo ah meesha dhulkaa uu ku yaalo ah dhul mihiim ah oo istaraatiiji ah oo ladada dawladood ay indhaha ku hayaan waxaana la og yahay in dawladda Itoobiya ayna haysan dakado kale oo waxa Itoobiya u yimaada saddex meeloodow laba meelood ay dakada Jabuuti u soo maraan. Dadka Soomaaliyeedna indhaha ayay ku taagayaan oo waxay leeyihiin Jabuuti waa qayb ka mid ah dhulka Soomaalida waana dhulkii la oran jiray waligiiba Xeebta Soomaaliyeed, sida ku cad kutubaha taariikhiga ah, waxaana dhacday in madaxwaynihii Faransiiska Diigool uu magicii hore ka badalay arintaas oo aan ahayn arin nin madax wayne ah u cuntanta wuxuuna u bixiyay magaca ah Canfar iyo Ciisa isagoo u jeeda dadka gala Jabuuti, dadka Jabuuti daganiina waa canfar iyo Soomaali, canfartu waxay tahay 40%, dadka Soomaaliyeedna waxy yihiin Ciisa, gaddabuursi, Isaaq iyo daarood iyaguna waxay yihiin 60%, dadka gala Jabuutina tiradoodu waxay tahay rubuc malyuun tirakoobkii u danbeeyay ee dawlada Faransiisku u samaysay waxaanay tahay dhulka shanaad ee Soomaalidu leedahay, xaga diinta iyo taariikhda iyo dhul ahaanba.

Wakhtigan iminka la joogo dawlada Jabuuti wax mashaakil ah oo dibadda kaga imanayaa ma jiro, dadka dagan maahee oo khilaafka dhex jiro laakiinse waxba ma yeelayso oo dawladda Faransiiska ayaa ku haysa gacanta oo ilaalisa xaga dhaqaalaha iyo difaacaba iyo xagga Siyaasadaba.

Mana illobayno madaxwaynaha dawlada Jabuuti Xassan Guuleed Abtidoon laba arimood oo uu dalka Soomaaliya u qabtay kolkii dawlada Soomaalidu ay burburtay, arinta hore oo ah kolkii ay dawlada Soomaaliyeed baaba'day wuxuu ku dadaalay inuu dawlada Soomaaliyeed oo wanaagsan dhiso wuxuuna isku keenay dawldihii waawayna iyo kuwii Afrikaba iyo madax badan oo Soomaali ah wuxuuna isugu keenay Jabuuti, shirkaas oo mudo bil ah socday wuxuuna dhisay dawlad Soomaali ah, arintaas oo si wanaagsan u dhacday noqotayna kolkii dambe hal bacaad lagu lisay, isaguse aad buu arrintaa waajibkiisii uga so baxay wuuna ku mahadsan yahay.

Ta labaadna waxay tahay markii dagaalkii waynaa ka dhacay Xamar ee dadkii wax firxaday iyo wax dhintay uu noqday madaxwaynaha Jabuuti Xassan Guuleed wuxuu amar kolkaa ku bixiyay uu ku leeyahay dadka Soomaaliyeed ee soo jabay ee walaalaheen ah waa in albaabada Jabuuti loo furaa oo aan qofna wax la wayidiin, arrintaas oo noqotay arrin wayn oon la illoobi karin dad badan oo dhiman lahaana ay ku badbaadeen, arintaana aad ayaan ugu mahad naqaynaa.

SOCDAALKII UU KU TAGAY SAYID MAXAMAD C/LLE XASSAN TAJOORA:

Hore waxaan u soo sheegnay in sheekh la oran jiray sh. Yuusuf Dubad, uu ka sameeyay waxbarasho xoog leh oo xagga diinta Islaamaka ah, waxbarashadaas oo u badnayd shareecadda diinta Islaamka waxaanan hore u sheegnay in rag badan oo culimo ah oo Soomaali ah ay la kulmeen sheekhaa oo ay aad wax uga barteen ragaas oo ay ka mid ah ayeen Sayid Maxamad C/lle Xassan (darwiish).

Sheekh Barkhad C/llahi wuxuu ii sheegay in ninkaa la oran jiray Sayid Maxamad in marka la bilaabayo Kitaabka akhrintiisa u ka soo gali jiray masaajidka irid ku taala dhinaca bari isagoo hagoogan kitaabna ma qaadan jirin mar Alla marka kitaabka laga baxo ayuu si dagdag ah uga bixi jiray masaajidka markaa arintaa waxaa la yaabi jiray dhamaantayo oo cidna lama sheekaysan jirin, wuxuuna ahaa nin xaalkiisa aad u cajab badan yahay markii kitaabkii naga dhamaaday waxa la ii sheegay in ninkaasi uu ka yimiday dhulka carabta oo uu wax ku soo bartay uuna soo maray dhulkaa Suudaan, markaasaan anigu doontay oo aqalkiisaanan ugu tagay aad iyo aadna wuu ii soo dhaweeyay waanan is af garanay halkaasaan ku saaxiibnay oo aan wax walba ka sheekaysanay mar dambe wuxuu igu yidhi Sayidku dhulkiinaa galbeedka waxaa la igu sheegay rag culimo ah oo yaqaan faniga asraarta diinta Islaamka waxaanan ku idhi waxaa jooga Tajoora nin la yidhaahdo C/raxmaan Daka oo dankali ah ninkaas oo cilmiga asraarta diinta aad u yaqaana wuxuuna igu yidhi ma u tagnaa ninkaas oo cilmiga asraarta diinta ma ka soo baranaa, cilmigaas oo aan aad iyo aad ugu baahnaa waanan ogolaaday hadalkiisii oo magaalada Berbera ayaa dooni ka raacnay ilaa Saylac baanan tagnay halkaad oo uu naga raacay nin la oran jiray Xaaji Cabdi Arab, sidaasaanan ku tagnay Tajoora halkaasaan meel magaalada ka baxsan ugu tagnay C/raxmaan Daka si wanaagsan buuna noo qaabilay markaan u sheegnay arintayadii wuxuuna nagu yidhi idinka waxaad tihiin rag dhalin yaro ah cilmigaa barashadiisuna aad buu u adag yahay wax dhib yarna ma aha waxaanan nidhi dhibkiisa waan garanaynaa waana karaynaa, markaasuu mudo shan maalmood ah dharaar walba wannoo qali jiray wuxuuna nagu yidhi dhib badan baad galaysiine cuntada aad u cuna, 5 maalmood ka dib wuxuu na dajiyay saddexdayadii nin walba qol gaar ah cuntayaduna waxay ahayd kimis lagu daray saliid iyo bun qadhaadh wuxuuna nagu yidhi inta aad shanta salaadood tukanaysiin mooyaane inta kale akhriya magacyada Illaahay wax yarna seexda oo ha yaraato hurdadiinu bil baad sidaa ku jiraysaan hadaad aragtiin wax aad garan waydiin warddiga noocaas ah oo xijaab ah akhriya, bishiibaa sidii noogu dhamaatay waxaanan ka soo baxnay anagoo taag daran wuxuna nagu yidhi wali rag baas baad tihiin, waxaanan nasanay todoba cisho oo iyadana lana siin jiray cunto aad u yar hadana waxaan ku noqonay todiba maalmood oo khalwo adag oo cuntada mar kaliya lana siin jiray cidina nooma soo gali jirain halkaas oo aan ka soo baxnay anagoo tacbaan ah sheekhiina wuuu nagu farxxay oo wuxuu yidhi maxaad aragteen, nin walba wuxuu arkay ayuu u sheegay markaa 15 cisho oo dambe ayaan sheekhii la joognay maalin walba wan baa lanoo qali jiray si ay quwadayadii u soo noqto maalintiiba mudo afar saac ah ayuu kutubta asraarta nooga sheekayn jiray markaa waxaan ku soo noqonay Saylac waxaanan halkaa ku aragnay bangalo magaalada dibadeeda ka dhisan, taas oo uu galayay sh.Ibraahim Hawiye ninkaa oo ahaa ninkii sh.Barkhadle wax baray ayna aad isku jeclaayeen, kadib markii arrintaa naloo sheegay waxaan goosanay inaan sii marno sheekha, markii aan u tagnay sheekhii ayuu ninkii sheekha u shaqaynayay uu yidhi sheekhii wuu hurdaa oo cidna looma ogala, kadib markii aan magaaladii ku noqonay ayaan anigu ku soo laabtay markaasuu sheekh Ibraahim igu

SAYID MAXAMED CILLE XASAN

DADKA SOOMAALIYEED IYO CARABTU SIDII AY ISKU DHEX GALEEN :

Waxaa la og yahay dadka soomaaliyeed badioodu abtirsiintood inay gasho ilaa Cuqayl Binu Abu-Daalib waxaana la ogyahay in qarniyadii hore Islaamku markii uu dhashay horteed dadka carbeed inay u soo haajiri jireen qaarada Afrika iyadoo sababta ugu wayn ee keenaysay ahayd xagga ganacsiga iyo xaga barwaaqada ee Afrika, waxaana jirtay in qaarada Afrika ay soo galeen dad badan oo carab ah oo u soo haajiray halkaa inay dagaan dhulkaas oo ay is dhex galaan dadka ku nool qaarada Afrika oo ay is guursadaan kaas oo ay cadeeyeen ragii badmareenka ahaa ee u soo haajiray dhulkaa oo cadeeyay in dad badan oo carab ahi ay u soo haajireen qaarada Afrika halka haajiraadaasi ugu xoog badnayda waxa ay ahayd bariga Afrika,halka ugu badan ee ay ka soo gali jireena waxay ahayd badda cas iyo khaliijka Cadan iyo badwaynta Hindiya dhulkaas oo doonyo badan oo ay lahaayeen carabtu soo gali jreen, doonyahaas si is daba joog ah u soo gali jiray iyagoo u keenayay dadka Afrika waxay u baahan yihiin, xaga ganacsiga waxay keeni jireen waxaa ugu badnaa huka gacanta sida seefaha, warmaha, tooriyaha iyo alaab kale oo badan oo u badan waxyaabaha birta laga sameeyo iyagoo halkaa ka qaadanaya fool maroodiga, hargaha, subaga, qoryaha, lubaanka, xabagta iyo alaab badan oo kale waxaa kale oo raga taariikhda qoraa sheegeen siday carabta iyo dadka Afrikaanka isku guursan jireen ilaa taariikh hor oo dhaqankooda iyo caadaadkooda ah iyo suugaantoodu ay iSku dhawaayeen oo ay aad isku dhex gali jireen waxaana la arki jiray dad badan carab ah oo u soo haajiri jiray bariga Afrika ee ka soo horjeeda jasiirada carabta oo halkaa dagay mudo badana ku noolaa iyagoo ka soo baxsanayay dhulka saxaaraha ah ee ay daganaayeen iyagoo raadcaynaya dhul biyo badan oo bawaaqo ah kana baxsanaya dhulkooga xaalufka ah ee wakhtiyada qaarkood abaar xun iyo biyo la'aani ka dhici jirtay dadkaasi oo ahaa qaarkood qabaa'ilo soo guuray oo soo galay Afrika, Afrikana mudo badan ka soo galayay meesha ugu xoog badnaydna ay ahayd geeska Afrika iyagoo ka soo gudbayay gacanka Baab Al-mandab iyagoo ka soo gali jiray Masar, Falastiin, Liibiya, koonruta Suudan, iyo galbeedka Afrika.

Iyadoo ay jirto arrimahaas oo dhami oo is dhex galka carabta iyo Afrikaanku ahaa wax jiray mudo badan sidaan hore u soo sheegnay dhulka ay carabtu Afrika ka soo galaysay waxaa ka mid ahaa amaba ugu badnaa laba meelood oo ah banaanka saxaaraha Siinaay iyo bariga Afrika, meesha u sii xoog badnaydna wuxuu ahaa geeska Afrika, meeshay dagaan dadka Soomaalida iyo Eretariya iyo Itoobiya dhinaca Saxaaraha Siinaay waa meel dhukeedu banaan yahay oo roob badan oo buuro badana aan lahayn dhulkaas oo ah dhulkaa u dhow ama ahayd meesha u dhaxaysa Suways iyo Cadan carabta dhulkooda ka soo baxsanaysaana ugu jeclaayeen sababta oo ah biyaheeda badan iyo jidka la maryo oo fududaa halkaas oo dadka soo haajirayaa ay awrtooda halkaa ugu soo gali jireen dhinaca Afrika iyagoo doonaya dhul barwaaqo ah oo ay ku noolaadaan, dhulkaa aan sheegnay oo dhan oo safarka lagu maraya uu ahaa mid fudud dadkaas soo haajirayna waxay u badnaayeen Yeman iyo kuwo ka yimid Jasiirada Carabta, meelahay aad u dhex galeena waxaa ka mid ah dhulka Soomaalida, mana ahayn dhulka laga soo haajiray Yeman oo kaliya ee dhulka loo yaqaano Xijaas ayaa isagana looga soo haajiri jiray bariga Afrika taas oo u badnayd wakhtigii diinta Islaamku ay dhalatay iyo markii uu socday dagaalkii ku magac dheeraa Saliibiyun ee ay madax ka ahayeen umadihii gaalada ahaa ee isku tagay ee la dagaalamayay Islaamka kuwaas oo ka soo yaacay weerarkii badnaa ee kaga iman jiray xaga Salimiyiinta (Laan-qayrta cas).

Waxaana dhacday dadka loo yaqaan yamen rag badan oo iyaga ka mid ahi inay u soo haajiren waqooyiga xabashida iyo dhulkaa ku dhow oo idil, halkaas oo ay ku faafin jireen diinta Islaamka iyo afka carabiga kuwaas oo qaar ka mid ahi ay u tageen dhulkaas inay ka ganacsadaan ama beero ka beertaan dhulkaas oo ahaa dhul barwaaqo ah oo biyo iyo roob badan.

Waxaana jirtay jid kale oo xaga masar ah wakhtigii faraaciinta oo dad badani u soo haajireen dhinaca bari ee geeska Afrika wakhtigaas oo ahayd 3000 kun oo sanno horteed waxaa kale oo jirtay wakhtigaa in safaro badan oo u socda ganacsi inay ka soo haajiri jireen dhinac Nooba oo ayna soo gali jireen dhinaca Xabashida iyagoo raadcaynaya ragaa ganacsatada ah ee ka yimid Masar ayagoo

yidhi ha raacin Sayid Maxamed oo waa nin boqornimo doonaya oo markaad igu soo socoteen madaxiisa waxaa ka muuqday laba magaalo oo uu madaxa ku sitay ee ha raacin ninkaas oo iskaga hadh markaa waxaan ku soo noqday Sayid Maxamad waxaanan ku idhi waar xagii reerahayagii baan war ka maqlaye oo xagaasaan u baxayaae nabad galyo, halkii baanan ku ducaysanay markaa Sayid Maxamad wuxuu tagay Berbera oo uu kula kulmay madaxdii magaalada kuwaas oo aad u soo dhaweeyay.

Maalin maalmaha ka mid ah ayuu culimadii magaalada Berbera isugu yeedhay oo geeyay meel magaalada ka baxsan wuxuuna tusay hadalo badan oo yaab leh oo magaaladii Berbera ayuu kolba dhan ka mariyaya wuxuuna tusay waxyaabo la yaab leh wuxuuna ku yidhi enaga uun baa ah culimadii wadanka dhulkeenuna wuxuun u baahan yahay inaan ka saarno gaalada, dhulkeena khayraadkiisa inaguun baa leh waxaana inagu waajib ah inaan la dagaalano gaaladaas dhulkeenana ka saarno, wuxuuna halkaa ka akriyay qudbad xamaasad leh waxaana meesha joogay nin la oran jiray ina Awgaab, kii baa u tagay gaaladii oo ku yiri ninkaa hadaad maanta qaban waydiin waad ka sheekayn doontiin, kaas oo markii danbe gaaladu caaqil ka dhigatay in yar ka dib sayid Maxamed nimankii baadariyaea ahaa ee joogay meesha la yiraahdo Daymoole oo uu qaar ka laayay halkaasuu ka bilaabay dagaalkii uu la galay Ingiriiska isago dhib badan u gaystay rag badan ka laayay oo mudo 20 sanadood ah la dagaalamayay waxaanu ahaa ninka kaliya ee kala garanayay wax wakhtigaas kana waayay kaalmo aad ah dadkii Soomaalida ahaa oo dadkaa soomaalidu badidoodu ka hor yimaadaeen.

SHEEKH BARKHADLE C/LLAAHI:

Sh. barkhad C/llaahi wuxuu ahaa nin aad u qiimo badan oo haybad gaar ah Illaahay siiyay oo wax walba qori kara oo Eebbe siiyay cilmi Rabaanni ah, wuxuuna ka tagay waraaq uu ku qoray wax 50 sano dhacay, nasiib xumose waraaqdaasi waxay iga luntay markii uu dhacay dagaalkii sokeeye ee Soomaalia ka dhacay.

Wuxuuna ka tagay kitaab wayn oo uu hayn jiray wiilkiisii Sh. C/salaam Sh.Barkhadle, kolkii uu dhintay waxaa la sheegay in ay qaaday kitaabkii caasha Sh. Bashiir, kitaabkaas oo uu wax walba ku qoray lumidiisuna khasaare wayn tahay.

Waxaana jirtay inay Sh.Barkhdle beertii u horaysay ee dhulka Soomaaliyeed laga beero uu beeray Sh.Barkhadle sanadku markii uu ahaa 1908dii kana beeray meesha la yiraahdo Shabeelle, beertaasi oo sanadii u horaysayba uu hadhuudh badani ka baxay dabadeedna waxa uu beerta agteeda ka sameeyay masaajid iyo malcaamad una yeedhay nin saaxiibkii ahaa oo la oran jiray Sh.Axmad si uu wax u baro dadka malcaamdaas galay, aniguna waxaan ka mid ahaa ardaydi malcaamadaas gashay.

Nasiib darrose dadka samaroonku markii uu ogaaday arrintaa waxay u yimaadeen Sh.Barknad iyaga oo ku dhow 1000 nin oo ka tirsan madaxdii samaroonka waxaanay ku yidhaahdeen sheekhii jooji dhulka aad qodayso waxaan nahay anagu umada la yiraa G/buursi waxaanan nahay arliyo oo hadaan dhulka qodano waan dabar go'aynaa oo waan baab'aynaa, markaa wuxuu ugu jawaabay sh.Barknadle waar maydaan arkayn inay dawladda xabashidu ay dadkii Faafan dagganaa inay bankeenii soo dajisay oo ay dhulkeenii qodanayaan aniguna waxa aan doonayay inaad dhulkaa faa'iidadiisa aragtiin ood qodataan ugana hor tagtiin dadkaas dhulkeena la wareegaya.

Kolkaa G/buursigii arrintaa gaashaankay ku dhifteen markaa malcaamadii iyo masaajidkiiba halkaa ayay ku baaba'een, kadibna Sh.Barkhadle iyo todobadii sheekh ee ay walaalo ahaayeenba way ka cadhoodeen aarintaas oo way guureen waxaanay u guureen Gabilay,halkaas oo dadkii Isaaqa ahaa ee halkaas dagganaa ay aad u soo dhaweeyeen ayna karaameeyeen kana dhigteen sheekhoodii waxaanay siiyeen dhul badan oo uu beerto sidaasuuna ka baaba'ay bankii wanaagsanaa ee Diida-waleed oo umado kale ku qaateen badidiisii arrintaas oo G/buursiga khasaare wayn u keentay dhulkii ay iyagu lahaayeena dad kale ku qaateen.

raaddinaya bukhuurka loo yaqaan lubaan kaas oo ay u dooni jireen xagga diinta, nimanka faraaciinada bukhuurkaas oo xagga siyaasadda iyo xagga taariikhda ay aad ugu baahnaan jireen waxaana jirtay in ninkii la oran jiray Saaxuurac uu ahaa ninkii ugu horeeyay ee yimaada markii ay taariikhdu ahayd 2539-2553 nabi Ciise hortii inuu ninkaasi safarkiisii u horeeyay uu ku soo gaadhay dhulkii loo yaqaan Bunti si uu halkaa uga soo qaato lubaan iyo udgoono kale kuwaas oo uga baahnaa xaga diintooda sida la sheegayna ay dadka dhintay ku engajin jireen waxaa kale oo ay qaadanayeen dhagaxda fiican, dahabka, lacagta, iyo qoryaha qaaliga ah ee aan adduunyada kale laga heli jirin oo uu ka midka ahaa geedka loo yaqaanay Alaabaamuus.

Taariikho badanina waxay sheegeen in dadka faraaciinada ahi inay ninkaas Saaxuurac hortii ay iman jireen geeska Afrika iyo dhulka loo yaqaano Bilaadu-Bunti iyaga oo ka soo gali jiray dhinaca badda cas waxaana jirtay in sida loo badan yahay safarkii uu horeeyay ee halkaa yimiday uu ahaa ninkaa Saaxuurac kaas oo lagu qoray raadkii ay faraaciintu ka tageen, waxaana safarkiisaa oo aad loo maqlay safarkii boqorada la oran jiray Xitsabshuut sanadkii 1469-1490 taas oo lagu qoray warkeedii sidaaradii kaniisada meesha loo yaqaano Uqsur, halkaa oo waliba ay ku qoran tahay boqoradu safarkii ay halkaa ku tagtay uu ahaa safar lagu guulaystay oo lagu helay alaabo badan oo faraaciinadu u baahnaayeen alaabtaas oo ay ka mid ahaayeen qoryo aad u udgoon, foolmaroodi,malmal, Abaanuus, dahab, lacagta, qorfa, luubaan, nasaaniisay, harag shabeel iyo alaab kale oo badan oo dadkaasi ay u baahnaayeen.

Waxaa kaloo jirtay safar kale oo badan oo dadkaasi ay u baahnaayeen waxaa kaloo safar kale oo ay sameeyeen ninkii la oran jiray Biibii oo ay ka soo galeen dhulka Noobada ilaa Afrika dhexdeeda siduu sameeyay ninkii kale ee la oran jiray Xoofkhoor oo ka mid ahaa qolada aan soo sheegnay oo isaguna yimid Bilaadul-bunti isagoo ka helay oo ka soo qaatay alaabtaa aan hore u sheegnay waxaana xagga taarikhda ku cad in dhulkaa loo yiqiin Bunti inuu yahay dhulka Soomaalidu ay daggan tahay maanta ee la yidhaahdo Jamhuuriyada Soomaaliya.

DIINTA ISLAAMKU MARKAY DHALATAY:

Dhalashadii Islaamku dhashay waxaa dhacday inay ku soo haajireen dhinaca Afrika oo ay ku abuurtay dhulka Afrika nolol cusub kuwaas oo dhan walba Afrika kaga yimid oo ay u badnaayeen imaatinkaasi carabtu inay diinta fidiyaan kuwaas oo dadka Afrika aad u dhex galay oo ay qaarna xagga ganacsiga ay fidin jireen qaarna xagga diinta Islaamka, arrintaas waxaa ka dhashay isku jira waliba waxaa u dheeraa waxaas dadkcarabta ah ee dhulkaa ku soo haajiray inay dadkaa ay u yimaadeen ay ka dhigi jireen carab ayna bari jireen quraanka iyo diinta Islaamka iyo luqada carabida.

Dadka dhulkaa ku soo haajiray waxaa ugu horeeyay ragii asxaabta ahaa ee uu u madax ahaa Jacfar binu Abu-daalib ragaas oo marki colaadii qurayshtu samaynaysay kuu adkaadeen dadkii Nabi Maxamed (N.N.K.H.A.) ku yidhi ka taga Maka oo u haajira dhulka Xabashida dhulkaas oo ah dhul aad nabad gallyo ku helaysiin oo dhulkaa ninka u boqorka ahaa uu yahay nin aan dadka dulmin oo cadaalad badan kuwaas oo halkaa ka helay soo dhawayn badan oo intii ay halkaa joogeen ay diinta Islaamka fidinayeen sidaan hore u sheegnay intaa ka dib dadka carbeed sida daadka ayay ugu soo qulqulayeen geeska Afrika wakhtigaana umay jeedin wax kale ee arinta ugu wayni waxay ahayd fid inta diinta Islaamka waxaana dhacday taariikhdu markii ay ahayd 86h in dawladii reer Binu Umayah ee xukumayday Xijaas ay khilaaf badani dhex mareen iyaga iyo cabaasiyiintii halkaas oo dhulka carabta uu khilaaf badani ka dhex dhacay iyo iska hor imaad badan taas oo u badnayd dhinaca siyaasadda wakhtigaa arintaasi dhacday waxaa dhacday in dad badan oo carab ah ay dhulkoodii ka yimaadeen oo ay u soo haajireen geeska Afrika taas oo dad badan oo carab ahi ay ka soo yaaceen dhulooidii wakhtigii C/maalik binu Marwaan halkaas oo uu dadka ku layn jiray uuna xidhi jiray dadka diidan xukunka reer Binu Umayah, sababtaasna ay dad badani ka soo yaaceen oo ay ku biireen ragii walaalahood ahaa ee carabta ahaa ee ka sii horeyay waxaana la sheegay markuu C/maalik ogaaday

dadkaa badan ee ku yaacay bariga Afrika wuxuu diray walaalkii oo uu u diray bariga Afrika riwaayadaha qaarkoodna waxay leeyihiin inankiisii buu ahaa, halkaa oo uu degay meesha la yiraa Hiwaabo oo koonfurta ka xigta magaalada Muqdishao oo ku dhaw Laamo halkaas oo uu ka dhisay dawladda meesha la yiraahdo Laamo halkaana uu mudo dheer xumayay oo uu ku fidinayay diinta Islaamka uuna dhex galay dadkii Afrikaanka ahaa ee dhulkaa daganaa oo ay aad isku dhex galeen.

Intaa ka dib dawladii reer binu Umayah markii xaalku ku adkaaday ee ay bilaabantay siyaasadii cabaasiyiinta dad badan oo carab ah ayaa u soo yaacay oo ku soo haajiray bariga Afrika iyo geeska Afrika iyagoo doonaya dhul ay ku badbaadaan sababta oo ahayd in labadaa dawladood khilaafkii badnaa ee ka dhex dhacay dadkii u adkaysan waayeen oo dad badani kasoo yaaceen dadkii dhulkaa ka soo haajiray waxaa ka mid ahaa Saleebaan iyo siciid oo ka dhashay qabiilada la yidhaa Asrad kuwaas oo ku kacay dawladii umawiyiinta wakhtigii C/maalik kuwaas oo dhisay magaalada la yidhaahdo Ciidaab taariikhdu markii ay ahayd 740m, magaaladaas oo xaga waqooyiga ka xigtay Mambaasa waxaa kale oo jirtay in dad kalloo soo haajiray ay jireen oo diintooda la soo baxsaday markuu ka dhashay dhulkan khilaaf badan oo xaga diinta ah kaas oo uu ugu waynaa kala tagii xaga diinta oo uu soo baxsaday Imaamkii la oran jiray Sayid oo Cali Binu Abu-daalib awoow u ahaa taas oo markii Imaam Sayid la dilay ay dadkii raacsanaa oo dhami ay yimaadeen Muqdisho halkaas oo ay dageen dadkii raacsanaa oo dhami waxaana ka daba yimid wax alla wixii madhabitiisa ku jiray ee isaga raacsanaa halkaas oo ay dawlad Islaam ah ka sameyeen dawladaas oo xukumaysay mudo 200 sanadood ah ayna dhex galeen dadkii dhulkaa degan ee Soomaalida ahaa oo ay diinta Islaamka aad ugu fidiyeen dhullkaas ayna is dhex galeen dadkii dhulkaa deganaa ayna iska guursadeen kuna noolaayeen mudadaas ay dhulkaa xukumayeen nolol wanaagsan.

Waxaana jirtay wakhtigii uu xukunka qabsaday boqorkii Haaruun al-rashiid ee ka mid ahaa boqorkii cabaasiyiinta inuu xeebta bari iyo dhulkaa Banaadir loo yaqaano uu u soo diri jiray wafdiyo badan isagoo dawladiisa siyaasadeeda fidinaya ama isagoo baadhayay meelahay ku dambeeyaan reer Binu Umayah ama isagoo fidinaya diinta Islaamka sidaa aan soo sheegnay dadka dhulka Carabta ka soo haajirayaa mudo dheer ayay arintaasi qaar naftooda la baxsanaya iyo qaar ganacsi u socda iyo kuwo doonaya inay siyaasadooda fidiyaan iyo kuwo doonaya inay dhul wanaagsan oo ay ku noolaadaan ay helaan arintii waxay keentay in dadkii soo haajiray ee carabta ahaa iyo dadkii dhulkaa ku noolaa dadkaasi ha ahaadeen Soomaali, Eritariya, Xabashi iyo Sisibaar halkaas oo dadkaasi aad isku dhex galeen iskana guursadeen oo ay is dhaleen isk midna noqdeen taas oo adkaysay oo isku soo dhawaysay dadkii Afrika iyo dadkii carbeed ee dhulkaa ku soo haajiray oo ay iskaga mid noqdeen xagga ganacsiga, diinta Islaamka iyo xagga waxbarashada .

.Xeebta bari waxay ku noqotay sidaa meel dadkii ku noolaa ay yihiin dad isku wada mid ah halkaas oo ay ka dhalatay ilbaxnimo xoog leh oo Islaam ah oo dhulkaasi si xoog leh u camirmay oo dhismayaal badan iyo magaalooyin badan iyo luqada caribiga fidinteedii ay halkaas ka dhalatay is dhex galkii u waynaa ee carabta iyo Afrikaanka ay is dhex galeen isna guursadeen ayna is dhaleen.

Eeg buugga dawladihii waawaynaa ee geeska Afrika boobay, ee u qoray Salaaxudiin Xaafid bogga 14-45aad, waxaa kale oo uu qoray kitaabka la yiraahdo siday diinta Islaamku u soo gashay dhulka Xabashida kaas oo qoray inamo uu dhalay Abu-daalib nabiga adeerkii (N.N.K.H.A) inay ku soo haajireen xeebta bari.

Waxaana jirtay in dadka Soomaalidu badidiisu ay ku abtirsadaan Cuqayl Bin Abuu Daalib arintaas oo dad badan khilaafsan yihiin waxayna cadeeyeen labadaa buug ee aan soo sheegnay in dad badan oo reer xijaas ahi inay u soo jaajireen xeebta bari oo ay dadka Soomaalida ah is dhex galeen isna guursadeen, sida ku cad halkaa.

BOOQASHADII UU BOOQDAY IBNU BATUUTA MAGAALOOYINKA SAYLAC IYO XAMAR:

Ninkii la oran jiray Abu C/llaahi Maxamad Binu C/llaahi Ibraahim ee ahaa reer Danji ee ku magac dheeraa Ibnu Batuuta oo ahaa dalmareen wayn oo dhulka Islaamka oo dhan soo maray ninkaasi waxa uu soo booqday labada magaalo ee dhulka Soomaalida wakhtigaa ugu waynaa kalana ahaa Saylac iyo Muqdisho wakhtigaas oo ay taariikhdu ahayd 1237dii Miilaadiga wuxuuna ku soo horeeyay magaalada Saylac isaga oo kaga yimid Cadan.

Wuxuuna sheegay inay dadka magaalada Saylac deggani ay ahaayeen dad dhaadheer oo madmadow oo Islaam ah mad-habtooduna ay tahay Shaafici, waxaanay leeyihiin adhi shilshilis oo badan, magaaladuna waxay ahayd magaalo wayn oo suuqyo badan leh, waxaanay ahayd magaalo uskag badan sababtoo ah dadka ku nool oo ahaa kaluumaysato,waxaa kale oo jiray geel badan oo ay lahaayeen dadka magaaladu kuna qalan jireen magaalada dhexdeeda taasi oo ay ka dhalanaysay wasakh badani waxaanan goosanay buu yidhi aan joognay inaan magaaladii dib uga noqono oon ku noqono doontayadii una hoyano halkaa.

Waxaanan bilawnay buu yidhi safar cusub anagoo u soo baxnay magaalada Muqdisho, waxaanan badda ku soo jirnay 15 cisho waxaanan ku horaynay dakadda magaalada muqdisho waxaanay ahayd magaalo wayn dadkeeduna yahay dad aad u xoog waawayn oo geel badan leh waxaana lagu qalaa maalintii laba boqol oo neef oo geela iyo adhi badan waxaa kale oo lagu sameeyaa dhar aad u wanaagsan kaas oo adduunyada meel walba loo dhoofiyo aanan horena u arkin dharikaas oo kale, waxaanay caadadoodu ahayd marka ay magaalada dooni timaado inay ka hor yimaadaan huudhiyaal ay wataan reer muqdisho ayna ku sidaan cuntooyin oo dadka ganacsiga u yimaada halkaa hadyad loo siiyo, markaasay ragii huuriyada ku jiray waxay ku yidhaahdaan dadkaa yimi kani anuu igu daggayaa nin waliba nin buu kaxaysanayaa markaa wuxuu ganacsi meesha la yimid ninkaa uu ku soo dagay ayaa u iibinaya hadu wax u iibiyo oo uu ninkii xoolaha lahaa maqan yahay iibkaas waxba kama jiraan oo waxaa loo jeedaa inuu joogaa ninkii alaabta lahaa.

Markii ay ii yimaadeen ee ay soo fuuleen doonidii aan ku jiray waxay yidhaahdeen kani waa nin caalim ah ee ha loo geeyo qaadiga, markaas ayaa la ii geeyay ninkii qaadiga ka ahaa magaalada,isaga ayaanan ku daggnay aniga iyo dadkii ila socday kolkaa qaadigii wuxuu igu yidhi waxaan u tagayaa sheekha oo uu u jeeday ninka magaalada u taliya ama suldaanka sababtaas ah hadii uu nin madax ahi magaalada yimaado ama nin caalim ah amaba sheekh ahi magaalada kuma dagi karo ilaa suldaanku arko, kolkaa waxaan u tagnay suldaankii oo la oran jiray sh.Abuubakar Binu Sh.Cuamr.

Abuubakar binu sh.Cumar oo ahaa wakhtigaa ninkii magaalada Muqdisho xukumayay oo dhalashadiisu ahayd dadka meesha daggan, wuxuuna yiqiin afkii Muqdisho iyo afka Carabiga oo uu aad u yiqiin markii aan u tagnay qaadigii magaalada aad ayuu ii soo dhaweeyay wuxuuna ahaa nin Masri ah oo la oran jiray Ibnu Burhaan, markaa fadhiisanay waxaa naloo keenay dabaq ay ku jiraan caleenta tumbulka iyo filfil kolkaasaa aniga la i siiyay toban waraqood, qaadigiina intaa in le'eg ayaa la siiyay kolkaa qaadigii wuxuu u tagay suldaankii wuxuu ku yidhi waxaa igu soo daggay nin caalim ah oo ka yimid Xijaas.

Kolkaa Suldaankii wuxuu amar ku bixiyay in lagu dajiyo daarta martida, kolkaasuu qaadigii i kaxeeyay oo daartii la i geeyay waxayna daartaasi u dhawayd daarta suldaanka waxayna ahayd daar wax walba ay yaalaan, kolkii aan fadhiisanay waxaa cunto badan la nooga keenay daartii suldaanka waxaana noo yimid wasiirkii martida wuxuuna nagu yiri wuxu suldaankii idin soo yidhi ku dagga si niyad ah oo farxadi ku jirto wuuna idin soo salaamay, si dagdag ahna waan isku arkaynaa kolkaas waxaan cunnay qadadii taasi oo ahayd bariis lagu kariiyay subag oo lagu keenay xeedho wayn oo qori ah oo dusha ay kaga jiraan suxuun yar-yar oo mid walba ay ku jiraan nooc xawaash ah, hilibka meeshaa la keenay waxaa ka mid ahaa digaag, kaluun iyo xoolaha kaleba, waxaa kale oo ka mid ahaa macmacaan fara badan waxa kale oo la keenay canbe aad ii cajab galiyaay.

Dadka reer Muqdisho waxay ahaayeen dad buurbuuran, ninkii kaliya ee reer Muqdisho ahina wuxuu cunaa inta ay cunaan dad fara badan oo enaga ahi. Markii cuntadii aan cunnay qaadigii naga

tagay, meeshaana waxaana ku nagaanay saddex dharaarood oo saddex goor cunto naloo keeni jiray maalin walba.

Maalintii afraad oo ahayd Jimce waxaa ii yimid qaadigii iyo wasiir ka socday suldaanka wuxaana la ii keenay dhar jinsi walba leh oo kii mashaa'iikhda ah dadkii guriga martida daganaana intaa in le'eg ayaa loo keenay, Jimcihiina waxaan nimid masaajidka oo aan ku tukanay, markii aan salaadii dhamaysanay waxaa la ii geeyay suldaanki aad buuna ii soo dhaweeyay isagoo ku hadlaaya carabi fasiix ah wuxuuna igu yidhi ku soo dhawow dhulkayaga, waxaanan wada tagnay qabrigii aabihii halkaasi oo loogu duceeyay ka dib waxaa yimiday wasiiradii oo dhan iyo caa'iladii reer boqor iyo madaxdii askarta halkaas oo ay ku salameen suldaanka, xaga salaantana waxaa isku caado ahaa iyaga iyo dadkii reer Yamen, habka salaantaasina wuxuu ahaa mid ninka salaanta bixinayaayi uu farta loo yaqaan murdisada dhulka dhigo kadibna madaxiisa ayuu saari jiray isla fartii wuxuuna odhan jiray suldaanka Illaahay ha ku wayneeyo, kadib suldaankii wuxuu u dhaqaaqay xagii gurigiisa aniga iyo qaadigiina isaga ayaan raacnay madaxdii kalena way naga daba yimaadeen dadkuna dhamaan wuu kabo la'aa waayo guriga ayaa u dhawaa masaajidka.

Markaa suldaankii wuxuu fadhiistay sariirtii boqornimada aniga iyo qaadigiina midigta ayaan ka fadhiisanay dadkii kalena meel loogu talo galay ayay fadhisteen oo ka soo horjeeday suldaanka, sariirta boqorka wax ku samaysnaa afar qubadood oo xariir ah oo kala jinsi ah oo qubad walba dusheeda uu ku sawiran yahay shinbir dahab ah, boqorkuna wuxuu huwanaa dhar masri ah oo ahaa noocii ugu dambeeyay madaxana wuxuu ku duubna cimaamad wayn oo xariir ah, halkaasna waxaa yimid nimankii tumi jiray muusukada oo nooc walba leh halkaasaana loogu ciyaarayay boqorkii illa intii laga gaadhayay salaada casar waxaana halka joogay ragii diinta, wasiiradii,madaxdii Muqdisho, madaxdii ciidanka iyo dad badan oo kale,intaa muusikada la tumayay dadkaasi wax dhaqaaqaya ma leh waxa aanay ahayd ariintaasi mid caado u ah jimco walba iyadoo lagu sharfayo suldaanka.

Maalinta Sabtidana dadku wuxuu ka kalahaa daarta boqorku fadhiisto, waxaana ugu soo hor gala qaadiga ka dibna culimada kadibna madaxda magaalada, qaadigu kursi gooniya ayuu isagu fadhiistaa, markuu suldaanku soo galo ee uu ku fadhiisto kursigiisa wuxuu u yeedhaa qaadiga isagoo ka fadhiya xaga bidixda ka dibna dadkii Xaajada lahaa ayaa u gala iyagoo u sheegaya suldaanka wixii ay doonayeen, qof kastaana markii xaajada loo dhammeeyo si nidaama ayuu meesha uga soo baxa marka ay barqada gaadho ee dadka badidiisu tago ayaa waxa la keenaa quraacdii waxaan boqorka la quraacda inta uu isagu doonaayo.

Intaa ka dib qaadigu wuxuu fadhiistaa xafiiskiisa afar wasiir oo dadka kala xukumaaya mid kastaaba xafiiskiisa ayuu fadhiistaa wixii arin ah ee ku saabsan xaga sahreecada waxaa qaada qaadiga, wixii kale ee ka soo hadha waxaa qaada guddi afartii sannaba mar laga soo doorto wasaarada, madaxda baladka iyo mashaa'iikhda, suldaanka waxaa loo diraa wixii looga maarmi waayo isla galkii arintaa loogu diray ayuu ku soo jawaabaa markuu baadho ka dib.

Intaa ka dib markii muddo badan aan Muqdisho joogay si fiicana la iigu soo dhawaynaayay doon ayaan fuulay waxaanan u baxay magaalada la yidhaa kalwa oo dadka madoobi galaan.

---

* waxaan sheekadaa ka soo guuriyay kitaabka uu qoray Ibnu Batuuta ee ku magac dheer Tuxfatu-Nadaa'ir fii Qaraa'ib Al-amsaa, jiska kowaad bogga 189.

JAMCIYADII U HORAYSAY EE LAGA FURAY DHULKA SOOMAALIDA:

Waxaa magaalada Jabuuti laga bilaabay jamciyad magaccedu ahaa Jamciyadda samafalka ee Islaamka, taasi oo la bilaabay taariikhdu markii ay ahayd 1930kii, Jamciyaddaas oo magac wayn yeelatay ragii jamciyadaas aasaasyna waxaa ka xasuusnahay ragga hoos ku qoran;

1-C/llahi Ciise Axmad

2-Jaamac Saylici

3-Axmad Qalaa-yar

4-Axmad Sahal

5-Ibraahim aw Daahir

6-Cabdi Jaamac

Waxaana galay Jamciyadaas dad badan oonan hada magaoyadooda xiiriiriinayn, waxaana u madax ahaa nin ku magac dheeraa Dameer-Ecshaaca, ninkaa xarakada dadka galiyay ee ugu horaystii bilaabayna waxa uu ahaa ninka la oranayay C/llahi Cilse Axmad.

Sababtii ay Jamciyaddaasi u billaabantayna waxay ahayd dawladii Faransiiska oo Jabuuti dajisay dad badan oo carab ah oo tujaar ahaa, markaa dawladii Faransiiska ee Iskomarka ahayd iyo carabtii ayaa samaystay gaashaanbuur dabadeedna wax shaqo ahba dadkii Soomaalida-ah aa waa loo diiday, xataa markii dakada la dhisaysay shaqaalaha ka shaqayn jiray waxay ahaayeen carab oo Soomaalidii waa loo diiday.

Iyadoo dawladda Faransiisku mustacmarad ahayd mabda'eeduna uu ahaa kala qaybi oo xukun, markaa arrintaa Jamciyadduna waxay noqotay mid lagu liibaanay oo ay Soomaalidu gaadhay muraadkeedii, Jamciyadaasi faracyona waxay ku yeelatay dhulkii Soomaalida ee Ingiriisku uu gumaysanynay halkaas oo ay xarako wayn galisay dadkii, waxaanan hada ka xumahay in aanan wada xasuusnayn dadkii Jamciyaddaas bilaabay.

XASUUQII FOOSHA XUMAA EE MURUGADDA LAHAA EE UU MINGISTE U GAYSTAY MAGAALADA BOORAMA.(1984)

Anaga oo ka xun arrintaa foosha xun ee ka dhacday Boorame ee uu Mingiste Hayla Maryam uu u gaystay una soo diray magaalada boorama dayuurada waawayn oo ah kuwa garanaadka culus qaada, dayuuradahaas oo Iskuulkii Elemantariga ahaa ee Boorama ku yaalay magaalada dhexdeeda la dhacay garanaad waaway oo caruurtii Iskuulkaasi ay halkaas in ka badan boqol ay ku dhinteen.

Firidhkii ka dhacay garaneedkaa oo magaaladii guryo badan ka dumiyay dad badan oo dadkii magaalada ahina ay ku dhinteen, arrintaas oo ah arrin aad u fool xun oomurugo badana leh uuna nin madaxwayne dawladeed isku sheegayaa uu falay iyadoo aanu wakhtigaasi ahayn wakhtigii ay labada dawladood dagaalamayeen, ayna halkaas ku waayeen xaasas badani caruurtoodii yaryarayd waxaana ka sii fool xumayd in aanu Maxamad Siyaad Barre arrintaas aanu waxba ka qaban oo anuu xataa dawlada xabashda aanu waydiin magtii dadkaas dhintay ee lagu laayay sabab la'aanta.

QAYBTA SUUGAANTA

Markay taaiikhdu ahayd 1883 kii waxaa dagaal ka dhex dhacay qabiilka [illegible] iyo Ciisaha dagaalkaas oo ka dhacay Weeraar dhib badanina ka timid umma ku dhiirray bogoyn [illegible] la oranayay Ina Gunti-wayne ayna si xun ugu jabeen dagaalkaas.

Ugaas Nuur wuxuu isku dayay in badan sidii uu dagaalkaas u joojin lahaa oo uu [illegible] lahaa, laakiinse ina Gunti-wayne oo ahaa nin caniid ah wuu ku diiday arrintaas [illegible]

Markaa Ugaas Nuur wuxuu tiriyay gabaygiisan markii loo keenay maydkii Ina Gunti-Wayne, Ugaas Nuur isagoo tilmaamaya natiijada uu canaadkiisii gaadhsiiyay wuxuu ku bilaabay gabaygiisii

Kaafka gabayga Geediyaw baryahan kowba maan orane
Anigoo Kariimkay baryay oo dhamay karuur geel
Oo nabad ku kacay buu nafluhu weerar igu keenay
Kidkidshaha kibaarkiyo kurbada, kalalax kayrkayrka
Karta dhamaca kaarkiyo hamiga kaalufkiyo gayga
Kadiskiyo kadaaliga racliga Weerka kadalooba
Kudka kulul kamayiintiyo haduba way ku kiciyaane
Kuman guuto keydkiyo hubkaad lohaasho kooraysay
Karkarada wadka iyo halaag ku kulaynaaya
Kubkuu kaa jabshaa aadmigii kula karaayo
Kormo qooqay oo loqan koraa baarqab koran ismoodaaye
Karaahida ka joog maalintaan kuula imid kaalka
Kohashadii karaamada lahayd kabad lagaa saarye
Anaa kuulo kuu xidhi maalintaad lahayd kani- adaygaaga
Kibir baa ku qaadoo kaa riday indhaha garaad la'aantaada
Kuhaankaad ka soo faashatiyo sixirka kuuskuusan
Kadoodkii Inkiiskii iyo kooshinkii kuu baxaa isku kaa rogaye
Kalyihii iyo laxaadkii ku hoday laqankii kaa keenay
Kalidii labaan ahay kun-ciil uunka kabad gooya
Kancaan iyo Nabruud bay hortaa ko'da ka tuureene
Adigana halkaad kuudadiyo geeri bay kuu hor kacayeene
Kurus geel kasoofane lo'aad iyo timir la kuuskuusay
Kurus iyo karuur geel ninkii lagu karaameeyay
Kimistiisa inuu aayar cuno sow ma kari waayin
Kuudadshahan ku kasbaday waxaa ku soo koobay
Dixdii uunku noo wada kulmay ee la iga kari waayay
Kablalaxu halkuu dhammaantii kabo la'aan yaacay
Kutaanyaba waxay faras lahayd halkay isugu keentay
Abiidaba ninkii nagu kama'a kibirna noo keeno ee kaadso laga waayo
Kabba dhiga waan siin jiray iyo kalax dhunkaaleede

Kobci nabada oo masiibada ha koolkoolinin
Ku waantoobi waydoo lagaa maadin kari waaye
Kamun beel adigaba kaskaagaa ku dhigay karinka Jiifeede
Waar odaygu muu soo kama'ay waa kas aadama ee
Kac oo toos dhaha waadigii kibirka waynaaye.

✪✪✪ ✪✪✪ ✪✪✪

Allahayow nin ii daran (Ugaas Nuur)

Waxaa kale oo jira gabay kale oo uu Ugaas Nuur kaga hadlayo hufnaanta siyaasadiisa iyo dibloomaasiyada uu ku maamuli jiray dadkiisa, wuxuuna gabaygiisii ku yidhi:

Allahayow nin ii daran maxaan daafta hore seexshay
Nin i daaqsanaayana maxaan daafida u kariyay
Jidhku nimaanu doonayn maxaan hadalka deeqsiiyay
Ma dagdagee xaajada maxaan ugu dulqaad yeeshay
Waji dabacsan daymo aan dareen galin dubaaqiisa
Debna furan dabuub uuna ka didin deexashiyo muuso,
Qosol dibadda yaal oon ka iman dhuunta dacalkeeda
Kanaan degay kanaan doorkan biday kani dan baan mooday
Waxaa dood kaftan ah sheekada ugu daleeyaaba
Dabinkaan u dhigo maalintuu dagalka soo saaro
Intiiyoon dawaarka u rogoon xeelada u daadsho
Isagoon digiin qabin maxaan kaga dayaansiiyay.

Dagtayeey (UGAAS NUUR)

Ugaas Nuur wuxuu salaadda bilaabay isaga oo tobban jir ah, mana daynin waligii laakiinse habeen ayuu salaadii cishaha uu seexday isaga oo tukanin, habeenkaas ayuu gabaygan ku calaacalay oo uu yidhi;

Adduunyadu waxay door lahayd soo dubaaxsadaye
Kursi dahab ah iyo xuural-cayn la isku darajeeyo
Dadaalkayga kuma helo halkaa door la soo bidaye
Haddana deeq Rabi ayaan sugi qalbigu iima diirane
Dagtayeey da'daan ahay miyaan xalay darab la'aan seexday
Sidee baan u dayacay salaadda daahanaan ahaye
Wadka aabahay dilay ee ani i doonaaya
Digniintaa la ii soo diree timaha loo doorshay
Gabadh doonan caykeed warmaha igu dul meeraaya
Miyaan wali dimaaqayga galin daahanaan ahaye
dagtayeey da'daan ahay miyaan xalay darab la'aan seexday
Sidee baan u dayacay salaadda uu Eebbe iga dooni
Dun la miiqay dawgaa ka yar ee duni Xisaabteeda
Badh baa lagu dul marin diilintaa ba'ane
Badh uun baa fardaha soo dul marin oo loo dabaaldagiye
Badh uun baa furaash loo dul dhigi ay luguhu diismaane
Dagtayeey da'daan ahay miyaan xalay darab la'aan seexday
Sidee baan salaadii u dayacay daahanaan ahaye
Dunnidani haday darajo leedahay Maxamad baan laga dul qaadeene.

Sh. C/raxmaan Nuuriye iyo Ugaas Nuur kolkay dadka Soomaalida ah heshiisiinayeen waxay shir wayn ku qabteen dixda qabribaxar, waxaana ka qayb galay gadabuursi, Ciise iyo Isaaq madaxdoodii, markaa gabaygan soo socda ayuu Ugaas Nuur ka tiriyay halkaa isagoo dadka waaninaya;

Soomaaliyeey Islaam baan nihiyo ubadkii Xaawaad eh
Ashahaadadii waan qirnaa iii Islaanimo eh
Ma inkiro Rasuulkiyo Jibriiliyo aayadaha quraanka ehe
Hadana waan is laynaa sidii ubadka shaydaan eh
Ololaha caroogaa onkodi uubatada yeedhi
Uus-aas adduun qaadid iyo dumar agoomaynta
Kani baa adduun reer ka dhacay ee hebel ha loo aaro
Islaanimo ma sheegine Ibliis amaradii weeyaan.

⌘⌘ ⌘⌘

Ugaas Nuur oo ka calaacalay kolkay Xabashidu ku soo duushay Herar wuxuu yidhi;

Tolkayow xalay taah ma ladin toosna maan qabine
Nimankaas Taagani waxay igu talaaleene
Togii Herer Axmaaraa dul tagay oo dilay dadkeeniiye
Islaamkiina wuu wada tirtiray baa inoo timid eh
Taawooday oo xalay hurdadii tow ka soo idhiye.

KAFTAN GABAY:

Kaftanka iyo loollanka tolnimo waa mid waligiiba caado u ah dadka gabayaaga ah, [illegible] waxa ku sheegayaa gabayo kaftan ah oo dhex maray Aw Aadan Badow iyo Fariid Dhabbi Haye oo dhinac ah oo ka soo hor jeeda Cilmi Warfaa oo ku magac dheer Cilmi dheere

Labada hore waxay doonayeen in Reer Ugaas uu boqornimada iska wareejiyo, Cilmi dheere [illegible] taas ayuu dhan ka ahaa oo uu ka dhiidhiyaayay.

Aw Aadan Badow wuxuu fariin u diray saaxiibkii Fariid Dhabbi Haye, wuxuuna ku yidhi;

Fariidow ku tabay oo ku tabay, talana Eebbaa leh
Tumaati iyo riddaba la isku tuur tubid la'aaneede
Talyanka iyo Ugaaskay sidii taladu joogtaaye
Toban baan ku eegiye waxaad tariba mooyaane

Kolkii farrintii uu helay Fariid Dhabbi Haye wuxuu soo ceshay gabayga soo socda ee la magac baxay(cartan), wuxuuna hidhi;

Aw Aadanow kayn cidlo ah kama cabsoonaye
Car la iguma yidhaa duul haddaan Caabudlow qabo eh
Lag caruura caadlaha tashiyo kuman ciyaaraaya
Iyo kuman cidluun noo jiroo cadaw ka eegaaya
Iyo kuman cilmiga noo dhigtoo caalim iyo sheekha
Iyo kuman cidhiidhiga faradaha col ula taawooda
Iyo kuman martida caawiyoo lagu caraabaayo
Iyo Kuman cawaan sheeganaye bagay cawaynaaya
Iyo kuman ciraabada duleed noo cusura sheega
Ragga faro cammuddaa noqdee camalkii naageeyay
Ciyaar iyo durduro reer Ugaas waa u cidhbinayeene
Gobanimo hadii loo cartamay cune amaankiiye
Cosob waxaa ka roon doog yar oo caafimaad qaba eh
Caynaano ma leh Yoonis iyo curadadiisiiye
Ha ii celinin duul cashiyay caafimaad ma lehe.

Oday kale oo la odhan jiray Dhufane Qaye oo ka mdi ahaa ragii kaftamayay ayaa isna wuxuu yidhi tixdan gaaban;

Cilmiyow ninkii kaa qab roon qolana kuu sheegta
Een lagu qisaasayn haduu qariyo ruuxaaga
Ma qaraaxad baa lagu dayaa qaawi baad tahaye.

Cilmi-dheerana wuxuu ugu jawaabay gabaygiisa la magac baxay dhago-taag wuxuuna yidhi;

Dhuda gabay hadday Faaraxow dhiifi igu qaado
Dhayal uma hadlee maalintaan dhan u kaxaynaayo
Sidii duul cilmiga loo dhigaan ugu dhawaaqaaye
Maantana waxaa igu dhaqaajay dhawaaq ka yimid niman aan wax dhaadayne
Dhaafi maayo oo waxan la dhici dhagaxyo waawayne
Goortaan dhawaaqaad dhagaha taagtiine
Dhiri waxay magooshaa haddii dhibic ku hooraaye
Waxa maalka laga soo dhigaa Dhaqanyo xoolaade
Dhawaan la ima keenine haddaan dhalashaday sheegto
Dhuuxii cir-wayn baan ahay ee sooma dhaaftada eh*
Waxaan ahay shabeel dhiidhiyay iyo dhagar qabow aare
Waxaan ahay dhadhaab adag oo cidina dhaafayne
Waxaan ahay wuxuu meel u dhigo loo dhawaan karine
Dhawaaqay markay maqlaan ayay dhiraha jiidhaane
Wixii dhaaxa la isaga samray ayaad dhiil u cugateene
Hadaan boqorka meeshii la dhigay cidi u dhaafaynin
Aseen dhuubka laga qaadi karin dhamacda reer Rooble
Oon lana dhacayn sow hadalku dhowdhow maaha.

---

*CIR-WAYN: waa Amina Shariif Xasan, kolkii u horaysay waxa guuraday Muuse-Dari oo waxay u dhashay laba wiil oo kala ah Yoonins iyo Makayldheere, markay labadaa wiil u dhashay ayuu furay, markaa Kabacdi waxay ku noqotay dhulka ogaadeenka waxaana guursaday kolka Xaaji Makaahiil oo qabiilka la yidhaahdo makaahiilka ee Ogaadeen ninkay ku abtirsadaan.

Ugaaska Makaahiilka wuxuu ii sheegay inay u dhashay xaaji Makaahiil laba wiil oo la kala yihaahdo Yuusuf iyo Ibraahim.

DARDAARAN: (UGAAS NUUR)

Waxaa dhacday in uu Ugaas Nuur mar guursaday gabadh aad u qurux badnayd oo loo wada han waynaa loona soo xulay Ugaaska, hase yeeshee gabadhii waxay noqon wayday sidii laga filayay oo waxay noqotay qof basari ah, markaa Ugaas Nuur wuxuu isku dayay inuu waaniyo marka hore wuxuuna yidhi;

Xaliimooy dartaa baan u imid dooxan Jarareede
Daarood Ismaaciil haddaan adiga kaa doortay
Waan kula dardaarmiye hadaad daganse yeelkaaga
Daandaansi badan how lahaan dumarka qoyskiina
Salaadana ha dayn waxaad ku heli daarta aakhiro eh
Dacda waaga waysada ayaanan madawga doondoonin
Culimada daryeel waa adoo diiday Nabigiiye
Xoolahana u dadaal Caydhi waa dogobtii Naareede..

Waxaase dhacday in aanay gabadhii ku qaadan waxba hadalkii Ugaasku faray, deetana Ugaaskii wuu fûray wuxuuna ku calaacalay tixdan gaaban, taasi oo ku noqotay habaar oo aanay gabadhi wax tafiir ah yeelan;

Naqnaq-dhabay sidii baan lahaa tani ku noolow eh
Nabsigii ka doon baan lahaa Naagihii Hore eh
Noy daba la' ma anaa ka dhigay nabur danbeedkayga.

Halkan waxaan ka galaynaa tixo gaagaaban oo ay odayadu ku xafiiltami jireen marka ay shaxda ciyaarayaan Ugaas Nuur iyo Cilmi warfaa waana sidatan:

Ugaas Nuur:

Arayoow maroodigu hadduu kaynta allalaayo
Uu-uuda qaylada rag loo urursho mooyaane
Eebo uun ninkii ula tagaa waa ardaadnimo e
Libaax aaladiisii watoo uurka ka higaadshay
Afka gacanta loogama gashoo waa ardaadnimo eh
Kanaan dagay kanaan doorkan biday kani dan baan mooday.

****

Cilmi-dheere;

Arayow maroodigu hadduu kaynta allalaayo
Uu-uuda qaylada rag loo urursho mooyaanta
Adiguu Illaah kula yahee waaba ey koraye
Igu eeg anuun baa ka bixin iligyo dhaadheere
kanaan daggay kanaan doorkan biday kani dan baan mooday

****

Ugaas Nuur:

Hal Maroodi maylacay libaaxna maango ka aroorshay
Masna xarada loo dhigay malkada looga dhaco sheega
Kanaan dagay kanaan doorkan biday kani dan baan mooday.

****

Ugaas Nuur:

Gorayadu ilmaheeda waxay dhigtaa meel aroorya ahe
Shinbirtuna arooskay dhistay ubadka gaysaaye
Iyagaba Caqlaa is dhaafiyee awr ku kala roon eh
Kanaan deggay kanaan doorkan biday kani dan baan mooday

****

UGAAS NUUR:

Baddaa guuxi gawdaa ka bixi waxa garaacaaya
Haddaad garato gabay waad taqaan kumana gaadhsiiyo
Haddii kale garaad laawe yahow doonno Garawgaaga
Kanaan deggay kanaan doorkan Biday kani dan baan mooday

AMMAAN FARAS: (CALI BUCUL)

Geeraarkan soo socda oo ah ammaan faras waa ka ugu qurux badan inta taariikh la hayo geeraar faras.

Cali Bucul oo ahaa abaanduule ciidan ayay ku kulmeen Sayid Maxaxad C/lle Xassan meel ka mid ah dhulka Soomaaliyeed ee ay Xabashidu gumaysato. Sayidku wuxuu ku yidhi gadabuursigu ammaanata fardaha ayay badiyaane waxaan doonayaa inaan maqlo geeraar faras, Cali Bucul ayaa markaas yidhi aniga ayaa kuu tirin.

Ina C/lle Xassan wuxuu yidhi hadii aan kaa geeraar fiicnaado waan ku dili, Cali Bucul ayaa ugu jawaabay haddii aad eray aan idhi iga daba tiraahdo anigana warankaygu kaa danbayn maayo..

Cali Bucul markuu marayo erayada "Hal garaadka guntiisiyo, guudkii buu ka cadaadee, ma galool ubux laa" ayuu ydihii wiil daraawiishta ka mid ahaa (Adoogaa la gub; ma anaaba galool ubux leh ammaan ka day is idhi). Geeraarkii oo uu kolba xaraf soo qaadanayana wuxuu yidhi:

Gamaan waa magac guudoo
Sanga aan gabanayniyo
Magaankii godanaa iyo
Geenyadii dhadigayd baa
Gabigood ka dhaxaysoo
Haybta way isku gartaane
Guulwadaw Farskaygu
Haddii aan galadiisiyo
Gedihiisa tilmaamo
Waa gal maaxanayoo
Gaadhi mayno xoggtiisoo
Waan ka gaabsanayaaye
Rag allow gaf miyaa?

Almis Goodiyadeediyo
Bulaxaar guduunkeediyo
Galihii Harawaad iyo
Gurays reeraha yaala
Galab buu isku maraaye
Ma daruur gudgudaa?

Gabangoodi abaaroo
Dadku guunyo ka quustay
Geel buu soo tu'iyaaye
Ma gob reero dhacdaa?

Goluhuu miranaayay
Gurxan dhowrta fogeeeyiyo
Gooh wayn baa ka baxaayee
Ma aar goosan wataa?

Golihuu ku xidhnaa
Nacab soo gardaraystiyo
Gaas laxaadliyo guutiyo
Guluf weerar ku qaadiyo
Gaada goonya wareegiyo
Guhaad buu ka xijaaboo
Rugtiisa gaajo ma gaydoo
Aad baa loogu gamaaye
Ma ganuun nin dhamaa?

Gudcur roob gibil saarayoo
Gufaacadiisiyo caydhka
Naftaydii gilgilayso
Tuuga soo gabanaaya
Laydhiisuu ka gartaaye
Ma guhaan garabdaar loo
Faalka guun ku noqdaa?

Halgaraadka guntiisiyo
Guudka buu ka cadaadee
Ma galool ubax laa?

Fanku suu u dhitoobay
Ma aroos dhumuc waynoo
Duleedkuun dhacandiidoo
Dhiinle loo alyayaa?

Tagoogaa dhanbacaada
Ma libaax dhalanteedoo
Cad geel dhuunyanayaa?

Dhasalaalaq ciyaarka
Ma dhalaan rugtii Joogoo
Soo dhaandhaansada uurkoo
dhibic Roob helay baa?

Sayntiisuu ka cisiine
Ma sayruuq la ganaa?

Afartiisa cagood iyo
Cududaa dib u laabiga
Ma camoodiga haadoo
Samadaa ku carceerayoo
Meel casaanle arkaayoo
Hoos u caaridayaa?

Halka lowgiyo laabtiyo
ladanow badhi dhawrkiyo
Leemaaduhu iska galeenbaa
Landaan loogu gamaaye
Ma aroos ladan baa?

Helmiyay oo helmiyay oo helmiyey
oo ammaantiisii heli waayee
Hoosiisow midabkaagu
Ma habeenkiyo waagoo
Kala Haayirayaa?

⌘⌘ ⌘⌘

LABA DHUUX: (BASHIIR SH. CUMAR GOOD)

Gabaygan Bashiir wuxuu u tiriyay wiilkiisa Cumar Markii uu caloosha hooyadii ku jiray. Isaga oo uga xog waramayay waxa waayo adduunka kaga soo horreeya; gaar ahaan waxa dhib ka taagan dalkiisa hooyo. Wuxuuuna Bashiir ku bilaabay:

Ilmayahow dhareerkiyo ka yimid dheelka iyo loolka
Dhudhubaha ilmayahow Ilaah dhuunta ku abuuray
Ee quruumo soo dhaxay intaan hooyo dhex ku qaadin
Ee xinjirna soo dhaafay iyo wax can ku dhalleegma
Lafahana intii loo dhabkiyay jiidhna lagu dhoobay
Dhawaaqana maqlaayeen haddana dhaayo qabanaynin
Een wadnaha dhugtiisii shalay aalad ku dhagaystay
Ee mugdiga halku Eebbe dhigay dheeliga u yaalla
Dhakadana mar u foorareen dhiig cabudhinaynin
Dhibriisiga dhaqaaqana sidii dhul u wareegaaya
Hooyadii ilmayahow dhibee dhiiga ka idleeyay
Dhacadiidsi mooyee hurdana dheelmasho u diiday
Waxay dhuunsanaysiyo ilmayohow dhuuxa la wadaagay
Eey haddana aduun kugu dhadhabi yaabay dhalankeede
Insha Allahu dhib yari iyo caafimaad waad ku soo dhalane
Ilmayahow la wada dhawrayaa bal an war kuu dhiibo
Hadday adiga nabadi kuu dhantahay dheregna aad hayso
Ood caalamkaba dhexdaa hooyadaa moodday dhummucdiisa
Adduunyada dhib baa joogta iyo dhiilo iyo ciile
Dhawrtay isku laaayaan tolkay dhiigna loo qubaye
Waxa dhagarta loo galay anaan dhiilka la ii shubine
Gobanimadii loo dhaaxay runtii gaalka lagu dhoofshay
Haweenkiiba kama dhaashadaan dhiilahaan lulaye
Dhul aan kuugu faaniyo ma lihi dhoobo iyo ciide
Dhagax buu Illaabay ka dhigay ani dhankaygiiye
Dhawrkii bilood buu habeen dhibic ku tiixaaye

Dhuuni baan ka raadcaynayaa qooddi dhab arkiiye
Awr baaban wali dhaansadaa dhererka jiila ale
Dhalaankii harraad bay dhugteen dhabarka saaraaye
Ceelkii dhicirta waynaa beryahan looma dhiadhicine
Dadkaygii dhamaayoo ma hadhin ruux aad dhugataaye
Iskadaa qabiil nin u dhintuu loogay dhirifkiiye
Dhilmaanyaaba wali laysa iyo dhaxanta dayreede
Waad i dhalasha dhaantaa adigu dhoolka maanta ahe
Dhinicii ay hooyadaa ka timid dayaxa loo dhoofye
Dhoontaaba waa deggi adaa sheegtay laba dhuuxe
Dhaqan waxay noqoni mooyee dhib kale waad ka dheertahaye
Hooyadaaba dhalankeedu waa dheeman iyo luule
Ilbaxnimada dhoorkey ka timid asalnimaw dheere
Adigana dhigaasaan Ilaah kaaga dhuub xidhaye
Dhankaygana ninkii ka dhursugaa dhaaxa wuu dagiye
Dhacdin baa is guud daadsanoo dhaqan horaa yaalle
Haddaad dhawrto dhuux iyo macaan waad u dhiadhiciye
Ha illoobin dhaladkaagu waa labada dhoomoode.

XIKMADO AFAR-AFAR AH:

Halkan waxaan ka galaynaa xikmado afar-afar ah oo aan ka soo guuriyay abwaankii waynaa ee Sh. Barkhadle C/laahi, waana sidatan soo socota;

- 1-Afar jidhkay doorisaa;
  * *Hamiga badan*
  * *Murugad badan*
  * *Gaajada badan*
  * *Soojeedka badan.*

2- Afarna naftay farax galisaa;

* *Geedo qurux badan oo la daawado*
* *Biyo socda oo saafi ah*
* *Ruux dumar ah ood jeceshahay*
* *Mudho aad u macaan.*

3- Afarna indhahay madoobaysaa;

* *Zof aad neceb tahay ood aroor iyo galab walba aragto*
* *Orod badan, iyo Kaba la'aan lagu socdo*
* *Oohin badan*
* *Khad yariyar ood akhriskiina badiso*

4- Afarna jidhkay adkaysaa;

* *Dhar xariir ah oo la huwado*
* *Biyo wanaagsan oo goor walba lagu maydho*
* *Cunto macaan oo nafago leh*
* *Udgoon aad ursato.*

5-Afarna wajigay doorisaa, baabiisaana quruxdiisa;

* *Beenta badan*
* *Xishood la'aan*
* *Bariyo badan*
* *Xumaan samayn badan*

6- Afarna wajigay qurxisaa;

* *Zof wanaagsan oo edeb leh*
* *Balanka oo la oofiyo*
* *Deegda*
* *Cabsida Eebe*

7--Afarna cadho Alla ayay keentaa;

*- *Cayda badan*
*- *Kibir badan*
*- *Xaasidnimoda*
*- *Dirodiraalimada*

8- Afarna arsaaqada ayay kordhisaa:

* *Habeenkii oo daacad Alla lagu oo jeedo*
* *Istiqfaarka oo la badsado*
* *Ilaahay oo la xuso aroor iyo galaba*
* *Sadaqada oo la badiyo*

9-Afarna arsaaqaday yaraysaa:

*- *Aroortii oo la seexdo*
* *Salaad yari*
* *Caajis badan*
* *Khiyaamo badan*

10- Afarana fahmada ayay kaa xumaysaa:

* *Cunto nafaqo yar*
* *Zadaadka oo loo seexdo*
* *Hamiga badan*
* *Murugada badan*

11- Afarna Caqliga ayay kordhisaa;

* *Hadalka maalaayacniga oo laga fogaado*
* *Cadayga oo la badsado*
* *Dadka wanaagsan oo lala saaxiibo*
* *Culimada oo la jeclaado.*

MUCAAHADOOYINKII SOOMAALIDA IYO DAWLADUHU KALA QORTEEN:

1-Mucaahadadii ugu waynayd ee ay qabiilka Gadabuursiga iyo dawladda Ingiriisku ay kala qorteen hore ayaan ugu soo sheegnay taariikhdii Ugaas Cilmi Warfaa (Cilmi-dheere).2-

MUCAAHDADII DAWLADDA INGIRIISKA IYO QABIILKA ISAAQA:

Waxay ku heshiyeen dawladii Ingiriiska iyo madaxdii degganayd Berbera, inay dhexdooda marto saaxiibtinimo iyo ammaan, waxaana ka sexeexay xagga dawladda Ingiriiska nin la odhan jiray Mujiir-Hunter markaa isaga iyo madaxdii reer Berbera waxay heshiiyeen sidatan;

1-Waxay ogolaatay dawladda Ingiriisku sida ay doonayeen odayadii degganaa Berbera in ay ilaaliso dulka ay dadkaasi leeyihiin oo dhan, oo ay ka ilaaliso wixii dibadda kaga imanaya.

2-Odayadii degganaa Berbera waxay ogolaadeen in aanay dawlad kale oo ajaanib ah aanay mucaahado la samaysan iyada oo aanay ogalayn dawladda Ingiriisu ama aanay ogayn.

3- Mucaahadadaasi waxay dhaqan galaysaa bisha Febraayo 1886 da, sidaasaanay ogolaadeen nimanka hoos ku qorani.

3- MUCAAHADADII DANAAKILKA & SOOMAALIDU AY KALA QORTEEN FARANSIISKA :

Mucaanahaddaa waxaa ogolaaday Amligaardi oo ah ninkii xukumayay Ubukh, isagoo ka jooga xaga dawlada faransiiska iyo duqaytidii daganayd dhulkaasi, dhulkaas oo ka kooban meesha la yidhaa Kharaag ilaa la gaadho Mubaado.

1-Maanta iyo wixii ka danbeeyaba waxay kala sexeexdeen saaxiibnimo dawlada faransiika iyo dhulkaa aan soo sheegnay dadkii daganaa.

2- Waxay ogolaadeen dadkii dhulkaas daganaa in ay dawlada faransisku ay ilaaliso ayna ka ilaaliso dawlad kale oo soo fara galisa amaba dad kaleba.

3- Dawlada Faransiisku waxay ogolaatay inay fududayso dawyada ama jidadka la marayo ee ganacsiga, ta ugu darana ay tahay meesha la yidhaa Abaado.

4-Madaxda halkaa dagani waxay ogolaadeen inaanay heshiis la galin dawlad kale iyo dad kaleba isga oo aanu ogayn ninka Ubukh xukumaa.

Taariikhdaa Maarso oo dadkii dagganaa oo dhan suulka saaray.

4- MUCAAHADADII DAWLADDA TALYAANIGA IYO BOQORKII BOOSAASO:

Anigoo ogol oo sexeexaya hadii aan ahay Suldaan Maxamuud Yuusuf Suldaan, waxaan ogolaaday aniga oon cidina igu khasbin oo seexay aanan shaabadydii ku dhuftay mucaahidada aniga iyo dawladaa Talyaaniga na dhex marta, waxaanan u dhiibayaa dawladda Talyaaniga dhulkaan xukumayay oo dhan, dhulkaas oo ka bilaabma Raas-cawaad ilaa Raas-Keeli laga gaadho toga la yidhaa Bakhaali.

Waxaa kale oo aan ogolaaday in aanan mucaahido cid kale ama dawlada kale la samaysan, waxaa kale oo aan ogolaaday intii aan karo inaan kula dhaqmo dawladda Talyaaniga iyo dadkeedaba saaxiibnimo wanaagsan kuwaas oo deggan dhulkayga.

Waxaanan ogolaaday sidaasi anigoo caqligaygu tamaan yahay oo wax kala garanaya kana raali ah 1889kii.

SULDAAN MAXAMUUD YUUSUF SULDAAN

DAMACYADII MINLIK EE DHUL-BALAADHSIGA ITOOBIYA:

Markii ay taariikhdu ahayd 1913kii wuxuu awooday boqorkii Xabashida ee la oranayay Minilik inuu ka qayb galo boobkii ay dawladaha reer Yurub ay boobayeen qaarada Afrika.

Wakhtigaa uu dalkaa haystay wuxuu kordhiyay dalka Itoobiya, wuxuuna qayb libaax ka helay qaybtii dalalka ay jaarka yihiin la qaybsanayay oo uu ka mid ahaa dhulka Soomaalidu, wuxuuna u qoray waraaq dawladihii gumaysanayay Afrika in uu ogaysiiyo xuduuda dalkiisa wuxuuna ka bilaabay xuduuda isaga iyo dawladda Talyaaniga u dhaxaysa iyada oo ka bilaabanta meesha la yidhaahdo Qarfaalay oo bad saaran, iyada oo loo qaadayo xagaa galbeedka oo maraysa xeebta Midda ilaa laga gaadho tog Maarib iyo Waaraatid, Khadkaas wuxuu u jahaysanaynaa koonfur ilaa laga gaadho Maaliyoohala, Dajsa iyo Joora ilaa wabiga Cadbara iyo Satiit ilaa iyo magaalada Tuumaat, Qadaarif iyo Kaarkooj oo saaran wabiga Niilka asraqa ah, waxaanay sii soconaysaa ilaa Niilka cad.

Haddana waxay u kacaysaa galbeed ila laga gaadho magaalada ilaa Badyarada Saanbuuro, xagga bari dawladda Xabashidu xuduuday leedahay waxay noqonaysaa dhulka Booruta, Gaalla iyo Caruusa ila laga gaadho dhulka Soomaalida oo ka mid tahay dhulka Ogaadeen iyo Hawd, xaga waqooyiga dhulka Habar-Awal iyo dhulka Gadabuursiga ilaa dhulka Ciisa ee Soomaaliyeed ilaa laga gaadho Amboos, wuxuu khadkaasi sii marayaa badyarta Casaala iyo dhulka loo yaqaan Mahomad Canfaar Nosolla ilaa laga Gaadho Arfaaleh.

Intaa aan sheegay waa xuduuda Xabashidu leedahay, waxaanan isku dayi doonaa haddii aan sii jiro in aan soo ceshado xuduuday hore oo ahayd Kharduum oo Suudaan ku taala iyo badyarta Xaawsa, markaa Itoobiya oo noqotay Gasiirada ku taala bad dad muslimiin ah muddo 14 qarni ah, mar haddii dawladihii Yurub ay Afrika boobayaan ana waa in aan qayb libaax ka qaataa waxaanan ku kalsoonahay in Illaahay Itoobiya ilaalinayo da'daydana dheeraynayo niyadaydana kuma jirto in aansoo ceshado xuduudaydii hore ee xagga xeebta oo aan xoog ku soo ceshado, waxaanse Illaahay baryayaa in dawladdaha Yurub ay xuduudaydii ii soo celiyaan, qaybna ha noqotee.

Kaalandarka Soomaaliyeed ee uu sameeyay Sh. C/Raxaman Sh. Nuur ee Waafaqsan nidaamka Shamsiyada oo uu Sameeyey kolkey Tariikhdu Ahayd 1992kii.

1- BULUDH-HORE	30	GU
2- BULUDH-DAMBE	31	
3- RAYSMAWEYDO	30	
4- RAJAL-HORE	31	XAGAA
5-RAJAL-DHEXE	30	
6-RAJAL-DAMBE	31	
7-WAABARIIS	30	DEYR
8-SANBUUX	31	
9-BIL- KHEYR	30	
10- SIIGAALE	31	JIILAAL
11-SADATAAL	30	
12-SAKO	30	

*Bisha sako afartii sanoba waxay noqotaa 31 oo ka Bilaabanta 1993 Nayruusku waa Todobada cisho ee hore ee bisha Rayal-Dambe Tusaale Hadduu sabti noqdo waa bisha kowdeeda axadana waa labadeeda jimcahana waa todobadeeda.

Halkan waxaan ka sheegayaa kutubtii aan ka qoray taariikhahan, waxaanay yihiin:'

1- Al-Islaam wal-Xabash/ Dr. Fatxi Qays
2- Kashfu al-Suduul fii taariikh al-Soomaal/Sh. C/laahi Riiraash
3- Duwalul fii sharq Afriiqiyaa / Dr.Maxamed al-muctasim sayid
4- Xaadira al-caalam al-Islaami / Dr.Shakiib C/salam
5- Loolankii ay dawladdaha waawayni u loolamayeen geeska Afrika / Dr. Salaaxudiin Xaafid
6-Futuux al-Xabash / Carab Faqiih
7-Casru Ismaaciil / Dr. C/rahmaan al-Raafici
8-Iyo Macluumaad aan ka helay aabahay Sh.Nuur C/laahi iyo abwaanadii Siciid Cabdi iyo Askar Ugaas

Wuxuu dhammaaday buuggani taariikhdu markay ahayd 21/ December 1990

Sh. C/Raxman Sh. Nuur C/llaahi.

TAARIKHDA QORAAGA:

Sh. C/raxmaan Sh. Nuur wuxuu ka mid yahay culimada waawayn ee Soomaaliyeed, wuxuu ku dhashay Gabilay sanadkii 1900kii. Sh. C/raxmaan wuxuu ku barbaaray magaalada Boorama, waxaana aad ugu dadaalay waxbarashadiisa aabihii Sh.Nuur C/llaahi oo ka mid ahaa culimadii waawaymayd ee ka kacday waqooyiga Soomaaliya, ahaana sheekhii mudada dheer ka ahaa qaadiga maxkamadda Boorame, iyo adeerkii Sh. Barkhad C/llaahi oo ahaa caalim wayn.

Sh. C/raxmaan wuxuu ahaa sheekhii u horeeyay ee qora far-soomaali taas oo la magac baxday (THE GADABUURSI SOMALI SCRIPT), wuxuuna ahaa macalinkii u horeeyay ee ka fura iskuul magaalada Boorame 1933kii, wuxuuna ka mid ahaa ragii u holgamay waxbarashada iyo tacliinta Soomaaliyeed macalin buuna ka noqday gobolo badan oo dalka ah.

1950kii ayuu qaaday mihnaddii aabihii ee ahayd qaadinimada wuxuuna ka shaqeeyay dhowr magaalo oo dalka ah kana mid yihiin Boorame, Hargaysa,Burco,Balcad, Jowhar iyo Muqdisho. 1963-1973 wuxuu qaadi-qudaad ka noqday gobolada waqooyi, 1976kii wuxuu maamule ka noqday maxkamadda rafcaanka ee Muuqdisho, wuxuuna u shaqaynayay wasaaradda cadaaladda iyo arrimaha diinta ee Soomaaliyeed illaa 1985kii.

Sh. C/raxmaan Sh. Nuur halkan laguma soo koobi karo waxyaabihii uu u qabtay dalkiisa iyo dadkiisaba iyo dadaalkii uu u gaystay sidii uu u samayn lahaa mujtamac mutacalimiin ah oo u kaca waddankooda.

Axmad Aadam Samaaleh